

पशु सेवा विभागको परिचय

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

नेपालको कृषि प्रणालीमा पशु व्यवसायको महत्व अनादिकालदेखि आजसम्म रहिआएको छ र भोलि पनि रहने छ । बर्तमान अबस्थामा यो व्यवसाय कृषि उत्पादनको पूरक अंग मात्र नभएर जनसाधारणको आय आर्जन गर्ने प्रमुख आधार भएको छ । पशु पालन व्यवसायको विकासको प्रयास दरबारमा भएका उन्नत पशुहरूको सुरक्षार्थ होमियोप्याथी प्रणाली अनुसार एक विदेशी डाक्टर भिकाई काठमाण्डौमा डिस्पेन्सरी खोली शुरू भएको देखिन्छ । त्यसपछि पशु सेवामा क्रमिक रूपमा विस्तार र आधुनिकिकरण हुँदै गएको पाइन्छ । यस क्रममा वि.सं. १९९६ मा पहिलो पटक काठमाण्डौमा एलोप्याथिक प्रणाली अनुसार एक भेटेरिनरी डिस्पेन्सरीको स्थापना भयो र उक्त डिस्पेन्सरी वि.सं. १९९७ मा पशु चिकित्सालयमा परिणत भयो । परम्परागत पशुपालन पद्धति अपनाउंदा उत्पादनमा ह्रास आउनाको साथै माहामारीको रूपमा रोगको समेत सामना गर्नु पर्ने संभावना भएको हुँदा उन्नत पशुपालन वारे प्रचार प्रसारको साथै उक्त समयमा भएको गौगोटी रोगमा भएको प्रकोप समेत प्रतिकार गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०१४ साल सम्ममा १० जिल्लाहरूमा पशु अस्पतालहरूको स्थापना भयो । तैपनि पशु स्वास्थ्य सेवाको आवश्यकता बढ्दै गएकोले भारत, FAO / OXFAM को सहायतामा देशव्यापी रूपमा सेवा पुऱ्याउन ३३ वटा अस्पताल, २१ डिस्पेन्सरी र १८ वटा चेकपोष्ट वि.सं. २०२१ सम्ममा स्थापना हुन पुगे । यसै समयमा ५ वटा पशु विकास फार्महरू पनि खोलिए ।

माथि उल्लेखित पशु सेवाका लागि स्थापित संस्थाहरू तत्कालिन कृषि विभाग अन्तर्गत राखिएका थिए । वि.सं. २०२३ सालमा पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य विभागको स्थापना गरी पाचौँ पंचवर्षिय योजनादेखि पशु स्वास्थ्य, पशु आहारा, पशु प्रजनन तथा पशुपालन व्यवस्थापन सेवालाई एकीकृत रूपमा कृषकहरूको घर दैलोमा पुऱ्याउने उद्देश्यले समन्वयात्मक पशु सेवा कार्यक्रम संचालन गरियो । यस विभाग मार्फत विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा उन्नत पशुपंक्षीको आपूर्ति गर्ने, पशु विकास फार्महरूको स्थापना र जनसाधारणमा शुलभ तरिकाले पशु स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउने प्रयासहरू भए । वि.सं. २०२९ सालमा कृषिका सम्पूर्ण कार्यहरू समन्वयात्मक रूपमा लानको लागि पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य विभागलाई पुनः कृषि विभागमा गाभियो ।

पशुपालन व्यवसायको बढ्दो माग पूरा गर्न पशु सेवामा आएको कमीलाई महशूस गरी वि.सं. २०३६ मा पुनः पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य विभाग (पछि पशु सेवा विभागको नाममा) पुनर्गठन गरियो । त्यसपछि क्रमिक रूपमा ७५ वटै जिल्लाहरूमा पशु सेवा कार्यलयहरू, ग्रामिणस्तरमा सेवा केन्द्रहरू, प्रयोगशाला तथा फार्महरूको सुदृढीकरण र केही नयाँ फार्महरू स्थापना भए । पशु सेवा कार्यक्रमलाई टेवा दिन केन्द्रीयस्तरमा महाशाखा र शाखाहरू गठन भए । वि.सं. २०४९ सालमा पुनः कृषि क्षेत्रका सबै सेवात्मक निकायहरूलाई समेटि कृषि विकास विभागको गठन भयो । तत्पश्चात व्यवस्थापन पक्षमा जटिलता र सेवामा शिथिलता आएको महसूस गरी पुनः २०५२ साल श्रावण १ गते कृषि विकास मन्त्रालय अन्तरगत पशु सेवा विभागको गठन भयो । नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद) को मिति २०७२/९/९ को निर्णयानुसार पशु विकास मन्त्रालय गठन भएकोमा मिति २०७२/९/१७ को निर्णयानुसार पशुपन्छी विकास मन्त्रालय नामाकरण गरी उक्त मन्त्रालय अन्तरगत पशु सेवा विभागले निम्न अनुसारको उद्देश्य पूरा गर्न निरन्तर रूपमा नेपालभर स्थापित अन्तर्गतका निकायहरू मार्फत पशुजन्य उद्योग व्यवसायको विकास तथा विस्तारमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउदै आएको छ । विभाग अन्तरगतका निकायहरूका विवरण अनुसुचि २ को संगठनात्मक संरचनामा रहेको छ ।

पशु सेवा विभागको दीर्घकालीन उद्देश्य

पशु पालन व्यवसायलाई विविधिकरण, व्यवसायीकरण, आयमूलक तथा सम्मानित पेशाको रूपमा विकास गरी राष्ट्रिय उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने पशु सेवा विभागको प्रमुख हो भने अन्य उद्देश्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

- पशुजन्य पदार्थको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याउने र यसको सन्तुलित सेवनबाट कुपोषणको समस्या हटाउँदै लाने ।
- ग्रामीण अर्थतन्त्रलाई टेवा पुऱ्याउन र क्षेत्रीय सन्तुलन कायम गर्न पशुपालन व्यवसायलाई विशेष ध्यान दिने ।
- पशुपंछीपालनबाट गरीब तथा सामाजिक दृष्टिकोणबाट पिछ्छडिएका वर्ग र महिला वर्गको आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिमा सुधार ल्याउन विशेष योगदान पुऱ्याउने ।
- उन्नत पशुपालन पेशालाई कृषक परिवारको प्रमुख आयश्रोतको रूपमा विकास गरी वातावरण संरक्षण तथा सन्तुलन कायम गर्न सहयोग पुऱ्याउने ।
- देशको पशुधनको सुरक्षा र जनस्वास्थ्य संरक्षणमा योगदान पुऱ्याउन विशेष पशु रोगहरूको नियन्त्रण सेवामा विस्तार गर्ने ।
- आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यातमूलक पशुपंछी उत्पादनबाट उद्योगलाई कच्चा पदार्थ उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउने ।
- व्यवसायीक पशुपंछीपालन, त्यसको श्रोत विकास तथा संरक्षण सेवा तथा बजार व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउने ।
- पशुपंछी उत्पादन क्षेत्र र सम्बन्धित उद्योग र व्यापारलाई प्रोत्साहन दिई स्वरोजगारको अवसरमा वृद्धि ल्याउने ।
- पशुपंछी उद्योग व्यवसायसंग सम्बन्धित सामाग्रीहरूको गुणस्तर निर्धारण तथा नियन्त्रण सेवामा विस्तार गर्ने ।
- लोपोन्मुख पशुपंछीहरूको पहिचान, संरक्षण, संवर्द्धन र विकास गर्दै लैजाने ।

पशु सेवा विभागको दीर्घकालीन रणनीति

(क) पशु स्वास्थ्य सेवा

१. पशुपंछीलाई आवश्यक पर्ने भ्याक्सिनहरू स्वदेशमै उत्पादन गर्ने ।
२. पशुपंछी उपचार तथा प्राविधिक परामर्श सेवाहरूमा निजी क्षेत्रको संलग्नता वढाउँदै लैजाने ।
३. वढी क्षती गर्ने संक्रामक रोगहरूको नियन्त्रण तथा उन्मूलन गर्ने ।
४. जनसाधारणमा पशुपंछी रोग निदान सेवा उपलब्ध गराउने ।
५. रोगको प्रवाह वढ्न नदिन र प्रभावकारी उपचार पुऱ्याउन रोगहरूको देशव्यापी सर्भिलेन्स गर्ने ।
६. पशुपंछीमा प्रयोग हुने औषधि तथा भ्याक्सिनको नीति तय गरी गुणस्तर कायम गर्ने ।
७. विदेशबाट रोग भित्रिन नदिन पशु क्वारेन्टाइन सेवा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
८. पशुपंछीबाट मानिसमा सर्ने रोगहरू (Zoonosis) को नियन्त्रण गर्ने ।
९. पशु वधशाला तथा मासु जाँच ऐन कृयाशिल गर्ने र वधशाला स्थापना र संचालन निजी क्षेत्रबाट गराउन प्राविधिक तथा आवश्यक पूर्वाधार विकासमा सहयोग पुऱ्याउने ।
१०. निजी क्षेत्रबाट पुऱ्याउने पशुपंछी उपचार सेवालार्ई गुणस्तरयुक्त बनाउन सहयोग गर्ने ।
११. विश्व व्यापार संगठन तथा O.I.E. को मापदण्ड अनुसार पशु स्वास्थ्य सेवालार्ई आधुनिकिकरण गर्ने ।

(ख) पशु उत्पादन सेवा

१. पशु विकास फार्महरूमा घाँसको मूल बीउ, पशुपंछीका उन्नत नश्ल (Nucleus Herd) स्थापना गरी जिल्लाका श्रोतकेन्द्रहरूमा वितरण गर्ने र देशमा उपयुक्त नश्ल स्थापित गराउन प्रजनन नीति तय गर्ने ।

२. पशुपंछीको दाना तथा दानामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थको गुणस्तर व्यवस्थापन गर्ने ।
३. सामुदायीक खर्क चरण उपभोक्ता समुह मार्फत् उत्पादनशील बनाई प्रयोगमा ल्याउने ।
४. कबुलियती तथा सामुदायीक वन उपभोक्ता समुहमा उपलब्ध गराई घांस/चरनको आपूर्ति बढाउने
५. व्यक्तिगत वा सामुदायीक, हैसियत विप्रेका, प्रयोगमा नआएका जग्गाहरू जस्तै: राजमार्गको किनारा, हाइटेन्सन लाइनमुनिको जग्गा, नहरको डील, पहिरो गएको क्षेत्र आदिमा घांस विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
६. गुणस्तरीय घांसको वीड उत्पादन तथा विक्रि वितरणमा निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराई आपूर्ति बढाउने।
७. निजी क्षेत्रबाट पशुपंछी हाटवजारहरू उपयुक्त स्थानमा स्थापना गरी संचालन गराउन प्राविधिक तथा पूर्वाधार विकासमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने ।
८. लोपोन्मुख घरपालुवा पशुपंछीको नश्लको संरक्षण गर्ने ।
९. निजी क्षेत्रको सहभागितामा पोल्ट्री विकास बोर्ड जस्ता आवश्यक संस्थाहरू स्थापना गराई व्यवसायीक रूपमा स्थापना भएका पशुजन्य उद्योगहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ।
१०. पशुजन्य पदार्थको उत्पादनको लागत घटाई अन्तराष्ट्रिय वजारको लागि उपयुक्त गुणस्तरको पदार्थ उत्पादन गराउने ।
११. छाला संकलन तथा प्रशोधनको लागि आवश्यक प्राविधिक तथा पूर्वाधार विकास गर्ने ।
१२. व्यवसायीक पशु विकास गरिने क्षेत्रमा वातावरण संरक्षण, वैकल्पिक उर्जा तथा माटोको उर्वराशक्तिमा सन्तुलन कायम गर्न गोबर ग्यांस उत्पादन जस्ता विशेष कार्यक्रम निजी क्षेत्रको सहभागितामा प्रवर्द्धन गर्ने ।
१३. पशुपंछी व्यवसायमा जोखिम घटाई कृषकलाई राहत दिन वीमा कार्यक्रम प्रवर्द्धन गर्ने ।
१४. कर्जा सर्वसुलभ गराउन वित्तिय संस्थाहरूसंग समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

(ग) पशु सेवा तालीम तथा प्रसार सेवा

१. कृषकमा नयां प्रविधि हस्तान्तरण गर्न तालीमको व्यवस्था गर्ने ।
२. समूह मार्फत आयोजनाको रूपमा कार्यक्रम संचालन गरी पशुजन्य पदार्थको उत्पादनमा वृद्धि ल्याउने ।
३. प्रत्येक जिल्लामा साना साना आयोजनाहरू एक आपसमा आवद्ध गरी एउटा भूपर्यावरणीय क्षेत्र (Ecological region) भित्र प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा विशेष पशुजन्य वस्तुको व्यवसायीकस्तरमा उत्पादन गराउने ।

(घ) पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन सेवा

पशुपंक्षी बजार विकास तथा प्रवर्द्धन संबन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्ने ।

विभाग अन्तर्गतका निर्देशनालयहरू, शाखाहरू र कार्यालयहरूको प्रमुख कार्य तथा अधिकार

निर्देशनालयहरूको अधिकार

- प्रत्यक्ष मातहतमा रहेका निकायहरूको प्रशासनिक नियन्त्रण गर्ने र कार्यक्रम संशोधन वा विनियोजित बजेटको शीर्षकगत रकमान्तरका वारेमा मातहतका निकायबाट अनुरोध भई आए पछि सिफारिस साथ विभागमा पेश गर्ने ।
- प्रत्यक्ष मातहतका निकायका अधिकृत तथा कर्मचारीहरूको कार्य सम्पादन मूल्यांकन फाराममा प्रचलित कानून अनुसार सुपरिवेक्षण र पुनरावलोकन गर्ने ।
- प्रत्यक्ष मातहतका कुनै अधिकृत वा कर्मचारीलाई प्रोत्साहित वा दण्डित गर्नु पर्ने भएमा विभाग समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- तालीम, अध्ययन आदिमा सहभागी गराउन मनोनयनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस प्रस्तुत गर्ने ।
- निर्देशनालयले आफ्नो वा प्रत्यक्ष मातहतका निकायका कार्यक्रमको कार्यान्वयनको सिलसिलामा आयोजना गर्ने बैठक, गोष्ठी वा सेमिनारमा क्षेत्रिय निर्देशनालय वा जिल्ला स्तरीय कार्यालयका कुनै अधिकृत वा कर्मचारीलाई सहभागी गराउनु परेमा सम्बन्धित क्षेत्रिय निर्देशनालयमा जानकारी दिई सम्बन्धित कार्यालय प्रमुख मार्फत् आमन्त्रण गर्न सक्ने । निर्देशनालयको विषय क्षेत्रमा काम गर्ने जिल्ला स्तरका कार्यालयमा कार्यरत कुनै अधिकृत वा कर्मचारीलाई प्रोत्साहित गर्नु परेमा विभाग समक्ष सिफारिस गर्न सक्ने र सोको बोधार्थ सम्बन्धित क्षेत्रिय निर्देशनालयलाई दिने ।
- क्षेत्रिय निर्देशनालयहरूले कार्यक्रम निर्देशनालय मातहतका निकायलाई निर्देशन दिन सक्ने:

क्षेत्रिय निर्देशनालयको आफ्नै कार्यक्रम वा जिल्ला स्तरीय कार्यालयको कार्यक्रम वा कुनै विशेष कार्यक्रम कार्यान्वयनको सिलसिलामा कार्यक्रम निर्देशनालयको मातहतमा रहेका निकायका कुनै अधिकृत वा कर्मचारीको संलग्नता वा सहभागिता आवश्यक भएमा क्षेत्रिय निर्देशनालयले ती निकायहरूलाई आवश्यक निर्देशन दिनेछ र सोको बोधार्थ कार्यक्रम निर्देशनालयलाई दिनेछ । साथै यस प्रकारको संलग्नता वा सहभागिताको सिलसिलामा क्षेत्रिय निर्देशनालयले सुपरिवेक्षण गर्न सक्ने छ । हरेक निर्देशनालयको अधिकार छुट्टाछुट्टै रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. पशु उत्पादन निर्देशनालय, हरिहरभवन

आफ्नो विषय क्षेत्रमा प्राविधिक आधिकारिक निकाय (Technical Authority) को रूपमा काम गर्ने र तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी बहन गर्ने गरी निर्देशनालयको अन्य कार्य विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

- सम्बन्ध स्थापित भएको अन्तर्राष्ट्रियस्तरका विशिष्ट निकायहरूको स्वदेशमा सम्पर्क बिन्दु (Focal Point) को रूपमा कार्य गर्ने ।
- समान विषयका स्वदेशी गैर सरकारी संस्थाहरूसंग सम्बन्ध कायम गरी सहभागितात्मक रूपमा कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- राष्ट्रिय नीति, रणनीति, योजना तथा वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने कार्यमा अग्रसरता देखाउँदै सो प्रयोजनको लागि विभाग र मन्त्रालयको निर्देशनमा रही कार्य गर्ने ।
- वैदेशिक सहायता प्राप्तिको लागि आयोजना प्रस्ताव तयार पारी विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्ने ।
- निर्देशनालयको प्रत्यक्ष मातहतका निकायहरूको वार्षिक कार्यक्रमहरूलाई समन्वय गरी संचालनको व्यवस्था मिलाउने ।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ र पशु उत्पादन सामग्रीको गुणस्तर निर्धारण, नियन्त्रण, प्रवर्द्धन आश्वासन र व्यवस्थापन गर्ने ।
- अनुवर्षिकी श्रोतको पहिचान गरी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्ने ।
- निर्देशनालयले आफै संचालन गर्ने कार्यक्रम र प्रत्यक्ष मातहतमा रहेका निकायबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रमहरूको नियमित सुपरिवेक्षण, अनुगमन, मूल्याङ्कन र समिक्षाको व्यवस्था गर्ने र तालुक निकायमा प्रतिवेदन पेश गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

- अनुसन्धान सम्बन्धि निकायसंग समन्वय राखी सहकार्य गर्ने ।
- सफल प्रविधिको अनुशरण वा प्रसारको आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- राष्ट्रिय एवं अर्न्तराष्ट्रिय गोष्ठी, बैठक आदिको आयोजना गर्ने र सहभागी हुने ।
- आवश्यक सूचना, जानकारी, तथ्याङ्क आदिको राष्ट्रिय स्तरमा अद्यावधिक अभिलेख राख्ने।
- कार्यरत विषय विशेषज्ञहरूको राष्ट्रिय स्तरमा रोष्टार तयार पार्ने ।
- अन्तर्गत निकाय समन्वयका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।

यस निर्देशनालय अन्तर्गत रहेका कार्यगत शाखाहरू र तिनका कार्य तथा अधिकार निम्न प्रकारका छन् ।

क) लाईभष्टक श्रोत तथा गुण व्यवस्थापन शाखा

- पशु श्रोत संरक्षण, संवर्द्धन गर्ने ।
- पशु श्रोत क्षेत्र पहिचान गरी तोक्ने ।
- पशु श्रोत संरक्षण, संवर्द्धन र विकासको लागि आवश्यक नीतिनियम तर्जुमा गर्न सहयोग गर्ने
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूको गुणस्तर तर्जुमा, अंगिकार र पुनपरिक्षण गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूका उत्पादन, भण्डारण र ढुवानी सम्बन्धि व्यवहारिक संहिता तर्जुमा, अंगिकार र पुनरिक्षण गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूको गुणस्तर र व्यवहारिक संहिता कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने निरिक्षण तथा सुपरिवेक्षण आयोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूको गुणस्तर र व्यवहारिक संहिताको उपदेयता र महत्ववोध गराउन विभिन्न प्रवर्द्धनात्मक कार्य गर्ने ।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूको निर्धारित गुणस्तर र व्यवहारिक संहिता अनुरूप भए नभएको निश्चित गर्न गुण आश्वासन र गुण प्रमाणिकरण सम्बन्धि कार्य गर्ने ।
- पशु पालन तथा पशुजन्य उद्योगहरूमा गुण व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयन गर्न सघाउन विभिन्न त्तरगबन्धित तथा इउभचवत्प्लन :बलगबकि तयार गरी वितरण गर्ने ।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूसंग सम्बन्धित राष्ट्रिय र अर्न्तराष्ट्रिय गुणस्तर र व्यवहारिक संहिताहरू डकुमेन्ट गरी आवश्यकतानुसार कार्यान्वयन गर्ने ।
- गुण व्यवस्थापन प्रणालीको अवधारणा, कार्यान्वयन तथा प्रणाली प्रमाणिकरण सम्बन्धि सूचनामूलक सामाग्री तयार गरी वितरण गर्ने ।

ख) पशुपंक्षी उत्पादन प्रवर्द्धन शाखा

- पशु पंक्षी उत्पादन सम्बन्धि राष्ट्रिय नीति, रणनीति, योजना तथा वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने
- आवश्यक सूचना, जानकारी, तथ्याङ्क आदिको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने ।
- अनुसन्धान सम्बन्धि निकायसंग सहकार्य गर्दा सफल प्रविधिको प्रचार प्रसारको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- अनुवंशिकी श्रोत पहिचान, संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने ।
- प्रजनन योग्य पशु पंक्षीको श्रोत विकास, विस्तार तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- योजना तर्जुमा, गोष्ठी, सेमिनार संचालनमा सहयोग पुऱ्याउने/सहभागी हुने ।

ग) योजना तथ्याङ्क तथा समन्वय शाखा

- निर्देशनालय, अर्न्तगतका फार्म तथा कार्यालयहरूको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमाको लागि समन्वय गर्ने ।
- प्रस्तावित कार्यक्रमहरू स्वीकृतीको लागि माथिल्लो निकायमा पेश गर्ने ।
- संचालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने ।
- अनुगमन तथा मुल्याङ्कनको आधारमा संचालित कार्यक्रमहरूको पुरावलोकन गर्ने।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूको तथ्याङ्क संकलन र अद्यावधिक गर्ने।

यस निर्देशनालय अन्तर्गतका केन्द्र, कार्यालय तथा फार्महरूको कार्य तथा अधिकार निम्न प्रकारका छन् ।

१.१ राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र, पोखरा

- हाल पशु प्रजनन तथा कृत्रिम गर्भाधान शाखाले अधिराज्यभर संचालित कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमकोलागि आवश्यक तरल नाइट्रोजन, सिमेन तथा कन्टेनर, रेफ्रि, आदि उपकरणहरू उपलब्ध गराउने र तत्सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने कार्यमा वढी केन्द्रित हुदै आएको । कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमलाई वढी प्रभावकारी र व्यापकता ल्याउनको निम्ती कृत्रिम गर्भाधान इकाई पोखरामा सार्ने नीतिगत निर्णय भएकोले मौजुदा शाखालाई हाल अधिराज्यका ४१ जिल्लामा संचालित कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमकोलागि आवश्यक पर्ने गुणस्तरीय सिमेन देशभित्र उत्पादन गर्न आवश्यक पूर्वाधार सहितको संरचना पोखरामा स्थापित भैसकेकोले हालको सिमेन बैक, भैरहवालाई समायोजन गरी सघन रूपमा कृत्रिम गर्भाधान संचालनकोलागी आवश्यक पर्ने सिमेन, तरल नाइट्रोजन, एवं अन्य उपकरणहरू समयमा नै उपलब्ध गराई जिल्ला जिल्लामा संचालित कृ.ग. कार्यहरूको अनुगमन समेत गर्नुको साथै कृषकलाई आवश्यक पर्ने उन्नत गाई भैसी स्वदेश भित्रै उत्पादन गर्न उपयुक्त प्रजनन नीति तर्जुमा गर्न यो कार्यालयको नयां नामाकरण प्रस्तावना भएको ।

व्यवस्थापन/वितरण शाखा

- सघन रूपमा कृत्रिम गर्भाधान संचालनको लागि आवश्यक पर्ने सिमेन, तरल नाइट्रोजन एवं अन्य उपकरणहरू समयमा नै उपलब्ध गराई जिल्ला जिल्लामा संचालित कृ.ग. कार्यहरूको अनुगमन समेत गर्ने ।
- ब्रिडर कृषक समुह परिचालन, प्राकृतिक तथा कृत्रिम गर्भाधानको अनुगमन गरी अभिलेख राख्ने ।
- पशुहरूको प्रजनन मूल्यको आधारमा उच्च प्रजनन योग्य जनावरहरूको छनौट गरी सम्बन्धीत फार्मलाई न्यूक्लियस हर्ड पुर्नस्थापनमा सहयोग गर्ने ।
- भ्रुण प्रत्यारोपण कार्यक्रम व्यवस्थापन गर्ने गराउने ।
- दुध विदा घटाउन तथा कृ.ग. सेवा संचालन हुने संभाव्य पकेट क्षेत्रहरूमा एककालिक कृ. ग. सेवा संचालन गर्न प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गर्ने गराउने ।
- कृ.ग. तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- नार्क अन्तर्गतको पशु प्रजनन महाशाखासंग कार्यगत समन्वय राख्ने ।
- प्रजनन विकृती कम गर्न कार्यक्रम संचालन गर्ने गराउने ।

वीय/तरल नाइट्रोजन शाखा

- सिमेन तथा नाइट्रोजन उत्पादन, गर्ने ।
 - सांढे/रांगो पालन व्यवस्थापन गर्ने ।
 - सिमेन तथा नाइट्रोजन को रेकर्ड अध्यावधिक राख्ने ।
- यस कार्यालय अन्तर्गत निम्न कृत्रिम गर्भाधान कार्यालयहरू रहेका छन् ।
- पशु प्रजनन कार्यालय, नेपालगंज
पशु प्रजनन कार्यालय, लाहान

हालको सिमेन बैकको कार्य सम्बन्धित क्षेत्रका जिल्लाहरूमा कृत्रिम गर्भाधानको लागि आवश्यक सिमेन, तरल नाइट्रोजन वितरण गर्नमा मात्र सीमित भएकोले यसको कामको दायरालाई फराकिलो पारी हाल गरी आएको कार्यको अतिरिक्त निम्न अनुसारको कार्य गर्ने ।

- सिमेन तथा नाइट्रोजन समय समयमा उपलब्ध गराउने र रेकर्ड अध्यावधिक राख्ने।
- सिमेन उत्पादन, ब्रिडर कृषक समुह परिचालन, प्राकृतिक तथा कृत्रिम गर्भाधानको अनुगमन गरी अभिलेख राख्ने ।
- प्रजनन विकृती कम गर्न कार्यक्रम संचालन गर्ने गराउने ।

उच्च प्रजनन् क्षमता तथा मूल्य भएका पशुहरूको पहिचान, रेकर्डिङ तथा त्यसबाट जन्मेको संतानहरूलाई पशु प्रजननमा प्रयोग गर्ने व्यवस्थापन सम्बन्धी प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउने आदि समेत कार्य गर्न यो नामाकरण परिवर्तन गरीएको हो ।

१.२ प्रजनन् तथा बीउ वृद्धि फार्महरू

पशु सेवा कार्यक्रमको लागि आवश्यक उन्नत नश्लका पशुपंछी, घांसको विउ वेर्ना उत्पादनको लागि ब्रिडर कृषक समुह/सहकारीलाई आवश्यक पर्ने गुणस्तरीय एवं प्रमाणित मूल विउ तथा उत्कृष्ट पशुपंछी (Nucleus Herd) उत्पादन तथा व्यवस्थापन गरी प्रजननको लागि मांग अनुसार उपलब्ध गराउने । फार्ममा उत्पादित पशुपंछी तथा घांसको बीउ वेर्नाको उत्पादकत्व एवं लाभ सम्बन्धि लागत आंकलन गरी विभागीय नीति निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने । कृषकस्तरमा उन्नत पशुपंछीको श्रोत केन्द्र स्थापना तथा विकासमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूसंग सहकार्य गरी आवश्यक प्राविधिक सल्लाह तथा सेवा उपलब्ध गराउने । फार्म र तिनका कार्यहरू निम्न अनुसारको छ ।

१.२.१ पशु विकाश फार्म, पोखरा

- भैंसीको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- न्यु हेम्पसायर तथा ब्लैक अष्ट्रोलोप कुखुराको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- बंगुरको लैंडरेस, योर्कसायर र ड्यूरक जातहरूको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- कागे भेंडाहरूको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- घांसेबालीको मूल बीउ उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने ।
- जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम व्यवस्थापन गर्ने ।
- न्यूक्लियस हर्डहरूको नीजिस्तरमा बाह्य श्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।
- बिषयगत तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.२.२ पशु विकाश फार्म, जिरी

- जर्सी गाईको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- बंगुरको लैंडरेस, योर्कसायर जातहरूको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- घांसेबालीको मूल बीउ उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने ।
- जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- न्यूक्लियस हर्डहरूको नीजिस्तरमा बाह्य श्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।
- बिषयगत तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.२.३ बाखा विकाश फार्म, चित्लाठु

- डेरी बाखाको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- जर्मन अंगोराको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- न्यूक्लियस हर्डहरूको नीजिस्तरमा बाह्य श्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।
- जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- घांसेबालीको मूल बीउ उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने ।
- बिषयगत तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.२.४ बाखा विकाश फार्म, धनगढी

- खरी बाखाको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- खरी बाखाको न्यूक्लियस हर्डहरूको नीजिस्तरमा बाह्य श्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।

- जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- घांसेबालीको मूल बीउ उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.२.५ भेडा विकाश फार्म, पानसयखोला

- बरूवाल भेडाको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- न्यूक्लियस हर्डहरूको नीजिस्तरमा बाह्य श्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।
- जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- लेकाली घांसेबालीको मूल बीउ उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.२.६ याक विकास फार्म, स्याङ्गबोचे

- याक, नाक चौरीकालागी न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।
- लेकाली घांसेबालीको मूल बीउ उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने ।
- पर्यटन व्यवसायको लागि याक र भोप्का उत्पादन गर्ने ।
- जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- न्यूक्लियस हर्डहरूको नीजिस्तरमा बाह्य श्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.२.७ कुखुरा विकास फार्म, खजुरा, बांके

न्यु हेम्पसायर तथा ब्लैक अष्ट्रोलोप कुखुराको न्यूक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गर्ने ।

१.३ लाइभष्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला, हरिहरभवन

- पशु आहारलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थहरू (पशुजन्य सामग्री) तथा पशुजन्य पदार्थहरूको मापदण्ड तयार गरी गुणस्तर निर्धारण गर्ने ।
- पशुजन्य पदार्थ, भुईँ तथा डाले घांसहरूको पोषक तत्वहरूको गुणस्तर विश्लेषण गर्ने ।
- दाना तथा कच्चा पदार्थको गुणस्तर प्रवर्द्धन गर्ने ।
- दाना ऐन क्रियाशील गर्न प्रयोगशालाको पूर्वाधार विकास गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालन स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिकहरूको लागि पशुजन्य पदार्थ विविधिकरण तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.४ केन्द्रीय भेडा बाखा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन

- भौगोलिक क्षेत्रको आवश्यकतानुसार भेडा र बाखा विकासको नीति तर्जुमा गर्ने ।
- कृषकहरूको आवश्यकतानुसार नीजिस्तरको व्यवसायिक भेडा र बाखा फार्महरूलाई श्रोत व्यवस्थापन गर्न ठाडा सुहाउंदो योजना बनाई फार्म संचालन गर्न लगाउने र प्राविधिक सहयोग पुर्याउने ।
- भेडा बाखा सम्बन्धी संपूर्ण कार्यक्रमको प्राविधिक नर्मस् तयार गरी अनुमोदन गराउने, सामूहिक छनौट प्रजनन प्रणाली लागू गरी नीजि तथा सरकारी फार्महरूमा उच्च प्रजनन मूलका स्थानीय भेडा बाखाबाट उत्पादकत्व वढाउने उद्देश्यले विशेष कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।
- फार्महरूमा न्यूक्लियस हर्डको प्रजनन व्यवस्थापन वारे आवश्यक प्राविधिक सहयोगको लागि समन्वय गर्ने ।
- भेडा बाखा सम्बन्धी आवश्यक राष्ट्रिय मापदण्ड, गुणस्तर र सो सम्बन्धी सूचना प्रवाह गर्ने कार्यमा पशु उत्पादन निर्देशनालयलाई सहयोग गर्ने ।
- पशु सेवा प्रसार कार्यक्रम मार्फत् संचालन भएको पकेट प्याकेज अन्तरगत समुहगत भेडा बाखा कार्यक्रमहरूको रेकर्ड अध्यावधिक गर्ने तथा अनुगमन तथा मूल्यांकनको आधारमा नीति तथा निर्देशिका परिमार्जन गर्ने ।

- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदसंग समन्वय गरी भेडा बाखाको जात, जातीय शुद्धता तथा छनौट सम्बन्धी प्रमाणित प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने र समसामयिक समस्या वारे Collaborative अनुसन्धान गर्ने ।
- राष्ट्रियस्तरको संघ संस्थाहरूसंग संपर्क एवं समन्वय गरी प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने ।
- भेडा बाखा फार्महरू लगायत पकेट प्याकेज कार्यक्रमहरूको सुपरिवेक्षणमा सहयोग र समन्वय गर्ने ।
- खसी बोका उत्पादन कार्यलाई व्यावसायिक गर्ने कार्यक्रम संचालन गरी आयात प्रतिस्थापन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- पोखरा काठमाण्डौ जस्ता शहरी क्षेत्र र पर्यटन स्थलका निकटतम क्षेत्रमा बाखाको दुधबाट चिज बनाउने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई लागू गर्ने ।
- छनौट गरिएका स्थानीय र उन्नत भेडा बाखाको श्रोतहरू संभावित क्षेत्रहरूमा स्थापना गराउन ब्रिडर कृषकहरूलाई तालीम र अन्य सेवा प्रदान गर्ने ।
- बजारदेखि टाढाको क्षेत्रमा परम्परागत पशुपालन पेशामा सुधार ल्याउन हाल कृषकहरूले भोगिरहेको समस्या समाधान गर्न नार्कसंग संयुक्त अनुसंधान गर्ने ।
- अति दुर्गम क्षेत्रमा पालिएका स्थानीय भेडा बाखाहरूको उत्पादन क्षमतामा वृद्धि ल्याउन प्रजनन, पशु स्वास्थ्य, आहार, चरन तथा व्यवस्थापनमा एकिकृत सुधार कार्यक्रमहरू संचालन गर्न स्थानीय निकायलाई सहयोग गर्ने ।
- अति गरीब पिछडिएका वर्ग तथा महिलाहरूको पारिवारिक आय वृद्धि गराउन स्थानीय भेडा र बाखा पालन कार्यक्रम संचालन गर्न सहयोग गर्ने ।

१.५ केन्द्रीय बंगुर कुखुरा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन

- बंगुर विकास कार्यक्रम सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने ।
- बंगुर तथा बढेलको बढेदो मांसको मागको आपूर्ति गर्न व्यवसायिक स्तरमा आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी संचालन गर्ने ।
- प्रविधि विकास तथा हस्तान्तरण गर्नलागि Collaborative Research नार्क (नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद)संग गर्ने ।
- अधिराज्यका विभिन्न क्षेत्रमा पालिएका स्थानीय बंगुरहरूको उत्पादन क्षमतामा वृद्धि ल्याउन, प्रजनन, स्वास्थ्य, आहारा तथा व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउने खालका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- अति गरीब पिछडिएका जन जाती तथा महिलाहरूको आर्थिकस्तरमा वृद्धि ल्याउन संभाव्यता तथा रूचिको आधारमा बंगुर पालन कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- बंगुर विकासको लागी विषय विशेषज्ञको सेवा उपलब्ध गराउने ।
- बंगुर विकास संग सम्बन्धीत नीजि क्षेत्रका व्यवसायीहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने खालका कार्यक्रमहरू तयार गरी संचालन गर्ने ।
- फिल्ड स्तरमा बंगुर कार्यक्रम कार्यन्वयनको लागि आवश्यक प्राविधिक निर्देशिका परिमार्जन गरी उपलब्ध गराउने ।
- बंगुर विकाससंग सम्बन्धी क्षेत्र फार्महरू संग फार्म प्लान तयार गराई कार्यन्वयन तथा सुपरीभीजन गर्ने बंगुर विकासको लागि आवश्यक genetic Materials को श्रोत विकास गर्ने ।
- जिल्लास्तरको बंगुर विकास कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने र नीति तथा नर्मसमा समसामयिक परिमार्जन गर्ने ।
- अधिराज्यभरी बंगुरको पकेट प्याकेजहरूको तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण गरी रेकर्ड अध्यावधिक राख्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- शहरी क्षेत्र र मुख्य पर्यटन क्षेत्रहरूमा प्राथमिकताको आधारमा बंगुर तथा बढेलको विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- बंगुर तथा खरायो पालनको लागि चाहिने उन्नत पशुपक्षिहरूको श्रोत विकास कार्यक्रम संचालन गराउने ।
- व्यावसायिक रूपमा बंगुर, तथा खरायोपालन पेशामा लागेका कृषक उद्यमीको कार्य क्षमतामा सुधार ल्याउन गोष्ठी, तालीम, कृषक भ्रमण आदिको व्यवस्था गर्न सहयोग गर्ने ।

- अति गरीब पिछडिएका जाती तथा महिलाहरूको आर्थिकस्तरमा बृद्धि ल्याउन संभाव्यता तथा रूचिको आधारमा बंगुर तथा खरायो पालन कार्यहरू संचालन गर्न प्राविधिक सहयोग पुराउने । साथै छनौट गरीएका उन्नत नश्लका पशुपंक्षीहरूको उपलब्धी पशु सेवा प्रसारको लागि उपलब्ध गराउने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- पंछीहरूको स्वदेश भित्रै विकास गर्न पंछी प्रजनन नीति तर्जुमा गर्नमा राष्ट्रिय पोल्ट्री विकास बोर्डलाई सहयोग गर्ने।
- कुखुरापालन तथा कुखुराको मासु र फूलबाट तयार गरीने खाद्य पदार्थमा विविधिकरण सम्बन्धी नवीनतम प्राविधिको जानकारी नियमित रूपमा संकलन गरी प्रसार कार्यक्रम मार्फत व्यवसायिक कुखुरापालक तथा उद्यमिहरूलाई उपलब्ध गराउने।
- व्यवसायिक कुखुरापालन प्रवर्द्धन गर्नकोलागि व्यवसायसंग सम्बन्धीत सरकारी, अर्ध सरकारी, गैर सरकारी तथा नीजि क्षेत्रका निकायहरूसंग समन्वय राखी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।
- देशमा कुखुरा, चल्ला, फूल, कुखुराको मासुको मांग तथा आपुर्ती सम्बन्धी तथ्यांक संकलन, विश्लेषण गरी सो को आधारमा व्यावसायिक कुखुरापालन सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न सहयोग गर्ने ।
- अधिराज्यका पुर्वाधार विकास भईसकेका दूर्गम जिल्लाहरूमा कुखुराको मासु तथा फूल उत्पादन कार्यक्रम मार्फत स्वरोजगार प्रवर्द्धन र आयमूलक पेशाको रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- सरकारी तथा नीजि व्यवसायिक फार्म तथा ह्याचरी व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, निर्देशिका तर्जुमा गर्नुको साथै नवीनतम प्राविधिक सेवा पूर्याउने ।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद संग समन्वय राखी Collaborative Research गर्ने
- जिल्लाबाट संचलित व्यावसायिक पकेट प्याकेज कार्यक्रमको मूल्यांकन गर्दै पर्यटकीय क्षेत्रको दूर्गम पर्यटक मार्ग वरपर कुखुराको मासु तथा फूल उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्न विशेष पहल गर्ने ।
- शहरी क्षेत्रको वरपर फूल तथा मासु उत्पादनको लागि कुखुरापालन व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्ने ।
- मुलुकमा कुखुराको साथै व्यवसायिक रूपमा टर्कि, बट्टाई, अष्टिचपालन जस्ता कार्यक्रम नीजि क्षेत्रका व्यावसायिहरूमा प्रविधि सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउने।
- स्थानीय नश्लका कुखुराको उत्पादन तथा उपादकत्वमा बृद्धि गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- शहरी क्षेत्र र मुख्य पर्यटन क्षेत्रहरूमा प्राथमिकताको आधारमा कुखुरा विकास सम्बन्धी नीति तथा कार्य पद्धती तयार गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- कुखुरा पालनको लागि चाहिने उन्नत पशुपंक्षीहरूको श्रोत विकास कार्यक्रम संचालन गराउने ।
- व्यवसायिक रूपमा कुखुरा पालन पेशामा लागेका कृषक उद्यमीको कार्य क्षमतामा सुधार ल्याउन गोष्ठी, तालीम, कृषक भ्रमण आदिको व्यवस्था गर्न सहयोग गर्ने ।
- अति गरीब पिछडिएका जाती तथा महिलाहरूको आर्थिकस्तरमा बृद्धि ल्याउन संभाव्यता तथा रूचिको आधारमा कुखुरा पालन कार्यहरू संचालन गर्न प्राविधिक सहयोग पुराउने र साथै छनौट गरीएका उन्नत नश्लका पंक्षीहरूको उपलब्धी पशु व्यवस्थाको लागि सुधार ल्याउने ।
- किसानहरूको क्षमतामा बृद्धि ल्याउन वृहत गोष्ठी तथा कृषक भ्रमण गराउन आवश्यक सहयोग पुराउने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.६ केन्द्रीय गाई भैसी प्रबर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन

- दुध तथा मासुको उत्पादन लागत घटाउने तथा उत्पादन र उत्पादकत्व वढाउने कार्यक्रम संचालन गर्ने गराउने।
- उन्नत नश्लका गाई भैसी स्वदेशमा नै उत्पादन गर्न र क्रमशः आयात प्रतिस्थापन गर्न सरकारी तथा नीजि क्षेत्रमा श्रोतकेन्द्र स्थापनाको कार्यक्रम संचालन गर्ने र सोको तथ्यांक संकलन गरी अद्यावधिक गर्दै लैजाने ।
- गाई भैसीको उन्नत नश्ल विकास गर्न नार्क तथा अन्य संस्थासंग Collaborative Research गर्ने र प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- अधिराज्यमा छरिएर रहेका नीजिस्तरका गाई भैसी पालन व्यवसायीहरूलाई संगठीत गराउदै लान गाई भैसी पालन कार्यनीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।

- स्थानीय याक, नाक, चौरी तथा भैंसी गाई पालन पेशामा संलग्न कृषकहरूको सस्थागत विकास गर्न कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- शहरी क्षेत्र र मुख्य मुख्य राजमार्गको आसपासमा गाई भैंसी पालन समुह मार्फत् दूध उत्पादन कार्यक्रम सघन रूपमा संचालन गराउने र सो कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने ।
- दुध उत्पादन लागत घटाउन र सुख्खा मौसममा दुध उत्पादन बृद्धि गराउने प्रविधि किसानहरूमा पुऱ्याउने व्यवस्था गर्ने गराउने र सो कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने ।
- किसानहरूलाई सफा दुध उत्पादन गर्न प्रसार कार्यक्रम मार्फत् जागरूक गराउने ।
- दुध उत्पादन रेकर्डिङ्ग कार्यक्रम किसान स्तरमा संचालन गरी उत्पादनशील पशुहरूको छनौट गर्ने गराउने र सो कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने ।
- विद्यमान दुधको बजार समस्या समाधान गर्न कृषकस्तरमा खुवा, पनिर आदि उत्पादन तथा बजार व्यवस्थापन गर्न सहयोग गर्ने गराउने र सो कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने ।
- राजमार्ग तथा शहरी क्षेत्रदेखि टाढा रहेको जिल्लाहरूमा जिल्ला सदरमुकामको आसपासलाई प्राथमिकता दिई गाई भैंसी विकास सम्बन्धि विशेष कार्यक्रम संचालन गर्ने गराउने ।
- उत्तरी भेगका चिज उत्पादन क्षेत्रहरूमा याक तथा चौरी संरक्षण तथा विकास कार्यक्रम संचालन गर्न प्राविधिक सेवा पुराउने ।
- परम्परागत रूपमा तयार गर्ने गरेका दूध पदार्थहरूको गुणस्तरमा बृद्धि गराउने कार्यक्रम संचालन गर्न सहयोग पुराउने र सो कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने ।
- उच्च प्रजनन मूलका भारतबाट आयातित दुहुना भैंसीहरू थाकेपछि मासुको लागि बिक्री हुने भैंसीहरूलाई पुर्नस्थापन गर्न तत्काल कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.७ राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र, हरिहरभवन

- चरन तथा खर्क विकास सम्बन्धि राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गर्ने ।
- राष्ट्रिय घांसेवाली (हिउंटे, वर्षे, बहुवर्षे) सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्ने ।
- कृषि उप-पदार्थ प्रयोग र पशु आहारा सम्बन्धि राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गर्ने ।
- यस केन्द्र अर्न्तगतका फार्महरूमा मूल वीउ उत्पादन र गुणस्तर सम्बन्धी कार्यमा समन्वय गर्ने ।
- राष्ट्रियस्तरमा हुने चरन, घांसेवाली तथा कृषिजन्य उप-पदार्थको उपभोग, उपयोग तथा पशु आहारा सम्बन्धी प्रयोगात्मक अनुसंधानमा समन्वय तथा सहयोग गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय संघ, संस्थाहरूसंग समन्वय गरी चरन तथा पशु आहाराको विकास सम्बन्धी आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।

यस केन्द्रमा देहाय बमोजिमका प्राविधिक शाखाहरू र कर्मचारी तथा आर्थिक प्रशासन शाखा रहने छन् ।

घांसेवाली शाखा

- बहुवर्षीय चरन घांसको वीउ उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने ।
- लेकाली चरन खर्क व्यवस्थापन गर्ने ।
- वन चरन व्यवस्थापन गर्ने: वन विभागसंग समन्वय गरी सिल्भी पास्चर तथा हाईटेन्सन लाईनमुनि, सामुदायिक वन र सामुहिक चरन क्षेत्रहरूमा उपभोक्ता समुहहरूलाई परिचालन गरी चरन विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- अधिराज्यभरिका बहुवर्षीय चरन घांस उत्पादन तथा संरक्षण, खर्क सर्वेक्षण, खर्क सुधार, नियन्त्रीत चरीचरन, आदि कार्य गर्ने ।
- केन्द्रीय तथा जिल्लास्तरमा चरन विकास सम्बन्धी कार्य गर्न दक्ष जनशक्तीको उत्पादन र उपयोग गर्ने ।
- प्रत्येक गा.वि.स.हरूमा रहेका सामुदायिक गौचरन क्षेत्रहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको व्यवस्थापन स्थानीय उपभोक्ताहरूबाट गराउने ।

बीउ विजन व्यवस्थापन शाखा

- तराई, पहाड, मध्यपहाड क्षेत्रहरूमा हुने हिउदे तथा वर्षे घांसेवालीहरूको घांस विकास र बीउ व्यवस्थापन गर्ने ।
- उत्पादित घांसेवाली बीउको न्यूनतम गुणस्तर कायम गर्ने, गुण प्रबर्द्धन, गुण नियमन र गुण नियन्त्रणका लागि आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।
- घांसेवाली बीउवृद्धि फार्महरूलाई आवश्यक पर्ने मूल बीउको व्यवस्थापन गर्ने ।
- घांसेवाली विकासका लागि कृषकहरूको मांग अनुसार आवश्यक पर्ने प्रमाणित बीउको श्रोतकेन्द्र विकास गरी बीउ उत्पादन र विक्री वितरणको कार्यलाई सहज बानाउने ।
- नेपाल कृषि अनुसंधान परिषद्बाट उन्मोचन गरी सिफारिस गरिएका गुणस्तरीय घांसेवाली बीउ बीजनको उत्पादन तथा संरक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- दुग्ध उत्पादक सहकारी संघ संस्थाका सदस्यहरूलाई परिचालन गरी बाह्रै महिना हरियो घांस उत्पादन गराई घांसेवाली प्रणालीमा आधारित पशु पालन व्यवसाय अपनाउन प्रोत्साहित गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा व्यापकता पाएको गाईबस्तुले बढी रूचाउने खालको स्थानीय घांसहरूको पहिचान, संरक्षण तथा उत्पादन गर्न जोड दिने ।
- घांसेवाली उत्पादन तथा बीउ वृद्धि कार्यमा प्राविधिक सहयोग गर्ने ।
- कृषिजन्य उपपदार्थहरूको उपयोग सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- दाना, दानाको गुणस्तर तथा विभिन्न किसिमका पशु आहाराहरूको विकास तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- पशु आहारा तथा उपपदार्थ विकास सम्बन्धी प्राविधिक सहयोग पुर्याउने ।
- केन्द्रको वार्षिक कार्य योजना बनाउने कार्यमा समन्वय गर्ने ।
- केन्द्रको प्रगति विवरण कम्प्युटर गर्ने तथा प्रगति विवरण तयार गर्ने ।
- केन्द्रबाट संचालित कार्यक्रमहरूको तथ्यांक राख्ने तथा अद्यावधिक गर्ने ।

यस कार्यालय अन्तर्गत रहेका कार्यगत फार्म तथा प्रयोगशाला र तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

१.७.१ चरन तथा घांसेवाली विउवृद्धि फार्म, जनकपुर

- जै घांसको मूल बीउ उत्पादन गर्ने ।
- अन्य उष्ण प्रदेशीय घांसको मूल बीउ उत्पादन गर्ने ।
- घांसेवालीको प्रमाणित बीउ उत्पादन गर्न बाह्य श्रोत केन्द्रहरूको स्थापना गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- फार्मबाट उत्पादित उपपदार्थको सदुपयोग गर्न प्रजनन योग्य जनावर पालन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञ तथा तालीम स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.७.२ चरन तथा घांसेवाली विउवृद्धि फार्म, रंजितपुर

- टियोसेन्टी र स्टाईलो घांसको मूल बीउ उत्पादन गर्ने ।
- अन्य उष्ण प्रदेशीय घांसको मूल बीउ उत्पादन गर्ने ।
- घांसेवालीको प्रमाणित बीउ उत्पादन गर्न बाह्य श्रोत केन्द्रहरूको स्थापना गर्ने ।
- फार्मबाट उत्पादित उपपदार्थको सदुपयोग गर्न प्रजनन योग्य जनावर पालन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञ तथा तालीम स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.७.३ चरन तथा घांसेवाली विउवृद्धि फार्म, गौघाट

- बरसिम तथा स्टाईलो घांसको मूल बीउ उत्पादन गर्ने ।
- अन्य उष्ण प्रदेशीय घांसको मूल बीउ उत्पादन गर्ने ।
- घांसेवालीको प्रमाणित बीउ उत्पादन गर्न बाह्य श्रोत केन्द्रहरूको स्थापना गर्ने ।
- फार्मबाट उत्पादित उपपदार्थको सदुपयोग गर्न प्रजनन योग्य जनावर पालन गर्ने ।
- विषयगत तालीम संचालनमा विषय विशेषज्ञ तथा तालीम स्थलको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

१.७.४ राईजोबियम तथा बीउ विजन प्रयोगशाला, जनकपुर

- राईजोबियम उत्पादन तथा बिक्री बितरण गर्ने ।
- घांसेवाली बीउ विजनको परिक्षण र प्रमाणिकरण गर्ने ।
- राईजोबियमको विभिन्न घांसेवालीमा नतिजा प्रदर्शन र प्रवर्द्धन गर्ने ।
- बिषयगत तालीम संचालनमा बिषय विशेषज्ञको रूपमा कृषकस्तरीय एवं मध्यमस्तरीय प्राविधिक तालीम संचालनमा सहयोग गर्ने ।

२ पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन निर्देशनालय, हरिहरभवन

आफ्नो विषय क्षेत्रमा प्राविधिक आधिकारीक निकाय (Technical authority) को रूपमा काम गर्ने र तत्सम्बन्धि संपूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने गरी यस निर्देशनालयको अन्य कार्य विवरण देहाय बमोजिम हुनेछ ।

- सम्बन्धन स्थापित भएका अन्तराष्ट्रियस्तरका विशिष्ट निकायहरूको स्वदेशमा संपर्क बिन्दु (Focal Point) को रूपमा कार्य गर्ने ।
- समान विषयका स्वदेशी गैर सरकारी संस्थासंग सम्बन्ध कायम गरी सहभागितात्मक रूपमा कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- राष्ट्रिय नीति, रणनीति, योजना तथा वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने कार्यमा अग्रसरता देखाउँदै सो प्रयोजनका लागि विभाग र मंत्रालयको निर्देशनमा रही कार्य गर्ने ।
- ऐन नियमको मस्यौदा तयार पारी पेश गर्ने ।
- कार्यक्रम तर्जुमाको सिलसिलामा मार्गदर्शन तर्जुमा गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूलाई उपलब्ध गराउने ।
- स्वीकृत नीति, योजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने निर्देशिका तथा नर्मस् तयार पारी स्वीकृत गराई कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकाय समक्ष पठाउने ।
- वैदेशिक सहायता प्राप्तिका लागि आयोजना प्रस्ताव तयार पारी विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्ने ।
- कार्यक्रम निर्देशनालय आफैले कार्यान्वयन गर्ने वार्षिक कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गरी स्वीकृती प्राप्त भएपछि कार्यान्वयनको जिम्मेवारी वहन गर्ने ।
- निर्देशनालयको प्रत्यक्ष मातहतका निकायहरूको वार्षिक कार्यक्रमहरूलाई समन्वय गरी संचालनको व्यवस्था मिलाउने ।
- निर्देशनालयको विषय क्षेत्र समेटिने गरी जिल्लास्तरमा तर्जुमा/कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रमका लागि विषयगत प्राविधिक निर्देशिका उपलब्ध गराउने । संचालित कार्यक्रमहरूको राष्ट्रिय स्तरमा अद्यावधिक जानकारी राख्ने ।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको सिलसिलामा आवश्यक पर्ने सामग्री आपूर्तिको व्यवस्था मिलाउने ।
- निर्देशनालयले आफै संचालन गर्ने कार्यक्रम र प्रत्यक्ष मातहतमा रहेका निकायबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रमहरूको नियमित सुपरिवेक्षण, अनुगमन, मूल्याङ्कन र समिक्षाको व्यवस्था गर्ने र तालुक निकायमा प्रतिवेदन पेश गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- अनुसन्धानसम्बन्धी निकायसंग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- सफल प्राविधिको अनुसरण वा प्रसारको आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- राष्ट्रिय एवं अन्तराष्ट्रिय गोष्ठी, बैठक आदिको आयोजना गर्ने र सहभागि हुने ।
- आवश्यक सूचना, जानकारी, तथ्याङ्क आदिको राष्ट्रियस्तरमा अद्यावधिक अभिलेख राख्ने ।
- कार्यरत विषय विशेषज्ञहरूको राष्ट्रिय स्तरमा रोष्टर तयार पार्ने ।
- अन्तर निकाय समन्वयका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- मंत्रालय वा विभागबाट विशेष रूपमा सुम्पिएका अन्य कार्यहरू सम्पादन गर्ने ।

यस निर्देशनालय अन्तर्गत रहेका शाखा तथा तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

व्यवसाय प्रवर्द्धन शाखा

पशुजन्य पदार्थसंग सम्बन्धित बजार विकास तथा व्यापार प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन गर्नुको साथै मासु, दुध, छाला, ऊन जस्ता पशुजन्य पदार्थहरूको प्रशोधन, उद्योग व्यवस्थापन तथा विकासको लागि प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू संचालन गर्न समेत यस शाखाको मुख्य दायित्व हुनेछ । अन्य कार्यविवरण निम्नानुसार हुनेछ ।

- गैर सरकारी संस्था तथा स्थानीय निकायहरूसंग सहकार्यको आधारमा पशुपंक्षी हाटबजार तथा उत्पादित दुध, मासु जस्ता पशुजन्य पदार्थको व्यवस्थित बजार स्थापना गर्न आवश्यक पूर्वाधार विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- पशुपंक्षी तथा पशुजन्य उपभोग्य वस्तुहरूको स्थानीय माग, आपूर्ति र बजार मूल्यसम्बन्धि सूचना संकलन तथा विश्लेषणद्वारा सुसूचित गरी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- आधारभूत कार्यनीतिको परिधिभित्र रही बजार विकासका आवधिक योजना, कार्यक्रम तथा नर्मस निर्देशिका तयार गरी कार्यन्वयनको लागि पेश गर्ने ।
- कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा निरिक्षण गरी सुझावसहित प्रतिवेदन पेश गर्ने ।
- संलग्न जनशक्तिहरूको व्यावसायिक एवं प्राविधिक दक्षता अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- गैर-सरकारी संस्था तथा स्थानीय निकायहरूसंग सहकार्यको आधारमा पशु वधशाला, मासु तथा दूग्ध प्रशोधन तथा भण्डारण उद्योग/व्यवसायको वृद्धि विकासका लागि पूर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- पशुजन्य उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थहरूको व्यवस्थापन तथा उद्योग स्थापनाका संभावनाहरूको पहिचान गर्ने साथै उद्योग व्यवसायसम्बन्धि सूचना संकलन तथा लाभ-लागत विश्लेषण गरी सर्वसाधारणमा सुसूचित गर्ने व्यवस्था गर्ने।
- आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात योग्य पशुजन्य उद्योगहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने खालका आवधिक योजना, कार्यक्रम तथा नर्मस/निर्देशिका तयार गरी कार्यन्वयनको लागि पेश गर्ने ।
- कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा निरिक्षण गरी सुझावसहित प्रतिवेदन पेश गर्ने ।
- संलग्न जनशक्तिहरूको उद्योग व्यापारमा आधारित व्यावसायिक एवं प्राविधिक दक्षता अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

योजना तथ्यांक तथा विश्लेषण शाखा

पशुपंक्षी तथा मासु, दुध, फुल, छाला, ऊन जस्ता पशुजन्य पदार्थमा आधारित उद्योग व्यवसाय तथा बजारको प्रवर्द्धन गर्न सम्बन्धित शाखाहरूसंग समन्वय राखी योजना तथा बजार विकास कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने र संचालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन र विश्लेषण गरी तथ्यांकहरू अध्यावधिक राख्ने र सम्प्रेषण गर्ने यस शाखाको मुख्य दायित्व हुनेछ । शाखाको अन्य कार्य विवरणहरू निम्न प्रकारका छन् ।

- प्रशोधित पशुजन्य पदार्थको उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण तथा निर्यात व्यवसाय सम्बन्धी लाभ-लागतको तथ्याङ्क अध्यावधिक राखी आर्थिक विश्लेषण गर्ने र सम्बन्धित व्यवसायी तथा उद्यमी पक्षलाई सुसूचित गराउने ।
- संभाव्य क्षेत्रहरूको लागि पशुपंक्षी तथा पशुजन्य पदार्थमा आधारित उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार सुदृढीकरण गर्न आवधिक आयोजनाहरूको मस्यौदा तयार गर्न सहयोग पुऱ्याउने ।
- पशुपंक्षी हाटबजार, वधशाला तथा पशुजन्य उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धनको लागि प्रचार प्रसारका कार्यक्रमहरू संचालन गर्न नर्मस/निर्देशिका तयार गर्ने ।
- निर्देशनालयको वार्षिक बजेट कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा गर्ने र संचालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन गरी प्रगति प्रतिवेदन तयार गरी सम्बद्ध निकायमा पठाउने।
- हाटबजार तथा प्रशोधन उद्योगहरूबाट उत्पादित पशुजन्य पदार्थको खरिद/विक्रि, बजार मूल्य सम्बन्धमा कृषक, व्यवसायी र सर्वसाधारण उपभोक्ताहरूको जानकारीको लागि संचार माध्यमबाट सूचना प्रवाह गर्ने ।
- पशुजन्य उद्योग र बजार व्यवस्थापन प्रविधि सम्बन्धि जनशक्ति तयार गर्ने ।

३. पशु सेवा तालीम तथा प्रसार निर्देशनालय, हरिहरभवन

पशु सेवा तालीम तथा प्रसारसम्बन्धि विषयमा प्राविधिक आधिकारीक निकाय (Technical Authority) को रूपमा काम गर्ने र तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने । यस निर्देशनालयको अन्य कार्य विवरण देहाय वमोजिम हुनेछ ।

- सम्बन्ध स्थापित भएका अन्तराष्ट्रिय स्तरका विशिष्ट निकायहरूको स्वदेशमा सम्पर्क बिन्दु (Focal Point) को रूपमा कार्य गर्ने ।
- समान विषयका स्वदेशी गैर-सरकारी संस्थासंग सम्बन्ध कायम गरी सहभागितात्मक रूपमा कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- राष्ट्रिय नीति, रणनीति, योजना तथा वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने कार्यमा अग्रसरता देखाउँदै सो प्रयोजनका लागि विभाग र मन्त्रालयको निर्देशनमा रही कार्य गर्ने ।
- ऐन/नियमको मस्यौदा तयार पारी पेश गर्ने ।
- कार्यक्रम तर्जुमाको सिलसिलामा मार्गदर्शन तर्जुमा गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूलाई उपलब्ध गराउने ।
- स्वीकृत नीति, योजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने निर्देशिका तथा नर्मस् तयार पारी स्वीकृत गराई कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकाय समक्ष पठाउने ।
- वैदेशिक सहायता प्राप्तिका लागि आयोजना प्रस्ताव तयार पारी विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्ने ।
- कार्यक्रम निर्देशनालय आफैले कार्यान्वयन गर्ने वार्षिक कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी स्वीकृती प्राप्त भएपछि कार्यान्वयनको जिम्मेवारी वहन गर्ने ।
- निर्देशनालयको प्रत्यक्ष मातहतका निकायहरूको वार्षिक कार्यक्रमहरू बीच समन्वय गरी संचालनको व्यवस्था मिलाउने ।
- निर्देशनालयको विषय क्षेत्र समेटिने गरी जिल्ला स्तरमा तर्जुमा/कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रमका लागि विषयगत मार्गदर्शन/निर्देशिका उपलब्ध गराउने । संचालित कार्यक्रमहरूको राष्ट्रिय स्तरमा अद्यावधिक जानकारी राख्ने ।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको सिलसिलामा आवश्यक पर्ने सामग्री आपूर्तिको लागि समन्वय गर्ने ।
- निर्देशनालयले आफै संचालन गर्ने कार्यक्रम र प्रत्यक्ष मातहतमा रहेका निकायबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रमहरूको नियमित सुपरिवेक्षण, अनुगमन, मूल्यांकन, समीक्षाको व्यवस्था गर्ने र तालुक निकायमा प्रतिवेदन पेश गर्ने ।
- अनुसन्धान गर्ने निकायहरू (Research Institutions) संग समन्वय र सहकार्य गरी सफल प्रविधिको अनुसरण वा प्रसारको आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- राष्ट्रिय एवं अन्तरराष्ट्रिय गोष्ठी, बैठक आदि आयोजना गर्ने तथा सहभागी हुने ।
- आवश्यक सूचना, जानकारी, तथ्यांक आदिको राष्ट्रिय स्तरमा अद्यावधिक अभिलेख राख्ने ।
- विषय विशेषज्ञहरूको राष्ट्रियस्तरमा रोष्टर तयार पार्ने ।
- अन्तरनिकाय समन्वयका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- मन्त्रालय वा विभागबाट विशेष रूपमा सुम्पिएका अन्य कार्यहरू सम्पादन गर्ने ।

तालीम तथा जनशक्ति शाखा

पशु सेवा प्रसार कार्यक्रम कृषक समूह/समितिको माध्यमबाट संचालित भैरहेको र यस्ता कृषक संस्थाहरूको संस्थागत विकास/सहकारीकरण, क्षमता अभिवृद्धि, आत्मनिर्भरता सम्बन्धि कार्यक्रमहरूको पहिचान, नर्मस्हरूको तर्जुमा एवं प्राविधिक सरसल्लाह उपलब्ध गराउने ।

- पशुपालक कृषक, उद्यमी, फिल्ड स्तरमा कार्यरत प्राविधिकहरू (प्रसारकर्मीहरू) लाई आवश्यक एवं उपयोगी हुने प्रचार प्रसार एवं शैक्षिक कार्यक्रम संचालनमा समन्वय गर्ने । रेडियो, टेलिभिजन मार्फत् लक्ष्मी समूहको लागि दुरशिक्षा कार्यक्रम पहिचान, संचालन एवं समन्वयको व्यवस्था मिलाउने ।
- पशुपालन क्षेत्रका प्रविधिहरू कृषक/उद्यमीहरू समक्ष पुऱ्याउन अनुसन्धान संस्थाहरूसंग सहकार्य गरी प्रसार र अनुसन्धानको अन्तरसम्बन्धमा प्रभावकारीता ल्याई स्तरीय सेवा प्रवाहमा टेवा पुऱ्याउने ।
- तालीम निर्देशनालय एवं क्षेत्रीय तालीम केन्द्रहरूबाट संचालन हुने अधिकृत, प्रा.स./ना.प्रा.स., उद्यमी तथा कृषक स्तर तालीमको लागि तालीम म्यानुएल एवं श्रव्य/दृष्य सामग्रीहरू तयार गर्ने र प्रकाशन तथा वितरणको व्यवस्था मिलाउने ।

- अन्तरराष्ट्रिय संघ/संस्था तथा गैर-सरकारी संघ/संस्थाहरूसंग सम्पर्क एवं समन्वय राखी पशु सेवा सम्बन्धी ज्ञान/सीप एवम् अनुभवको आदानप्रदानद्वारा सेवा प्रवाहमा स्तरीयता वढाउन टेवा पुऱ्याउने ।
- पशु सेवा तालीम कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन तालीमको: आवश्यकता पहिचान, संचालन तथा प्रभावकारिता आंकलन प्रकृया तय गर्ने । कृषक, उद्यमी, फिल्ड स्तरमा कार्यरत प्राविधिकहरूको तालीम नर्मसहरू बनाउने एवं तालीमसम्बन्धि प्राविधिक सरसल्लाह उपलब्ध गराउने ।
- पशुपालक कृषक, उद्यमी, फिल्ड स्तरमा कार्यरत प्राविधिक र विषय विशेषज्ञहरूको सीप एवम् दक्षता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक एवं उपयोगी तालीम कार्यक्रम संचालन एवम् समन्वय गर्ने ।
- पशु सेवा तालीमको पाठ्यक्रम तर्जुमा, परिमार्जन एवम् नियमनसम्बन्धि कार्यहरू संयोजन गर्ने ।
- तालीम निर्देशनालय एवं क्षेत्रीय तालीम केन्द्रहरूबाट संचालन हुने अधिकृत स्तर, प्रा.स./ना.प्रा.स., उद्यमी र कृषक स्तर तालीमको म्यानुएल एवं श्रव्य/दृष्य सामाग्रीहरू तयार तथा परिमार्जन कार्यमा सहयोग गर्ने ।
- अन्तरराष्ट्रिय संघ/संस्था र गैर सरकारी संघ/संस्थाहरूसंग सम्पर्क एवं समन्वय राखी तालीम सम्बन्धी ज्ञान/सिप एवम् अनुभवको आदानप्रदानबाट तालीमको समग्र स्तरीयता वढाउने ।

यस निर्देशनालय अन्तर्गत रहेका क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्र र तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

- ४.१ क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्र, विराटनगर
- ४.२ क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्र, जनकपुर
- ४.३ क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्र, पोखरा
- ४.४ क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्र, नेपालगंज
- ४.५ क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्र, धनगढी

क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्रका कार्यहरू

- क्षेत्र अन्तर्गत पशु सेवा सम्बन्धी कृषक स्तरीय एवं प्रा.स./ना.प्रा.स.स्तरीय तालीम संचालन गरी उन्नत पशुपालन सम्बन्धी ज्ञान/सीप हस्तान्तरण गर्ने ।
- विषयगत विशिष्टताका आधारमा राष्ट्रीयस्तरको तालीम संचालन गर्ने Venue को रूपमा कार्य गर्ने ।
- जिल्ला स्तरमा संचालन हुने कृषक तालीमको लागि तालीम आवश्यकता पहिचान, पाठ्यक्रम तर्जुमा एवं तालीम संचालन सम्बन्धी प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउने ।
- संचालित तालीमको फलोअप, सुपरिवेक्षण तथा मूल्यांकन गरी तालीम प्रभावकारीतामा वृद्धि ल्याउने ।
- पशु सेवा सम्बन्धी तालीम संचालन, प्रभावकारीता अध्ययन, प्रशिक्षार्थी एवं प्रशिक्षक छनौटका आधारहरू तय गर्न अन्य सरकारी तथा गैर-सरकारी निकायहरूसंग सम्पर्क तथा समन्वय गर्ने ।
- पाठ्यक्रम परिमार्जन, प्रशिक्षण सामाग्री तथा विधिहरूको उपयोगिता सम्बन्धमा तालीम निर्देशनालयलाई समायानुकूल पृष्ठपोषण उपलब्ध गराई निरन्तर सुधारमा टेवा पुऱ्याउने ।

४. पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय, त्रिपुरेश्वर

पशु स्वास्थ्यको क्षेत्रमा आधिकारिक राष्ट्रिय भेटेरिनरी निकाय (National Veterinary Authority) को रूपमा काम गर्ने र तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने । यस निर्देशनालयको अन्य कार्य विवरण देहाय वमोजिम हुनेछ ।

- पशु स्वास्थ्यसम्बन्धी नीति, निर्देशिका तथा नर्मस् तर्जुमा गर्ने ।
- जनस्वास्थ्यसंग सम्बन्धित तथा आर्थिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रोगहरूको नियन्त्रण तथा उन्मूलन गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्यसम्बन्धी आवश्यक ऐन, नियमहरूको प्रस्तावना गर्ने र विद्यमान ऐन, नियमहरूमा समय सापेक्ष परिमार्जन गर्ने ।
- पशुपंक्षीका आकस्मिक रोगहरूको अन्वेषण, उपचार, रोकथाम, नियन्त्रण तथा उन्मूलनको कार्ययोजना तयार गरी लागू गर्ने ।

- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् लगायत अन्य अनुसन्धान संस्थाहरूसँग समन्वय राखी समन्वयात्मक पशु स्वास्थ्य अन्वेषण तथा अनुसन्धानमा सहभागी हुने ।
- अधिराज्यका पशु सेवा कार्यालय तथा पशु स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित निकायहरूलाई प्राविधिक सहयोग तथा समन्वय गरी क्षमता विकास गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय संघ/संस्थाहरूसँग समन्वय गरी प्रविधि, श्रोत तथा सूचनाहरूको आदानप्रदान गर्ने ।

यस निर्देशनालयका शाखाहरू र तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

क) रोग नियन्त्रण तथा पशु कल्याण शाखा

- माहामारीको रूपमा देखा पर्ने पशुपंक्षीका रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण तथा उल्मूलनका कार्य योजनाहरू तर्जुमा गर्ने ।
- उन्मूलन भैसकेका रोगहरू पुनरुत्थान हुन नदिन आकस्मिक तयारी (Emergency preparedness) रहने व्यवस्था मिलाउने ।
- Transboundary Animal Diseases (TADs) को रोकथाम र नियन्त्रणकोलागि व्यवस्था मिलाउने ।
- पशुपंक्षि प्रति हुने निर्दयीता (Animal Cruelty) र Animal Welfare सम्बन्धी नीति निर्देशिका तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

ख) सेवा समन्वय तथा नियमन शाखा

- केन्द्रीय, क्षेत्रीय तथा जिल्लास्तरमा संचालन हुने पशु स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको समन्वय गर्ने ।
- पशुस्वास्थ्यसम्बन्धि ऐन/नियम कार्यान्वयन गर्ने ।

ग) योजना तथा मूल्यांकन शाखा

- पशुस्वास्थ्य कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गर्ने
- पशुस्वास्थ्य कार्यक्रमहरूको पशु सेवाका अन्य कार्यक्रमहरूसँग समन्वय गर्ने र अभिलेख राख्ने ।
- पशुस्वास्थ्यसम्बन्धि जनशक्ति विकास गर्ने ।

यस निर्देशनालय अन्तर्गत रहेका कार्यालयहरू र तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

४.१ केन्द्रीय पशु चिकित्सालय, त्रिपुरेश्वर

- पशु चिकित्सामा विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराउने ।
- पशु चिकित्सकहरूलाई विशेष चिकित्सा प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने
- पशु चिकित्सा सेवा विस्तार गर्न सरकारी तथा निजी क्षेत्रका पशु चिकित्सकमीलाई तालीम दिने ।
- पशुपंक्षीलाई शल्य चिकित्सा सेवा उपलब्ध गराउने ।
- आधुनिक शल्य चिकित्सा प्रविधि अनुसरण र प्रसारण गर्ने ।
- पशुपंक्षीका रोगव्याधिको निदान गर्ने ।
- पशुपंक्षीलाई औषधोपचार सेवा उपलब्ध गराउने ।
- आधुनिक मेडिकल चिकित्सा प्रविधि अनुसरण र प्रसारण गर्ने ।
- पशुपंक्षीलाई थेरिओजेनोलोजिकल विशेष उपचार सेवा उपलब्ध गराउने ।
- आधुनिक थेरिओजेनोलोजिकल चिकित्सा प्रविधि अनुसरण र प्रसारण गर्ने ।

४.२ भटेरिनरी इपिडेमियोलोजी केन्द्र, त्रिपुरेश्वर

- पशु रोग तथा जनस्वास्थ्यसँग सम्बन्धीत रोगहरूको वस्तुस्थिति (Epidemiological Status) अध्यावधिक राख्ने ।
- पशु रोग नियन्त्रणमा प्रभावकारी रणनीति विकास गर्ने ।
- विदेशमा देखिएका नयां संक्रामक रोगहरू (Emerging, Re-emerging & Transboundry Animal Disease) भित्रिई हुने संभावित खतराको विश्लेषण गरी समयमै सूचना प्रवाह गर्ने ।
- विश्व पशु स्वास्थ्य संगठन (OIE) लगायत अन्य अन्तर्राष्ट्रीय संघ संस्थाहरूद्वारा निर्धारित पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचना नियमित रूपमा आदानप्रदान गर्ने ।

- पशु स्वास्थ्यसम्बन्धि अभिलेख अद्यावधिक गरी राख्ने ।
- अभिलेखहरूको विश्लेषण गरी आवश्यकतानुसार राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रका सम्बन्धित निकायमा जानकारी गराउने ।

४.३ भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधी व्यवस्थापन कार्यालय, त्रिपुरेश्वर

भेटेरिनरी गुणस्तर प्रयोगशाला

- आयातित तथा स्वदेशमा उत्पादन हुने भेटेरिनरी औषधी, भ्याक्सिन, एण्टिजेन, सिरम, डाएग्नोस्टिक्स आदिको गुणस्तर परिक्षण तथा विश्लेषण गर्ने ।
- गुणस्तर कायम गर्न Protocol तयार गरी लागू गर्ने ।
- भेटेरिनरी गुणस्तर नियमनसम्बन्धी कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रचलित ऐन/नियमहरूको पालना गर्न गराउन आवश्यक प्राविधिक सहयोग पुर्याउने ।
- पशुपंक्षी तथा पशुजन्य उत्पादन र पशुपंक्षीको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने औषधि, भ्याक्सीन, डाएग्नोस्टिक्स तथा वायोलोजीकल्स जस्ता उत्पादन सामग्रीहरूको गुणस्तर कायम राख्न मापदण्ड तयार गर्ने ।
- पशुपंक्षी तथा पशुजन्य उत्पादन र पशुपंक्षीको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने उत्पादन सामग्रीहरूको गुणस्तरियता प्रयोगशालामा परिक्षण गर्ने ।

औषधी व्यवस्थापन शाखा

- भेटेरिनरी औषधि, जैविक पदार्थ, खाद्य योगशिल वा वृद्धिवर्धक पदार्थहरूको आयात निर्यात तथा उपयोगसम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्ने ।
- पशुपंक्षीका रोगको निदान, उपचार वा रोकथाम गर्न, शारिरिक बनावट वा प्रकृत्यालाई असर पार्ने प्रयोग गरिने पशु औषधि, जैविक पदार्थ, खाद्य योगशिल वा वृद्धिवर्धक पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योगहरू र त्यसका उत्पादनहरूको नियमन गर्ने ।
- भेटेरिनरी औषधि, जैविक पदार्थ, खाद्य योगशिल वा वृद्धिवर्धक पदार्थहरूको उत्पादन मापदण्ड अनुरूप भए नभएको नियमन तथा अनुगमन गर्ने ।
- भेटेरिनरी औषधि, जैविक पदार्थ, खाद्य योगशिल वा वृद्धिवर्धक पदार्थको उत्पादन, बिक्री बितरण, आयात निर्यात नियमन गर्न सिफारिस तथा अनुमति पत्र प्रदान गर्ने ।

४.४ भेटेरिनरी जनस्वास्थ्य कार्यालय, त्रिपुरेश्वर

- पशुपंक्षी तथा मानिस विच सर्ने जुनोटिक रोगहरूको पहिचान, रोकथाम, नियन्त्रण तथा उन्मूलन गर्ने कार्य योजना तय गर्ने ।
- पशुपंक्षी तथा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनबाट जनस्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावको रोकथाम गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- पशुजन्य भोजनमा आधारित तथा जुनोटिक रोगहरूको अभिलेख अद्यावधिक राख्ने ।
- पशु बधशाला तथा मासु जांच ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

४.५ केन्द्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर

पशु रोग अन्वेषण तथा निदानको क्षेत्रमा आधिकारिक राष्ट्रिय निकाय (National Technical Authority) को रूपमा काम गर्ने र तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने । यस प्रयोगशालाको अन्य कार्य विवरण देहाय बमोजिमको छ ।

- पशु रोग अन्वेषणको लागि रिफरल सेन्टरको रूपमा कार्य गर्ने ।
- रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी तथा विस्तार गर्न नीति तथा कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने ।
- प्रयोगशाला प्रविधिलाई Standardize गरी सरकारी तथा निजी क्षेत्रको समेत संलग्नतामा सेवा विस्तार गर्ने ।
- रोग निदान प्रविधिलाई समय सापेक्ष विकास गरी प्रभावकारी बनाउने ।
- पशुपंक्षीका रोग निदान गर्न आवश्यक Reagents तथा Diagnostics तयार गर्ने ।

- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोगशालाहरूसंग समन्वय गरी रोग निदान, अन्वेषण तथा नियन्त्रण प्रकृत्यालाई Harmonize गर्ने ।
- जनस्वास्थ्य तथा राष्ट्रिय दृष्टिकोणबाट सम्वेदनशील देखिएका जैविक तत्वहरूको संरक्षण, संचय तथा समुचित उपयोगको व्यवस्था मिलाउने ।
- रोग परिक्षणको लागि अधिराज्यबाट संकलन गरिने विभिन्न जातीका राष्ट्रिय जैविक श्रोतहरूको (सिरम, एण्टिजेन) संकलन, समन्वय र समुचित उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् लगायत अन्य अनुसन्धान संस्थाहरूसंग समन्वय राखी पशु रोग अन्वेषण तथा अनुसन्धानमा सहभागी हुने ।

यस प्रयोगशालाका शाखाहरू र तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

- माइक्रोबायोलोजी: जीवाणु, विषाणु तथा दुसीबाट उत्पन्न रोगको निदान, अन्वेषण र पहिचान गर्ने ।
- प्याथोलोजी: शव परिक्षण, तन्तु परिक्षण गरी पशु पंक्षीका रोग निदान गर्ने
- प्यारासाईटोलोजी: पशु पंक्षीको रगत, बाह्य तथा आन्तरीक परजीविको पहिचान तथा निदान गर्ने ।
- सिरोलोजी: अधिराज्यका विभिन्न स्थानबाट संकलन हुने सिरमको परिक्षण र भण्डारण गर्ने । पशुपंक्षीका महत्वपूर्ण रोगहरूको अनुगमन तथा सर्वेक्षण गर्ने
- वायोकेमेष्ट्रि तथा हेमाटोलोजी: यस शाखा अन्तर्गत विभिन्न मिनरल, शुक्ष्मतत्व, विषादी, एन्टीवायोटिक अवशेषको परिक्षण गर्ने । रक्त परिक्षण गर्ने ।
- मलिकुलर बायोलोजी: मलीकुलर वायोटेक्नोलोजीको माद्यमबाट पशुपंक्षीका रोगको छिटो र सुरक्षित तरिकाले विशेष परिक्षण गर्ने ।
- प्रशिक्षण प्रयोगशाला: पशु स्वास्थ्य सेवा संग सम्वन्धित अधिकृत, टेक्नीसियनलाई प्रयोगशाला प्रविधिको तालिम दिने ।
- रेविज: रेविज रोगको निदान गर्ने ।

यस प्रयोगशाला अन्तर्गत अधिराज्यका विभिन्न स्थानमा रहेका प्रयोगशालाहरू र तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

४.५.१ राष्ट्रिय पंक्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, चितवन

कुखुरापालनमा भएको व्यावसायीकरणको साथै नयां रोगहरूको प्रकोपको कारण कुखुरापालक कृषक तथा उद्यमीहरूबाट रोग निदान सेवाको लागि लामो समयदेखि एक छुट्टै प्रयोगशालाको माग हुदै आएको साथै नवौं योजनामा पनि पंक्षी रोग निदान प्रयोगशाला सेवा उपलब्ध गराउने अवधारण अनुरूप चितवन जिल्लामा प्रयोगशाला स्थापना गरी अधिराज्यभर विषय विशेषज्ञ सेवा पुऱ्याउन यो कार्यालय प्रस्तावना भएको हो । यसका प्रमुख कार्यहरू तल उल्लेख गरिएको छ ।

- पंक्षी रोगहरूको अन्वेषण गर्ने ।
- पंक्षी रोग अन्वेषणको लागि रिफरल प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने ।

४.५.२ क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर

४.५.३ क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर

४.५.४ क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा

४.५.५ क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, नेपालगंज

४.५.६ क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी

क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरूको प्रमुख कार्यहरू:

- पशु रोग अन्वेषण गर्ने ।
- क्षेत्रीय स्तरमा रोग अन्वेषणको निम्ती Protocol तयार गर्ने ।
- उच्चस्तरको रोग अन्वेषण प्रविधि कार्यान्वयन गर्ने ।
- पशुपंक्षीका रोग नियन्त्रण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने ।
- प्रयोगशाला प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने ।

४.६ केन्द्रीय जैविकी उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर

भेटेरिनरी भ्याक्सीन तथा जैविक पदार्थको उत्पादन तथा विकासको लागि राष्ट्रिय निकाय (National Institute for Biologicals) को रूपमा काम गर्ने र तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने । यस प्रयोगशालाको विस्तृत कार्य विवरण देहाय वमोजिमको छ ।

- राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार भेटेरिनरी भ्याक्सीन तथा सिरमको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने ।
- भ्याक्सीन उत्पादनमा विविधिकरण तथा गुणस्तर सुधार गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोगशालाहरूसंग समन्वय गरी भ्याक्सीन उत्पादन प्रविधिलाई Harmonize तथा Standardize गरी परिमार्जित Production Protocol तयार गर्ने ।
- भ्याक्सीन तथा सिरम उत्पादन गर्न आवश्यक सिडहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- भ्याक्सीन उत्पादन गर्न चाहने निजी उद्यमीहरूलाई प्रविधि हस्तान्तरण गर्न सहयोग गर्ने ।
- भ्याक्सीन तथा सिरम उत्पादन, आयात निर्यातको राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्ड तयार गर्न सहयोग गर्ने ।
- राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार जनस्वास्थ्यसंग सरोकार राख्ने अन्य भ्याक्सीनहरूको उत्पादन गर्ने ।
- भ्याक्सीन तथा सिरम आपूर्ति व्यवस्था गर्ने ।
- पशुपंक्षीको प्रमुख संक्रामक रोग विरूद्ध खोपहरू उत्पादन गर्ने ।
- खोप उत्पादनका नविनतम प्रविधिहरूको विकास गरी नयां खोपहरूको उत्पादन गर्ने ।
- पशु रोग नियन्त्रणका लागि चाहिने जैविक पदार्थहरू उत्पादन गर्ने ।
- भ्याक्सीन तथा जैविक पदार्थ आपूर्ति गर्ने ।
- खोपको आवश्यक सिड तथा सेल लाइनहरूको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने ।
- खोपहरू उत्पादनको लागि आवश्यक कच्चा पदार्थहरूको खरिद तथा संचयको व्यवस्थागर्ने
- पंक्षीहरूको खोप उत्पादन कार्य गर्ने ।
- टिस्यूकल्चर र विषाणुजन्य खोप उत्पादन गर्ने ।
- जीवाणुजन्य खोपहरू उत्पादन गर्ने ।
- रोग नियन्त्रण गर्न विभिन्न प्रकारका सिरमहरूको उत्पादन गर्ने ।
- प्रयोगशाला जनावरहरूको प्रजनन तथा पालन पोषणको व्यवस्था मिलाउने ।
- आवश्यकता अनुसार विभिन्न प्रयोगशालालाई ल्याव एनिमल आपूर्ति गर्ने ।
- वार्षिक कार्यक्रमहरू तय गर्ने ।
- प्रगती प्रतिवेदन तयार पार्ने ।
- खोपहरूको विक्री वितरणसम्बन्धि आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- उत्पादित खोपहरूको विक्री वितरण व्यवस्था गर्ने ।
- बजार विस्तार तथा प्रचारप्रसार कार्य गर्ने ।

४.७ रेबिज भ्याक्सीन उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर

- रेबिज भ्याक्सीन उत्पादन गर्ने ।
- रेबिज भ्याक्सीन उत्पादनका लागि टिस्यूकल्चर प्रविधिको विकास गर्ने ।
- रेबिज भ्याक्सीन आपूर्ति व्यवस्था गर्ने ।

४.८ राष्ट्रिय खोरेत तथा महामारी रोग प्रयोगशाला, बढानिलकण्ठ

- खोरेत रोगको भाईरसको टाईपिंग गरी क्यारेक्टराईजेशन गर्ने ।
- खोरेत भ्याक्सीन आपूर्तिको व्यवस्था मिलाउने ।
- खोरेत तथा अन्य महामारी रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि कार्ययोजना तयार पार्ने ।
- महामारी रोग सम्बन्धि सूचना संकलन तथा सम्प्रेषण गर्ने ।
- महामारी रोगको पहिचान, रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने ।

४.८ केन्द्रीय पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, हरिहरभवन

पशु क्वारेन्टाईनको क्षेत्रमा कानूनी तथा प्राविधिक आधिकारिक राष्ट्रिय निकाय (National Technical Authority) को रूपमा काम गर्ने र सो सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने गरी यस कार्यालयको कार्य विवरण देहाय वमोजिम हुनेछ ।

- निर्धारित गुणस्तर अनुसारका पशुपंक्षी तथा पशुजन्य पदार्थको मात्र आयात निर्यात गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीको माध्यमबाट भित्रिन सक्ने पशुरोगहरूको प्रवेश रोक्न विद्यमान ऐन नियमको कार्यान्वयनको साथै पशु क्वारेन्टाईनको समुचित व्यवस्थापन गर्ने ।
- विश्व व्यापार संगठन (WTO) को Sanitary and Phyto-sanitary मापदण्ड अनुरूप पशु क्वारेन्टाईन प्रकृत्यालाई अद्यावधिक गरी पशुपंक्षी र पशुजन्य पदार्थको गुणस्तर नियमन, मापदण्ड निर्धारण, ऐन नियमको प्रस्तावनाको साथै सो सम्बन्धी नीति तय गर्ने ।
- रोगहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्न नदिन आन्तरिक क्वारेन्टाईनलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्ने ।
- पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, चेकपोष्ट, स्थल (होल्डिंग यार्ड) र नाकाहरूको समयानुकूल स्थापना तथा स्थानान्तरण गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।

यस कार्यालय अन्तर्गत निम्न क्वारेन्टाईन कार्यालयहरू रहनेछन् ।

- ४.९.१ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, काकडभिट्टा (ईलाम, भापा, ताप्लेजुंग)
- ४.९.२ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, विराटनगर (मोरंग, सुनसरी, सप्तरी, सिराहा)
- ४.९.३ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, जनकपुर (धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही)
- ४.९.४ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, काठमाण्डौ (त्रि.अ. विमानस्थल, तातोपानी, रसुवा, चितवन)
- ४.९.५ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, विरगंज (रौतहट, वारा, पर्सा)
- ४.९.६ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, भैरहवा (नवलपरासी, कपिलवस्तु, रूपन्देही)
- ४.९.७ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, नेपालगंज (दांग, बाँके, बर्दिया)
- ४.९.८ पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय, गड्डाचौकी (कैलाली, कञ्चनपुर, डडेल्धुरा, वैतडी, दार्चुला)

नोट: उत्तरी सिमावर्ती क्षेत्रका क्वारेन्टाईन नाकाहरू नेपाल-चीन संयुक्त टोलीले तोके अनुसार हुनेछ ।

क्वारेन्टाईन कार्यालयहरूले निम्नानुसारका कार्यहरू गर्नेछन् :

- पैठारी हुने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीको निरिक्षण गरी क्वारेन्टाईन प्रमाण पत्र प्रदान गर्ने ।
- निकाशी हुने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीहरूको आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य/सेनेटरी प्रमाणपत्रहरूको जांच गरी निर्यात गर्न सहयोग पुऱ्याउने ।
- रोगी भएको शंका लागेमा वा अस्वस्थकर पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्री सिमानामा वा कुनै निश्चित ठाउँमा आईसोलेसन गरी रोग मुक्त वा स्वस्थकर भएको अवस्थामा मात्र पैठारी निकाशी गर्न प्रमाण पत्र प्रदान गर्ने ।
- क्वारेन्टाईनसम्बन्धि कार्यक्रम तथा ऐन नियम लागू गर्ने तथा उलंघन गर्ने व्यक्ति उपर मुद्दा दायर गर्ने ।
- संक्रामक पशु रोगबाट ग्रसित वस्तुको तह लगाउने र उक्त स्थल र पारवहनको साधनको निःसंक्रमण गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा भंसार, प्रहरी, स्थानीय जनप्रतिनिधी, जनता र व्यापारी आदिसंग समन्वय गरी क्वारेन्टाईन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- ऐन नियम तथा मार्गदर्शन अनुरूप तोकिएको क्वारेन्टाईन क्षेत्रमा पशु क्वारेन्टाईनको व्यवस्थापन गर्ने ।

पशु सेवा विभाग अन्तर्गत हरेक विकास क्षेत्रको लागि १/१ वटा क्षेत्रीय निर्देशनालय रहेका छन् । यी निर्देशनालय र तिनका कार्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

- क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, विराटनगर
- क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, हरिहरभवन
- क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, पोखरा
- क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, सुर्खेत
- क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, दिपायल

क्षेत्रीय निर्देशनालयका कार्यहरू

- क्षेत्र अन्तरगत संचालीत पशु सेवा इकाइहरूको कार्यक्रम संचालनमा समन्वय तथा सहजता ल्याउने ।
- नियमित विषय विशेषज्ञतायुक्त सूपरिवेक्षण अनुगमन तथा प्राविधिक निर्देशन दिने ।

- अन्तरगतका निकायहरू (जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू)मा प्रशासनिक तथा आर्थिक प्रशासनसम्बन्धि नियन्त्रण तथा अनुशासन पालना गराउने ।
- पशु सेवा सम्बन्धी विभिन्न निकायहरू विच सम्पर्क तथा समन्वय स्थापीत गरी (पशु विमा, ऐन नियम कार्यान्वयन, साधन श्रोतको साभेदारी इत्यादि) लक्षित वर्गलाई स्तरीय सेवा टेवा प्रदान गर्ने ।
- क्षेत्र अन्तरगत पशु सेवा कार्यक्रम संचालनको क्रममा आवश्यक उन्नत पशुपंक्षी, वीउ, भ्याक्सीन, औषधि आदिको माग आपूर्ति एवं श्रोत मिलान (Resource Matching) गरी कार्यक्रम संचालनमा सहजता प्रदान (Facilitate) गर्ने ।

जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू

प्रत्येक क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय अन्तर्गत सम्बन्धीत क्षेत्र भित्रका जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू रहेका छन् । यसरी ७५ जिल्लामा ७५ वटा जिल्ला पशु सेवा कार्यालय रहेका छन् । जिल्लामा पशु सेवा संबन्धी सम्पूर्ण कार्यहरू उक्त निकायहरूबाट संचालन हुनेछन । यस भित्र अधिकृतको दरबन्दी रहेका सेवाकेन्द्र क र अधिकृतको दरबन्दी नभएको सेवाकेन्द्र ख गरी ९९९ वटा सेवाकेन्द्रको व्यवस्था भएको छ । यस विभागको संगठन चार्ट अनुसूची २ मा दिईएको छ

पकेट प्याकेजको अवधारणा

दीर्घकालीन कृषि योजनाको लक्ष्य अनुरूप आगामी २० वर्षभित्र दूध, मासु र फुल उत्पादनमा आत्मनिर्भरता हासिल गरी निकासी प्रबर्द्धन समेत गरिने छ भन्ने रहेको र यसै अबधिभित्र पशुजन्य उत्पादनको वार्षिक वृद्धि दर हालको ३.९ प्रतिशतबाट ६.७ प्रतिशत पुऱ्याई पशुपालन क्षेत्रबाट राष्ट्रिय कृषि ग्राहस्थ उत्पादनमा हालको ३१ प्रतिशतबाट ४५ प्रतिशत पुऱ्याउने दीर्घकालिन लक्ष्य रहेको थियो ।

आ.व. २०५४/५५ बाट दीर्घकालीन कृषि योजना (एपिपि) शुरूवात भई जिल्लास्तरमा सडक, सिंचाई, बिद्युतिकरण, कृषि/पशु प्रसार तथा अनुसन्धान, भूमिसुधार, बन, ऋण, बजार, साना तथा मझौला खालका कृषि उद्योगलाई एकिकृत रूपमा विकास गर्ने प्रकृयाको बातावरण तयार भएको छ । तर एकै पल्ट सबै स्थानमा एकिकृत रूपमा कृषि विकास गर्न श्रोत र साधनले नभ्याउने देखिएकोले जिल्लाहरूलाई विभिन्न पकेटहरूमा विभाजन गरी क्रमबद्ध रूपमा विकास गर्ने उद्देश्यले पकेट प्याकेजको रणनीति अपनाईएको थियो । यस रणनीति अनुसार जिल्लाहरूलाई उपलब्ध श्रोत र सुविधाको आधारमा पकेटलाई विभाजन गरी विभिन्न कार्यक्रमहरूमा एकिकृत रूपमा लगानी गरी सबै भन्दा छिटो लगानीको प्रतिफल दिने पकेट स्थललाई पहिलो प्राथमिकता दिई कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो । विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रहरूमा एपिपिले पहिचान गरेका प्राथमिकता प्रदत्त उपजहरू तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १

भौगोलिक क्षेत्र अनुसार एपिपिले पहिचान गरेका प्राथमिकता प्रदत्त उपजहरू

विकास क्षेत्र	हिमाली क्षेत्र	पहाडी क्षेत्र	तराई क्षेत्र
पूर्वाञ्चल	दुध उत्पादन, याक, बंगुर, भेडा	दुध उत्पादन, खसि, बाखा, बंगुर,	बढी मोल जाने कृषि बस्तु, बस्तुभाउको पोषण सुधार गर्नको लागि घांसेबाली ।
मध्यमाञ्चल	याक, भेडा, गाई गोरू ।	दुध उत्पादन, खसि, बाखा, बंगुर,	बढी मोल जाने कृषि बस्तु, बस्तुभाउको पोषण सुधार गर्नको लागि घांसेबाली ।
पश्चिमाञ्चल	भेडा, बाखा ।	खसि, दुध उत्पादन, खसि, बाखा, ।	बढी मोल जाने कृषि बस्तु, बस्तुभाउको पोषण सुधार गर्नको लागि घांसेबाली ।
मध्य पश्चिमाञ्चल	भेडा, याक, खसि/बाखा ।	दुध उत्पादन, खसि, बाखा, ।	बढी मोल जाने कृषि बस्तु, बस्तुभाउको पोषण सुधार गर्नको लागि घांसेबाली ।
सुदूर पश्चिमाञ्चल	खसि/बाखा, दुध उत्पादन ।	दुध उत्पादन, खसि/बाखा	बढी मोल जाने कृषि बस्तु, बस्तुभाउको पोषण सुधार गर्नको लागि घांसेबाली ।

पशु सेवा कार्यक्रम संचालनार्थ प्राथमिकता अनुसार दुध (भैसी/गाई), मासु (बाखा, कुखुरा, बंगुर, रांगो, भेडा) र फुल (कुखुरापालन) उत्पादनलाई राखिएको थियो । कार्यक्रमलाई मुख्य ४ भाग: व्यवसायीक, व्यवसायोन्मुख, आय आर्जन र व्यवसायीक सुदृढीकरण कार्यक्रममा विभाजन गरिएको थियो । आय आर्जन कार्यक्रम अन्तरगत गरिवी निवारण कार्यक्रम, महिला विकास कार्यक्रम र दलित जनजाती विकास कार्यक्रम संचालन भएको थियो । पकेट प्याकेज कार्यक्रमहरूको वस्तुगत संख्यात्मक विवरण तालिका नं ४४ मा दिइएको छ । पकेट प्याकेजका प्रमुख कार्यनीतिहरू निम्न प्रकारका छन् ।

शासकीय तथा आर्थिक सुधारको तत्कालिन कार्ययोजना, २०६९ मा कृषि उपजका आधारमा मुलुकलाई कृषि पकेट क्षेत्र विभाजन गर्ने वीड, प्रविधि र प्रसार सेवाको एकिकृत व्यवस्था मिलाउने कुरा उल्लेख भएअनुसार यस विभाग तर्फ प्रत्येक जिल्लामा २ वटाको दरले १५० वटा विस्तृत पशु सेवा संबन्धी पकेटको पहिचान गरिएको छ । यस संबन्धी विवरण तल दिइएको छ भने विस्तृत विवरण तालिका नं ४० मा दिइएको छ ।

तालिका नं २ विस्तृत तथा एकिकृत वस्तुगत पकेट

क्र.श	वस्तुगत पकेट	संख्या
१	भैसी	२५
२	गाई	५३
३	बाखा	४६
४	घांस	३
५	भेडा	५
६	कुखुरा	५
७	चौरी	३
८	बंगुर	८
	जम्मा	१५०

कार्यनीति

१) सडक सुविधा (राजमार्ग तथा सहायक मार्ग) र बजारको पूर्वाधार तथा पहुंच, संकलन केन्द्र/प्रशोधन केन्द्र र कृत्रिम गर्भाधान सुविधा भएका जिल्लाहरूमा संभाव्यताको आधारमा व्यवसायीक पशु विकास कार्यक्रम पकेट प्याकेज कार्यक्रमको रूपमा संचालन गरिएको छ ।

२) पुरानो समुहहरू संचालन भएको पकेट क्षेत्रमा समुहहरूलाई समितीमा आवद्ध गराई पशु विकास पकेट प्याकेज कार्यक्रमको अवधारणा अनुसार कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ ।

३) बजारको मांग र ट्रेकिंग रूटलाई दृष्टिगत गरी व्यवसायीक कुखुरा एवं बाखा/भेडाको कार्यक्रम साथसाथै विषय विशेष विविधिकरण कार्यक्रम संचालन गरिएको छ ।

४) पशु विकास कार्यक्रमहरू विगतका आ.ब. हरूमा विभिन्न कृषक समूह मार्फत संचालन हुदै आएको थियो भने आ.ब २०५६/५७ मा कृषक समितीहरू मार्फत पकेट प्याकेज कार्यक्रम संचालन गरिएको छ । यस्तो समिति गठन गर्दा कार्यक्रमको संभावना भएका गा.वि.स.हरूमा ५ वटा कृषक समुहहरू गठन गर्ने र उक्त समुहबाट समिती गठन गरी विभिन्न कार्यक्रमहरू समिती मार्फतै संचालन गर्दै लगेर ५ वर्षमा पूरा गा.वि.स.लाई नै पकेट क्षेत्र बनाउने लक्ष्य रहेको छ । यसरी समिती मार्फत कार्यक्रम संचालन गराउदा नेपाल सरकारबाट दिइने विभिन्न प्रकारका अनुदानहरू समितीमा घुम्ती कोषको रूपमा स्थापना गरी समिती मार्फत नै संचालन गरिएको छ ।

५) पशुजन्य पदार्थको बजार विकास तथा विस्तारको लागि पशुजन्य पदार्थको प्रशोधन संबन्धि तालिम तथा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइदै आएको छ ।

६) मासु उत्पादन (बाखापालन) कार्यक्रम सामुदायीक बन विकास कार्यक्रमसंग आवद्ध गराई विशेष मासु उत्पादन कार्यक्रमको रूपमा सञ्चालन गर्न प्राथमिकता दिइएको छ ।

७) एकिकृत रूपमा पशु विकास कार्यक्रम संचालन गर्न सम्वद्ध सहकारी संस्था, दुग्ध विकास संस्थान, राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, कृषि विकास बैंक एवं अन्य वित्तिय संस्थाहरू, महिला विकास महाशाखा र शाखाहरूमा समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गरिएको छ ।

८). पशु सेवा कार्यक्रमका उन्नत प्रविधि तथा सेवालाई समस्त कृषक बर्ग समक्ष पुऱ्याउनको लागि ग्रामिण क्षेत्रमा तालिम प्राप्त कार्यकर्ता तयार गर्न क्षेत्रीय पशु सेवा तालीम केन्द्र तथा संभाव्य जिल्लाहरूमा थप तालीम कार्यक्रम कार्यालय समयको अतिरिक्त समयमा (विहान, बेलुका) सञ्चालन गर्ने व्यवस्थाको साथै स्थलगत तालीम, गोष्ठी (सेवा केन्द्र स्तर) लाई विशेष ध्यान दिइएको छ ।

९) गरिवी निवारण तथा महिला विकास कार्यक्रममा व्यापकता ल्याउन प्रत्येक सेवा केन्द्रमा पकेट प्याकेज कार्यक्रमको अवधारणालाई ध्यानमा राखी कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ ।

१०) नेपाल सरकारको निर्णय बमोजिम निर्धारित जिल्लाहरूमा कृत्रिम गर्भाधान सेवामा निजीक्षेत्रलाई सहभागी गराउन कृ.ग. तालीम तथा सेवा सुविधा पाईलट कार्यक्रमका रूपमा कार्यान्वयन गरिएको छ ।

११) नेपाल सरकारको निर्णय अनुसार निर्धारित क्षेत्र (व्यवसायीक क्षेत्र) का पशु स्वास्थ्य सेवामा निजीक्षेत्रलाई सहभागी गराउनको लागि सेवा सुविधा उपलब्ध गराउन ध्यान दिनुको साथै पशु स्वास्थ्य सेवा सम्वन्धि विनियोजित घुम्ती कोषलाई कार्य नीतिमा उल्लेख गरे अनुरूप प्रभावकारी रूपमा संचालन गराइएको छ ।

१२) भ्याक्सीन उत्पादन तथा यसको सुदृढिकरण कार्यक्रम नियमित रूपमा संचालन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाईएको छ ।

कृषि विकास रणनीति (ADS)

दीर्घकालीन कृषि रणनीतिको रूपमा नेपाल सरकारले कृषि विकास रणनीति, (ADS) को तयार गरी मिति २०७२ श्रावण १० गते स्विकृत गरेको छ । कृषि विकासको मूल रणनीतिको रूपमा रहेको यस रणनीतिमा १० बर्षे कार्य योजना र मार्गचित्र सहित २० बर्ष रणनीतिक योजनको रूपमा रहेको छ । आर्थिक बृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान दिने, खाद्य संप्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर र दिगो, प्रतिस्पर्धी तथा समावेशी कृषि क्षेत्र बनाउने दुरदृष्टि रहेको यस रणनीति तर्जुमा गर्न राष्ट्रिय योजना आयोग, विषयगत मन्त्रालयहरू, कृषक संजाल, निजी क्षेत्र लगायत १३ वटा विकास साम्फेदार निकायहरू (ADB, IFAD, EU, FAO, SDC, JICA, USAID, DANIDA, WFP, WORLD Bank, DFID, AUSAID & UN Women) को संलग्नता रहेको थियो ।

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, गरिवी न्यूनिकरण, कृषि व्यवशायमा प्रतिस्पर्धात्मकता, उच्च र अम्लै थप समतामूलक आय र किसानहरूका अधिकार सुरक्षित र सुदृढमा जोड दिइएको यस रणनीतिमा सुशासन, उत्पादकत्व, नाफामूलक व्यवशायीकरण र प्रतिस्पर्धात्मकता प्राथमिकता रहेको छ । मुख्य कार्यक्रमहरूलाई Flagship program, Core Program & Other program गरी ३ भागमा विभाजन गरिएको छ ।

त्रि-बर्षिय योजना अवधिमा पशु बिकास कार्यक्रम

त्रि-बर्षिय योजना, २०७०/७१ - २०७२/७३ अवधिमा पशु बिकास कार्यक्रम

उद्देश्य

पशु तथा पशुजन्य उत्पादनको बृद्धि एवं पशु पालन तथा पशुजन्य उद्योग व्यवसायलाई आधुनिकिकरण एवं व्यवसायिकरणद्वारा प्रतिस्पर्धात्मक बनाई कृषि क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर बृद्धि गर्नुको साथै पशुसेवा व्यवसायमा विविधिकरण ल्याई देशको समष्टिगत सामाजिक र आर्थिक बिकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

उत्पादन लक्ष्य:

त्रि-बर्षिय योजनामा पशु बिकास कार्यक्रमका उत्पादन लक्ष्य तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं. ३ त्रिबर्षिय योजना ०७०/७१ देखि ७२/७३

१.१ लक्ष्य

प्रमुख कार्यक्रम	एकाइ	आधार बर्ष ०६९/७०	०७०/७१	०७१/७२	०७२/७३
दुध उत्पादन	हजार मे.टन	१६२३	१६५८	१७०८	१७५९
मासु उत्पादन	हजार मे.टन	२८८	२९९	३११	३२४
अण्डा उत्पादन	हजार गोटा	८०१३७०	८३३४२४	८६६१८०	९२२७४०
सेवा पुगेको घरपरिवार	प्रतिशत	१७.५	२०	२३	२५
कृत्रिम गर्भाधान	हजार संख्या	३७४	४५०	५५०	६५०
पशुपंक्षी खोप उत्पादन	लाख मात्रा	१७०.११	२३९.८१	३०३.२२	३४५.४२
क्वारेन्टाइन सर्टीफिकेट	संख्या	५२२४८	३०६००	३२६००	३५०००
पशुपंक्षी रोग अन्वेषण	हजार	२५८	२७०	२९०	३१०
पशु संकलन केन्द्र स्थापना	संख्या	१८	२९	३०	३०

१.२ प्रगति स्थिती

कार्यक्रम	एकाइ	आधार बर्ष ०६९/७०	०७०/७१		०७१/७२		०७२/७३	
			लक्ष्य	प्रगति	लक्ष्य	प्रगति	लक्ष्य	प्रगति
दुध	हजार मे.टन	१६२३	१६५८	१७००.७	१७०८	१७५५.७	१७५९	१८५४.२
मासु	हजार मे.टन	२८८	२९९	२९८.२	३११	३०३.४	३२४	३२२.०
अण्डा	हजार	८०१३७०	८३३४२४	८७२९१८	८६६१८०	८७९५०१	९२२७४०	१३०८०७२
सेवा पुगेको घरपरिवार	प्रतिशत	१७.५	२०	२०.९४	२३	२२.०५	२५	२६.१
कृत्रिम गर्भाधान	हजार संख्या	३७४	४५०	४४५	५५०	४८७.९	६५०	४९३.१
पशुपंक्षी खोप उत्पादन	लाख मात्रा	१७०.११	२३९.८१	२५२.७०	३०३.२२	२२५.९	३४५.४२	२५८.०४
क्वारेन्टाइन सर्टीफिकेट	संख्या	५२२४८	३०६००	६२५४२	३२६००	४८५८७	३५०००	३६६१४
पशु रोग अन्वेषण	हजार संख्या	२५८	२७०	३८६	२९०	३९२	३१०	५४९.८

पशु संकलन केन्द्र स्थापना	संख्या	१८	२९	४७	३०	५५	३०	४
घासको बिउ उत्पादन	मे.टन	३.२			१२	२५	२०	२५.५
पशु हाट बजार अद्यावधिक	संख्या	१४८		१५१	१६०	१५६	१५६	१५६
पशु श्रोत केन्द्र अद्यावधिक	संख्या	१८३		१९५	३१६	२०२	२०२	२०२
समुदायमा संचालित पशु प्रजनन केन्द्र	संख्या	६९९			८२९	९२०	९४९	९४८
व्यवशायिक पकेट	संख्या	१५०			१८०	१८०	१८०	१८०

तालिका नं. ४ चौधौ योजना ०७३/७४ देखि ०७५/७६ को लक्ष्य

प्रमुख कार्य	एकाइ	अधार बर्ष ०७२/७३	०७३/७४	०७४/७५	०७५/७६
दुध	हजार मे.टन	१८५४	२०३१	२२९६	२५९४
मासु	हजार मे.टन	३२२	३४४	३७९	४१७
अण्डा	हजार गोटा	१३०	१३५	१४५	१५७
रोजगारी सिर्जना	हजार संख्या	२९	५०	८०	१००
पशुपंक्षीपालनमा संलग्न सक्रिय कृषक समुह	संख्या	१८७६२	१९०००	१९६५००	२००००
कृत्रिम गर्धाधान सेवा	लाख	४९३	५००	६००	७००
पशुपंक्षी खोप उत्पादन	लाख मात्रा	२५८	२७५	३०३	३३३
पशुपंक्षी खोप सेवा	लाख संख्या	४३.१२	५०	५५	६०
पशुपंक्षी उपचार सेवा	लाख संख्या	२६.१	२८	३०	३५
वार्षिक घासको बिउ उत्पादन	मे.टन	३७५	४६८	५७१	६८५
सुधारिएको मासु पसल	संख्या	७४१	८१५	८९६	९८६

१.२ प्रगति स्थिती

प्रमुख कार्य	एकाइ	अधार बर्ष ०७२/७३	०७३/७४ लक्ष्य	०७३/७४ प्रगति
दुध	हजार मे.टन	१८५४	२०३१	१९११.२
मासु	हजार मे.टन	३२२	३४४	३३२.५
अण्डा	हजार गोटा	१३०	१३५	१३५.२
रोजगारी सिर्जना	हजार संख्या	२९	५०	
पशुपंक्षीपालनमा संलग्न सक्रिय कृषक समुह	संख्या	१८७६२	१९०००	१९३८८
कृत्रिम गर्भाधान	लाख	४९३	५००	५७४.६
पशुपंक्षी खोप उत्पादन	लाख मात्रा	२५८	२७५	२७४.१
पशुपंक्षी खोप सेवा	लाख संख्या	४३.१२	५०	१८.४
पशुपंक्षी उपचार सेवा	लाख संख्या	२६.१	२८	२४.१
वार्षिक घांसको बिउ उत्पादन	मे.टन	३७५	४६८	
सुधारिएको मासु पसल	संख्या	७४१	८१५	

केन्द्रीयस्तरका महत्वपूर्ण आयोजनाहरू

वैदेशिक सहयोगबाट संचालित आयोजनाहरू

उच्च पहाड कृषि व्यवशाय तथा
जिविकोपार्जन सुधार आयोजना
(HIMALI Project)

परिचय

उच्च पहाडी जिल्लाहरूमा कृषि, लाइभस्टक तथा जडिबुटी उत्पादनहरू खासगरी Niche Products को Value Chain Development (VCD) द्वारा आयस्तर बढाउने र दिगो जिविकोपार्जन सुधार गर्ने उद्देश्यले एसियाली विकास बैंकको अनुदान सहयोगमा संचालन हुने उच्च पहाड कृषि व्यवशाय तथा जिविकोपार्जन सुधार आयोजना संचालन गर्न नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैंक बिच २०६८ आषाढ १३ (२७ जुन २०११) मा अनुदान सम्झौता भई संचालनमा आएको छ । यो आयोजना सन २०११ मा सुरु भई २०१७ सम्म संचालन हुनेछ ।

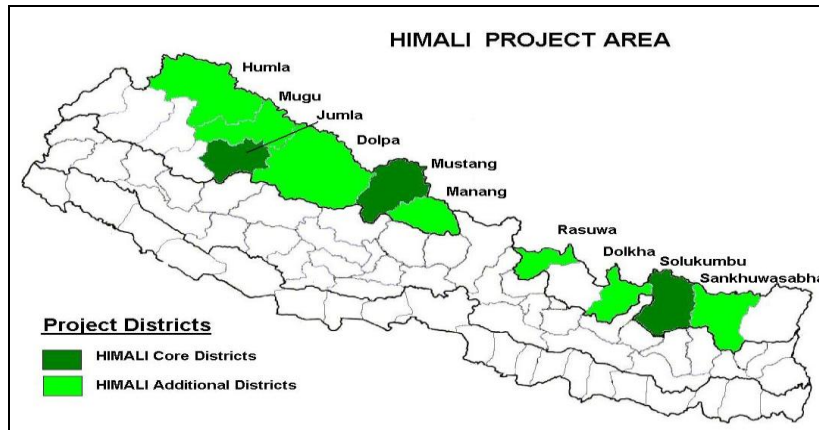
उद्देश्य (Objective): उच्च पहाडी जिल्लाहरूमा आयस्तर बढाउने र दिगो जिविकोपार्जन सुधार गर्ने यस आयोजनाको लक्ष्य रहेको छ ।

अपेक्षित उपलब्धीहरू (Expected Outputs)

आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनद्वारा उन्नत उत्पादन प्रविधि, बजार र मुल्य अभिवृद्धिमा कृषक/व्यवशायी/उद्यमीहरूको ज्ञान र पहुच बृद्धि भई उच्च पहाडमा कृषि व्यवशायको व्यवशायिक रूपमा दिगो विकास हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

आयोजना लागु हुने क्षेत्र तथा जिल्लाहरू

यो आयोजना पूर्वाञ्चलमा संखुवासभा र सोलुखुम्बु, मध्यमाञ्चलमा दोलखा र रसुवा, पश्चिमाञ्चलमा मनाङ र मुस्ताङ, मध्यपश्चिमाञ्चलमा डोल्पा, मुगु, जुम्ला र हुम्ला गरी १० जिल्लाहरूमा लागु भएको छ ।

आयोजना जिल्ला बाहिरका समुह/व्यवशायी/उद्यमीले पनि आयोजना अन्तर्गतका जिल्लामा उत्पादन हुने बस्तुहरू प्रयोग गरी संकलन, प्रशोधन तथा व्यापार गर्न चाहेमा वा आयोजना अन्तर्गतका जिल्लामा उत्पादन हुने आयोजनाले समेटने बस्तुहरूको लागि बिउ, नस्ल जस्ता बस्तुहरू आपूर्ति वा करार खेती गरी आयोजना अन्तर्गतका उच्च पहाडी जिल्लामा लाभ हुन सक्ने व्यवशाय गर्न चाहेमा Mountain agribusiness development component मा सहभागी हुन सक्ने प्रावधान छ ।

आयोजनाका कम्पोनेन्ट्स (Project Components)

Mountain agribusiness development, Value chain capacity development र Project management गरी यस आयोजनाका तिनवटा Components हुनेछन्

आयोजनाको पहिलो Component अन्तर्गत कृषक समुह, सहकारी, कृषि व्यवशायी संघ संस्था लगायत निजि क्षेत्रको सहकार्यमा उच्च पहाडमा कृषि व्यवशाय विकास (Mountain Agribusiness Development) को लागि आयोजनाको प्रमुख लगानी रहनेछ । व्यवशाय परियोजना तयार तथा कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न उद्योग बाणिज्य महासंघ अन्तर्गत कृषि उद्यम केन्द्रले कार्यान्वयन निकायको रूपमा कार्य गर्नेछ र यस व्यवशाय

विकासलाई सहज बनाउन गैर सरकारी संस्था परिचालन तथा परामर्श सेवा उपलब्ध गराइनेछ । आयोजनाको प्रमुख लगानी हुने Mountain Agribusiness Development Component अन्तर्गत ६ वर्षमा १८ मिलियन ७४२ हजार डलर बराबरको कृषि व्यवशाय अनुदान र २.६ डलर प्रवर्द्धनात्मक कार्यमा गरी २१.३५ मिलियन डलर बराबर यस कम्पोनेन्टमा लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

आयोजनाको दोस्रो Component अर्थात, Value chain capacity development अन्तर्गत आयोजनाले जिल्ला स्थित कृषि विकास तथा पशु सेवा कार्यालय / सेवा केन्द्र उपकेन्द्र, अनुशन्धान केन्द्र तथा विकास फार्महरूको पूर्वाधार तथा क्षमता अभिवृद्धि गरी कृषि व्यवशाय विकासलाई थप सहयोग प्रदान गर्नेछ । जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउने नर्सरी स्थापना, पास्चर, जडिबुटी, अर्चाड तथा रेन्जल्याण्ड व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू र कृषक व्यवशायी प्राविधिकहरूको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू पनि यस Component अन्तर्गत कार्यन्वयन गरिनेछ । यस कम्पोनेन्ट अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको लागि आयोजना अवधिमा ३.३२ मिलियन डलर खर्च हुने अनुमान छ ।

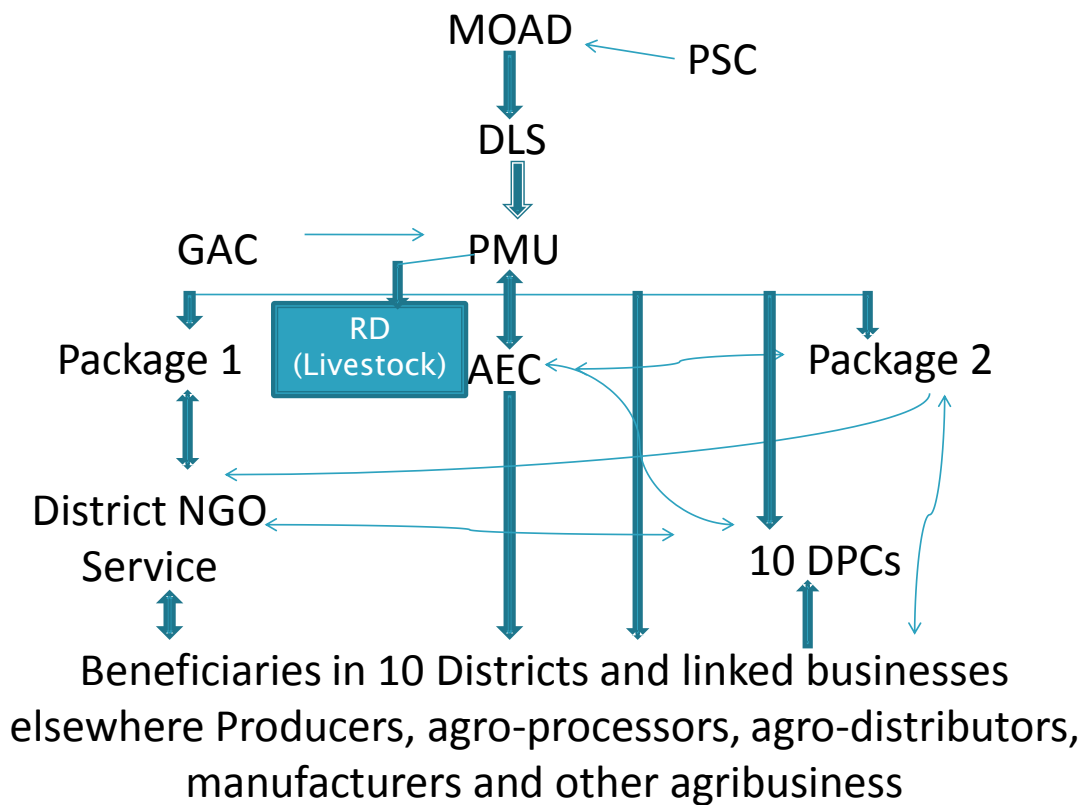
आयोजनाको तेस्रो Component अर्थात, . Project Management अन्तर्गत आयोजनालाई प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन तथा कार्यन्वयन गरिनेछ । यस कम्पोनेन्ट अन्तर्गत ४.९ मिलियन डलर मिलियन डलर खर्च हुने अनुमान छ ।

आयोजना कार्यान्वयन व्यवस्था (Implementation Arrangement)

कृषि विकास मन्त्रालय आयोजनाको Executive Agency (EA) र पशु सेवा विभाग यसको Implementing Agency हो । आयोजनाको Agribusiness Development component को कार्यन्वयन इकाई कृषि उद्यम केन्द्र समेत हो । आयोजनाको प्रभावकारी कार्यन्वयनको लागि नीति निर्देशन, सुभाव, सल्लाहा एवम् मार्गदर्शन प्रदान गर्न कृषि मन्त्रालय, सम्बन्धित विभाग, राष्ट्रिय योजना आयोग र अर्थ मन्त्रालयका उच्च पदस्थ अधिकारीहरू सम्मिलित Project Steering Committee हुनेछ, र कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयका सचिवले यसको अध्यक्षता गर्नुहुनेछ ।

केन्द्रमा पशु सेवा विभाग अन्तर्गत आयोजना व्यवस्थापन कार्यलय (PMU) रहनेछ, र आयोजनाको दुवै Components को overall जिम्मेवारी यही निकाय हुनेछ । आयोजना लागु हुने प्रत्येक जिल्लामा कार्यक्रमको आधारमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालय वा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयलाई जिल्ला प्रोजेक्ट कोअर्डिनेटरको जिम्मेवारी दिइनेछ । क्षेत्रिय पशु सेवा निर्देशनालयले कार्यक्रमको अनुगमन गर्नेछन् । आयोजनालाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न आवश्यक विशेषज्ञ/परामर्शदाता उपलब्ध गराइने र जिल्लामा NGO सेवा उपलब्ध गरिनेछ । आयोजनाको Agribusiness Development component को कार्यन्वयन सन्दर्भमा सहभागी तथा सहकार्य गर्न पेश भएका प्रस्तावहरूलाई निर्धारित मापदण्डका आधारमा निष्पक्ष छनोट गर्न PMU द्वारा स्वतन्त्र Grant Assessment Committee (GAC) को व्यवस्था गरिनेछ । यस आयोजनामा महिला, जनजाती तथा पछाडी परेको वर्गलाई समावेश गर्ने व्यवस्था भएको छ ।

Project Organization Structure

छनोट गरिएका बस्तु/मुल्य श्रृंखला

कृषि व्यवशाय विकासको लागि Stakeholder-consultations and workshops मा PPTA Team ले प्राप्त गरेको Feedbacks and suggestionsको आधारमा ऊन, याक चिज र डेरी, मासु, फलफुल, तरकारी, विउ, जडिबुटी (MAPs), वन पैदावर, कृषि-पर्यटन प्राथमिकतामा परेका बस्तु/सेवाहरू हुन् । यसको अलावा माग र आवश्यकता अनुसार अन्य बस्तुहरूको Value Chain Development पनि आयोजनाले समेट्न सक्नेछ ।

मूख्य मूख्य कार्य

आ.व ०६८६९ मा यस कार्यक्रम अन्तरगत क्षेत्रियस्तर गोष्ठी ११ पटक, जिल्लास्तरिय गोष्ठी १० पटक, केन्द्रीयस्तर Inception गोष्ठी १ पटक, अधिकृतस्तर TOT तालिम १ पटक, कृषि व्यवशाय संबन्धी कृषक/व्यवशायलाई १०८ पटक तालिम आयोजना गरिएको, Forage Production Demonstration २७ पटक भएको थियो भने पूर्वाधार विकास तर्फ संखुवासभा जिल्ला पशु सेवा कार्यालय र कृषि विकास कार्यालयको कार्यालय भवन, जुम्लामा जिल्ला पशु सेवाको कार्यालय भवन, कृषि अनुसन्धान केन्द्र, जुम्ला र याक विकास फार्म, स्याङबोचेमा निर्माण कार्य भएको थियो साथै खरिद तर्फ ५ वटा गाडी र १० मोटरसाइकल खरिद भएको थियो ।

आ.व ०६९।७० मा हिमाली आयोजनबाट पुजिगत निर्माण तथा संभार कार्य दुर्गम जिल्लामा रहेका पशु सेवा कार्यालय, फार्मकेन्द्र, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय र नार्क अन्तरगतका निकायमा भएको थियो । संखुवासभा जिल्लामा पशु सेवा तथा कृषि विकास कार्यालयको भवन, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, जुम्लाको भवन, कृषि अनुसन्धान केन्द्र, जुम्ला राजीकोटको नहर निर्माण, याक विकास फार्म सोलुको भवन निर्माण कार्य भएको थियो । ९० जना कृषक/व्यवशायीहरूलाई मूल्य श्रृंखला तालिम प्रदान गरिएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ आयोजनबाट पुजिगत निर्माण तथा संभार कार्य दुर्गम जिल्लामा रहेका पशु सेवा कार्यालय, फार्मकेन्द्र, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय र नार्क अन्तरगतका निकायमा भएको थियो । जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, जुम्ला र हुम्लाको निर्माणधिन भवन पुरा भएको, कृषि अनुसन्धान केन्द्र, राजीकोट

जुम्लामा कम्पाउण्डवाल निर्माण, याक विकास फार्म सोलुको लागि तिब्बतबाट ३० वटा याक/नाक खरिद भएको थियो । ५७ पटक व्यवसाय छनौट तालिम संचालन भएको थियो ।

३९८ वटा Business Plan प्राप्त भएकामा १३२ वटा Business Plan Contracted भएको थियो । यसमा जुम्ला जिल्लाबाट सबभन्दा बढि ६३ र सबभन्दा कम मुस्ताङ जिल्लाबाट १५ वटा मात्र प्रस्ताव प्राप्त भएको देखिन्छ । त्यस्तैगरी प्राप्त प्रस्तावहरू मध्ये Recommended for Approval गरिएको सबभन्दा बढि दोलखामा ३० वटा र सबभन्दा कम मुगुमा ४ वटा मात्रै गरिएको थियो । बढि Rejected भएका प्रस्तावमा हुम्ला र डोल्पामा १९/१९ वटा रहेको थियो ।

आ.व. २०७१/७२ आयोजनबाट पुजिगत निर्माण तथा संभार कार्य दुर्गम जिल्लामा रहेका पशु सेवा कार्यालय, कृषि विकास कार्यालय, फार्म/केन्द्र र नार्क अन्तरगतका निकायमा भएको थियो ।

आ.व. २०७२/७३ मा २४४२ वटा Business Plan प्राप्त भएकामा ६१५ वटा Business Plan Contracted भएको थियो । जसमा कुल १०९८.०१ मिलियन नेपाली रूपिया लगानी भएको थियो ।

तालिका नं.- ५ Business Plan Evaluation By Himali Districs, 2015/16

S.No	District	Total BPs Evaluated (No)	Accepted (No)	In Decision Process	Rejected (No)	Total BPs Contracted (No)	Total Investment NRs million
1	Sankhuwasabha	70	1	3	18	48	66.89
2	Solu	81	2	5	28	46	50.60
3	Dolkha	230	23	10	62	135	230.42
4	Rasuwa	119	1	0	48	70	88.61
5	Manang	67	0	0	41	26	101.15
6	Mustang	66	0	0	28	38	78.13
7	Dolpa	148	0	0	75	73	129.54
8	jumla	139	4	2	69	64	116.95
9	Mugu	88	0	2	41	45	73.04
10	Humla	130	0	2	60	68	84.07
11	Mid-Western	26	0	2	22	2	78.62
	Total	1164	21	26	492	615	1098.01

नेपाल सरकारको श्रोतबाट संचालित कार्यक्रम/आयोजनाहरू

राष्ट्रिय पि.पि.आर. नियन्त्रण कार्यक्रम

देशमा वर्षेनी बढ्दै गई रहेको भेडा तथा बाखाहरूमा लाग्ने पि.पि.आर. रोगको महामारीलाई नियन्त्रण गर्न नेपाल सरकारले आफ्नै श्रोतबाट आ.व. २०५८/५९ देखि राष्ट्रिय पि.पि.आर. नियन्त्रण आयोजना संचालनमा गरेको थियो । यस आयोजनाको प्रमुख उद्देश्य देशमा महामारीको रूपमा रहेको पि.पि.आर. रोगलाई नियन्त्रण गरी यसबाट भेडाबाखापालन व्यवसायमा परेको नकारात्मक असरलाई नियन्त्रण गर्ने, आयात प्रतिस्थापन तथा देशमा बढीरहेको मासुको माग आन्तरीक श्रोतबाटै आपूर्ति गर्न सहयोग गर्नु रहेको छ । यस आयोजनाको लागि पशु सेवा विभाग अन्तर्गतको पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयले सम्पूर्ण जिम्मेवारी लिएको छ र भेटेरीनरी इपिडेमियोलोजी केन्द्र (V.E.C.) त्रिपुरेश्वरले आवश्यक सहयोग गर्ने, केन्द्रीय जैविकी उत्पादन प्रयोगशाला पि.पि.आर. भ्याक्सिन उत्पादन गराई सो रोग विरुद्ध भ्याक्सीनेशन भइरहेको छ । कार्यक्रमबाट Vaccination कार्यको लागि निःशुल्क भ्याक्सिन उपलब्ध गराइने छ भने पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरूलाई सशुल्क भ्याक्सिन उपलब्ध गराइने छ । पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरूले आवतजावत गर्ने सम्पूर्ण भेडाबाखाहरूलाई अनिवार्यरूपले शशुल्क पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन गर्ने छ र सो वापत प्राप्त रकम राजस्वमा दाखिला गर्ने छ ।

यस भ्याक्सीनेशन कार्यक्रम शुरुमा ३/४ चरणमा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो जसअनुसार पि.पि.आर. महामारीको रूपमा देखा परिसकेका जिल्लाहरूमध्ये तराईका २५ जिल्लाहरू प्रथम चरण, मध्य-पहाडी २५ जिल्लाहरू द्वितीय चरण, उच्च-पहाडी ८ जिल्लाहरू तेश्रो चरण र बांकी रोग नफैलिएका १४ जिल्लाहरूमा जोखिमको आधारमा चौथो चरणमा रोग विरुद्ध भ्याक्सीनेशन गर्ने व्यवस्था

मिलाईएको थियो । भ्याक्सीनेशन कार्यको लागि आवश्यक पर्ने भ्याक्सीनेटरको काम निजी क्षेत्रमा कार्यरत ग्रामिण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता, प्राविधिक सहायक, नायब प्राविधिक सहायकहरूलाई परिचालन गर्ने नीति लिइएको छ । तराई र चुरे पहाडी भागमा पर्ने जिल्लाहरूका सम्पूर्ण भेडा/बाखामा, मध्य पहाडी जिल्लाहरूमा भने बिगतको रेकर्ड हेरी पूरै वा आंशिक र उच्च पहाडी जिल्लाहरूमा बिगतमा रोग फैलिएको जिल्लामा पूरै र अन्य जिल्लाहरूमा आंशिकरूपमा पि.पि.आर विरुद्ध भ्याक्सीनेशन गरिने छ । भारतबाट विभिन्न प्रयोजनको लागि आयात हुने सम्पूर्ण भेडा/बाखामा परिक्षण गर्ने र यससंबन्धि शंका लागेमा प्रवेशमा रोग लगाउने र शारिरिक परिक्षणबाट स्वस्थ देखिएको भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन गरेर मात्र आयात हुन दिने व्यवस्था गरिएको थियो ।

पि.पि.आर. नियन्त्रण आयोजनाबाट आ.व. २०५८/५९ को वार्षिक कार्य लक्ष्य अनुसार ५६ लाख डोज पि.पि.आर. भ्याक्सिन उत्पादन तथा ५४ लाख भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेशन गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा २१ लाख डोज भ्याक्सिन उत्पादन र ३० लाख भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन भएको छ भने आ.व. ०५९/६० मा ३१.७४ लाख भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन भएको थियो । त्यस्तैगरी आ.व. ०६०/६१ मा ३२ लाख भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन भएको थियो भने आ.व. ०६१/६२ मा १६ लाख ५५ हजार भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन भएको , आ.व. ०६२/६३ मा १० लाख भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन भएको पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयको रेकर्डबाट देखिन्छ । आ.व. ०६३/६४ मा १३ लाख ७५ हजार भेडा बाखामा ०६५/६६ मा १२ लाख भेडा बाखामा पि.पि.आर. विरुद्ध भ्याक्सिनेसन भएको थियो भने आ.व. ०६६/६७ मा १५ लाखमा भएको पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयको रेकर्डबाट देखिन्छ भने आ.व. ०६७/६८ मा १८ लाखमा भ्याक्सीनेशन भएको थियो भने आ.व. ०६८/६९ मा १७ लाखमा भ्याक्सीनेशन भएको पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयको रेकर्डबाट देखिन्छ । ०६९/७० मा कुल १० लाख २२ हजार भेडा बाखामा पि.पि.आर. खोप लगाइएको थियो भने ०७०/७१ मा कुल ३५०० हजार भेडा बाखामा पि.पि.आर. खोप लगाइएको थियो । ०७१/७२ मा कुल २५०० हजार भेडा बाखामा पि.पि.आर. खोप लगाइएको थियो । आ.व. ०७२/७३ मा कुल ३५०० हजार भेडा बाखामा पि.पि.आर. खोप लगाइएको थियो हाल यस कार्यक्रम ७४ जिल्लामा संचालित छ ।

बर्डफ्लू नियन्त्रण आयोजना

आ.व ०६३/०६४ देखि २०६७/६८ सम्म ४ बर्षको लागि विश्व बैंकको अनुदानमा सहयोगमा एभियन इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रण आयोजना संचालन भएको थियो । आ.व ०६७/६८ देखिनै नेपाल सरकारको श्रोतबाट बर्डफ्लू नियन्त्रण आयोजनाको रूपमा उक्त कार्यलाई निरन्तरता दिएको छ ।

कार्यक्रमका लक्ष्य तथा उद्देश्य

एभियन इन्फ्लुएन्जा रोगका रोगधाम तथा नियन्त्रण गरि घरपालुवा कुखुरा तथा अन्य चराचुरीबाट मानिसमा सर्न सक्ने संक्रमणलाई न्यून गर्न तथा रोगको संक्रमण वा संक्रमणको आशंका उत्पन्न स्थितिबाट हुने पशुजन्य तथा मानव क्षती नियन्त्रण गर्न ।

❖ जोखिमको आधारमा ३ भागमा बर्गीकरण गरी सोही अनुरूपको RRT गठन गरिने छ ।

१) २६ जिल्लालाई अति जोखिम यसमा २० जना टिम हुनेछ ।

२) ३४ जिल्लालाई मध्यम जोखिम यसमा १० जना टिम हुनेछ ।

३) १५ जिल्लालाई कम जोखिम यसमा ५ जना टिम हुनेछ ।

आ.व ०६८/६९ मा उच्च जोखिम २६ जिल्ला र मध्य जोखिम १८ जिल्लामा एकटीभ सर्भिलेन्स १२ महिना भरीनै संचालन भएको थियो । त्यस्तैगरी क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूबाट सिमा क्षेत्रमा नियमित रोग सर्भिलेन्स भएको थियो भने आ.व आ.व ०६९/७०, ०७०/७१ र ०७१/७२ मा उच्च जोखिम २६ जिल्ला र मध्य जोखिम १८ जिल्लामा एकटीभ सर्भिलेन्स १२ महिना भरीनै संचालन भएको थियो । त्यस्तैगरी क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूबाट सिमा क्षेत्रमा नियमित रोग सर्भिलेन्स भएको थियो । आ.व

०७१/७२ मा बजेट २ करोड ४९ लाख ५२ हजार ४ सय विनियोजन भएको थियो जसमा १ करोड ७८ लाख ९१ हजार ७ सय खर्च भई ७१.६ प्रतिशत खर्च भएको थियो ।
 आ.व. ०७२/७३ मा २३.८ प्रतिशत मात्र भारत प्रगति भएको थियो भने उक्त आ.व.मा बजेट ४ करोड १७ लाख ६० हजार विनियोजन भएको थियो जसमा १ करोड ३२ लाख १६ हजार ७ सय खर्च भई ३१.६५ प्रतिशत खर्च भएको थियो। उक्त अवधीमा वर्डफुलु आउटब्रेग नभएकोले क्षतिपूर्ति रकम खर्च नभएकोले प्रगति तथा खर्च कम भएको थियो ।

कर्णाली अंचल पशु बिकास कार्यक्रम

कर्णाली अन्चलमा विभिन्न पशु बिकास संबन्धी कार्यक्रमहरूको संचालनबाट उत्पादन एवं कृषकहरूको आय तथा रोजगारीमा टेवा पुयाउने उद्देश्यले यस कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ । बाखा पैचौ कार्यक्रम, भेडा बिकास कार्यक्रम, पशु प्रजनन कार्यक्रम, चरन खर्क व्यवस्थापन कार्यक्रम आदि संचालनमा रहेका छन् ।

आ.व. ०६८/६९ मा यस कार्यक्रम तर्फ १ करोड १० लाख बजेट विनियोजन भएको यस कार्यक्रममा ९८ प्रतिशत भारत प्रगति र खर्च १ करोड ८ लाख ४८ हजार खर्च भई ९९ प्रतिशत खर्च भएको थियो । २५५ वटा बाखा तथा बोका छनौट, खरिद र बितरण भएका छन् । १२१ वटा भेडा तथा थुमा छनौट, खरिद र बितरण भएका छन् । १५ पटक स्थलगत तालिम संचालन भएका छन् । रांगो बितरण ३, जर्सिको बहर बितरण ५, याकनाक बितरण ५, बोका बितरण ८, गधा बितरण ८ र चल्ला बितरण ४४२४ भएको रेकर्डबाट देखिन्छ ।

आ.व. ०६९/७० मा यस कार्यक्रम तर्फ ९६ लाख ४३ हजार बजेट विनियोजन भएको यस कार्यक्रममा शत प्रतिशत भारत प्रगति हासिल भएको थियो भने खर्च ९५ लाख ४३ हजार खर्च भई ९९.४ प्रतिशत खर्च भएको थियो । ५२ वटा भेडा तथा थुमा छनौट, खरिद र बितरण भएका छन् । ७००० वटा चल्ला ढुवानी अनुदान भएका छन् । १५ पटक स्थलगत तालिम संचालन भएका छन् । रांगो बितरण ३, जर्सिको बहर बितरण ३, याकनाक बितरण ५, बोका बितरण १०, गधा बितरण ५ भएको रेकर्डबाट देखिन्छ ।

आ.व. ०७०/७१ मा यस कार्यक्रम तर्फ १ करोड ७५ लाख बजेट विनियोजन भएको यस कार्यक्रममा शत प्रतिशत भारत प्रगति हासिल भएको थियो भने खर्च १ करोड ७४ लाख ४ हजार ६ सय खर्च भई ९९.६ प्रतिशत खर्च भएको थियो । १०५ वटा भेडा तथा थुमा छनौट, खरिद र बितरण भएका छन् । २००० वटा चल्ला ढुवानी अनुदान भएका छन् । रांगो बितरण ४, जर्सिको बहर बितरण ४, याकनाक बितरण २, बोका बितरण २४, गधा बितरण ४ भएको रेकर्डबाट देखिन्छ ।

आ.व. ०७१/७२ मा यस कार्यक्रम तर्फ २ करोड बजेट विनियोजन भएको यस कार्यक्रममा ९९.६ प्रतिशत भारत प्रगति हासिल भएको थियो भने खर्च १ करोड ९५ लाख २८ हजार ३सय खर्च भई ९७.६ प्रतिशत खर्च भएको थियो । २६० वटा बोका तथा बाखा छनौट, खरिद र बितरण भएका थिए, थुमा बितरण २५ वटा, ३००० वटा ककरेल ढुवानी भएका थिए । नश्ल सुधारको लागि रांगो बितरण ६, याकनाक बितरण २, बोका बितरण १६, गधा बितरण ४ भएको रेकर्डबाट देखिन्छ ।

आ.व. ०७२/७३ मा यस कार्यक्रम तर्फ २ करोड २४ लाख बजेट विनियोजन भएको यस कार्यक्रममा १०० प्रतिशत भारत प्रगति हासिल भएको थियो भने खर्च २ करोड २० लाख ७४ हजार ७ सय खर्च भई ९८.५ प्रतिशत खर्च भएको थियो । भेडा बिकास प्याकेज अन्तरगत १०५ वटा थुमा/भेडा बितरण र बाखा प्याकेज अन्तरगत बोका/बाखा १५० वटा बितरण भएका थिए । नश्ल सुधारको लागि याक बितरण ७, थुमा १५, बोका बितरण २१ रांगो २, बंगुर बितरण १०, गधा बितरण ६ भएको रेकर्डबाट देखिन्छ ।

सहकारी खेति कार्यक्रम

नयां नेपाल निर्माण अभियान कार्यक्रम अन्तरगत नेपाल सरकारले आ.व. ०६५/६६ को बजेट वक्तव्यको बुंदा नं ५६ मा कृषि उत्पादकत्व बढाउन "गांउ गांउमा सहकारी, घर घरमा भकारीको " नारा

अन्तरगत साना किसानलाई सहकारी अवधारणामा खेति गर्ने उत्प्रेरित गरी सम्भाव्यताको आधारमा संचालित यस कार्यक्रम पशु सेवा विभाग अन्तरगत बंगुरपालन र कुखुरापालन व्यवशाय संचालन हुदै आएको छ ।

उद्देश्य: गरिबी न्यूनिकरण, रोजगारी सृजना, अन्य खेति गर्न अयोग्य जमिनको सुदुपयोग, व्यवशायिकरण, लक्षित वर्गको पंहचमा वृद्धि रहेको छ ।

लक्षित वर्ग: दलित तथा सामाजिकरूपमा विपन्न एवम् पिछडिएका जाती, जनजाती, महिला, सुकुमवासी, सिमान्तकृत तथा मुक्त कर्मैया र भूमिहिन कृषकहरू रहेका छन् ।

कार्यक्रम संचालन भएका जिल्ला: आ.व. ०६५/६६ मा सप्तरी, बाके, बर्दिया, दाङ, कैलाली, आ.व. ०६६/६७ मा स्याङजा, फापा, मोरङ, उदयपुर, सप्तरी, सर्लाही, रामेछाप, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, धादिङ, रसुवा त्यस्तैगरी ०६७/६८ मा काभ्रे, धनुषा, भक्तपुर, नवलपरासी, लमजुङ, बारा, पर्सा, सिन्धुली, मकवानपुर, महोत्तरी, बाग्लुङ र पर्वत साथै ०६८/६९ मा पाचथर, इलाम, धनकुटा, भोजपुर, कपिलवस्तु, गोरखा र सुर्खेत मा बंगुर तथा कुखुरापालन कार्यक्रम सहकारी खेतिको सिद्धान्त अनुरूप संचालन भएको थियो । जिल्लामा संचालित यस कार्यक्रमको समन्वय केन्द्रिय बंगुर तथा कुखुरा प्रबर्द्धन कार्यालयले गरेको थियो । यस कार्यक्रम तर्फ आ.व. ०६७/६८ मा एकमुष्ट ९८.५ प्रतिशत भारत प्रगति भएको थियो । वार्षिक बजेट २ करोड ८० लाख १६ हजार विनियोजन भएकोमा २ करोड ७३ लाख १२ हजार खर्च भई ९७.५ प्रतिशत खर्च भयो । बंगुरको पाठापाठी बितरण १०५०, बंगुरपालनको विमा कोष स्थापना २१ तालिम २१ पटक भएको थियो ।

आ.व. ०६८/६९ मा एकमुष्ट ९९.४ प्रतिशत भारत प्रगति भएको थियो साथै वार्षिक बजेट २ करोड ४५ लाख विनियोजन भएकोमा २ करोड १० लाख ३२ हजार खर्च भई ८६.० प्रतिशत खर्च भयो । बंगुरको पाठापाठी बितरण ३५०, बंगुरपालनको विमा कोष स्थापना ७ पटक र खोर निर्माण अनुदान १४ पटक भएको देखिन्छ ।

आ.व. ०६९/७० मा व्यवशायिक बंगुरपालन ५ जिल्लाहरू: अर्घाखाची, गोरखा, ललितपुर, नुवाकोट र संखुवासभा त्यस्तैगरी व्यवशायिक कुखुरापालन ५ जिल्लाहरू : ताप्लेजुङ, भक्तपुर, धनुषा, काभ्रे, रामेछाप साथै आ.व. ०६८/६९ मा संचालित कार्यक्रमको फलोअप कार्यक्रम ६ जिल्लाहरू सुर्खेत, कपिलवस्तु, धनकुटा, भोजपुर, इलाम, पाचथर तथा आ.व. ०६७/६८ मा संचालित कार्यक्रमको फलोअप कार्यक्रम १० जिल्लाहरू नवलपरासी, लमजुङ, बारा, सिन्धुली, पर्सा, मकवानपुर, महोत्तरी, बाग्लुङ, पर्वत र सप्तरी गरी जम्मा २६ जिल्लामा सहकारी खेति कार्यक्रम संचालन भएको थियो । ९४.२१ प्रतिशत रहेको उक्त आ.व.मा बजेट १ करोड ९९ लाख ८० हजार विनियोजन भएकोमा १ करोड ८४ लाख ८२ हजार खर्च भई ९२.० प्रतिशत खर्च भया बंगुरको पाठापाठी बितरण २५०, बंगुरपालनको विमा कोष स्थापना ५ पटक र खोर निर्माण अनुदान ५ पटक कुखुराको चल्ला ५०००, विमा कोष स्थापना ५ पटक र खोर निर्माण अनुदान ५ पटक भएको देखिन्छ ।

आ.व. ०७०/७१ प्रगति ९८.४ प्रतिशत रहेको थियो यस आ.व.मा बजेट ६ करोड ४२ लाख ३० हजार विनियोजन भएको थियो जसमा ६ करोड ११ लाख २८ हजार खर्च भई ९५.१ प्रतिशत खर्च भएको थियो। नयां र पुरानो गरी बंगुरमा ४७ वटा र कुखुरामा २३ वटा प्याकेज संचालन भएको थियो । बंगुरको पाठापाठी बितरण १७५०, खोर निर्माण अनुदान ३५ पटक कुखुराको चल्ला १८००० र खोर निर्माण अनुदान १८ पटक भएको देखिन्छ ।

आ.व. ०७१/७२ प्रगति ९७.० प्रतिशत रहेको थियो यस आ.व.मा बजेट ८ करोड ८६ लाख ८० हजार विनियोजन भएको थियो जसमा ८ करोड ३२ लाख ४३ हजार २ सय खर्च भई ९३.८ प्रतिशत खर्च भएको थियो। नयां बंगुरमा ७५ र कुखुरामा २ वटा प्याकेज संचालन भएको थियो । बंगुरको पाठापाठी बितरण ३७५०, खोर निर्माण अनुदान ७५ पटक कुखुराको चल्ला २००० र खोर निर्माण अनुदान २ पटक भएको देखिन्छ । विभिन्न सामाग्री बितरण ८१० वटा भएको थियो ।

आ.व. ०७२/७३ मा भारत प्रगति ९२.० प्रतिशत रहेको थियो यस आ.व.मा बजेट ६ करोड ९३ लाख ८६ हजार विनियोजन भएको थियो जसमा ६ करोड ३२ लाख २० हजार ४ सय खर्च भई ९१.१ प्रतिशत खर्च भएको थियो। नयां बंगुरमा ३८ र कुखुरामा ९ वटा प्याकेज संचालन भएको थियो । बंगुरको पाठापाठी बितरण १९००, खोर निर्माण अनुदान ३८ पटक कुखुराको चल्ला ९००० र खोर निर्माण अनुदान ९ पटक भएको देखिन्छ ।

पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम

दुधमा आधारित प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना बृद्धि हुदै जानुका साथै दुध तथा दुग्धजन्य पदार्थको उपभोगमा समेत बृद्धि भै माग अनुसारको आपूर्ति हुन नसकेकोले दुधको उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्न पशुको नश्ल सुधार गर्न कृत्रिम गर्भाधान गराउने कार्यलाई सार्वजनिक/निजी/साम्केदारीको माध्यमबाट राष्ट्रिय अभियानको रूपमा संचालन गर्न नेपाल सरकारको आ.व. ०६८/६९ को बजेट बक्तव्य मार्फत पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन ल्याएको छ । "दुध उत्पादनको मुख्य आधार, कृत्रिम गर्भाधानद्वारा नश्ल सुधार" को नारा सहित संचालित यस कार्यक्रम राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र, पशु प्रजनन कार्यालयहरू, जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू, पशु विकास फार्महरू तथा निजी केन्द्रहरूबाट समेत यस कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखी उत्पादन सामाग्री तथा प्राविधिक सेवाटेवा पु-याउदै आएका छन् ।

कार्यक्रमको उद्देश्य

- गाई तथा भैसीमा पशु प्रजनन सेवा द्वारा वर्णशंकर बाच्छा बाच्छी तथा पाडापाडी उत्पादन गरी स्वदेशमामै उन्नत जातका पशुको आपूर्तिमा बृद्धि गर्ने ।
- सेवा बिस्तार गरी दुध तथा मासुको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्ने ।
- राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र र पशु प्रजनन कार्यालयहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी दिगो सेवा प्रदान गर्ने ।

यस कार्यक्रम ३ चरणमा कृत्रिम गर्भाधान अभियान कार्यक्रम संचालन हुने गरी तय गरिएको थियो । पहिलो चरणमा आ.व. ०६८/६९ बाट निम्न २५ जिल्लाहरूबाट यस कार्यक्रम संचालनमा आएको थियो । उक्त अवधीमा २३५ वटा कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र स्थापना तथा पशु प्रजनन कोष स्थापना, १४३ जना निजी क्षेत्रका प्राविधिकहरूलाई तालिम र ८२,२०७ वटा कृत्रिम गर्भाधान कार्य भएको थियो । अभियान लागू भएका २५ जिल्लाहरू यस प्रकारका थिए ।

सि.न	विकास क्षेत्र	जिल्ला
१	पूर्वाञ्चल	भापा, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी सिराहा
२	मध्यमाञ्चल	धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, बारा, मकवानपुर, चितवन, नुवाकोट, काठमाण्डौ, काभ्रे, रामेछाप
३	पश्चिमाञ्चल	नवलपरासी, रूपन्देही, कपिलवस्तु तनहु, कास्की
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	बाके, बर्दिया, दाङ
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	कैलाली, कंचनपुर

कृत्रिम गर्भाधान अभियान कार्यक्रमको विस्तारको क्रममा आ.व. ०६९/७० मा ३५ जिल्लामा पुगेमा आ.व. ०७०/७१ बाट निम्न ४० जिल्लामा यस कार्यक्रम संचालामा रहेको छ ।

तालिका नं. ६ कृत्रिम गर्भाधान अभियान कार्यक्रम संचालका जिल्लाहरू

सि.न	विकास क्षेत्र	जिल्ला
१	पूर्वाञ्चल	भापा, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी सिराहा, इलाम, धनकुटा, उदयपुर
२	मध्यमाञ्चल	धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, बारा, मकवानपुर, चितवन, नुवाकोट, काठमाण्डौ, काभ्रे, रामेछाप, रौतहट, धादिङ, सिन्धुली, पर्शा, ललितपुर, भक्तपुर,
३	पश्चिमाञ्चल	पाल्पा, बागलुङ, नवलपरासी, रूपन्देही,

		कपिलवस्तु तनहु कास्की, स्याङ्जा , अर्घाखाची र गोरखा
४	मध्यपश्चिमान्चल	बाके, बर्दिया, सुर्खेत र दाङ
५	सुदूरपश्चिमान्चल	कैलाली र कंचनपुर

आ.व. ०७०/७१ मा राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम (AI Mission) लागु भएका ४० जिल्लाहरूमा मिशन कार्यक्रम तर्फ कृत्रिम गर्भाधान कार्य १,५२,५०४ भएको थियो। कुल ६१ जिल्लामा ४,४५,२५४ कृत्रिम गर्भाधान भएको मध्ये अभियान तर्फ ३४.२५ प्रतिशत देखिन्छ। आ.व. ०७१/७२ मा ६२ जिल्लामा कुल कृत्रिम गर्भाधान ४८७९१० मध्ये मिशन लागु भएको ४० जिल्लामा अभियान कार्यक्रम तर्फ ११२१११ प्रगति हासिल भएको थियो। कुल कृत्रिम गर्भाधान मध्ये अभियान तर्फले २२.९७ प्रतिशत ओगटेको देखिन्छ। यस अभियान कार्यक्रमले गर्दा कृत्रिम गर्भाधान केन्द्रहरूको वृद्धि, तरल नाइट्रोजन तथा बिर्य आपूर्तिमा सहज तथा अन्य सामग्रीहरूको व्यवस्थापन र कृत्रिम गर्भाधान संबन्धी प्रचार/प्रसार र तालिमले गर्दा कृत्रिम गर्भाधान कार्यमा सफलता हासिल हुदै गएको छ।

तालिका नं. ७ आ.व. ०७२/७३ मा कृत्रिम गर्भाधान अभियान तर्फ भएका प्रगति

सि.नं.	जिल्ला	मिसन		
		गाइ	भैसी	जम्मा
१	भापा	७०९२	५६८	७६६०
२	मोरङ	१००४९	७०७	१०७५६
३	सुनसरी	४३९८	८५०	५२४८
४	सप्तरी	२२९०	१९८३	४२७३
५	सिरहा	५७०८	५७७	६२८५
६	धनुषा	१२४५	७३०	१९७५
७	महोत्तरी	३५९३	१३४१	४९३४
८	सर्लाही	७०७	३५०	१०५७
९	बारा	४७४८	६७५	५४२३
१०	मकवानपुर	५०००	१५४	५१५४
११	चितवन	७५३६	५९४	८१३०
१२	नुवाकोट	३५५८	८९६	४४५४
१३	काठमाण्डौ	६७६६	३५९	७१२५
१४	काभ्रे	४२१५	८७०	५०८५
१५	नवलपरासी	६४३१	४२८८	१०७१९
१६	रूपन्देही	२२०८९	९७४०	३१८२९
१७	कपिलवस्तु	७८२	५२३	१३०५
१८	तनहुं	९१३	४५७	१३७०
१९	कास्की	२१३८	८३८	२९७६
२०	कैलाली	४४४१	११३४	५५७५
२१	कंचनपुर	८७१६	४०९७	१२८१३

२२	इलाम	३१८७	१८०	३३६७
२३	पर्सा	९८१	१४४	११२५
२४	भक्तपुर	२७२१	२९५	३०१६
२५	ललितपुर	३२३३	२८७८	६१११
२६	धादिङ	६१५	७१	६८६
२७	बाग्लुङ	६१६	५०८	११२४
२८	पाल्पा	३६५	१७४	५३९
२९	सुर्खेत	३५०	३५०	७००
३०	उदयपुर	१४२५	५८९	२०१४
३१	धनकुटा	१२६४	३८२	१६४६
३२	गोरखा	२०८	०	२०८
३३	अर्घाखाँची	५८८	३३३	९२१
३४	स्याङ्जा	७६	१२	८८
३७	सिन्धुपाल्चोक	३३७	१८२	५१९
			७०	
३८	लमजुगं	१६३		२३३
३७	पर्वत	१३८	९२	२३०
३८	दोलखा	२७६	१५९	४३५
कुल जम्मा		१२८९५८	३८१५०	१६७१०८

अभियानमुखी घांस विकास कार्यक्रम

४५००० हेक्टर क्षेत्रफलमा उन्नत घांस खेती गराइ पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय कार्यक्रम अन्तर्गत उत्पादित उन्नत पशुहरूको लागि आवश्यक आहारा पूर्ति गर्ने लक्ष्य रहेको यस मिशनको उद्देश्यहरू यस प्रकारका रहेका छन् ।

क) हरियो घांस, हे, साईलेज, मिनरल ब्लक, कृषिजन्य उपपदार्थहरूको उपयोग, टोटल मिक्स रासनको माध्यमबाट बढोत्तर पशु संख्यालाई पशु आहारा आपूर्ति गर्ने ।

(ख) गुणात्मक पशु आहाराको आपूर्ति गरी दुध तथा मासुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने

(ग) पशुजन्य उत्पादनको उत्पादन लागत घटाई स्वदेशी उत्पादनलाई राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउने ।

(घ) श्रोत केन्द्र सुदृढीकरण गरी घांसेवाली बीउ/विरूवा/सेट्स आपूर्ति गर्ने ।

(ङ) सरकारी, गैरसरकारी तथा निजि क्षेत्रका घांसेवाली तथा बीउ उत्पादक व्यवसायिक कृषक/समुह/समिति/ सहकारी, सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र, राईजोवियम तथा बीउ विजन प्रयोगशाला, चरन तथा घांसेवाली बीउ बृद्धि फार्महरू तथा राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुको साथै दिगो सेवा प्रदान गर्ने ।

यस उद्देश्य प्राप्तीका लागि निम्न रणनीति रहेको थियो ।

- समुदायमा आधारित दुध उत्पादक सहकारी संस्था, स्थानीय निकाय तथा सरोकारवाला अन्य संघ/संस्थाहरू मार्फत सामुदायिक रूपमा पशु आहारा विकास केन्द्रहरू स्थापना गरी सेवा विस्तार गरिने छ ।
- सेवा विस्तारको लागि राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रको समन्वयमा चरन तथा घांसेवाली बीउ बृद्धि फार्महरू तथा बीउ उत्पादक श्रोत कृषक/समुह/समिति/सहकारीको क्षमता अभिवृद्धि गरि घांसका बीउ/विरूवा/सेट्सहरूको उत्पादन तथा आपूर्ति बृद्धि गरिने छ ।
- सामुदायमा घांसेवाली बीउ बैंक स्थापना, नीजि तथा सरकारी सहकार्य तथा जिल्लास्तरमा जिल्ला पशु आहारा विकास समिति गठन गरी दिगो रूपमा शस विकास कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
- घांसेवाली बीउ उत्पादनलाई प्रशोधन, ग्रेडिङ, संकेतपत्र, भण्डारण, बजार व्यवस्थापन गरी क्रमिक रूपमा मुल्य श्रृंखलामा आवद्ध गर्दै लगिने छ ।
- कृषि उपपदार्थहरूको पौष्टिकता बृद्धि, हरियो घास विक्री केन्द्र स्थापना, कन्ट्याक्ट फार्मिङ, हे साईलेज तथा युरियामोलासेस मिनरल ब्लक बनाउने कार्यक्रम, सघन पशु आहारा आपूर्ति कार्यक्रम संचालनमा जोड दिईने छ ।
- सरकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा पशु आहारा विकासमा संलग्न प्राविधिक जनशक्तिको दक्षता अभिवृद्धि गरी स्तरीय सेवा उपलब्ध गराइने छ ।

आ.व. ०७०/७१ बाट २५ जिल्लामा अभियानमुखी घांस विकास कार्यक्रम लागु भएको थियो । यस कार्यक्रम अन्तरगत हिउदे घांस ३००० हेक्टर, बर्षे घांस २००० र बहु बर्षे २०२८ गरी ७०२८ हेक्टरमा लगाइएको थियो । त्यस्तैगरी पशु आहाराको लागि पशु विकास फार्म पोखरामा TMR (Total Mixed Ration) मेशिन जडान तथा स्थापना भएको थियो ।

आ.व. ०७१/७२ बाट ३५ जिल्लामा अभियानमुखी घांस विकास कार्यक्रम लागु भएको थियो । यस कार्यक्रम अन्तरगत हिउदे घांस ५२३७ हेक्टर, बर्षे घांस ५००९ र बहु बर्षे १०५० गरी ११२९६ हेक्टरमा लगाइएको थियो ।

तालिका नं. ८ अभियानमुखि घांस विकास कार्यक्रम संचालका जिल्लाहरू

सि.न	विकास क्षेत्र	जिल्ला
१	पूर्वान्चल	भापा, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी सिराहा
२	मध्यमान्चल	धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, बारा, मकवानपुर, चितवन, नुवाकोट, काठमाण्डौ, काभ्रे, रामेछाप
३	पश्चिमान्चल	नवलपरासी, रूपन्देही, कपिलवस्तु तनहु, कास्की
४	मध्यपश्चिमान्चल	बाके, बर्दिया, दाङ
५	सुदूरपश्चिमान्चल	कैलाली, कंचनपुर

युवा लक्षित कार्यक्रम

कृषिकर्म प्रतिको अनाकर्षण र रोजगारको अन्य अवशरहरूको कमीको कारणले युवा जनशक्ति विदेश पलाएन हुने बढ्दो कार्यले एकातिर कृषि क्षेत्रमा आवश्यक श्रम शक्तिको कमी भइरहेको छ भने अर्कोतिर उनीहरूले विदेशमा हासिल गरेका सिपबाट देशले यथोचित लाभ लिन सकिरहेको छैन तसर्थ उनिहरूको दक्षता, सिपको आधारमा स्वदेशी रोजगारतर्फ आकर्षित गर्न सके स्थानियस्तरमा थप रोजगारहरू श्रृजना हुने र युवा शक्तिको विदेश पलायनमा घट्ने र व्यवशायिक कृषिको प्रबर्द्धनमा सहयोग पुग्ने भएकोले नेपाल सरकारले आ.व. ०७०/७१ मा बजेट बक्तव्य मार्फत युवा लक्षित कृषि कार्यक्रमको घोषणा गरेको फलस्वरूप यस विभाग अन्तरगत पशु उत्पादन निर्देशनालय र पशुपंक्षी बजार प्रबर्द्धन निर्देशनालयले युवा लक्षित पशुपालन कार्यक्रम संचालन गरेका थिए ।

०७१/७२ मा युवा लक्षित पशु विकास कार्यक्रम पशु उत्पादन निर्देशनालयले डेरीमा ५५८, बाखामा १९५, बंगुरमा ९२ गरी ८४५ र पशुपंक्षी बजार प्रबर्द्धन निर्देशनालयले ३६ जना युवा लक्षित पशुपालन कार्यक्रम संचालन गरेका थिए ।

आ.व. ०७२/७३ मा युवा लक्षित व्यवशायिक गाइभैसी कार्यक्रम अन्तरगत ३१० साना, ५० मफौला र १० टुला गरी ३७० फार्महरूलाई अनुदान रकम उपलब्ध गराइएको थियो । जसबाट १६४२५ मे.टन थप दुध र २२५० युवालाई प्रत्येक्ष रोजगारी सिर्जना भएको थियो ।

आ.व. ०७२/७३ मा युवा लक्षित व्यवशायिक बंगुर कार्यक्रम अन्तरगत १०२ फार्महरूलाई अनुदान रकम उपलब्ध गराइएको थियो । जसबाट ११४२४ पाठापाठी उत्पादन भइ १६३.२ मे.टन थप मासु उत्पादन र १०२ जना युवालाई प्रत्येक्ष रोजगारी सिर्जना भएको थियो ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०७२/७३ मा युवा लक्षित व्यवशायिक बाखा कार्यक्रम अन्तरगत १६० फार्महरूलाई अनुदान रकम उपलब्ध गराइएको थियो । यस कार्यक्रम अन्तरगत ७५४० पाठापाठीबाट भइ ३३६० खसीबोका उत्पादन भइ १०० मे.टन थप मासु उत्पादन र ३०० जना युवालाई प्रत्येक्ष रोजगारी सिर्जना भएको थियो ।

विस्तृत विवरण अनुसूचि ४ मा रहेको छ ।

नेपाल व्यापार एकिकृत रणनीति कार्यक्रम

निर्यात व्यापारलाई प्रतिस्पर्धि बनाउन, उत्पादनको विस्तार गर्ने। निर्यात प्रबर्द्धन गर्ने र व्यापारमा सघाउने लक्ष्य राखी नेपाल व्यापार एकिकृत रणनीति, २०१० ले १९ वटा संभाव्य निर्यात योग्य बस्तुहरू पहिचान गरेको मध्ये ७ वटा कृषि बस्तुहरू परेका छन् । ति हुन उन, पशिमना, चिया, अलैची, मह, अदुवा र दाल । पशु सेवा विभाग अन्तरगत परेका उन उत्पादन र पशिमना प्रबर्द्धनको लागि केन्द्रीय भेडा बाखा प्रबर्द्धन कार्यालयले भेडा विकास कार्यक्रम तथा च्यांग्रा प्रबर्द्धन कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको छ । न्यूजिल्याण्डबाट ल्याइउका भेडाबाट गुठीचौर, जुम्लामा ५० वटा पाठापाठी उत्पादन भएका छन् । आ. व. ०७१/७२ मा २५०० के.जि पशिमना विक्री भएको थियो भने ०७२/७३ मा ७ हजार के.जि पशिमना विक्री भएको थियो । त्यस्तैगरी १५० वटा बरुवाल भेडाहरूमा हिट सिन्कोनाइजेशन गरी कार्पेट उन उत्पादनको लागि रोम्नीमार्स र कुपवर्थ जातका भेडाका सिमेन प्रयोग गरी कृत्रिम गर्भाधानबाट ८० वटा भेडामा गर्भ रहेको थियो । आ.व. ०७२/७३ मा ६१ लाख ९८ हजार बजेट विनियोजन भएकोमा ५७ लाख ७१ हजार ४ सय भइ ९३.१२ प्रतिशत खर्च भएको थियो ।

राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम

चुरे पहाडले तराइको उर्बरा भूमिको लागि पानिको मुख्य श्रोत तथा जैबिक विविधताको हिसावले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । भौगोलिक वनावट माथि विभिन्न मावन सिर्जित तत्वहरू जस्तै तिब्र वन विनास, वन अतिक्रमण, अव्यवस्थित बसोबास, अत्याधिक ढुंगा/गिट्टी/बालुवा उत्खनन, अनुपयुक्त खेति प्रणाली, अत्याधिक चरिचरन आदिले भुक्षय, जैबिक विविधतामा ह्रास, पानीको श्रोतमा ह्रास, भुउत्पादकत्वमा कमी, नदि कटान, बढी जस्ता समस्याहरूले समग्र चुरे क्षेत्र मरुभूमिकरण तर्फ उन्मुख भएको छ । चुरे विनासका नकरात्मक असर नेपालका तराइ-मधेशमा प्रत्येक्षरूपमा पर्न गएकोले चुरेको संरक्षणले राष्ट्रिय महत्व पाएको छ र यसको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न जरूरी भइसकेको छ । यहि तथ्यलाई मध्यनजर गरी आर्थिक वर्ष २०६७/६८ बाट

नेपाल सरकारले राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त राष्ट्रिय गौरवको कार्यक्रमको रूपमा राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको छ ।

चुरे विनासको नियन्त्रण र यसबाट तल्लो तटिय क्षेत्रमा परि रहेको नकरात्मक असर र जोखिमलाई न्यूनिकरण गर्न अति सम्बेदनशिल चार नदि प्राणाली भु तथा जलाधार संरक्षण, नदी नियन्त्रण, बन तथा जैविक विविधताको संरक्षण तथा विकासको साथै स्थानिय जनताहरूको जिविकोपार्जनको लागि सघन रूपमा कार्यक्रम संचालन गर्ने प्रमुख उद्देश्य रहेको यस कार्यक्रममा निम्न साम्फेदार निकायहरूका संलग्नता छ ।

जिल्ला वन कार्यालय, जिल्ला भुसंरक्षण कार्यालयहरू, राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष कार्यालयहरू, वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण विभाग, जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू, जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरू तथा जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरू साम्फेदारको रूपमा रहेका छन्।

जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूबाट आय आर्जनको लागि पशुपालन, गोठ/खोर सुधार, घास विकास, बायो ग्यास निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गरिएका छन् । आ.व. २०७१/७२ मा १० जिल्लाका जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूले निम्न कार्य गरेका थिए । उक्त आ.व.मा भौतिक तथा वित्तिय प्रगति ९६.७ हासिल भएको थियो । रू ४४५६५ हजार विनियोजन भएकोमा ४३२१५ हजार खर्च भएको थियो ।

सि.न	क्रियाकलाप	एकाइ	लक्ष्य	प्रगति
१	गाइको भकारो तथा ढुङ सुधार	संख्या	३००	३००
२	गाइ/भैसको गोठ सुधार	संख्या	१०२५	१०२०
३	स्टल फिडिगको लागि युरिया मोलासेस ब्लक बितरण	संख्या	३०००	३०००४
४	बाखा तथा बंगुरको खोर सुधार	संख्या	६८०	९४०
५	बंगुरको पाठापाठी बितरण	संख्या	६००	६००
६	पशु संकलन तथा विक्री केन्द्र निर्माण	संख्या	२०	२०
७	कुखुराको चल्ला बितरण	संख्या	३०००	३०००
८	छाना सहितको ट्रेविज निर्माण	संख्या	११	११
९	नदि उकास क्षेत्रमा भूइघांस तथा डालेघांस रोपण	समुह	१००	१००
१०	भूइघांस तथा डालेघांस रोपण तथा खेति बिस्तार	हेक्टर	४५३	४५३
११	डाले घासको बेर्ना बितरण	हजार	२०	२०
१२	बहुवर्षे घांसको सेला बितरण	हजार	१००	१००
१३	बायो ग्यास निर्माण	गोटा	३४०	३४०
१४	पशु प्रजनन केन्द्र स्थापना	संख्या	४	४
१५	पशु आहारा व्यवस्थाव तालिम	पटक	२०	१८
१६	बंगुर पालन तालिम	पटक	२०	१८

आ.व. २०७२/७३ मा १७ जिल्लाका जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूबाट कार्यक्रम संचालन भएको थियो । ४११७५ हजार विनियोजन भएकोमा ३७७५० हजार खर्च भइ ९१.६ प्रतिशत खर्च भएको थियो ।

राष्ट्रिय पुनर्निमाण प्राधिकरण कोषका राहत कार्यक्रम

२०७२ साल बैशाक १२ गते गएको विनासकारी भुकम्प र त्यसपछि गरएका पराकम्पनले क्षतिग्रस्त भौतिक संरचनाहरूको पुननिर्माण/जिविकोपार्जनको लागि भुकम्पबाट प्रभावित जिल्लाहरूमा यस कार्यक्रम संचालना रहेको छ ।

आ.व. २०७२/७३ मा २४ जिल्लाका लागि ५५२०० हजार विनियोजन भएकोमा ४०७०८.५ हजार खर्च भइ ७३.७५ प्रतिशत खर्च भएको थियो । प्रति जिल्ला १०० बोकाको लागि २० लाख र ५ बोकाको लागि ३ लाख गरी प्रति जिल्ला २३ लाख विनियोजन भएको थियो । उक्त आ.व.मा निम्नानुसारको प्रगति हासिल भएको थियो ।

सि.न	जिल्ला	विनियोजित बजेट रू हजार	रागो संख्या	बितरण	बोका संख्या	बितरण	प्रगति प्रतिशत
१	भोजपुर	२३००	५		१००		१००
२	सोलु	२३००	५		१००		१००
३	ओखलढुंगा	२३००	०		०		०
४	खोटांग	२३००	५		१००		१००
५	दोलखा	२३००	५		१००		१००
६	सिन्धुपाल्चोक	२३००	५		०		१३
७	काभ्रे	२३००	५		१००		१००
८	रामेछाप	२३००	५		१००		१००
९	सिन्धुली	२३००	०		०		०
१०	मकवानपुर	२३००	५		१००		१००
११	चितवन	२३००	५		१००		१००
१२	धादिङ	२३००	५		१००		१००
१३	नुवाकोट	२३००	५		१००		१००
१४	रसुवा	२३००	५		१००		१००
१५	काठमाण्डौ	२३००	५		१००		१००
१६	भक्तपुर	२३००	०		०		०
१७	ललितपुर	२३००	५		३५		४३.४
१८	गोरखा	२३००	४		१००		९९
१९	कास्की	२३००	२		६		८.२
२०	गुल्मी	२३००	५		७१		७०
२१	लमजुंग	२३००	५		१००		१००
२२	पाल्पा	२३००	३		१००		९९
२३	तनहु	२३००	५		१००		१००
२४	स्याङ्जा	२३००	५		१००		१००
	कुल जम्मा	५५२००	९९		१८१२		

आ.व. २०७३/७४ मा भने भुकम्पबाट प्रभावित ३१ जिल्लाहरूमा यस कार्यक्रम संचालना रहेको छ । ती हुन धनकुटा, संखुवासभा, भोजपुर, सोलु, ओखलढुंगा, सिन्धुली, रामेछाप, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रे, ललितपुर, भक्तपुर, काठमाण्डौ, नुवाकोट, रसुवा, धादिङ, मकवानपुर, चितवन, गोरखा, लमजुंग, तनहु, स्याङ.जा, कास्की, म्याग्दी, पर्वत, बागलुङ, गुल्मी, पाल्पा, नवलपरासी र अर्घाखाँची जिल्लामा कार्यक्रम संचालन भएका छन् । ५०० लि. चिलिङ भ्याट, क्यान, खोर/गोठ निर्माण, बोका, बंगुर, कुखुरा बितरण कार्यक्रम रहेका छन् ।

आ.व. ०७२/०७३ मा संचालित कार्यक्रमको संक्षिप्त भूलक

आ.व. ०७२/७३ मा यस विभाग र अन्तरगतका निकाय साथै अन्य कार्यक्रमहरू गरी १८ बजेट उपशिर्षकबाट रु ५४५५६९० बजेट विनियोजन भएको थियो । यस मध्ये १२ वटा बजेट उप शिर्षक विभाग अन्तरगतको बजेट उपशिर्षकबाट संचालनमा रहेका थिए । विगत आ.व. मा मै २ वटा बजेट उप शिर्षकका पशु सेवा तालिम तथा प्रसार कार्यक्रम र बर्डफ्लू नियन्त्रण आयोजना दोश्रो प्राथमिकता र बाकी सबै कार्यक्रम पहिलो प्राथमिकतामा परेका थिए । हिमाली आयोजनामा ADB/Grant रहेको थियो भने अन्य सबै नेपाल सरकारको क्षेत्रबाट संचालन भएका थिए । यस आधिको लागि कुल रकम ४ अर्ब ९५ करोड ५२ लाख ५३ हजार विनियोजन भएको थियो । विस्तृत विवरण तालिका न. ९ मा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ९ आ.व. ०७२/७३ मा संचालित कार्यक्रमको संक्षिप्त भूलक

सि.न	ब.उ.शि.न.	कार्यक्रमको नाम		विनियोजित बजेट रु हजारमा
१	३१२०१४३/४	पशु सेवा विभाग	नेपाल सरकार	६८९१५.५
२	३१२०१५३/४	क्षेत्रिय पशु सेवा निर्देशनालयहरू	नेपाल सरकार	६०२९७
३	३१२१२०३	सहकारी खेति कार्यक्रम	नेपाल सरकार	६९३८६
४	३१२१२५३/४	पशु स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	नेपाल सरकार	३९१४०७
५	३१२१२६३/४	पशु विकास सेवा कार्यक्रम (गाई, भैसी, बाख्रा र अन्य समेत)	नेपाल सरकार	८६८८२४
६	३१२१२७३/४	पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	नेपाल सरकार	२२५६३९
७	३१२१२८३/४	पशु विकास फार्महरू	नेपाल सरकार	२२५३३४
८	३१२१३०३/४	पशु सेवा तालिम तथा प्रसार कार्यक्रम	नेपाल सरकार	७१०९१
९	३१२१३२३/४	बर्ड फ्लू नियन्त्रण आयोजना	नेपाल सरकार	४१७६०
१०	३१२१५४३/४	हिमाली आयोजना	ADB /Grant	७५१९३३
११	३१२८०१३	कर्णाली अंचल कृषि विकास आयोजना	नेपाल सरकार	२२४००
१२	३१२८०३३	पशु सेवा प्रसार कार्यक्रम	नेपाल सरकार	२११८२६७
	जम्मा			४९१५२५३
	अन्य कार्यक्रम			
१	३२९१२४	राष्ट्रपति चुरे तराइ मधेश संरक्षण कार्यक्रम	नेपाल सरकार	४११७५
२	३०१८०१	राहत तथा पुनस्थापना कार्यक्रम ३१ जिल्ला	नेपाल सरकार	५५२००
३		किसानको लागि उन्नत बीउविजन का.		५४६०६

४		नेपाल एकिकृत व्यापार रणनीति		६१९८
५		कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना		३६९९५८
६		दीर्घकालिन कृषि योजना तथा समन्वय का	नेपाल सरकार	१३३००
		जम्मा		५४०४३७
		कुल जम्मा		५४५५६९०.५

आ.व. ०७३/०७४ मा संचालनमा रहेका कार्यक्रम तथा बिनियोजित बजेट

आ.व. ०७३/७४ मा पशु सेवा विभाग अन्तरगत १३ वटा बजेट उप शिर्षक अन्तरगत कार्यक्रमहरू संचालनमा रहेका छन् । विगत आ.व. मा मै २ वटा बजेट उप शिर्षकका पशु सेवा तालिम तथा प्रसार कार्यक्रम दोश्रो प्राथमिकता र बाकी सबै कार्यक्रम पहिलो प्राथमिकतामा परेका छन् । बर्डफ्लू नियन्त्रण आयोजनाको बजेट उपशिर्षक हटेको छ भने पशु आहारा सेवाको बजेट उपशिर्षक थप भएको छ । हिमाली आयोजनामा ADB/Grant रहेको छ भने अन्य सबै नेपाल सरकारको क्षेत्रबाट संचालन भएका छन् । यस आधिको लागि कुल रकम ८ अर्ब ४ करोड २३ लाख ७६ हजार बिनियोजन भएको छ । विस्तृत विवरण तालिका नं. १० मा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १० आ.व. ०७३/७४ मा संचालित कार्यक्रमको संक्षिप्त भलक

सि.न	ब.उ.शि.न.	कार्यक्रमको नाम		बिनियोजित बजेट रु हजारमा
१	३२७०१२	पशु सेवा विभाग	नेपाल सरकार	५२७२४९
२	३२७०१३	क्षेत्रिय पशु सेवा निर्देशनालयहरु	नेपाल सरकार	७९८६६
३	३२७१०१	पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम	नेपाल सरकार	१६२९५७५
४	३२७१०३	पशु विकास सेवा कार्यक्रम (गाई, भैसी, बाख्रा र अन्य समेत)	नेपाल सरकार	१४६०१६२
५	३२७१०४	पशु सेवा तालिम तथा प्रसार कार्यक्रम	नेपाल सरकार	९७९३६
६	३२७१०५	पशु आहारा सेवा कार्यक्रम	नेपाल सरकार	२२७९३८
७	३२७१०६	पशुपंक्षी बजार प्रबर्द्धन कार्यक्रम	नेपाल सरकार	५२३४८९
८	३२७१०७	पशु विकास फार्महरु	नेपाल सरकार	२४९६०१
९	३२७१०९	हिमाली आयोजना	ADB /Grant	७८४९२३
१०	३२७११२	नेपाल एकिकृत व्यापार रणनीति	नेपाल सरकार	४६४५

११	३२७११३	सहकारी खेति कार्यक्रम	नेपाल सरकार	४७७०५
१२	३२७८०१	पशु सेवा प्रसार कार्यक्रम	नेपाल सरकार	२३६७६९४
१३	३२७८०२	कर्णाली अंचल कृषि विकास आयोजना	नेपाल सरकार	४९५९३
कुल जम्मा				८०४२३७६
अन्य कार्यक्रम				
१	३२९१२४	राष्ट्रपति चुरे तराइ मधेश संरक्षण कार्यक्रम	नेपाल सरकार	३२९३७
२	३०१८०१	राहत तथा पुनस्थापना कार्यक्रम ३१ जिल्ला	नेपाल सरकार	२१९२७३
		किसानको लागि उन्नत बीउबिजन का.		
		कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना		
		दीर्घकालिन कृषि योजना तथा समन्वय का	नेपाल सरकार	
		जम्मा		
		कुल जम्मा		

आ.व. २०७२/०७३ को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन सारांश

१. भारत प्रगति प्रतिशत सारांश:

आ.व. २०७२/७३ मा पशु सेवा विभागको एकमुष्ट प्रगति प्रतिशत ९० प्रतिशत भारत प्रगति हासिल भएको थियो ।

१.१ जिल्लास्तर

आ.व. २०७२/७३ मा जिल्लास्तरमा २ वटा बजेट उप शिर्षक अन्तरगत पशु सेवा प्रसार कार्यक्रम ७५ जिल्लामा र कर्णाली अंचल पशु विकास कार्यक्रम ५ जिल्लामा पहिलो प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमको रूपमा संचालन भएको थियो । उक्त अवधिमा जिल्लास्तरमा ९८.५ प्रतिशत एक मुष्ट भारत प्रगति भएको देखिन्छ । पशु सेवा प्रसार कार्यक्रममा ९७.१ प्रतिशत लक्ष्य हासिल भएको थियो । जसमा ३३ वटा आयोजनाले शत प्रतिशत, ४० वटा आयोजनाले ८० देखि ९९ र २ वटा आयोजनाले ७० देखि ७९ प्रतिशत भारत प्रगति हासिल गरेका थिए । कर्णाली अंचल पशु विकास कार्यक्रममा ५ वटै आयोजनाले १०० प्रतिशत भारत प्रगति हासिल भएको थियो ।

१.१ केन्द्रीयस्तर

आ.व. २०७२/७३ मा केन्द्रीयस्तरमा १० वटा बजेट उप शिर्षक अन्तरगत रहेका कार्यक्रम मध्ये ८ वटा कार्यक्रम पहिलो प्राथमिकतामा परेका थिए । २ वटा आयोजना दोश्रो प्राथमिकतामा परेका थिए । यस अवधिमा केन्द्रीयस्तरमा ८१.९४ प्रतिशत एकमुष्ट भारत प्रगति भएको देखिन्छ । सहकारी खेति तर्फ ९२, पशु स्वास्थ्य तर्फ ९५.४, पशु विकास सेवामा ७५, पशुपंक्षी बजारमा ९२, पशु विकास फार्ममा ९२.०८, पशु सेवा तालिम तर्फ ९६.६, बर्ड फ्लु तर्फ २३.८ र हिमाली आयोजना तर्फ ८१.९४ भारत प्रगति हासिल भएको थियो ।

२. भौतिक प्रगति

१.२ जिल्लास्तर

आ.व. २०७२/७३ मा यस विभाग अन्तर्गत ७५ वटा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू मार्फत् व्यवसायीक, व्यवसायोन्मुख, आयआर्जन र व्यवसायीक सुदृढीकरण कार्यक्रम गरी जम्मा ४ मुख्य कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिए । अघिल्ला ३ कार्यक्रमहरू पकेट प्याकेजको रूपमा सञ्चालन गरिएको थियो भने पछिल्लो कार्यक्रम साधारण कार्यक्रम जस्तै जिल्लाभर नै सञ्चालन गरिएको थियो । आयआर्जन कार्यक्रम अन्तर्गत महिला विकास, गरिवी निवारण र दलित जनजाती कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो ।

यस अवधिमा कृषकहरूमा ६४९७ उन्नत पशुहरू तथा ८१२२८ चल्ला वितरण गरियो । ६४५.९ हेक्टर घांस विकासको भएको थियो । त्यस्तैगरी ४,९१,०५० पशुमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा, सेवाकेन्द्रस्तरीय कृषक तालीम २६१४ पटक (एक पटकमा २० देखि २५ जवान कृषक समावेश हुने) सञ्चालन गरियो भने १६७० जना कृषकहरूलाई विभिन्न विषयमा क्षेत्रीयस्तरको तालीम प्रदान गरियो । त्यस्तैगरी ४३१२.४ हजार पशुहरूमा खोप, २६००.९ हजार पशुहरूमा उपचार सेवा तथा ५४९.८ हजार संख्यामा प्रयोगशाला सेवा पुऱ्याइएको थियो

जिल्लास्तर आयोजनाको प्रगति प्रतिवेदनको सारांश तल तालिका नं. ११ मा दिइएको छ ।

तालिका नं. ११
आ.व. ०७२/०७३ को वार्षिक प्रगति सारांश जिल्लास्तर

सि.नं.	कार्यक्रम विवरण	इकाई	वार्षिक लक्ष	वार्षिक प्रगति	प्रगति प्रतिशत
१	उन्नत पशु वितरण	संख्या	८६४५	८६५४	७५.१
२	चल्ला वितरण	संख्या	९२२८८	८१२२८	८८.०
३	पशु प्रजनन सेवा				
३.१	कृत्रिम गर्भाधान	संख्या	४५००००	४९३१३३	१०९.५
४	पशु स्वास्थ्य कार्यक्रम				
४.१	प्रयोगशाला परिक्षण	हजार	३९८.७	५४९.८	१३७.९
४.२	उपचार सेवा	हजार	२१२७.५	२६००.९	१२२.३
४.३	रोग निरोधक खोप कार्यक्रम	हजार	२३०१.२	४३१२.४	१८७.४
४.४	शिविर कार्यक्रम	संख्या	२२४	२२५	१००.४
५	तालिम कार्यक्रम				
५.१	अधिकृतस्तर	जवान	१६०	१४७	९१.८
५.२	सहायकस्तर कर्मचारी तालिम	जवान	४३२	४३२	१००
५.३	अगुवा कृषक/उद्यमी क्षेत्रीयस्तर (७ दिन)	जवान	१६७०	१६७०	१००
५.३	सेवाकेन्द्रस्तरीय अगुवा कृषक	पटक	२६१४	२६१४	१००
६	घांस विकास	हेक्टर	६४९.७	६४२.९	९८.५

२.२ केन्द्रीयस्तर

आ.व. २०७२/०७३ मा संचालन भएका केन्द्रीयस्तर आयोजनाका मुख्य मुख्य कार्यक्रम तथा प्रगति स्थिति निम्न अनुसार रहेको थियो।

तालिका नं १२ आ.व. २०७२/०७३ वार्षिक प्रगति सारांश केन्द्रीयस्तर

सि.नं	कार्यक्रम	इकाई	लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत
१	बाच्छा/बाच्छी उत्पादन	संख्या	२५	३८	१५२.०
२	याक/नाक उत्पादन	संख्या	४०	४०	१००
३	मुर्गा भैसीका पाडापाडी उत्पादन	संख्या	४०	४७	१६५.०
४	भेडा पाठापाठी उत्पादन	संख्या	१३०	१५६	१२०.०
५	बाखाका पाठापाठी उत्पादन	संख्या	२५०	२४८	९९.२
६	बंगुरका पाठापाठी उत्पादन	संख्या	१२३०	१०१०	११६.२
७	चल्ला उत्पादन	हजार	२०१	२६३	१३०.६
८	राइजोबियम उत्पादन	संख्या	२३५	२२४.६	९५.५
९	पशुजन्य पदार्थको गुण संबन्धी प्रयोगशाला परिक्षण	संख्या	५००	५००	१००
१०	रांगो/सांढेको जमेको बिर्य उत्पादन	ह.डोज	६००	६४५.३	१०७.५
११	तरल नाइट्रोजन वितरण	ह. लि	१५०	१०५.६	७०.४
१२	गाइमा भ्रुण प्रत्यारोपण	संख्या	५५	५५	१००.०
१३	युवा लक्षित कार्यक्रम (डेरी ३६०, बाखा १६२, बंगुर १००)	संख्या	६२२	६११	९८.२
१४	फरेज मिशन अन्तरगत घास बिकास	हेक्टर	६१६५	५९३१.५	९६.२
१४.१	हिउदे	हेक्टर	३६२३	३३९४.५	९३.६
१४.२	बर्षे	हेक्टर	१८९०	१८५०	९७.८
१४.३	बहुबर्षे	हेक्टर	६३२	६२७	९९.२
१४.४	डालेघास	हेक्टर	२०	२०	१००
१४.५	केन्द्रीय कार्यक्रम अन्तरगत घास बिकास (मिशन बाहेक)	हेक्टर	४९३०	४९३०	१००
१५	बंगुर मिशन				
१५.१	१० जिल्लामा बंगुरका मल्टिपिकेशन हर्ड स्थापना	संख्या	१०	१०	१००
१५.२	१० जिल्लामा बंगुरका पिगलेट फार्म स्थापना	संख्या	५०	५०	१००
१६	बाखा मिशन				
१६.१	सामुदायिक बाखा श्रोत केन्द्र स्थापना तथा व्यवस्थापन	संख्या	१०	१०	१००
१६.२	सामुदायिक बाखा फार्म सुदृडीकरण तथा बाखाको जातिय सुधार	संख्या	५०	५०	१००
१७	कृत्रिम गर्भाधान मिशन				
१७.१	गाई भैसीमा कृत्रिम गर्भाधान	ह.संख्या	१००	१६७.१	१६७.१
१८	पशु खोप रणनीतिक कार्यक्रम अन्तरगत				
१८.१	खोरेत रोग नियन्त्रणकौ लागि खोप तथा सामाग्री व्यवस्थापन	ह.संख्या	१२००	१२००	१००
१८.२	रानीखेत रोग नियन्त्रणकौ लागि खोप, जुगाको औषधी तथा सामाग्री व्यवस्थापन	ह.संख्या	५००	५००	१००
१८.३	स्वाइन फिवर रोग नियन्त्रणको लागि खोप तथा सामाग्री व्यवस्थापन	ह.संख्या	३००	३००	१००
१८.४	पि.पि.आर. नियन्त्रणकौ लागि खोप तथा सामाग्री व्यवस्थापन	ह.संख्या	३५००	३५००	१००
	एच.यस. विषयू.रोग नियन्त्रणको लागि खोप व्यवस्थापन	ह.संख्या	३५०	३५०	१००
१९	रेबिज विरूद्ध भ्याक्सीन उत्पादन	डोज	४००००	३५१००	८७.७
२०	अन्य विभिन्न भ्याक्सीन उत्पादन	ह. मात्रा	२२५९३	२५८०४	११४.२
२१	पशु खोपको गुणस्तर परिक्षण	संख्या	३००	३१६	१०५.३
२२	क्वारेन्टाइन जांच	संख्या	४०२००	३६६१४	९१.०
२३	भेटेरिनिरिक्षकको अनुगमन	पटक	२२५	२२५	१००

सि.नं	कार्यक्रम	इकाई	लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत
२४	बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन	पटक	१२	१२	१००
२५	मासु चिस्थान घर स्थापना	संख्या	५	५	१००
२६	साम्फेदारीमा पशु संकलन केन्द्र स्थापना	संख्या	५	४	८०
२७	साना डेरी प्रबर्द्धन	संख्या	५	५	१००
२८	मासुजन्य उद्योग प्रबर्द्धन	संख्या	३	३	१००
२९	मासु ढुवानीको लागि रेफ्रीजेरेटर भ्यान	संख्या	२	२	१००
३०	साम्फेदारीमा पशु बधशाला/त्रधस्थल प्रबर्द्धन	संख्या	२५	१८	७२
३१	युवा लक्षित बजार प्रबर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	३२०	३०३	९४.६
३२	अधिकृतस्तर तालिम	पटक	१२	११	९१.६
३३	सहायकस्तर कर्मचारी तालिम	पटक	४४	४१	९३.१
३४	कृषकस्तर तालिम	पटक	८८	८४	९५.४
३५	सहकारी कार्यक्रम (३८ जिल्लामा बंगुर र ९ जिल्लामा कुखुरापालन सहकारी कार्यक्रम संचालन)				
३५.१	व्यवशायिक बंगुरपालनको लागि बंगुरको पाठापाठी बितरण	संख्या	२०००	१९००	९५.०
३५.२	बंगुरको खोर निर्माण अनुदान	पटक	४०	३८	९५.०
३५.३	व्यवशायिक कुखुरापालनको लागि कुखुराको चल्ला बितरण	संख्या	१००००	९०००	९०.०
३५.४	कुखुराको खोर निर्माण अनुदान	पटक	१०	९	९०.०
३६	व्यवशाय छनौट तथा व्यवशाय योजना तयारी तालिम	संख्या	६०	६०	१००
३७	कृषक व्यवशाय विकास अनुदान सम्मौता	पटक	३००	२८६	९५.३
३८	कृषक व्यवशाय विकास अनुदान रकम	रू	४९९८००	२०७४७४	४१.५
		हजार			
३९	कृषि व्यवशाय व्यवस्थापन तालिम	पटक	२१	२१	१००
४०	बर्ड फ्लु रोग संबन्धी नमुना संकलन तथा प्रतिबेदन	संख्या	१८००	१८००	१००
४१	कृषकस्तर बायोसैक्युरिटी तालिम	पटक	१५	१५	१००

३. मुख्य मुख्य सूचकहरूमा भएका परिवर्तन

आ.व. ०७२/०७३ मा गत आ.व. ०७१/७२ को तुलनामा पशु सेवामा संलग्न रहेका समुहमा रहेका संख्यामा ०.२१ प्रतिशतले वृद्धि भई १८३१७ पुगेको छ । यी समुहका हितकोष रकम आ.व. ०७२/०७३ को अन्तमा रू २२ करोड ५५ लाख ०४ हजार पुगेको देखिन्छ ।

त्यस्तैगरी पशु प्रजनन सेवातर्फ कृतिम गर्भाधान सेवा पुऱ्याइएका पशु संख्या भने गत वर्ष भन्दा १.०७ प्रतिशतले वृद्धि भई ४,८७,९४१ बाट ४९३१३३ मा पुगेको देखिन्छ । पशुजन्य पदार्थ: दुध र मासु को उत्पादन गत वर्षको तुलनामा क्रमशः ५.६ र ६.१ ले वृद्धि भई दुध उत्पादन १७५५.७ हजार मे.टन बाट १८५४.२ हजार मे.टन, मासु उत्पादन ३०३.४ हजार मे.टनबाट ३२२.० हजार मे.टन र अण्डा उत्पादन ८७.९५ करोड गोटाबाट १३०.८ करोड गोटा पुगेको छ । तालिका नं २१ मा विस्तृत विवरण रहेको छ ।

पशुजन्य पदार्थको उपलब्धतामा वृद्धि भई प्रति वर्ष प्रति व्यक्ति दुध, मासु र अण्डा क्रमशः ६५.९ लिटर, ११.३९ के.जि र ३३.० गोटाबाट वृद्धि भई ६९.६ लिटर, १२.० के.जि र ४९.१ गोटा प्रति वर्ष प्रति व्यक्ति उपलब्धताको प्रक्षेपण गरिएतापनि पशुजन्य पदार्थको राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार (दुध ९१ लिटर मासु १४ के.जि र अण्डा ४८) प्रति व्यक्ति प्रति वर्षको आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दा सबै पशुजन्य पदार्थको उपलब्धता न्यून देखिन्छ । यस तथ्यलाई मध्यनजर गरी नव गठित पशुपन्थी विकास मन्त्रालयले दुध, अण्डा र मासुको उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गरी आत्म निभर हुने मिशन कार्यक्रम संचालन गर्ने प्रतिबद्धता साथ अगाडी बढेको छ ।

४. आर्थिक प्रगति

आ.व. ०७२/०७३ मा विभाग, अन्तरगत साथै अन्य निकायबाट पशु सेवा तर्फ १८ वटा बजेट उप शिर्षक अन्तरगत कुल रू ५ अर्ब ४५ करोड ५६ लाख ९० हजार बजेट विजियोजन भएकोमा ४ अर्ब ३८ करोड २६ लाख २० हजार खर्च भइ ८०.३ प्रतिशत खर्च भएको थियो । त्यस्तैगरी पुजिगत कार्यक्रम तर्फ भने ४० करोड ८६ लाख ५२ हजार बजेट विजियोजन भएकोमा ३१ करोड ५६ लाख १८ हजार खर्च भएको थियो जुन ७७.२३ प्रतिशत हुन आउछ ।

यस मध्ये विभाग अन्तरगतका १२ वटा बजेट उप शिर्षक अन्तरगत भने कुल रू ४ अर्ब ९१ करोड ५२ लाख ५४ हजार बजेट विजियोजन भएकोमा ३ अर्ब ९२ करोड ४८ लाख ७४ हजार खर्च भइ ७९.८५ प्रतिशत खर्च भएको थियो । त्यस्तैगरी पुजिगत कार्यक्रम तर्फ भने ३३ करोड ३८ लाख ६ हजार बजेट विजियोजन भएकोमा २४ करोड ५२ लाख ६९ हजार खर्च भएको थियो जुन ७३.४८ प्रतिशत हुन आउछ ।

पचहत्तरै वटा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूको पशु सेवा प्रसार तर्फको कुल बजेट रू. २ अर्ब ११ करोड ८२ लाख ६७ हजार मध्ये १ अर्ब ९८ करोड १३ लाख ८६ हजार ८ सय खर्च भएको देखिन्छ जुन बजेटको तुलनामा ९३.५४ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ र कर्णाली अंचल कृषि विकास कार्यक्रम अन्तरगत २ करोड २४ लाख मध्ये २ करोड २० लाख ७४ हजार ७ सय खर्च भएको देखिन्छ जुन बजेटको तुलनामा ९८.५ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ । बिस्तृत विवरण तालिका नं ३८ र ३९ मा रहेको छ ।

विभाग अन्तरगत आ.व. ०७२/७३ मा हासिल भएका प्रमुख उपलब्धिहरू

आर्थिक वर्ष ०७२/७३ मा यस विभाग अन्तरगत निम्न बमोजिम उपलब्धिहरू हासिल भएको थियो ।

प्रमुख उपलब्धि

- आ.व. ०७२/७३ मा दुध उत्पादन ५.६प्रतिशत वृद्धि भई १८ लाख ५४ हजार २४७ मे.टन, मासु उत्पादन ६.०१ प्रतिशतले वृद्धि भई ३ लाख २२ हजार ५९ मे.टन भएको थियो भने अण्डा उत्पादन वृद्धि भई गई १ अर्ब ३० करोड ८० लाख ७२ हजार गोटा उत्पादन भएको थियो । पशुजन्य पदार्थको उपलब्धतामा केहि वृद्धि भई प्रति वर्ष प्रति व्यक्ति दुध, मासु र अण्डा क्रमश ६९.६ लिटर, १२.० के.जि र ४९.१ गोटा प्रति प्रक्षेपण गरिएको छ ।
- पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम ४० जिल्लामा संचालन गरी समुह/समिती/सहकारी/गैर सरकारी संस्थाहरूको सहकार्यमा सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्र र पशु प्रजनन कोषको व्यवस्था गरिएको फलस्वरूप आ.व. ०७२/७३ मा गाई/भैसीमा कृत्रिम गर्भाधान कार्य गत आ.व. भन्दा १.०७ प्रतिशतले वृद्धि भई ४ लाख ९३ हजार १३३ पुगेको छ जसबाट २ लाख ५० हजार गाईभैसीले गर्भाधारण गरी वर्ण शंकर जातका १ लाख २५ हजार बाच्छी /पाडी उत्पादन भई २ वर्ष ६ महिना पछि दैनिक ५ लाख ९७ हजार ५०९ लिटर दुध थप उत्पादन हुनेछ ।
- रागो/सांढेको जमेको बिर्य उत्पादनमा गत वर्षको तुलनामा ०.१ प्रतिशतले वृद्धि भई ६४५.३ हजार पुगेको छ साथै यसलाई व्यवस्थितरूपमा विश्लेषण तथा रेकडिडको लागि CASA & SMILE प्रविधिको प्रयोग भएको छ भने तरल नाइट्रोजन १०५६४८ लि. आपूर्ति भई कृत्रिम गर्भाधान कार्यमा टेवा पुगेको छ र आउने दिनमा तरल नाइट्रोजनको आपूर्तिलाई अफ भरपर्दो बनाउन तरल नाइट्रोजन प्लान्टको स्थापना कास्कीको पोखरामा गरिएको छ ।

- भ्रुण प्रत्यारोपण कार्यको लागि Heifer International, USAID, SAMARTH, NARC को सहकार्यमा ९ जना कर्मचारीलाई भ्रुण प्रत्यारोपण तालिम दिएको । USAID को सहयोगमा प्राप्त ५५ वटा भ्रुणलाइ प्रत्यारोपण गर्ने कार्य भएको ।
- राष्ट्रिय घांस विकास अभियान कार्यक्रम ३५ जिल्लामा संचालनमा आएको छ र वर्षे, हिउदे, बहु वर्षे र डाले घांस गरी १०८६१.५ हेक्टरमा घास लगाइएको छ । यसबाट ६,८४,९०० में. टन थप हरियो घांस उत्पादन भइ १३६९८० मे.टन सुख्खा पदार्थ उपलब्ध भई पशु आहारको आपूर्तिमा टेवा पुगेको छ ।
- कबुलियती बन तथा पशु विकास कार्यक्रम १० जिल्लाहरू ओखलढुगां, खोटाङ., रामेछाप, सिन्धुली, मकवानपुर, धादिगं,गोरखा, तनहु, सल्यान र डोटीमा संचालन गरी ५४७५० पशुहरूमा पशु स्वास्थ्य तथा व्यवस्थापन संबन्धी कार्य भएको ।
- त्यस्तैगरी घांसको विउको बड्दो मागको लागि २२५ में.टन जै र बर्षिम, १५० मे.टन टियोसेन्टी कन्ट्याक्ट फार्मिङ्ग मार्फत उत्पादन भएको थियो ।
- १० जिल्लामा बंगुर मिशन कार्यक्रम संचालन भइ १० वटा मल्टीप्लिकेशन फार्म तथा ५० वटा बंगुरका पाठापाठी उत्पादन फार्म स्थापना भएको थियो । यस कार्यक्रमबाट ६४०० पाठापाठी उत्पादन भइ ४४८ मे.टन थप मासु उत्पादन र १२० जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी उपलब्ध भएको थियो ।
- १० जिल्लामा १० वटा सामुदायिक बाखाको श्रोत केन्द्र विकास (धनकुटा, उदयपुर, सिन्धुपाल्चोक, सर्लाही, धादिगं, स्याङ.जा, अर्घाखाची, गुल्मी, बाके र डढेलधुरामा) कार्यक्रम संचालन भएको । यसमा ३०० वटा प्रजनन योग्य बोका बितरण भएको ।
- युवालाई पशुपालन कार्यमा आकर्षित गर्न युवा लक्षित कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो जसअनुसार डेरी तर्फ ४३ जिल्लाका ३४६ फार्म बंगुरपालन तर्फ १०५ फार्म, बाखापालन तर्फ १६० फार्म समुह/समिती/सहकारी तथा पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन तर्फ ३०३ जना युवा प्रत्यक्ष लाभान्वित भएका थिए ।
- विश्व पशुपंक्षी दिवशको अवसर पारी पशुपंक्षीलार्य पनि मानव जातिकै व्यवहार वा पशुपंक्षी प्रति गरि आएको व्यवहारलाई सुधार गर्ने उद्देश्यले विभिन्न प्रतियोगिता आयोजना मार्फत जनचेतनामा अभिवृद्धि गरिएको ।
- पशुपंक्षीमा लाग्ने विभिन्न १८ किसिमका रोगका विरूद्ध २ करोड ५८ लाख ३ हजार मात्रा पशुपंक्षी खोपहरू स्वदशमै उत्पादन गरीएको र रेबिज विरूद्ध खोप ३५,१०० मात्रा उत्पादन भएको थियो । साथै भेडा बाखामा महामारीको रूपमा फैलिने पि.पि.आर. रोग विरूद्ध ३५०० हजार खोप कार्य भएकोले रोगको आइटब्रेक कम भई मृत्युदरमा कमी आई पशु धनको संरक्षणमा सहयोग पुगेको ।
- राष्ट्रिय खोरेत रोग नियन्त्रण रणनीति,)सन् २०१५-२५) तयार गरी स्विकृत भएको ।
- स्थानीय कुखुरामा रानीखेत नियन्त्रण रणनीतिक कार्यक्रम २५ जिल्लामा संचालन भई ५०० हजार मात्रा खोप तथा जुगाको औषधी बितरण स्थानिय कुखुरामा भएको त्यस्तैगरी राष्ट्रिय स्वाइन फिवर नियन्त्रण रणनीतिक कार्यक्रम २० जिल्लामा संचालन भई ३०० हजार मात्रा बंगुरमा खोप कार्य संचालन भएको साथै राष्ट्रिय खोरेत रोग नियन्त्रण रणनीतिक कार्यक्रम ३३ जिल्लामा संचालन भई १२०० हजार मात्रामा खोप कार्य भएको थियो ।
- दुग्ध पदार्थको बजारिकरणमा अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा टेवा पु-याउन स्वच्छ दुध उत्पादन तथा विविधिकरण तालिम तथा डेरी प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन भई दुध राष्ट्रिय दुध संजाल

- (National Milk Grid) मा थप गर्न टेवा पुगेको थियो । साना तथा मफौला दुग्ध सहकारी संस्था/डेरी फार्महरूलाई बस्तुगत तथा नगद सहयोग गरी गुणस्त प्रबर्द्धन, विविधिकरण तथा डेरी व्यवसाय सुदृडिकरणका लागि सहयोग पुगेको । त्यस्तैगरी ११ जिल्लाका ४१ व्यवसायीक गाइपालक कृषकहरूलाई ५० प्रतिशत अनुदानमा मिलिकड्ग मेशिन उपलब्ध गराइएको ।
- मासुको उत्पादन बृद्धि तथा रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्न २९ जिल्लाका ४२ प्याकेज समुह/सहकारी/रजिष्टर निजी फार्म मार्फत २०५० पाडा हुर्काउने कार्य भएको थियो ।
 - पशुपंक्षी बजार विकासको लागि ४ वटा पशु संकलन केन्द्र स्थापना तथा सुदृडिकरण भएको थियो
 - पशुपालक कृषक, उद्यमी/व्यवसायीहरूको ज्ञान सीप र जनचेतानाको स्तर अभिवृद्धि गरी प्रविधि अवलम्बनमा टेवा पुयाउने उद्देश्यले विभिन्न विषयमा ५३ हजार ९ सय ५० जना कृषक, उद्यमी/व्यवसायीहरूलाई सेवाकेन्द्रस्तर तथा क्षेत्रियस्तरमा तालिम प्रदान गरियो।
 - पशु विकास फार्महरूबाट १५३९ उन्नत नश्लका पशु तथा २२४६०० कुखुराका चल्ला उत्पादन भई केहि रिप्लेशमेन्टको राखी कृषकहरूका पशुपंक्षीमा नश्ल सुधार कार्यको लागि वितरण गरिएको थियो
 - बंगुर तथा कुखुरापालन कार्यक्रम गरिब, बिपन्न, आदिवासी, जनजाति आदिमा बर्गमा लक्षित गरी व्यवसायिकरूपमा एकै थलोमा सामुहिकरूपमा ४९ जिल्लामा सहकारी खेति कार्यक्रम संचालनमा रहेको थियो । यस कार्यक्रम अन्तरगत बंगुरपालनमा ३० जिल्लामा नया ३८ वटा र कुखुरापालन ९ जिल्ला ९ नया सहकारीमा कार्यक्रम संचालन र बाकी जिल्लाहरूमा फलोअप कार्यक्रम संचालनमा भई आय आर्जन तथा रोजगारीमा टेवा पुगी व्यवसायिक पशुपालन मार्फत मासु र अण्डा उत्पादनमा टेवा पुगेको थियो ।
 - हिमाली आयोजनाबाट २० करोड ७४ लाख ७४ हजारको अनुदान सहयोगमा २८६ उपआयोजनालाई १५१४ जनाले रोजगारी र कृषकले ५ करोड भन्दा बढि आमदानी भएको प्रक्षेपण आयोजनाले गरेको छ । १० हिमाली जिल्लामा कृषि विकास मन्त्रालय अन्तरगतका विभिन्न निकायका भौतिक निर्माण सुधार कार्य भएको छ ।
 - बर्डफ्लू नियन्त्रण आयोजनाबाट रोगहरूको जनचेतना र रोगका नमुना संकलन कार्य भएको ।
 - पशु सेवाको पहुच बृद्धि गर्न एक गाविस एक पशु सेवा प्राविधिक अन्तरगत ४९७ जना प्राविधिक करारमा भर्ना गरी परिचालन गरिएको ।
 - पशु स्वास्थ्य सेवाको पहुचमा बृद्धि र रोजगार सृजनाको लागि पशु सेवा घुम्तीकोषबाट रू ४ करोड ५० लाख ७४ हजार ७२६ लगानी चड २८८८ जना प्रत्यक्ष लाभान्वित भएको । हाल प्रति व्यवसायी १८ हजार ऋण लगानी भइ आएकोमा आ.व. ०७३/७४ बाट ग्रा.प.स्वा.का. कर्तालाई ५० र पशु सेवा प्राविधिकलाई ७५ हजार ऋण लगानी गर्ने व्यवस्था भएको ।
 - गत आ.व. ०७१/७२ मा पशुमा २ अर्ब ४७ करोड ७७ हजार र पन्छीमा १ करोड १७ हजार ८८ रकमको विमा भएकोमा आ.व. ०७२/७३ मा पशुमा ४ अर्ब १२ करोड ३२ लाख ४५ हजार र पन्छीमा ५ करोड ११ हजार ९५६ विमा भइ पशुपन्छी धनको संरक्षणमा भई व्यवसायीकरणमा टेवा पुगेको ।
 - बड्दो लगानी र विमाको कारण पशुपालन क्षेत्र व्यवसायिकरण भएको फलस्वरूप गाईका १६१२, भैसीका १२५४, बाखाका २३९४, बंगुरका १४४९ र कुखुराका २२ हजार व्यवसायी फार्म स्थापना भइ रोजगारी र पशुजन्य पदार्थको उत्पादनमा बृद्धि भएको ।
 - पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूबाट १ दिने कुखुराको चल्ला १४३२५७, ब्रोइलर कुखुरा २९७१८ र अण्डा ६२८३ नष्ट गरी २ लाख ४४ हजार दण्ड जरिवाना गरिएकोले पन्छीजन्य रोग भित्रिन नदिन र Food Safty मा टेवा पुगेको ।
 - पशुहरूका लागि भुकम्प प्रतिरोधी गोठको डिजाइन गरी सबै संघ/संस्थाहरूले एकरूपताका साथ कार्य संचालनका लागि सहकार्यमा डिजाइन तयार गरी कार्यविधी समेत स्विकृत भएको ।

- ७५ वटै जिल्लामा सप्ताहव्यापी स्वच्छ तथा स्वस्थ मासु अभियान, २०७२ संचालन गरी जनचेतनामा अभिवृद्धि भएको । यस क्रममा उपत्यकाका काठमाण्डौमा ६३, भक्तपुरमा १७ र ललितपुरमा २२ वटा मासुपसल अनुगमन गरिएको थियो भने पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रमा ६१०, मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रमा ४७१, पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा ५११, मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा ११० र सुदुर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा ९६ मासु पसल तथा बधस्थल अनुगमन गरिएको थियो ।
- यस विभाग र अन्तरगतका निकायहरूबाट ८०२५६ हजार बेरुजु फछ्यौट गरी ५६.७८ प्रतिसत फछ्यौट भएको ।

पशु सेवा कार्यक्रममा देखिएका प्रमुख चुनौतिहरू

१. पुरानो संरचना र सीमित दरबन्दीका कारण सेवा विस्तार सिमित रूपमा हुन सकेको (२६.१ प्रतिशत कृषक परिवारमा मात्र सेवा पुगेको)
२. जनस्वास्थ्यमा असर पार्ने र सीमाविहिन पशु रोगहरू प्रकोप नियन्त्रण गर्न
३. पशु सेवाको क्षेत्रमा अनुसन्धानको कमी रहनु
४. पशु विकास फार्महरू क्षमता अनुसार फार्महरू संचालन गर्न नसकिएको
५. कृत्रिम गर्भाधानको लागी आवश्यक तरल नाईटोजन प्लान्टको स्थापना
६. उत्पादन लागत बढि भई प्रतिस्पर्धी हुन नसकिएको
७. खोरेत रोगको खोप स्वदेशमानै उत्पादन गर्न
८. अधिकृत दरबन्दी भएका सेवा केन्द्रहरूको भौतिक पूर्वाधारको सुदृढिकरण
९. हिमाली क्षेत्रका पशुपालक कृषकहरूले परम्परागतरूपमा उपयोग गर्दै आएका चरन खर्क र क्षेत्रहरूमा पशु चरिचरनको व्यवस्था

संचालित पशु विकास कार्यक्रममा महिला सहभागिता

पशुपालन क्षेत्रको दिगो विकासमा महिला कृषकले खेलेको भूमिकालाई नकार्न सकिदैन । विभिन्न आबधिक योजनाहरूमा महिला सहभागिता बढाउने लक्ष्य नै तोकिएको पाइन्छ । यसको फलस्वरूप पशुपालन

व्यवशायमा महिला सहभागिता बढ्दो कममा रहेको छ । विभिन्न आर्थिक वर्षमा संचालित पशुपालन संबन्धी कार्यमा महिलाको सहभागिता प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १३ पशु पालन व्यवशायमा संलग्न कृषक समुह/सदस्य

आ.व.	कृषक समुह संख्या				कृषक सदस्य संख्या			सदस्य प्रतिशत	
	पुरुष	महिला	मिश्रित	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
२०७२/७३	२८२०	६०२३	९४७४	१८३१७	१०४११४	१२१३९०	२२५५०४	४६.२	५३.८
२०७१/७२	२८०९	६०१७	९४५३	१८२७९	१०४०५४	१२१३५०	२२५४०४	४६.२	५३.८
२०७०/७१	२८६८	६०३९	९३२८	१८२३५	१०४४६९	१२११५०	२२५६१९	४६.३	५३.७
२०६९/७०	२७३१	५९५७	९१७९	१७८५९	१०११२०	११९८९८	२२१०१८	४५.८	५४.२
२०६८/६९	२८३९	५७७२	९१५७	१७७६८	९९९०८	११५१४३	२१५०५१	४६.५	५३.५
२०६७/६८	२९५७	५६९०	८०६७	१६७१४	८५१६९	१०६००२	१९११७१	४४.६	५५.४
२०६६/६७	२७१२	५१८८	३६६	१५२६६	७९६६९	९८१२७	१६९८९७	४२.२	५७.८
२०६५/६६	२७३६	५०४६	६५७८	१४३६०	८०८८१	९४२६३	१७५१४४	४६.२	५३.८
२०६४/६५	२७५९	४७७७	५७२९	१३२६५	८३५१९	७७३१६	१६०८३५	५१.९	४८.१
२०६३/६४	२८९८	३७३८	४६८३	११३१९	७९६८१	६४२०२	१३५८८३	५२.८	४७.२
२०६२/६३	२८४०	३०८६	३८९६	९८२२	६५२६८	५४३४५	११९६१३	५४.६	४५.४
२०६१/६२	२८१३	२१२९	२६०१	७५४३	५१२०७	३९५४२	९०७४९	५७	४३

तालिका नं १४

पशु पालन व्यवसायमा संलग्न कृषक समुहको हित कोष रकम र लगानी रू हजारमा

आ.व.	समुह अनुसार हितकोष रकम				समुह अनुसार हितकोष लगानी			
	पुरुष	महिला	मिश्रित	जम्मा	पुरुष	महिला	मिश्रित	जम्मा
२०७२/७३	५२९९८	५७४३९	१२२७२०	२३३१५७	३५७८२	४५६७२	५९१७२	१४०६२६
२०७१/७२	५२७४२	५६१६७	१२१५८३	२३०४९२	३५००८	४४५७२	५८२८०	१३७८६०
२०७०/७१	५०३७५	५२९८८	११५५७४	२१८९३७	३३४५६	४३०८९	५७८९०	१३४४३५
२०६९/७०	४२६६५	६१३९७	९७२७५	२०१३३७	३०७१७	४१५२०	५५०९९	१२७३३६
२०६८/६९	४१००२	५५९१९८	९५८३२	१९२७५३	२८६५१	३९६८९	५०८४५	११९१८५
२०६७/६८	४५६४६	५९७६७	६१०९८	१६६५१२	२६६५६	३२८०६	४७०६५	१०६५२९
२०६६/६७	३४५९३	५७५०५	५४७१७	१४६८१५	२४४८६	२९१६६	३९५९०	९३२४२
२०६५/६६	३७८५०	४४९७८	५५६८८	१३८५१५	२५०६३	२०९८५	२८९४०	७४९८७
२०६४/६५	३५८९९	४३०४०	४६३००	१२५२३९	२४५२४	१६६४१	२२२८४	६३४४९
२०६३/६४	३५२२९	३३९४६	३९६५२	१०८८२७	२४३३७	१४७७३	२१६११	६०७२१
२०६२/६३	३४३७३	२९०६९	२९७३१	९३१७३	२२४८३	१४५०६	२०५६२	५७५५१
२०६१/६२	३१११८	२३५६८	२५५२२	८१६९५	१९४३७	१२२९१	१८०५९	४९७८७

तालिका नं. १५

पशु पालन व्यावसायमा संलग्न ग्रामिण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता

आ.व.	पुरुष	महिला	जम्मा	महिला (%)
२०७२/७३	४९६५	७६१	५७२६	१३.३
२०७१/७२	४९६५	७६१	५७२६	१३.३

२०७०/७१	४९१५	७५५	५६७०	१३.३
२०६९/७०	४८३२	७३०	५५६२	१३.१
२०६८/६९	४७०७	७०१	५४०८	१२.९
२०६७/६८	४६८६	६७५	५३६१	१२.५
२०६६/६७	४५७१	६३८	५२०९	१२.२
२०६५/६६	४३९९	६१३	५०१२	१२.२
२०६४/६५	४४०८	५५३	४९६१	११.१
२०६३/६४	४१३८	५३१	४६६९	१२.८
२०६२/६३	३९२१	५०१	४४२२	११.३
२०६१/६२	३७२०	४५६	४१८५	१०.८
२०६०/६१	३५३३	३९६	३९२९	१०.०

तालिका नं. १६ आ.ब. ०७२/७३ मा संचालित तालीम कार्यक्रममा महिला सहभागिता

क्र.श	तालिम कार्यक्रम	सहभागी		
		महिला	पुरुष	जम्मा
क	नियमित कार्यक्रम			
१	अधिकृतस्तर	१३	१३४	१४७
२	सहायकस्तर	४१	३९१	४३२
३	कृषक/व्यवसायी/उद्यमीस्तर	४०६	१२६४	१६७०
	जम्मा			

पशुपंक्षी तथा पशुजन्य पदार्थको बजार व्यवस्थापन

ग्रामीण क्षेत्रमा उत्पादन हुने पशुजन्य पदार्थहरूले भरपर्दो बजार पाउन नसकेको कारणले गर्दा एकातर्फ उत्पादनमा आसातित रूपमा बृद्धि हुन सकेको छैन भने अर्को तर्फ यस क्षेत्रमा सुनिश्चित बजारको अभावले गर्दा कृषकहरूको मनोबल घटिराखेको छ । नेपालले विश्व व्यापार संगठनको सदस्यता प्राप्त गरिसकेको परिप्रेक्षमा देशमा उचित प्रविधिको प्रयोगको साथसाथै उत्पादन र उत्पादकत्वमा गुणात्मक तथा परिमाणात्मक बृद्धि ल्याउन पशुजन्य उत्पादनको आन्तरीक तथा बाह्य बजार प्रणालीलाई खुला तथा प्रतिस्पर्धात्मक बजार व्यवस्थापनको माध्यमबाट व्यवसायीकरण गर्दै लानु जरूरी छ । विशेष गरी पशुजन्य पदार्थले प्रभावकारी बजार पाउन नसक्नुमा भौतिक पूर्वाधारको विकास नहुनु, बजार सूचनाको अभाव, जनचेतनाको कमी, उत्पादन लागत बढी हुनु आदि कारण रहेका छन् । यसको अलावा पशुजन्य बजारलाई प्रभावकारीरूपमा प्रवर्द्धन गर्न शसक्त निकायहरूको अभाव पनि खड्कीएको छ । यस सन्दर्भमा निजि क्षेत्रको भूमिका अहम हुन सक्ने कुरामा दुई मत छैन, साथै सरकारी स्तरमा पनि यससंबन्धि कार्य हेर्ने निकायको आवश्यकता महशुस भएको थियो ।

कृषि क्षेत्रको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको पशुपंक्षीपालन पेशाबाट उत्पादित पशुपंक्षी तथा पशुजन्य पदार्थहरूको व्यवस्थित बजार तथा उद्योग व्यापारको प्रवर्द्धनबाट दीर्घकालिन कृषी योजनाले परिलक्षती गरे अनुसार पशुजन्य पदार्थको उत्पादकत्वमा उच्चतम बृद्धिदर हासिल गरी सर्वसाधारणको आय आर्जनमा टेवा पुऱ्याउन तत्कालिन नेपाल सरकारको मिति २०५७३२६ को निर्णय अनुसार कृषि विकास मन्त्रालय, पशु सेवा विभाग अन्तरगत एउटा छुट्टै पशुपंक्षी बजार निर्देशनालय, हरिहरभवनमा खडा भएको छ । पशुजन्य उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास गरी पशुपालन पेशाबाट सर्वसाधारणको आय तथा रोजगारका अवसर बढाउने यस निर्देशनालयको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । उपर्युक्त उद्देश्य परिपूर्ति गर्नको लागि स्थानीय सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय तथा अन्य संघ संस्थाहरूको सहभागीतामा जिल्लास्तरदेखि नगरपालीका, गा.वि.स. र वडास्तरसम्म पशुपंक्षी बजार विकास तथा उद्योग व्यापार प्रवर्द्धनका कार्यनीति तय गरी पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरू संचालन गर्दै जाने यस निर्देशनालयको प्रमुख दायीत्व रहने छ ।

आ.व. ०६१/६२ मा पाल्पाको मैनादी र सुनसरीको धरानमा पशुपंक्षी संकलन केन्द्र, इनरूवामा पशु हाट बजारको सुधार, काठमाण्डौमा बधस्थल तथा मासु पसल सुधार, कृषि मेला आदि कार्यक्रम संबन्धीत निकायहरूको सहकार्यमा संचालन भएका थियो । त्यस्तैगरी आ.व. ०६२/६३ मा बजार आपूर्ति स्थिति विवरण संकलन तथा प्रेषण, बजार सूचना व्यवस्थापन, सहकार्यमा हाट बजार सुधार, पशु संकलन केन्द्र स्थापना, मासु बजार सुधार (ठीमी, ललितपुर, चन्द्रगढी, विर्तामोड, काठमाण्डौ) आदि कार्य संपन्न भएका थिए । आ.व ०६३ /६४ मा पशु पूर्वाधार निर्माण सुधार २, पशु हाट बजार व्यवस्थापन सुधार ४, पशु बधस्थल सुधार १, मासु पसल सुधार २, पशु बजार संबन्धी अध्ययन १, मौजुदा पशु हाट बजार स्थलगत अध्ययन १ स्थानमा भएको थियो। त्यस्तैगरी आ.व ०६४/६५ मा छाला संबन्धी अध्ययन १ पटक, दाना तथा कच्चा पदार्थ आपूर्ति अध्ययन १ पटक, पशु बधस्थल सुधार २, मासु पसल सुधार ४, मौजुदा पशु हाट बजार स्थलगत अध्ययन ९ स्थानमा भएको थियो

आ. व. ०६५।६६ मा बजार सूचना संकलन तथा प्रवाह, पशु हाट बजार सुधार, उद्योग, मासु व्यवसाय प्रबर्द्धन, दुग्ध व्यवसाय प्रबर्द्धन, जनचेतना अभिवृद्धि, मेला प्रदर्शनी व्यवस्थापन, तथा क्षमता विकास, बजार प्रबर्द्धन गोष्ठी, अध्ययन, साभेदारी कार्यक्रमको अनुगमन, बजार संबन्धी विविध प्रकाशन गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरिएका थिए । यस कार्यक्रमबाट ५ वटा थप मासु पसल सुधार, ४ डेरी उद्योग प्रबर्द्धन तथा नियमित रूपमा बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन भएका थिए । विभिन्न बधशाला स्थापनाको लागि संबन्धीत नगरपालीकाहरूसंग सहकार्य भइरहेका छन् ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०६६।६७ यस कार्यक्रम अन्तरगत १२ पटक बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन, ५ वटा मासु पसल सुधार, ५ वटा डेरी पसल सुधार भएको थियो । त्यस्तैगरी आ.व. ०६७।६८ यस कार्यक्रम अन्तरगत १२ पटक बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन, सहकार्यमा ५३ वटा मासु पसल सुधार, २३ वटा दुग्ध उद्योग स्थापना र ९ वटा पशु हाट बजार निर्माण सुधार भएका थिए ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०६८।६९ मा यस कार्यक्रम अन्तरगत १२ पटक बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन, २६ वटा मासु पसल सुधार, २१ वटा २३ वटा दुग्ध उद्योग प्रबर्द्धन र १० वटा पशु हाट बजार निर्माण सुधार भएका थिए ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०६९।७० मा यस कार्यक्रम अन्तरगत १२ पटक बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन, ५० वटा मासु पसल सुधार, ४९ वटा साभेदारीमा चिस्यान केन्द्र स्थापना, १८ वटा साभेदारीमा पशु संकलन केन्द्र स्थापना भएका थिए ।

त्यस्तैगरी आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तरगत १२ पटक बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन, २६४ वटा मासु पसल सुधार, १२१ वटा साभेदारीमा चिलिड भ्याट स्थापना, २७ वटा साभेदारीमा पशु संकलन केन्द्र स्थापना, डेरी पसल सुधार १६७ र २५ जना विदेशबाट फर्किएका युवाहरू बजार लक्षित कार्यक्रम मार्फत लाभान्वित भएका थिए ।

त्यस्तैगरी आ.व. २०७१/७२ मा यस कार्यक्रम अन्तरगत १२ पटक बजार सूचना संकलन तथा व्यवस्थापन, ५६ वटा साभेदारीमा चिलिड भ्याट स्थापना, ७ वटा साभेदारीमा पशु संकलन केन्द्र स्थापना, र ३६ जना विदेशबाट फर्किएका युवाहरू बजार लक्षित कार्यक्रम मार्फत लाभान्वित भएका थिए ।

दुध तथा दुधजन्य पदार्थको गुणस्तर सुधारको कार्य उत्पादन थलो अर्थात गोठ देखि उपभोग अर्थात ओठसम्म पुग्दाको अवस्थामा विभिन्न सरोकारवालाहरूको सामुहिक प्रयासले मात्र संभव हुने भएकोले उपलब्ध प्रविधिहरूको सदुपयोग गरी दुधको गुणस्तर नियमनमा सघाउ पुगोस र कृषकहरूलाई सही मूल्य प्राप्त गर्न सक्नु भनी पशु पंक्षी बजार प्रबर्द्धन निर्देशनालयबाट दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था तथा चिस्यान केन्द्रहरलाई आ.व. २०७०/७१ मा २५ वटा मिल्क एनालाइजर वितरण भएको थियो ।

पशुजन्य पदार्थको कारोबारमा संलग्न निकायहरूको विवरण तल दिइएको छ ।

पशु हाट बजार

हालसम्म १४८ वटा पशु हाट बजारहरू तराईका जिल्लामा केन्द्रित रहेका छन् र जति पश्चिम गयो उति पशुपंक्षी हाट बजार संख्या कम हुदै गएको छ । दमक, बेलवारी, मधुमल्ला, धरान, लाहान, महली, सखुवा, गौशाला, वयलबास, हरिवन, जितपुर, डुमरवाना, हरैया, चन्द्रोटा, घोराही, गुलरिया, टिकापुर जस्ता ६६ वटा संगठित पशु हाट बजारहरू संचालनमा रहेका छन् । केहि पशु हाट बजारहरू व्यवस्थित भएतापनि धेरै जसो हाट बजारलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने स्थिति रहेको छ । नगरपालिका, गा.वि.स, सहकारी संस्था र निजीरूपमा संचालनमा आएका छन् भने कुनै स्कुलबाट समेत संचालनमा आएका छन् । यी पशु हाट बजारहरू हप्तामा एक वा दुई दिन संचालन हुने र कतिपय बजार हाट लाग्ने दिनको नाममा उत्पादनकर्ता र उपभोक्ता र बिचौलियाहरूको संलग्नतामा पशु संकलन, थोक खरिद, ढुवानी, खुद्रा बिक्री आदी कार्य संचालनमा रहेका देखिन्छ । प्रमुख हाट बजार तालिका ३४ मा दिइएको छ ।

दुग्ध उत्पादन संघ/संस्था तथा सहकारी

नेपालमा दुग्ध उत्पादन तथा यस संबन्धि व्यवशायले अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भुमिका रहि आएको छ । यस संबन्धि विवरण अनुसूचि ५ मा रहेकोछ ।

त्यस्तैगरी दुग्ध उत्पादन सहकारी संस्थाहरूको सन् १९८० मा गठन भए देखिनै सक्रिय भूमिका रही आएको छ । हाल ६२ जिल्लामा कृयासिल १७७८ यस्ता संस्थाहरूले दुग्ध संकलन, बिक्री वितरण र केही हदसम्म प्रशोधन कार्यमा समेत संलग्न हुनेक्रम बढ्दो छ ।

धुलो दुध कारखाना

दुग्ध विकास संस्थान अन्तरगत मोरङ जिल्लाको विराटनगरमा देशको पहिलो धुलो दुध कारखानाको स्थापना भएको थियो । हाल उक्त संस्थाबाट ५०० मे.टन धुलो दुध उत्पादन भइरहेको छ ।

चितवन धुलो दुध कारखाना निजी क्षेत्रमा चितवन जिल्लामा संचालनमा आएको थियो । यसको दैनिक १ लाख ५० हजार लि. दुध प्रशोधन गर्ने क्षमता रहेतापनि कच्चा दुधको अभावमा यस संस्थाले कुल क्षमताको ५० प्रतिशत क्षमतामा संचालन आएको थियो । हाल संचालनमा आउन सकेको छैन ।

सुजल डेरी प्रा.ली ले कास्की जिल्लाको पोखरा औद्योगिक क्षेत्रमा २५ करोडको लगानीमा ७ मे. टन क्षमतामा धुलो दुध कारखाना स्थापना गरी २०६४ सालदेखि संचालनमा आएको छ । यस संस्थालाई पनि पूर्ण क्षमता उपयोगको लागि दैनिक १ लाख लिटर दुध को आवश्यकता पर्दछ ।

पशु बधशाला/बधस्थल/मासु प्रशोधनकर्ताहरू

मकवानपुर जिल्लाको हेटौडा औद्योगिक क्षेत्रमा सन् १९७६ मा संचालित पहिलो बधशाला विविध कारणले संचालन हुने र बन्द हुने क्रममा रह्यो । यो बधशाला संचालनको लागि सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट भएका अनेकौं प्रयास असफल भएपछि हाल यस उद्योगको निजिकरण भई क्वालिटी बफेलो फुड प्रा.लि.को नामबाट संचालित छ र रांगा/भैसीको मासु उत्पादन गरी भियतनाम निकासी गर्ने गरेको छ ।

ककनी र थानकोट बधशालाको निर्माण भएता पनि संचालनमा आउन सकेन । गत आ.व.मा नेपाल सरकारले काठमाण्डौ उपत्यका भित्र १३ स्थानमा स्थानिय निकायको सहयोगमा सहकारी मार्फत पशु बधशाला/बधस्थल स्थापना तथा संचालनको लागि पहल गरेको थियो । त्यस्तैगरी विभिन्न नगरपालिकाहरू विशेषगरी विराटनगर, बुटवल, बनेपा तथा गुलरियासंग सहकार्यमा बधशाला निर्माणका लागि कार्य अधि बढेको छ ।

मासु निर्यात गर्ने उद्देश्यले निजी क्षेत्रबाट पनि यस क्षेत्रमा लगानी भई बधशाला संचालनमा आएका छन् ।

१. पशु बधशाला दुहवी, सांग्रिला फुड इन्टरनेशनल प्रा.लि

१५ करोडको लगानीमा संचालित यस संस्थाबाट प्रति दिन करिब १०० रांगा तथा भैसी बध गर्ने क्षमता भएतापनि कच्चा पदार्थको अभावमा नियमित रूपमा मासु उत्पादन हुन सकेको छैन । प्रथम पटक करिब ६० टन फ्रोजन मिट भियतनाम निर्यात गरेको थियो ।

२. पशु बधशाला नरसिंह सुनसरी, सिम्याक्स फुड इन्टरनेशनल प्रा.लि

२५ करोडको लगानीमा चिनिया व्यवसायीहरूबाट संचालित यस संस्थाबाट परिक्षण उत्पादन संचालनमा आएको छ । यो देशमा संचालित भएको अत्याधुनिक बधशाला हो र यस संस्थाबाट प्रति दिन करिब २०० रांगा तथा भैसी बध गर्ने क्षमता रहेको छ । तालिका ३५ मा मासु प्रशोधन संबन्धी विवरण दिइएको छ ।

छाला उद्योग

पशुजन्य पदार्थको निर्यातमा छालाको स्थान अग्रणी रहेको छ । हाल देशमा १२ संगठित उद्योगहरू छाला प्रशोधन कार्यमा संलग्न छन् भने करिब २०० बटा साना तथा मझौला उद्योगहरू दर्ता भएका देखिन्छ ।
Narayani

Leather Manufacturing Industry, Asian Leather industry जस्ता छाला उद्योगहरूले रोजगारी तथा वैदेशिक मुद्रा आर्जनमा टेवा प-याएका छन् ।

पशु तथा पशुजन्य पदार्थको आयात/निर्यात स्थिति

निर्यात

देशको Major Commodities of Exports मा पशुजन्य पदार्थहरूले पनि अग्रणी भूमिका खेलेको छ । यसमा Woolen Carpet, Woolen & Pashmina Shawals, Hides & Skins को भुमिका महत्वपूर्ण उल्लेखनिय रहिआएको छ ।

आ.व. ०६८/६९ मा ३० वटा Major Commodities of Exports, बाट ७४,०८९,०६० हजार बराबरको निर्यात भएकोमा Woolen Carpet ६,००१,६५७ हजार बराबरको निर्यात भई ८.१० प्रतिशत शेयर ओगटी तेश्रो स्थानमा रहेको थियो भने आ.व. ०६९/७० मा ३० वटा Major Commodities of Exports बाट ७७,३५०,७०९ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो जसमा Woolen Carpet ५,६६०,३४१ हजार बराबरको निर्यात भई ७.३२ प्रतिशत शेयर ओगटी तेश्रो स्थानमा रहेको थियो भने आ.व. ०७०/७१ मा Major Commodities of Exports बाट ९१,३६१,०३६ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो जसमा Woolen Carpet ७,३८४,९५० हजार बराबरको निर्यात भई ८.०८ प्रतिशत शेयर ओगटी दोश्रो स्थानमा रहेको थियो । त्यस्तैगरी आ.व. ०७१/७२ मा Major Commodities of Exports बाट ८६,६४०,४६२ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो जसमा Woolen Carpet ६,९४३,०६१ हजार बराबरको निर्यात भई ८.०१ प्रतिशत शेयर ओगटी दोश्रो स्थानमा रहेको थियो ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०७२/७३ २८ वटा Major Commodities of Exports बाट ७१,१३७,६६३ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो मध्ये Woolen Carpet ८,०६१,४१७ हजार बराबरको निर्यात भई ११.३ प्रतिशत शेयर ओगटी पहिलो स्थानमा रहेको थियो ।

Woolen & Pashmina Shawals ले आ.व. ०६८/६९ मा १,९०८,७६६ हजार बराबर निर्यात भई २.५८ प्रतिशत शेयर ओगटी दशौँ स्थानमा रहेकोमा आ.व. ०६९/७० मा २,१७९,७९४ हजार बराबर निर्यात भई २.८२ प्रतिशत शेयर ओगटी दशौँ स्थानमानै रहेको थियो भने ०७०/७१ मा २,८२१,४५१ हजार बराबर निर्यात भई ३.०९ प्रतिशत शेयर ओगटी आठौँ स्थानमा रहेको थियो भने ०७१/७२ मा २,६४५,९१९ हजार बराबर निर्यात भई ३.०५ प्रतिशत शेयर ओगटी आठौँ स्थानमा रहेको थियो ।
०७२/७३ मा २,८८५,३८९ हजार बराबर निर्यात भई ४.०१ प्रतिशत शेयर ओगटी आठौँ स्थानमा रहेको थियो ।

Hides & Skins ले आ.व. ०६८/६९ मा चौबिसौँ स्थानमा १.४० प्रतिशत शेयर ओगटी १,०३९,७१४ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो भने आ.व. ०६९/७० मा Hides & Skins ले पन्ध्रौँ स्थानमा १.६० प्रतिशत शेयर ओगटी १,२३७,९३२ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो । आ.व. ०७०/७१ मा Hides & Skins ले सोह्रौँ स्थानमा १.५२ प्रतिशत शेयर ओगटी १,३९२,४४७ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो भने आ.व.

०७१/७२ मा Hides & Skins ले पन्ध्रौं स्थानमा १.५५ प्रतिशत शेयर ओगटी १,३३९,६०४ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो

आ.व. ०७२/७३ मा Hides & Skins ले बिसौं स्थानमा १.० प्रतिशत शेयर ओगटी ७३२,०३८ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो

Meat & edible Meat Offal ले आ.व.मा ०६८/६९ मा Meat & edible Meat Offal ३६५,०४५ हजार बराबरको निर्यात भएको थियो जसले ०.४९ प्रतिशत शेयर ओगटेको थियो भने आ.व. ०६९/७० मा ७११,४०६ हजार बराबरको निर्यात भएको छ जसले ०.९२ प्रतिशत शेयर ओगटी सत्रौं स्थानमा रहेको थियो भने आ.व. ०७०/७१ मा ६६२,४४६ हजार बराबरको निर्यात भएको छ जसले ०.७३ प्रतिशत शेयर ओगटी बाइसौं स्थानमा रहेको थियो भने ०७१/७२ मा ७९०,०२६ हजार बराबरको निर्यात भएको छ जसले ०.९१ प्रतिशत शेयर ओगटी बीसौं स्थानमा रहेको थियो ।

०७२/७३ मा Meat & edible Meat Offal ३५१,९४० हजार बराबरको निर्यात भएको छ जसले ०.५ प्रतिशत शेयर ओगटी पचिसौं स्थानमा रहेको थियो ।

आयात

देशको Major Commodities of imports मा पशुजन्य पदार्थहरूले पनि अग्रणी भूमिका खेलेको छ । आ.व. ०६९/७० मा Live Animals को आयातमा गत आ.व. ०६८/६९ को तुलनामा १३.६ प्रतिशतले वृद्धि भई १,७७०,०७८ हजार रू पुगेको छ । आ.व. ०७०/७१ मा गत आ.व. ०६९/७० को तुलनामा १०.५ प्रतिशतले वृद्धि भई १,९४८,०८०.२ हजार रू पुगेको थियो भने आ.व. ०७१/७२ मा गत आ.व. ०७०/७१ को तुलनामा २४.४ प्रतिशतले वृद्धि भई २,४२२,७६९ हजार पुगेको थियो । आ.व. ०७२/७३ मा गत आ.व. ०७१/७२ को तुलनामा ४८.५ प्रतिशतले वृद्धि भई ३,५९७,२७१ हजार पुगेको थियो

Meat & edible meat Offal को आयात आ.व. ०६९/७० मा गत आ.व. ०६८/६९ को तुलनामा २९.६ प्रतिशतले वृद्धि भई १०६,०४७ हजार रू पुगेको थियो । त्यस्तैगरी आ.व. ०७०/७१ मा गत आ.व. ०६९/७० को तुलनामा ४०.१ प्रतिशतले वृद्धि भई १४८,६०६.४ हजार रू पुगेको थियो भने ०७१/७२ मा गत आ.व. ०७०/७१ को तुलनामा ६.२ प्रतिशतले कमी भई १३९,४२५ हजार पुगेको थियो । ०७२/७३ मा गत आ.व. ०७१/७२ को तुलनामा १५.३ प्रतिशतले कमी भई ११८,१३० हजार पुगेको थियो ।

Dairy Produce, Products Of Animal Origin आयात भने आ.व. ०६९/७० मा गत आ.व. ०६८/६९ को तुलनामा ९.७ प्रतिशतले घटी १,०२९,०९३ कायम रहेको थियो भने आ.व. ०७०/७१ मा गत आ.व. ०६९/७० को तुलनामा ८९.३ प्रतिशतले वृद्धि भई १,९४८,३१५.५ कायम रहेको थियो भने ०७१/७२ मा गत आ.व. ०७०/७१ को तुलनामा १०.८ प्रतिशतले वृद्धि भई २,१५९,५२० कायम रहेको थियो । ०७२/७३ मा गत आ.व. ०७१/७२ को तुलनामा २६.१ प्रतिशतले कमी आई १५९५२११ कायम रहेको थियो । तालिका न. २२ देखि २६ मा आयात/निर्यात संबन्धी विस्तृत विवरण रहेको छ ।

सूचनामूलक लेखहरू:

प्यारेण्ट स्टक चल्ला आयात स्थिती एक भलक

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा, प.से.बि.

नेपालको अर्थतन्त्रमा पशुपालनको छुट्टै महत्व रहेको छ । पशु पालनका विभिन्न विधाहरू मध्ये कुखुरापालन पनि एउटा मुख्य व्यवसायको रूपमा रहदै आएको छ । अन्य प्रमुख विधाहरूको तुलनामा कुखुरापालनमा कमश व्यवसायीकरण हुदै आएका पाईन्छ । नेपालमा व्यवसायिक कुखुरापालनको लागि आवश्यक प्यारेण्ट स्टकका चल्लाहरू विदेशबाट आयात गर्नुपर्ने स्थिती भएतापनि हाल स्वदेशमा पनि प्यारेण्ट स्टकका चल्लाहरू उत्पादन हुन थालेको छ । यस सन्दर्भमा आ.व. २०६७/६८ मा ८५७६५९, आ.व. २०६८/६९ मा १११७६८१, आ.व. २०६९/७० मा ११२७६८१ आयातको लागि सिफारिस भएकोमा आ.व. २०७०/७१ मा १३५४६४३ पुगेको थियो। उक्त आ.व.मा आयातको लागि सिफारिस भएका चल्लाहरू मध्ये ९० प्रतिशत ब्रोइलर छन भने १० प्रतिशत मात्र लेयर्श थिए । ति चल्लाहरू मलेशिया, अष्टेलिया, न्यूजिल्याण्ड, फिलिपिन्स, श्रीलंका, भारत, थाइल्याण्ड, फ्रान्स, जर्मनी, यु.के बाट आयातको लागि सिफारिस भएको देखिन्छ । त्यस्तैगरी आ.व. २०७१/७२ मा १६६५७१० प्यारेण्ट तथा ३६४५४ ग्रयाण्ड प्यारेण्ट चल्ला र ९७८०० भ्रुण भएको अण्डा आयातको लागि सिफारिस भएको थियो । नेपालमा उत्पादित चल्ला कब नेपाल काभ्रेबाट ३२२२१४ चल्ला पनि बितरणको लागि सिफारिस भएको थियो आ.व. ०७१/७२ मा आयातको लागि सिफारिस भएका चल्लाहरू मध्ये ९४.१० प्रतिशत ब्रोइलर छन भने ५.९० प्रतिशत मात्र लेयर्श छन् । यी चल्लाहरू न्यूजिल्याण्ड, जर्मनी, डेनमार्क, यु.एस.ए, मलेशिया, फ्रान्स, थाइल्याण्ड, श्रीलंका, फिलिपिन्स, यु.के र भारतबाट आयातको लागि सिफारिस भएको देखिन्छ ।

विभिन्न आ.व. हरूमा सिफारिस भएका चल्लाहरू मध्ये मलेशियाबाट आयात हुने चल्ला अन्य देशको तुलनामा उच्च रहदै आएको छ । आ.व. ०६८/६९ मा आयातको लागि सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढी ३६.६० प्रतिशत मलेशियाबाट आयात आएको थियो र त्यसपछि थाइल्याण्ड, फिलिपिन्स, अष्टेलिया, कमश २३.६८, १२.८४ र ५.३१ प्रतिशत आयातको लागि सिफारिस भएको थियो भने सबभन्दा कम ०.२० प्रतिशत चेक रिपब्लिकबाट आयात भएकोमा लागि सिफारिस भएको थियो । आ.व. ०६९/७० मा आयातको लागि सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढी ३३.६० प्रतिशत मलेशियाबाट आयात आएको थियो र त्यसपछि थाइल्याण्ड, भारत फिलिपिन्स, फ्रान्स अष्टेलिया, कमश २४.४, ११.१४, ६.८१, ५.४४ र २.०१ प्रतिशत आयातको लागि सिफारिस भएको थियो भने सबभन्दा कम १.९७ प्रतिशत यु.एस.ए बाट सिफारिस भएको रेकर्डबाट देखिन्छ । त्यस्तैगरी आ.व. ०७०/७१ मा आयातको लागि सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढी २९.१७ प्रतिशत मलेशियाबाट आयात आएको थियो त्यसपछि स्वदेशको हिस्सा २८.०१ रहेको थियो र भारत थाइल्याण्ड, जर्मनी, कमश १४.२४, ६.०७ र ४.८७ प्रतिशत आयातको लागि सिफारिस भएको थियो भने सबभन्दा कम ०.८८ प्रतिशत अष्टेलियाबाट आयातको लागि सिफारिस भएको थियो । त्यस्तैगरी आ.व. ०७१/७२ मा पनि आयातको लागि सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढी मलेशियाबाट आयात आएको थियो भने सबभन्दा कम न्यूजिल्याण्डबाट आयातको लागि सिफारिस भएको थियो ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०७२/७३ मा पनि ९ वटा देशहरू मलेशिया, फिलिपिन्स, श्रीलंका, भारत थाइल्याण्ड, फ्रान्स, यु.के, जर्मनी र नेदरल्याण्डबाट आयातको लागि सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढी मलेशियाबाट ४२.५ प्रतिशत आयात आएको थियो भने सबभन्दा कम ०.३ प्रतिशत जर्मनीबाट आयातको लागि सिफारिस भएको थियो । यस बाहेक ह्याचिड अण्डा भारतबाट १३०००० र फ्रान्सबाट ६५००० वटा, अष्टीज अष्टेलियाबाट १०० र साउद अफ्रिकाबाट ३१०० आयातको लागि सिफारिस भएको थियो ।

आ.व ०६९/७० मा चल्ला आयतको लागि जात अनुसार सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढि Cobb 100, 500 ७१.७ प्रतिशत सिफारिस भएको रेकर्डबाट देखिन्छ । त्यस्तैगरी आ.व. ०७०/७१ मा आयातको लागि सिफारिस भएका चल्ला मध्ये ब्रोइलर तर्फ Cobb500 जातका चल्लाहरू सबभन्दा बढि ९,५०,३८२ रहेका थिए त्यसपछि कमस Marshall MY ९५,५७२ र Ven Cobb400 ७९,४६३ रहेको देखिन्छ भने लेयर्शतर्फ सबभन्दा बढि Lohmann Brown ५३,३०८ रहेको थियो । ०७१/७२ मा आयातको लागि सिफारिस भएका चल्ला मध्ये ब्रोइलर तर्फ Cobb500 जातका चल्लाहरू सबभन्दा बढि थिए भने लेयर्शतर्फ सबभन्दा बढि Hyline र Lohmann Brown रहेका थिए । ०७२/७३ मा पनि आयातको लागि सिफारिस भएका चल्ला मध्ये ब्रोइलर तर्फ Cobb500 जातका चल्लाहरू सबभन्दा बढि थिए भने लेयर्शतर्फ सबभन्दा बढि Hyline र Lohmann Brown रहेका थिए ।

आ.व ०६९/७० मा चल्ला आयतको लागि महिना अनुसार सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढि फागुण महिनामा २२०६८८ प्रतिशतमा १९.५७, अशोज महिनामा १८३०७ जुन प्रतिशतमा १६.२ त्यसपछि भाद्र महिनामा १३९४७९ प्रतिशत १२.३ र सबभन्दा कम २.३ प्रतिशतले २६५०० गोटा कार्तिक महिनामा सिफारिस भएको रेकर्डबाट देखिन्छ भने आ.व ०७०/७१ मा चल्ला आयातको लागि महिना अनुसार सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढि माघ महिनामा १,७१,१८५ प्रतिशतमा १२.६४, मंसिर महिनामा

१,५८,१९८ प्रतिशतमा ११.६८ त्यसपछि श्रावण महिनामा १,४५,१३५ प्रतिशतमा १०.७१ र सबभन्दा कम ४.०७ प्रतिशतले ५५,१८५ गोटा भाद्र महिनामा सिफारिस भएको रेकर्डबाट देखिन्छ । तल तालिकामा बिस्तृत विवरण पेश भएको छ । आ.व ०७१/७२ मा चल्ला आयातको लागि महिना अनुसार सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढि चैत्र महिनामा २१६२९३ प्रतिशत १२.९९, माघ महिनामा १८५७४९ प्रतिशत ११.१५ त्यसपछि असार महिनामा १,८४४४७ प्रतिशत ११.०७ र सबभन्दा कम ४.४६ प्रतिशतले ७४२९६ गोटा पुष महिनामा सिफारिस भएको रेकर्डबाट देखिन्छ ।

आ.व ०७२/७३ मा चल्ला आयातको लागि महिना अनुसार सिफारिस भएको मध्ये सबभन्दा बढि भाद्र महिनामा १३९५०८ प्रतिशत १३.१०, माघ महिनामा १२९१६४ प्रतिशत १२.१३ त्यसपछि जेठ महिनामा ११६६९५ प्रतिशत १०.९६ र सबभन्दा कम ३.३९ प्रतिशतले ३६०९९ गोटा मंसिर महिनामा सिफारिस भएको रेकर्डबाट देखिन्छ । तल तालिका नं १७ मा बिस्तृत विवरण पेश भएको छ ।

तालिका नं. १७ महिना अनुसार चल्ला आयातको लागि सिफारिस स्थिती, ०७२/७३

YEAR	2067/068		2068/069		2069/070		070/071		071/72		072/73	
MONTH	Broiler	Layers	Broiler	Layers	Broiler	Layers	Broiler	Layers	Broiler	Layers	Broiler	Layers
Srawan	49148	6486	39086	14045	66172	35256	180247	11336	156567	0	78290	0
Bhadra	90133	3800	129479	0	105688	6050	46581	0	84819	7632	139508	0
Ashoj	74590	0	161230	21841	29744	0	30576	23000	113419	11160	93568	15360
Kartik	66556	10840	26500	0	71152	7440	144812	2856	135559	4680	90818	0
Mangsir	64835	7136	79527	5360	91224	0	42036	10545	97191	3450	36099	0
Poush	53628	8780	42384	8936	55432	9520	155793	5360	67240	7056	88917	0
Magh	65168	0	64141	8122	61936	6240	129924	19500	172939	12810	106844	22320
Falgun	65168	0	197998	22690	61936	6240	172539	13168	153870	5904	47895	22320
Chaitra	48768	6088	43398	0	82803	6000	71178	28816	193473	22820	98269	10560
Baisakh	117080	12608	34656	10700	78338	3120	92295	10560	144104	0	43281	0
Jestha	66495	3640	68053	8092	82760	3120	84113	0	86570	0	94375	22320
Ashadh	33592	3120	126083	5360	84384	12340	314624	13237	161627	22820	53926	0
Total	795161	62498	1012535	105146	871569	95326	1464718	138378	1567378	98332	971790	92880

नेपालमा पशु स्वास्थ्यको अवस्था : एक विवेचना

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा, प.से.बि.

नेपाल कृषि प्रधान मुलुक हो । नेपालको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा लगभग ३२ प्रतिशत योगदान कृषि क्षेत्रबाट आएको पाइन्छ भने त्यसको एक तिहाइभन्दा बढी हिस्सा पशुपालन क्षेत्रले ओगट्दछ । पशुपालन व्यवसाय ग्रामीण अर्थतन्त्र र जीविकोपार्जनको मेरुदण्ड नै हो । यस व्यवसायले लाखौं जनतालाई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रोजगारी दिनुका अलावा शहरी पूँजीलाई ग्रामीण क्षेत्रमा प्रवाह गर्न समेत महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ । बढ्दो जनसंख्यासंगै खाद्य सुरक्षाको चुनौती थपिरहेको सन्दर्भमा पशुजन्य उत्पादनहरु बढाउनु अपरिहार्य देखिन्छ । तथापि, पशुपंक्षी र मानिस बीच सर्न सक्ने विभिन्न जुनोतिक रोगहरुको कारण गुणस्तरमा समेत ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ ।

एकातिर पशुजन्य उत्पादनहरुको माग बढ्दो छ भने अर्को तर्फ यस्ता उत्पादनहरु बढाउन विभिन्न कुराहरुले चुनौती प्रदान गरिरहेका छन् । ती मध्ये एउटा प्रमुख कारण “पशुको स्वास्थ्य स्थिति” हो । पशुको स्वास्थ्य स्थितिले उत्पादनमा २० देखि ४० प्रतिशतसम्म असर पार्न सक्दछ भने अनुमान गरिएको छ । यसै क्रममा भेटेरिनरी ईपिडेमियोलोजी केन्द्रमा प्राप्त विगत १७ वर्षको तथ्यांकमा आधारित भएर नेपालको पशु स्वास्थ्य स्थितिको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । नेपालमा विगत १७ वर्षमा गाईभैसीमा प्रमुख रूपमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, थुनेलो, बाँभोपना, गर्भ तुहिने समस्या र वाह्य परजीवीको समस्याहरु प्रमुख रूपमा देखिन्छन् । भेडाबाखामा आन्तरिक तथा वाह्य परजीवी र बाँभोपनाको अलावा संक्रामक रोगहरुमा पी.पी.आर प्रमुख रूपमा देखिएको थियो । बंगुरहरुमा परजीवीजन्य समस्या बढी पाइएको थियो भने संक्रामक रोगमा बंगुरको हैजा प्रमुख थियो । त्यसैगरी, अभिलेख अनुसार पंक्षीमा गम्बोरो, रानीखेत, कक्सिडियोसिस र विफर बढी भेटिएको देखिन्छ । यसको अलावा हालैका वर्षहरुमा पंक्षीमा केही जिल्लाहरुमा बर्ड फ्लु रोगको कारणले ठूलो क्षति भएका व्यहोर्नु परेको थियो ।

विगत १७ वर्षमा खोरेत रोग देशका ७५ वटै जिल्लामा देखापरी ४ लाख ११ हजार ५८३ भन्दा बढी पशु प्रभावित भएका थिए भने करीब ७,७५९ पशुहरु मरेका थिए । यो रोगबाट सन् २०१६ मा मात्रै १९८ आइटब्रेक भई २०,०१३ पशु प्रभावित भई २८३ वटा पशु मरेका थिए । खोरत रोगबाट मृत्यु दर कम भएता पनि पशु उत्पादन घट्न गई ठूलो आर्थिक क्षति हुने हुनाले यतिका ठूलो पशु संख्या प्रभावित हुँदा निश्चित रूपमै दूधको उत्पादन मात्रै लाखौं लिटर घट्न गई करोडौंको क्षति पुग्दछ । अझ खनजोतको समयमा यस रोगको कारणले समग्र कृषि प्रणालीमा महत्वपूर्ण अप्रत्यक्ष प्रभाव पर्दछ । त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण रोग पी.पी.आर विगत १७ वर्षमा ७४ जिल्लामा फैलिई १ लाख ९१ हजार ८६ भेडाबाखा प्रभावित भएकोमा ४९,४८० भन्दा बढी मरेका थिए । सन् २००२ देखि शुरु भएको राष्ट्रिय पी.पी.आर नियन्त्रण कार्यक्रम पछि यो रोगको समस्या घटेको भएता पनि सन् २०१६ मा ५६ आउटब्रेक भइ २४४९ पशु मरेका थिए ।

वर्षायाममा बढी देखापर्ने भ्यागुते रोगको कारण विगत १७ वर्षमा ७६७४१ भन्दा बढी पशु प्रभावित भएका थिए भने करीब ७७९० पशुहरु मरेका थिए

त्यस्तैगरी चरचरे रोगको कारण विगत १७ वर्षमा ५९९०७ भन्दा बढी पशु प्रभावित भएका थिए भने करीब ७४१७ पशुहरु मरेका थिए । आर्थिक रूपले महत्वपूर्ण थुनेलो रोगबाट विगत १७ वर्षमा ३ लाख ११ हजार ६४२ पशुहरु विरामी परेका थिए भने बाँभोपनाको समस्या ६ लाख २३ हजार ०३४ भन्दा बढी पशुहरुमा देखिएको थियो । नेपालमा सबैभन्दा व्याप्त नाम्लेको समस्याबाट विगत १७ वर्षमा ५४ लाख ६९ हजार ७१७ भन्दा बढी पशुहरु प्रभावित भएका थिए । बंगुरको हैजाबाट विगत १७ वर्षमा ४५६६ भन्दा बढी बंगुरहरु विरामी परी १,९८७

भन्दा बढी मरेका थिए । विगत १६ वर्षमा पंक्षीमा गम्बोरो, रानीखेत, कक्सिडियोसिस र विफर जस्ता महामारी रोगहरुबाट १०औं लाख भन्दा पंक्षीहरु विरामी परी लाखौं पंक्षीहरु मरेको तथ्यांक छ ।

यसका अलावा पशुपंक्षी र मानिस बीच सर्न सक्ने विभिन्न जुनोटिक रोगहरु पशु स्वास्थ्यको अर्को महत्वपूर्ण पाटो हो । यस बीचमा नेपालमा प्रमुख रूपमा रेबिज, एन्थ्राक्स, बर्ड फ्लु जस्ता जुनोटिक रोगहरु देखिएका छन् । रेबिजबाट मात्र वर्षेनि करीब २२२ पशुहरु मरेका देखिन्छ । बर्ड फ्लु रोग आ.व ०७१/७२ मा देखानपरे पनि विगतमा देशका विभिन्न १८ जिल्लाहरुमा देखापरिसकेको छ । यस रोग १८ जिल्लाका २१६ पटक Outbreak भएको थियो । यस रोगका कारण १९,६६,७४५ पंक्षी नष्ट गरिएको थियो भने रू २५,९७,०६,६४१ क्षतिपूर्ति प्रदान गरिएको थियो । यसरी फैलिएको बर्ड फ्लूले देशको कुखुरा व्यवसायलाई सारै प्रभावित पारेको थियो र करोडौंको क्षति भएको सहजै अनुमान लगाउन सकिन्छ तर नेपालमा हालसम्म मानिसमा बर्ड फ्लु रोग देखा परेको छैन ।

टि.बी, ब्रुसेलोसिस, सिस्टिसर्कोसिस, टेनियासिस, साल्मोनेलोसिस, क्याम्पाइलोब्याक्टेरियासिस जस्ता जुनोटिक रोगहरुको तथ्यांक यकिन गर्नु आजको आवश्यकताको रूपमा देखा परेको छ ।

यसरी माथिका तथ्यांकहरु हेर्दा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा पर्न जाने आर्थिक क्षतिको विवरण करोडौं र अरबौंमा आउन सक्छ । विशेष गरी पशुपालनमा गरीब जनता संलग्न भएबाट पशु क्षतिको मारबाट उनीहरु नै सबभन्दा बढी पीडित हुनपुग्छन् । त्यसकारण कृषकको जीविकोपार्जनको स्रोत पशुधनको सम्बर्द्धन गर्नका लागि पशु सेवाललाई थप सबल बनाउनु पर्ने देखिएको छ । पशु स्वास्थ्यको खाद्य सुरक्षा र जनस्वास्थ्यसंग प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुने हुनाले स्वस्थ पशु विना स्वस्थ मानिसको कल्पना गर्न सकिदैन । त्यसकारण अहिले विश्व 'एक स्वास्थ्य' (One health) को अवधारणामा अगाडि बढिरहेको छ । नेपालमा पनि रेबिज, टि.बी, जापानिज इन्सेफलाइटिस जस्ता पशुपंक्षीबाट मानिसमा सर्नसक्ने महत्वपूर्ण रोगहरु नियन्त्रणका लागि मानव स्वास्थ्य र पशु स्वास्थ्यमा काम गर्ने निकायहरुले संयुक्त रूपमा पहल गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यसको लागि पहल भइरहेको छ । समग्रमा पशुपालन क्षेत्रको नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थसँग गहिरो सम्बन्ध छ र यो क्षेत्र गरीबी निवारणको अचूक अस्त्र बन्न सक्छ । सन् २०१६ को National Annual Diseases Report तालिका ३२ मा दिइएको छ ।

कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम : एक विवेचना

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा, प.से.बि.

पशु नश्ल सुधारको लागि गाई भैसीमा कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम ५५ वर्ष पहिले देखिनै शुरू भएको भएतापनि यस सेवा पुगेका गाई भैसीको संख्या न्यून रहेको छ । देशमा हाल ७३ लाख, २ हजार ८०८ गाईगोरू र ५१ लाख ६८ हजार ८०९ रांगोभैसीको रहेको अनुमान गरिएकोमा आ.व. ०६६/६७ मा १,४९,२६१, आ.व. ०६७/६८ मा १८९१५६ र आ.व. ०६८/६९ मा २६०१६६, आ.व. ०६९/७० मा ३,७४,३२९ कृत्रिम गर्भाधान कृत्रिम गर्भाधान भएको थियो भने आ.व. ०७०/७१ मा ४,४५,२५४ कृत्रिम गर्भाधान भएकोमा आ.व. ०७१/७२ मा ४८७९१० कृत्रिम गर्भाधान भएको थियो जुन गत आ.व. ०७०/७१ भन्दा ९.५८ प्रतिशतले वृद्धि हो । त्यस्तैगरी आ.व. ०७२/७३ मा गत आ.व. ०७१/७२ भन्दा १.०७ ले वृद्धि भइ ४,९३,१३३ पुगेतापनि कुल प्रजनन योग्य गाई तथा भैसीको ११.१७ प्रतिशतमा मात्रै कृत्रिम गर्भाधान सेवा पुगेको छ । यसको फलस्वरूप हाल कुल गाईभैसी मध्ये १२ प्रतिशत गाई र २७ प्रतिशत भैसी मात्र उन्नत नश्लका रहेका छन् । जसले गर्दा दुधको उत्पादकत्व अन्य देशहरुको दाजोमा न्यून रहेको छ । दुध उत्पादनको तथ्यांकलाई मध्यनजर गर्दा आ.व. ०७२/७३ मुलुकभरमा १८ लाख ५४ मे.टन दुध उत्पादन भएको थियो यसले दुधको बढ्दो मागलाई समेट्न सकेको छैन ।

कृत्रिम गर्भाधानको कभरेजलाई नियाल्दा भैसीको कभरेज साँढै न्यून छ । केवल ३.४५ प्रतिशत मात्र दूधालु भैसीमा कृत्रिम गर्भाधान कार्य पुगेको छ भने गाईमा केहि बढि कभरेज भई २१.३७ प्रतिशत रहेको छ । हाल देशका ६४ जिल्लाका ९२० वटा कृत्रिम गर्भाधान केन्द्रबाट यस कार्य अगाडी बढेको छ भने प्राइभेटरूपमा १९३ केन्द्र रहको छ र जसको शेयर २०.९७ प्रतिशत रहेको छ ।

आ.व. ०५०/५१ मा १८,८१५ कृत्रिम गर्भाधान भएकोमा आ.व. ०७२/७३ मा ४,९३,१३३ कृत्रिम गर्भाधान कार्य संपन्न भएको छ जुन गत आ.व. ०७१/७२ को तुलनामा १.०७ प्रतिशतले बृद्धि हो । विकास क्षेत्रगत हेर्दा पुर्बान्चल विकास क्षेत्रमा गत आ.व. भन्दा ४.६ प्रतिशतले बृद्धि भई १३१२३२ कृत्रिम गर्भाधान पुगेको छ यसैगरी मध्यमान्चल विकास क्षेत्रमा ०.४१ प्रतिशतले बृद्धि भई २१३६२६ कृत्रिम गर्भाधान पुगेको छ भने पश्चिमान्चल विकास क्षेत्रमा ०.५३ प्रतिशतले बृद्धि भई ११२६२५ मध्यपश्चिमान्चल विकास क्षेत्रमा ३.९५ प्रतिशतले कमी भई १६४७१ र सुदुर पश्चिमान्चल विकास क्षेत्रमा ६.५७ प्रतिशतले कमी आई १९१७९ कृत्रिम गर्भाधान पुगेको छ ।

कुल कृत्रिम गर्भाधान मध्ये गाईमा ३९१७०९ र भैसीमा ९७६५० कृत्रिम गर्भाधान भएको थियो जुनमा गाइको शेयर ७९.४ प्रतिशत र भैसीको १९.६ प्रतिशत र बाकी बाखाको शेयर रहेको छ । गत आ.व. भन्दा गाईमा २.१९ ले बृद्धि र भैसीमा ६.६ प्रतिशतले कमी हो ।

कृत्रिम गर्भाधान संबन्धी जिल्लागत तथ्यहरू मध्यनजर गर्दा

आ.व. ०७१/७२ चितवन जिल्लाले ४५५०६ कृत्रिम गर्भाधान गरी प्रथम स्थानमा, रूपन्देहीले ४०२९८ गरी दोश्रो स्थानमा, नवलपरासीले २९८६९ गरी तेश्रो स्थानमा, मोरङले २९७४८ गरी चौथो स्थानमा, भ्पापाले २९३७७ गरी पाचौँ स्थानमा, काठमाण्डौले २३५८५ गरी छैठौँ स्थानमा, काभ्रेले २३२३० गरी सातौँ स्थानमा, सुनसरीले २९७४८ गरी आठौँ स्थानमा, बाराले १७३६१ गरी नवौँ स्थानमा र कास्कीले १५४१४ गरी दशौँ स्थानमा कृत्रिम गर्भाधान कार्यमा सफलता हासिल गरेका थिए ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०७२/७३ चितवन जिल्लाले ४४०५६ कृत्रिम गर्भाधान गरी प्रथम स्थानमा, रूपन्देहीले ३६७९९ गरी दोश्रो स्थानमा, भ्पापाले ३१८०० गरी तेश्रो स्थानमा, नवलपरासी ३०६२६ गरी चौथो, काठमाण्डौले ३०३९५ गरी पाचौँ, काभ्रेले ३०१५९ गरी छौँटौँ, मोरङले २७९९६ गरी सातौँ, सुनसरीले २३२४५ गरी आठौँ स्थानमा, कास्कीले १६०३३ गरी नवौँ स्थानमा र मकवानपुरले १५८०३ कृत्रिम गर्भाधान गरी दशौँ स्थानमा सफलता हासिल गरेका थिए ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०७१/७२ म प्रति केन्द्र कृत्रिम गर्भाधान ५३० र प्रति सेवा प्रदायक कृत्रिम गर्भाधान (क्लकफ्लवतयचक) ४४३ रहेको थियो । प्रति केन्द्र कृत्रिम गर्भाधान सबभन्दा बढि मध्यमान्चल विकास क्षेत्रमा ६१७ रहेकोमा सबभन्दा कम मध्य पश्चिमान्चल विकास क्षेत्रमा २३५ मात्र भएको थियो । प्रति सेवा प्रदायक कृत्रिम गर्भाधान (Inseminators) सबभन्दा बढि मध्यमान्चल विकास क्षेत्रमा ५५४ रहेकामा सबभन्दा कम मध्य पश्चिमान्चल विकास क्षेत्रमा १७० भएको थियो ।

त्यस्तैगरी आ.व. ०७२/७३ म प्रति केन्द्र कृत्रिम गर्भाधान ५१९.६ र प्रति सेवा प्रदायक कृत्रिम गर्भाधान (Inseminators) ४५१.१ रहेको थियो । प्रति केन्द्र कृत्रिम गर्भाधान सबभन्दा बढि पुर्बान्चल विकास क्षेत्रमा ५७३ रहेकोमा सबभन्दा कम मध्य पश्चिमान्चल विकास क्षेत्रमा २४२ मात्र भएको थियो । प्रति सेवा प्रदायक कृत्रिम गर्भाधान (Inseminators) सबभन्दा बढि मध्यमान्चल विकास क्षेत्रमा ५०३.८ रहेकामा सबभन्दा कम मध्य पश्चिमान्चल विकास क्षेत्रमा २०५.८ रहेको थियो ।

आ.व. ०६०/६१ मा गाईमा ५४.१९ र भैसीमा ४३.४४ गर्भाधान दर (Conception Rate) रहेकोमा क्रमिकरूपमा यसमा आएको सफलताको कारणले आ.व. ०६६/६७ मा गाईमा ५६.१५ र भैसीमा ४६.७६, आ.व. ०६७/६८ मा गाईमा ५६.६५ र भैसीमा ४८.२८ र त्यस्तैगरी आ.व. ०६८/६९ मा गाईमा ५६.४५ र भैसीमा ४८.३४, गर्भाधान दर (Conception Rate), आ.व. ०६९/७० गाईमा ५६.१२ र भैसीमा ४८.०४, आ.व. ०७०/७१ मा गाईमा ५६.०५ र भैसीमा ४८.००, गर्भाधान दर (Conception Rate) पुगेको छ । त्यस्तैगरी आ.व. ०७१/७२ मा गाईमा ५५.७५ र भैसीमा ४८.५०, गर्भाधान दर (Conception Rate) पुगेको थियो भने आ.व. ०७२/७३ मा गाईमा ५६ र भैसीमा ४८ गर्भाधान दर (Conception Rate) पुगेको छ । कृत्रिम गर्भाधान संबन्धित विस्तृत विवरण तालिका २६ देखि ३० सम्म रहेको छ । त्यस्तै कृत्रिम गर्भाधानको लागि आवश्यक सामाग्रीहरू तरल नाइट्रोजन तथा विर्य उत्पादन तथा बितरण पनि क्रमश बढ्दो अवस्थामा रहेको छ ।

तालिका नं १८
कृत्रिम गर्धाधान केन्द्र तथा कृत्रिम गर्धाधान कर्ताको विवरण, ०७२/७३

बिकास क्षेत्र	कृ.ग जिल्ला	कृत्रिम गर्धाधान केन्द्र				कृत्रिम गर्धाधान कर्ता			
		निजी	सामुदायिक	सरकारी	जम्मा	निजी	सामुदायिक	सरकारी	जम्मा
पुर्बान्चल	१२	६०	८१	८८	२२९	७०	८६	११४	२७०
मध्यमान्चल	१९	५८	१६६	१४८	३७२	६५	१६९	१९०	४२४
पश्चिमान्चल	१५	७३	८२	९१	२४६	७९	८९	११५	२८३
मध्यपश्चिमान्चल	१२	८	३४	२६	६८	८	३४	३८	८०
सुदूरपश्चिमान्चल	६	५	१६	१३	३४	५	१६	३१५	३६
जम्मा	६४	२०४	३७९	३६६	९४९	२२७	३९४	४७२	१०९३

Table 19: Conception Rate: Cattle & Buffalo from 2060/61(2003/04) – 2072/73(2015/16)

Year	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
Species	(60/61)	(61/62)	(62/63)	(63/64)	(64/65)	(65/66)	(66/67)	(67/68)	(68/69)	(69/70)	(70/71)	(71/72)	(72/73)
Cattle	54.19	55.04	52.88	52.44	56.03	54.69	56.15	65.65	56.45	56.12	56.05	55.75	55.00
Buffalo	43.44	43.30	43.30	43.14	54.93	48.07	46.76	48.28	48.34	48.04	48.00	48.5	48.00

तालिका नं २० तरल नाइट्रोजनको उत्पादन/बितरण तथा बिर्य उत्पादनका

आ.व.	पोखरा, लाहान र नेपालगंजबाट लि.ना. लिटरमा	लाहान र उत्पादन लि.ना. लिटरमा	निजी खरिद लि.ना लिटरमा	क्षेत्रबाट लि.ना लिटरमा	प्रयोगशाला सिमेन प्रयोग लिटरमा	र स्टोरमा लिटरमा	जिल्लाहरूलाई बितरण लिटरमा	बिर्य उत्पादन हजार डोज
आ.व. ०६८/६९		१९,९००	७९,००८		२४,५०१		७४,४०७	३४४.३
आ.व. ०६९/७०		१८,४७२	८७,५३६		१३,४७२		९२,५३६	४२२.६
आ.व. ०७०/७१		१६,५२६	१३,५८८		४,२१५		११,१९२	४९८.१
आ.व. ०७१/७२								६२५.९८
आ.व. ०७२/७३							१०,५६४	६९६.६३

TABLE 21 : LIVESTOCK POPULATION OF NEPAL (2001/02-2015/16)

CATEGORY	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
CATTLE	6994463	7002916	7044279	7090714	7175198	7199260	7226050	7244944
BUFFALOES	4081463	4204886	4366813	4496507	4680486	4836984	4993650	5133139
SHEEP	816727	812085	813621	809480	802993	801371	805070	807267
GOAT	7153527	7421624	7847624	8135880	8473082	8844172	9186440	9512958
PIGS	947711	960827	989429	1013359	1044498	1064858	1108465	1137489
FOWL	22790224	23221439	23924630	24665820	24481286	25760373	40000000	45171185
DUCK	391855	392895	394798	390748	383123	379753	378050	376916

MILKING COW	902286	903376	908712	915411	932876	954680	974122	998963
MILKING BUFFALOES	1050977	1084764	1124454	1158300	1211495	1252770	1291644	1331037
LAYING HEN	6643350	6769050	6962076	7153088	7124054	7290875	7478645	7907468
LAYING DUCK	183208	183690	184608	182753	179187	175300	175150	174978

TABLE 2: LIVESTOCK PRODUCTS OF NEPAL
(2004/05 - 2015/16)

PRODUCTS	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
MILK PRODUCTION (Mt.)	1274228	1312140	1351394	1388730	1445419	1495897	1556510	1622751
- COW MILK	379637	385290	392791	400950	413919	429030	447185	468913
- BUFF. MILK	894591	926850	958603	987780	1031500	1066867	1109325	1153838
MEAT (NET) PRODUCTION (Mt.)	214817	219205	227105	233900	241690	248573	277625	287930
- BUFF	138953	142040	147031	151209	156627	162213	167868	172414
- MUTTON (Sheep)	2744	2737	2747	2725	2711	2691	2722	2720
- CHEVON	41698	42820	44933	46570	48472	49851	52809	53956
- PORK	15724	15773	16035	16453	16992	17066	17923	18277
- CHICKEN	15461	15605	16126	16712	16662	16527	36085	40346
- DUCK	237	230	233	231	226	225	218	217
EGG PRODUCTION ('000 Number)	590137	600800	614848	631253	629940	643203	704135	801370
- HEN EGG	576521	587219	600966	617455	616312	629793	691070	788310
- DUCK EGG	13616	13581	13882	13798	13628	13410	13065	13060
WOOL PRODUCTION(Kg.)	590004	586988	588248	585255	583776	579631	586232	587017

तालिका नं २२ पशुपंक्षी आयात /निर्यात स्थिति

(संख्या हजारमा)

आ.व./पशु पंक्षी	गाई/गोरू	भैसी/रागों	खसी/वाखा	भेडा	बंगुर	कुखुराको चला	अण्डा	
०५६/५७	आयात	१२	१०९	२७९	३	२८	१८५१	१८०८३
	निर्यात	०	३३	३०	०	७	५८	
०५७/५८	आयात	१९	२१६	३९४	२८	५	३५४	५८३९
	निर्यात	२	१	२७	७	१५	३१७	३२
०५८/५९	आयात	३	१२७	३०९		६३	३१२	१२६५२
	निर्यात	३	३	३०		१७	१६	८
०५९/६०	आयात	४	१५३	३००	५	१०	३१२.८	३१५५
	निर्यात	१	६	३१	४	१६	३२	३१२

०६०/६१	आयात	२.८	२९.८.३	३७३.७	४.६	८.७	२८७.८	३२३३.४
	निर्यात	५.६	७.४	२६.३	४.३	२३.७	२०.५	२९१.६
०६१/६२	आयात	२.५	१३५.१	२७०.१	८.९	६९.९	२७.९	४५३८.९
	निर्यात	०.६	५.०	१७.१	५.१	११.३	१४.१	१३१.३
०६२/६३	आयात	३.६	१७९.१	२७९.१	१२.६	१.७	९७.४	२६७७.४
	निर्यात	०.१	३.३	४.२	०	१.४	२६.५	४०
०६३/६४	आयात	७.३	२०३.६	२७५.२	१०.४	१.५	३३४.७	
	निर्यात	२.३	४.९	२.८	१.६	०.२	२५.१	२२
०६५/६६	आयात	१.२					४११.२	
	निर्यात	१.२						
०६६/६७	आयात	०.५९	४६.२	४७६.६	९.७	४.८	७८७.६	
	निर्यात	०.६९	२.१				९.२	
०६७/६८	आयात	३.०७	८१.०७	४७६.१	७.५	६.४	१०१३.६	
	निर्यात		०.६६	०.२५	०.२४			
०६८/६९	आयात	०.३४	६०.५६	४११.०८	११.०७	४.९	१०९१.७	
	निर्यात							
०६९/७०	आयात	०.१३	५८.९	३९९.४	४.५	२.८	१२७५.४	
	निर्यात	१९.३	३.५	३७.३	०.१७	१.७		१०६
०७०/७१	आयात	०.१२	१०३.९	४९५.१	२.३	९.५	७९.८	
	निर्यात	३०.०	३.०	१७.७	०.२५	४.५		
०७१/७२	आयात	८.१	७६.२	४६६.७	१.८	४.१	१२५६.५	१.९
	निर्यात	३४.९	३.४	७.२	०.०३५	१३.१		
०७२/७३	आयात	८.८	४२.९	४२.७	०.०२	१.२	९८१.८	०.६
	निर्यात	२०.४	५.९	१.४	०	५.४		९०.३

श्रोत वार्षिक प्राविधिक प्रतिवेदन, ०७२/७३, केन्द्रीय पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय ।

तालिका नं २३ पशुपंक्षी जन्य पदार्थ आयात स्थिति
value 000 NRS

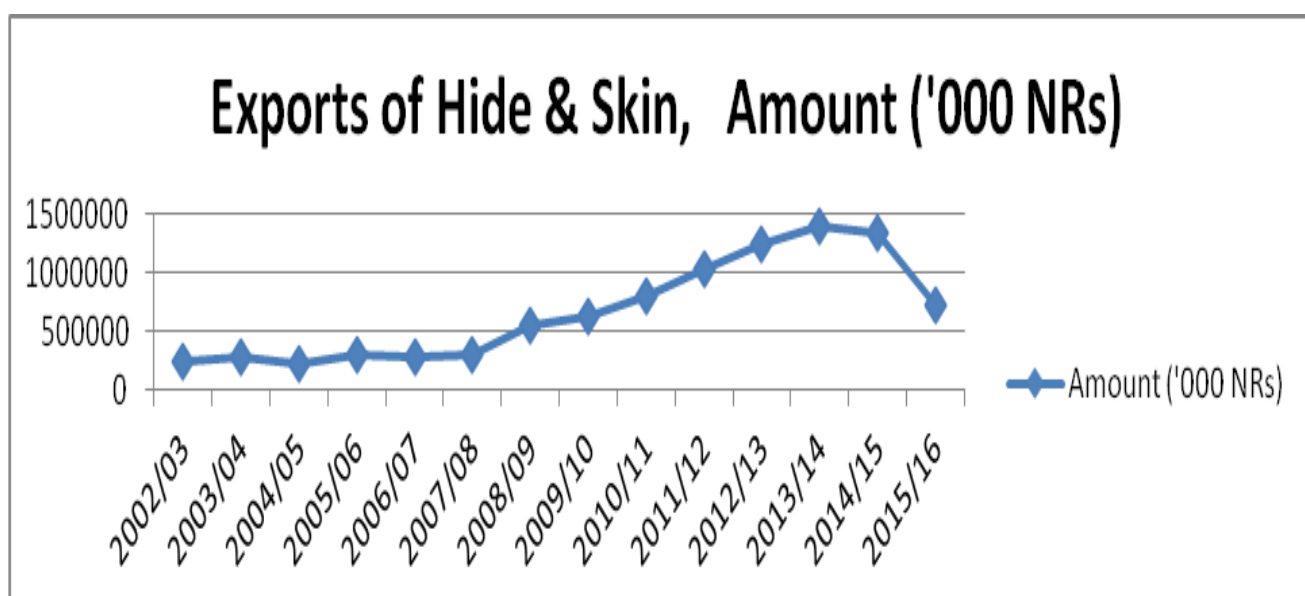
S. No	Commodities/year	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
1	Live Animal	1,055,868	1,557,711	1,770,078	1,948,080	2422769	3597271
2	Dairy product	9,25,714	1,139,139	1,029,093	1,948,316	2159520	1595211
3	Meat & edible meat offal	70,097	81,853	106,047	148,606	139425	118130

Source: Trade & Export Promotion Centre

तालिका नं २४ Exports of Hide & Skins

Year	Qty.('000 sq ft)	Amount ('000 NRs)
2001/02	8429	450797

2002/03	5000.3	239853
2003/04	6627.8	286117
2004/05	4821.3	225420
2005/06	6493.2	292338
2006/07		274615
2007/08		310211
2008/09	13550	549791
2009/10	14848	627434
2010/11	16759	801648
2011/12	16653.9	1039714
2012/13	16326.4	1237932
2013/14	14931.5	1392447
2014/15	15549.7	1339604
2015/16	9723.137	732038

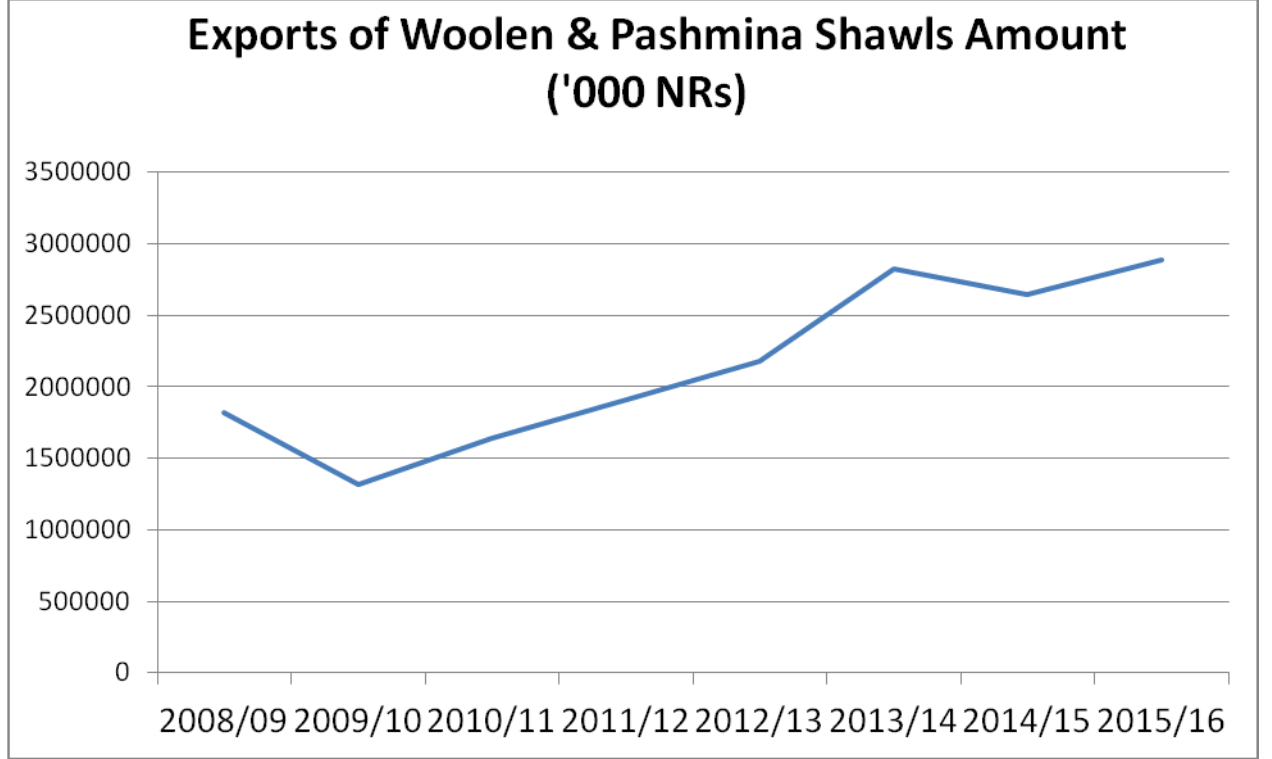

तालिका नं २५ Exports of Woolen & Pashmina Shawls

Year	Amount ('000 NRs)
2001/02	1852220
2002/03	1534081
2003/04	1473675
2004/05	1460411
2005/06	1665949
2006/07	
2007/08	
2008/09	1818891
2009/10	1317065
2010/11	1635629

2011/12	1908766
2012/13	2179794
2013/14	2821451
2014/15	2645919
2015/16	2885389

Source: Trade & Export Promotion Centre

तालिका नं २६ गलैचा निर्यात विवरण

आ.व.	परिमाण (000 वर्ग मि.)	मुल्य (रु. 000)
२०४९/५०	३१२६	९५२५६४९
२०५०/५१	३३२६	९५१८०५५
२०५१/५२	२७३२	७७०३७६०
२०५२/५३	२६१३	८०३२२३३
२०५३/५४	२८९०	९१४४६३५
२०५४/५५	२४१५	८५१६३४६
२०५५/५६	२६०४	१०१७१४५२

२०५६/५७	२५०९	९८२४६९८
२०५७/५८	२२४२	८२२२६६७
२०५८/५९	९६९३	६९२४९३४
२०५९/६०	९५६६	५३९६५६५
२०६०/६१	९६९७	५४२०७९७
२०६१/६२	९६०९	५८९४२६४
२०६२/६३	९५२३.४	६००५९९७
२०६५/६६	९२८६.३	५३५०५७९
२०६६/६७		
२०६७/६८		
२०६८/६९	६८४.४	६००९६५७
२०६९/७०	५२६.६	५६६०३४९
२०७०/७१	६०७.४	७३८४९५०
२०७१/७२	६२५.४	६९४३०६९
२०७२/७३	६०५.२	८०६९४९७

Source: Trade and Export Promotion Centre

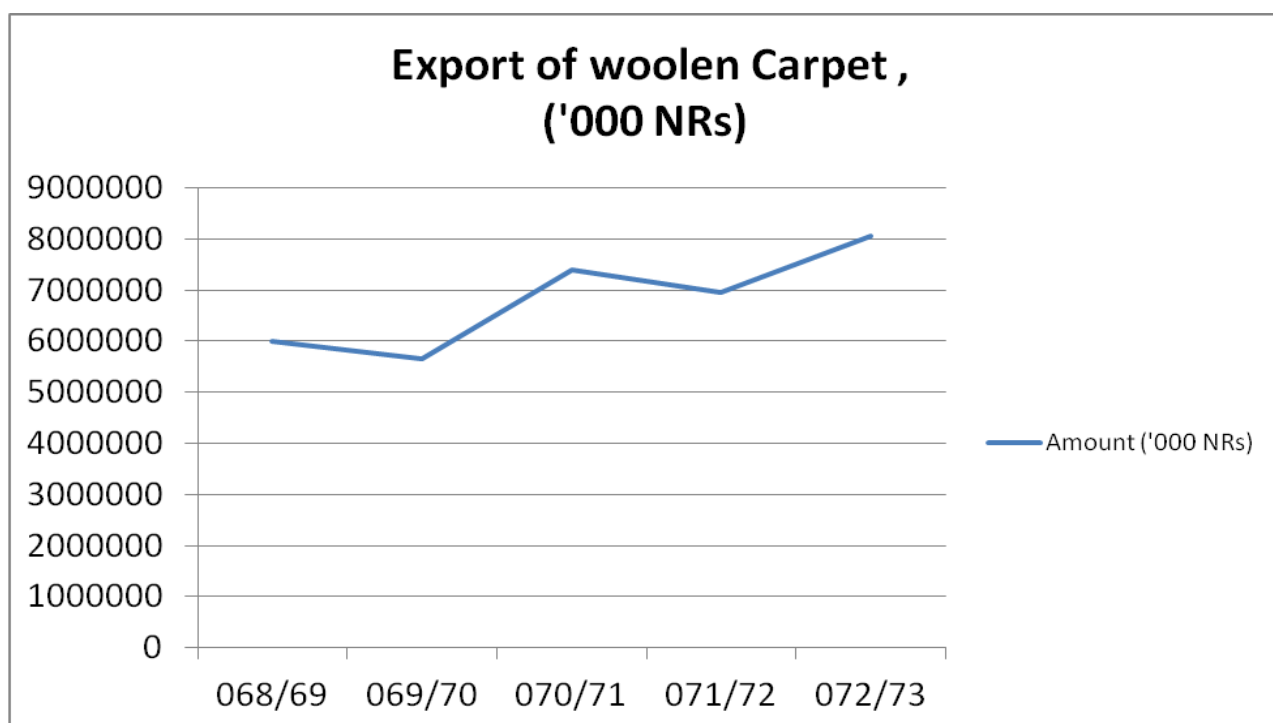

Table 27: AI Record of 2072/73 (2015/16) and Comparison with 2071/72 (2014/15)

SN	District	2071/72		Total	2072/73			Total	Growth %
		Cattle	Buff		Cattle	Buff	goat		
Eastern Development Region									
1	Ilam	11539	591	12130	10866	1343	115	12324	1.60
2	Morang	28005	1743	29748	25526	1656	14	27196	-8.58
3	Jhapa	27461	1916	29377	29762	1874	164	31800	8.25
4	Sunsari	16645	2533	19178	20614	2616	15	23245	21.21
5	Dhankuta	2572	651	3223	2521	727	94	3342	3.69

6	Udayapur	4580	309	4889	3540	1724	0	5264	7.67
7	Saptari	5778	4263	10041	6833	5200	0	12033	19.84
8	Siraha	7010	8382	15392	12138	2316	10	14464	-6.03
9	Panchthar	351	136	487	423	101	0	524	7.60
10	Terathum	105	55	160	49	15	0	64	-60.00
11	Shankhuwasabha	463	208	671	493	291	0	784	16.84
12	Bhojpur	125	35	160	42	3	0	45	-71.88
13	solukhumbu	0	0	0	42	4	0	46	
14	Taplejung	0	0	0	91	10	0	101	
	Total	104634	20822	125456	112940	17880	412	131232	4.60
Central Development Region									
1	Kathmandu	22504	1081	23585	29036	1152	207	30395	28.87
2	Bhaktapur	9369	488	9857	8265	522	23	8810	-10.62
3	Lalitpur	8698	2301	10999	9204	5216	85	14505	31.88
4	Kavre	20256	2974	23230	26130	3872	157	30159	29.83
5	Nuwakot	3465	796	4261	4158	1046	100	5304	24.48
6	Dhading	1862	150	2012	1353	110	12	1475	-26.69
7	Chitwan	41856	3650	45506	40193	3713	150	44056	-3.19
8	Parsa	6427	983	7410	5086	363	53	5502	-25.75
9	Rauthat	5867	1877	7744	4166	786	28	4980	-35.69
10	Bara	12717	4644	17361	11055	1620	123	12798	-26.28
11	Sarlahi	7368	5834	13202	4062	1428	0	5490	-58.42
12	Mahottari	9611	3656	13267	9616	3519	14	13149	-0.89
13	Makawanpur	13491	1507	14998	14484	1319	0	15803	5.37
14	Dhanusha	7912	2251	10163	9779	2202	0	11981	17.89
15	Dolakha	454	356	810	1277	661	0	1938	139.26
16	Sindhuli	3467	2200	5667	2680	1227	0	3907	-31.06
17	Sindhupalchok	123	76	199	337	182	0	519	160.80
18	Ramechhap	1175	1145	2320	1490	1200	0	2690	15.95
19	Rasuwa	99	57	156	148	17	0	165	5.77
	Total	176721	36026	212747	182519	30155	952	213626	0.41
Western Development Region									
1	Rupandehi	27687	12611	40298	25414	11078	307	36799	-8.68
2	Kapilbastu	3939	2934	6873	4113	2829	20	6962	1.29
3	Palpa	1642	1174	2816	2094	866	72	3032	7.67
4	Syangja	544	676	1220	624	610	127	1361	11.56
5	Kaski	10361	5053	15414	10430	5452	151	16033	4.02
6	Tanahu	3640	1467	5107	3825	1401	63	5289	3.56
7	Parbat	653	257	910	794	414	93	1301	42.97
8	Baglung	1762	1131	2893	1472	1161	190	2823	-2.42
9	Nawalparasi	21668	8201	29869	18375	12251	0	30626	2.53
10	Gulmi	915	590	1505	1504	807	15	2326	54.55
11	Arghakhachi	1155	1533	2688	1440	1818	193	3451	28.39
12	Lamjung	576	341	917	665	340	0	1005	9.60
13	Myagdi	214	176	390	141	83	86	310	-20.51

14	Gorkha	674	417	1091	866	384	27	1277	17.05
15	Mustang	40	0	40	30	0	0	30	-25.00
Total		75470	36561	112031	71787	39494	1344	112625	0.53
Mid-western Development									
1	Dang	2395	1285	3680	1880	894	46	2820	-23.37
2	Banke	3428	1279	4707	3339	1344	56	4739	0.68
3	Bardiya	3709	1374	5083	3874	1576	38	5488	7.97
4	Surkhet	1347	541	1888	887	515	6	1408	-25.42
5	Jumla	318	10	328	328	23	0	351	7.01
6	Rolpa	124	205	329	66	45	8	119	-63.83
7	Salyan	293	35	328	141	5	166	312	-4.88
8	Piuthan	322	180	502	353	249	116	718	43.03
9	Rukum	25	33	58	23	50	189	262	351.72
10	Humla	7	34	41	0	0	0	0	-100.00
11	Dolpa	48	2	50	10	0	0	10	-80.00
11	Dailekh	99	55	154	86	46	107	239	55.19
12	Mugu	0	0	0	3	2	0	5	
Total		12115	5033	17148	10990	4749	732	16471	-3.95
Far-western Development Region									
1	Kailali	4502	1373	5875	4441	1134	173	5748	-2.16
2	Kanchanpur	9283	4611	13894	8716	4097	101	12914	-7.05
3	Bajhang	102	39	141	94	63	0	157	11.35
4	Doti	219	80	299	169	65	0	234	-21.74
5	Dhadeldhura	133	43	176	37	10	60	107	-39.20
6	Baitadi	122	21	143	16	3	0	19	-86.71
Total		14361	6167	20528	13473	5372	334	19179	-6.57
Grand Total		383301	104609	487910	391709	97650	3774	493133	1.07

Note: Inseminations by private sector & Central Level organizations is included in the respective DLSOs' records.

Table 28: AI Coverage: 2072/73 (2015/16)

SN	Breed	Total Number of Animals	Total No of Breedable Animals	Total AI in FY 2072/73	Conception Rate (%)	Total Animal Conceived	AI Coverage (%)
1	Cattle	73022808	1026135	391709	56.00	219357	21.37
2	Buffalo	5168809	1355384	97650	48.00	46872	3.45
	Total	12471617	2381519	489359	52.00	266229	11.17

Table 29: Organizations and Technicians Engaged in Insemination: FY 2072/73 (2015/16)

Region	AI Centers				Inseminators				Total AI	AI/Center	AI/Inseminator
	GOV	CLBC	PVT	Total	GOV	CLBC	PVT	Total			
Eastern	88	81	60	229	114	86	70	270	131232	573.0	486.0
Central	148	166	58	372	190	169	65	424	213626	574.2	503.8
Western	91	82	73	246	115	89	79	283	112625	457.8	397.9
Mid-western	26	34	8	68	38	34	8	80	16471	242.	205.8
Far-western	13	16	5	34	15	16	5	36	19179	564.0	532.7
Total	366	379	204	949	472	394	227	1093	493133	519.6	451.1

Table 30: TOP 10 Districts Of Annual Inseminations in 2072/73(2015/16)

S.N	District	Annual Insemination in 2071/72 (2014/15)		Annual Insemination in 2072/73 (2015/16)		District
		Rank	AI	Rank	AI	
1	Chitwan	1	45506	1	44056	Chitwan
2	Rupandehi	2	40298	2	36799	Rupandehi
3	Nawalparasi	3	29869	3	31800	Jhapa

4	Morang	4	29748	4	30626	Nawalparasi
5	Jhapa	5	29377	5	30395	Kathmandu
6	Kathmandu	6	23585	6	30159	Kavre
7	Kavre	7	23230	7	27196	Morang
8	Sunsari	8	29748	8	23245	Sunsari
9	Bara	9	17361	9	16033	Kaski
10	Kaski	10	15414	10	15803	Makawanpur
Total			284136		286112	

Table 31: Conception Rate: Cattle & Buffalo from 2062/63(2005/06) – 2072/73(2015/16)

Year Species	2005/06 (62/63)	2006/07 (63/64)	2007/08 (64/65)	2008/09 (65/66)	2009/10 (66/67)	2010/11 (67/68)	2011/12 (68/69)	2012/1 (69/70)	2013/14 (70/71)	2014/1 (71/72)	2015/16 (72/73)
Cattle	52.88	52.44	56.03	54.69	56.15	65.65	56.45	56.12	56.05	55.75	56.00
Buffalo	43.30	43.14	54.93	48.0	46.76	48.28	48.34	48.04	48.00	48.5	48.00

Table 32: Annual Diseases Report, National 2016
Annual Diseases Report
National
2016

OIE CODE	VEC code	Disease Name	Epizootiology of the diseases				Disease Control	
			Number of				Number of animal	
			outbreaks	Susceptible	affected	dead	vaccinated	treated
A010	FMD	Foot and mouth disease	198	52395	20013	283	523346	19730

A050	PPR	Peste des petits ruminants	56	166694	14252	2449	1625470	11803
A100	SGP	Sheep and goat pox	27	300	1122	10	0	1112
A130	CSF	Classical swine fever (Hog cholera)	3	1015	45	27	35856	18
A160	ND	Newcastle disease / Ranikhet	205	223953	111165	12584	415302	98581
B051	ANT	Anthrax	4	260	39	39	858	0
B058	RAB	Rabies	90	100	222	222	35342	0
B102	BAB	Babesiosis	31	50	162	8	0	154
B103	BRA	Bovine brucellosis (B. abortus)	9	0	32	0	0	32
B106	BCY	Bovine cysticercosis (C. bovis)	0	0	2	0	0	2
B109	HS	Haemorrhagic septicaemia	55	2276	2796	106	313415	2690
B111	THL	Theileriosis	74	310	499	18	0	481
B113	TRYP	Trypanosomiasis (tsetse borne)	24	0	185	4	0	181
B154	CAG	Contagious agalactia	2	0	952	56	0	896
B301	AIB	Avian infectious bronchitis	77	193665	25171	3195	61220	21976
B306	FCH	Fowl cholera	64	90212	30925	2293	0	28632
B307	FPX	Fowl pox	243	19000	22017	1154	48010	20863
B308	FTY	Fowl typhoid (S. gallinarum)	36	5654	29749	2573	2352	27176
B309	IBD	Infectious bursal disease (Gumboro disease)	321	244202	371683	21854	270199	349829
B310	MRK	Marek's disease	3	0	2364	0	10650	2364
B311	MYG	Mycoplasmosis (M. gallisepticum)	20	0	50047	1214	0	48833
B313	PUL	Pullorum disease (S. pullorum)	101	11760	30206	3243	0	26963
C614	BQR	Blackquarter	60	1151	2206	51	258991	2155
C618	AMY	Actinomycosis / Lumpy jaw	14	0	67	4	0	63
C620	COC	Coccidiosis	1737	182868	231708	10616	0	221092
C621	FLK	Liver fluke / Fascioliasis / Distomatosis	0	0	628642	442	0	628200
C654	WRB	Warble infestation	14	0	3380	23	0	3357
C701	ORF	Contagious pustular dermatitis	0	0	4	0	0	4
C704	ETX	Enterotoxaemia	188	1204	1746	47	0	1699
C851	ICR	Infectious coryza	0	0	2125	35	0	2090
	ABR	Abortion	0	0	28992	99	0	28893
	CGH	Cough	0	0	31595	0	0	31595
	COB	Colibacillosis	189	12500	182255	6106	0	176149
	CSC	Calf-scour	0	0	150	0	0	150
	DRA	Diarrhoea	0	221	458843	8655	0	450188
	DYS	Dystocia	0	0	11723	109	0	11614
	EBH	Enzootic bovine haematuria	59	0	394	2	0	392
	EPH	Ephemeral fever	275	1536	12422	23	0	12399
	EXP	External parasites	0	315	307779	1195	0	306584

	FLN	Foot lesion	0	0	6	0	0	6
	FRA	Fracture	0	0	1164	0	0	1164
	GIN	Gastro-intestinal nematodes	0	0	4796	0	0	4796
	HEI	Hydatidosis / Echinococcus Infestation	79	1100	3933	8	0	3925
	HMC	Haemonchus	0	0	4	0	0	4
	INF	Infertility	0	0	72374	18	0	72356
	INH	Intestinal helminthiasis	0	350	137428	2842	0	134586
	KHA	Khari disease	12	0	87	0	0	87
	MAS	Mastitis	0	0	36689	23	0	36666
	MKF	Milk fever	0	0	5014	37	0	4977
	MNG	Mange	0	0	143043	38	0	143005
	MTR	Metritis	0	0	869	0	0	869
	MTS	Mycotoxycosis	119	0	86874	5169	0	81705
	NVS	Nervous sign	515	0	35415	2271	0	33144
	PGE	Parasitic gastroenteritis	0	0	207299	1098	0	206201
	PNU	Pneumonia	0	0	6941	42	0	6899
	PRM	Paramphistomosis	0	0	214573	42	0	214531
	PSN	Poisoning	0	0	54295	739	0	53556
	RDW	Roundworm	0	0	18940	30	0	18910
	RES	Respiratory disease - unclassified	819	23052	402221	17780	0	384441
	RSS	Respiratory sign	799	640	55392	953	0	54439
	RUE	Red urine	0	0	9088	58	0	9030
	RWM	Ringworm	0	0	165	0	0	165
	SDN	Sudden death	233	21	2592	2581	0	11
	SKL	Skin lesions	0	80	51572	6	0	51566
	STM	Stomatitis	0	0	845	11	0	834
	TMP	Tympany	0	0	44667	177	0	44490
	TPW	Tapeworm	0	0	131	0	0	131
	WND	Wound	0	0	64363	25	0	64338

Note: U= Unclassified (Not mentioned in OIE List)

तालिका नं ३४ सेवाकेन्द्रको विवरण

१. भौगोलिक क्षेत्र अनुसार:

भौगोलिक क्षेत्र	जिल्ला संख्या	सेवाकेन्द्र संख्या
तराई	२०	३०८
पहाड	३९	५०६
उच्च पहाड	१६	१८५
जम्मा	७५	९९९

२. विकास क्षेत्र अनुसार:

विकास क्षेत्र	जिल्ला संख्या	सेवाकेन्द्र संख्या
पूर्वाञ्चल	१६	२१५
मध्यमाञ्चल	१९	२७२
पश्चिमाञ्चल	१६	२१९
मध्यपश्चिमाञ्चल	१५	१८४
सु.पश्चिमाञ्चल	९	१०९
जम्मा	७५	९९९

३. जिल्ला अनुसार अनुसार:

क्षेत्र / जिल्ला	सेवाकेन्द्रको क	सेवाकेन्द्र ख
क) पूर्वाञ्चल (२१५)		
१) सिरहा (१७)	१) लहान, २) सुखीपुर, ३) गोलबजार ४) मिर्चैया, ५) कल्याणपुर,	१) सारस्वर २) भेडिया ३) नवराजपुर ४) खिरौना ५) धनगढी ६) तरेगना गोविन्दपुर ७) भगवानपुर ८) बरियारपट्टी ९) महेशपुर १०) अर्नामा ११) विष्णुपुर १२) नरहा
२) सप्तरी (१७)	१) कंचनपुर २) बकधुवा ३) पातो ४) कडेरपोना	१) फत्तेपुर २) कोइलाडी ३) मधवापुर ४) कल्याणपुर ५) रायपुर ६) मलेकपुर ७) बनौली ८) बोदेवसाइन ९) धनगढी १०) सिमराहा सिमियौन ११) सितापुर (प्रसवनी) १२) कोयावखारी, १३) बथनाहा
३) उदयपुर (११)	१) कटारी २) वेलटार	१) देउरी २) हडिया ३) रामपुर ठोक्सिला ४) भूटार ५) गिजिङ्गचौर ६) चिसापानी ७) नेपालटार बथनाहा ८) पोखरी ९) वराहा
४) खोटाङ्ग (१३)	१) खोटाङ्ग बजार २) हलेसी	१) लामीडाँडा २) बुइपा ३) निर्मलीडाँडा ४) जाल्पा ५) स. छितापोखरी ६) फाकटाङ्ग ७) कुभिण्डे ८) चिसापानी ९) मात्तिम १०) ऐसेलुखर्क ११) वाक्सिला
५) ओखलढुङ्गा (१२)	१) रूम्जाटार, २) रामपुर	१) निशंखे (ठूलाछाप) २) वाक्सा ३) विगुटार ४) च्यानम ५) यसम ६) ओखलढुङ्गा ७) फुलवारी ८) मानेभन्ज्याङ्ग, ९) खिजिफलाटे १०) सेना
६) सोलुखुम्बु (१२)	१) नेले	१) वेनी २) सोताङ्ग ३) वासा ४) तिङ्गला ५) गोरखानी ६) सिसाखोला ७) चौलाखर्क ८) जुवु ९) छेस्काम, १०.नेचावेतघारी ११) खरीखोला
७) सुनसरी (१५)	१) धरान २) इटहरी ३) महेन्द्रनगर ४) लौकही ५. हरिनगर	१) धरान २) दुहवी ३) भुम्का ४) वेलौरी ५) बविया ६) भोक्राहा ७) सिमरीया ८) चीमडी ९) गौतमपुर १०) देवानगञ्ज
८) मोरङ्ग (१७)	१) रंगेली २) बाहुनी ३) इन्द्रपुर ४) उर्लावारी	१) सिजुवा २) सोराभाग ३) कदमाहा ४) थलाहा ५) भाथिगछ्छ ६) भोराहाट ७) तेतरिया ८) हसन्दह ९) टांडी १०) केरावारी ११) लेटाङ्ग १२) कटहरी १३) डंग्राहा
९) भोजपुर (१३)	१) दिङ्गला २) घोरेटार	१) कुलुङ्ग २) सुन्तले ३) श्यामशिला ४) कोट ५) गुप्तेश्वर ६) वैकुण्ठे ७) रिट्टावोटे ८) प्याउली ९) अन्नपूर्ण १०) च्याङ्गे ११) बालडखा
१०) धनकुटा (११)	१) राजारानी २) जितपुर, ३) भैडेटार	१) मुढेवास २) डाँडावजार ३) पाखीवास ४) चुडवाङ्ग ५) डाँडागाउँ ६) धनकुटा ७) आंखीसल्ला ८) तांखुवा
११) तेह्रथुम (११)	१) वसन्तपुर २) आठराईसक्रान्ती	१) ईवा २) सम्दु ३) सिम्ले ४) म्याङ्गलुड ५) जिरिखिम्ती ६) सोल्मा ७) ओखे ८) शुक्रवारे ९) मोराहाङ्ग
१२) संखुवासभा (१३)	१) चैनपुर २) मूलखर्क	१) पाङ्गमा २) शितलपाटी ३) हटिया ४) शिद्धपोखरी ५) भाम्लीङ्ग ६) याफू ७) खराड ८) ताम्कु ९) हेदाडना १०) वाह्रविसे ११) वाना
१३) भ्रपा (१७)	१) दमाक २) शनिश्चरे ३) सुरूङ्गा ४) काकडभित्ता ५) बुधवारे ६) गौरादह	१) पृथ्वीनगर २) चारआली ३) अनारमनी ४) शिवगञ्ज ५) पथरिया ६) घैलाढुङ्गा ७) चकचकी ८) कुमरखोद ९) पांचगाछी १०) तोपगाछी ११) गौरीगञ्ज
१४) इलाम (१३)	१) फिक्कल २) चिसापानी ३) मंगलवारे	१) आइतवारे २) हर्कटे ३) नेपालटार ४) बाँफो ५) विर्क्याटे ६) जितपुर ७) नयाँवजार ८) आमचोक ९) लुम्दे १०) देउराली

क्षेत्र / जिल्ला	सेवाकेन्द्रको क	सेवाकेन्द्र ख
१५) पांचथर (११)	१) यासोक २) रवि	१) अमरपुर २) मच्छेवुड ३) रानीटार ४) नमीडांडा ५) फाक्तेव ६) मौवा ७) लिम्बा ८) च्याङ्ग्यापु ९) याडनाम
१६) ताप्लेजुङ्ग (१२)	१) थेचम्बु	१) खेवाङ्ग २) फूलवारी ३) सादेवा ४) फाकुम्बा ५) लेलेप ६) खोकलीङ्ग ७) मेहेले ८) साप्लाखु ९) दोभान १०) थुफिमा ११) सिवा
ख) मध्यमाञ्चल (२७२)		
१) दोलखा (१३)	१) जिरी २) सिंगटी ३).....	१) सुरी २) जुगु ३) सुनखानी ४) खोपाचात्रु ५) गैरीमुदी ६) विगु ७) घ्याङ्गसुकाठोकर ८) जफे ९) मेलुड १०) मागापौवा ११) ओराङ्गगत
२) सिन्धुपाल्चोक (१३)	१) मेलाम्ची २) बाह्रविसे ३) जलविरे	१) चोकटी २) पाडताड ३) ठोकर्पा ४) थाडपलधाव ५) मार्विन (भिर्फु) ६) डांडापाखर ७) नवलपुर ८) जलकिने १९) तालभराड १०) बांसखर्क
३) रसुवा (९)	१) स्याफुवेशी २ कालिकास्थान	१) खाम्जीड २) डांडागाऊं ३) टिमुरे ४) हाकु ५) वेत्रावती ६ पाच्याङ्ग ७) थाम्बुचेत
४) रामेछाप (१२)	१) रामेछाप २) खिम्ती ३)सांघुटार	१) दोरम्बा २) पुरानागाऊं ३) चिसापानी ४) कठजोर ५) दुरागाऊं ६) बाम्ती ७) बेताली ८. बेथान ९ भिरपानी
५) काभ्रे (२१)	१)) पांचखाल २) खोपासी ३)भकुण्डेश्वरी ४) तालढुंगो ५) सल्ले	१) नाला २) खरेलथोक ३) नांगेरागर्चे ४) घर्तिछाप ५) नयांगाऊं ६ सरमथली ७) शिखर ८) दुखक ९) कुशादेवी १०) बनेपा ११) महादेवस्थान १२) दाप्चा १३) तालढुंगो १४) मंगलटार १५) पोखरी चौरी १६) पोखरी नारायणस्थान
६) नुवाकोट (१४)	१) रानीपौवा २ खरानीटार ३) देवीघाट	१) तारुका २) काहुले ३) बेलकोट ४) वागेश्वरी ५) पञ्चकन्या ६) राउतवेशी ७) थानापती ८) देउराली ९) चौघडा १०) समुन्द्रटार ११) शिक्र
७) धादिङ (१४)	१) गजुरी २ सल्यानकोट)३) मैदी	१) महादेववेशी २) बेनीघाट ३) कटुञ्जे ४) ज्याम्रुड ५) फूलखर्क ६) रि ७) सांदभन्ज्याङ्ग ८) खानीखोला ९) सुनौलावजार १०) दाखा ११सल्यानटार
८) भक्तपुर (११)	१) नखेल २) दधिकोट ३) भौखेल ४ सुडाल	१) ताथली २) सिपाडोल ३) छालिङ ४) चपाचो ५) बालकोट ६) कटुञ्जे खरिपाटी ७) बोडे
९) काठमाण्डौ (१०)	१) इन्द्रायणी २) नयांपाटी ३) टोखा चण्डेश्वरी ४) धर्मस्थली ५) रामकोट ६) बलम्बु ७) किर्तिपुर ८) दक्षिणकाली ९ जर्सिङपौवा	खड्काभद्रकाली
१०) ललितपुर (१४)	१) गोटीखेल २) चापागाऊं ३)भट्टेडांडा ४ बुखेल ५) लेले	१) लामाटार २) भारदेव ३) धापाखेल ४) बुगमती ५) छम्पी ६) इमाडोल ७) बडीखेल ८) ठैव ९) धुसेल
११) सिन्धुली (१३)	१) दुधौली २) कपिलाकोट ३ रतनचुरा	१) सोल्पाठाना २) बाहुनतिल्पुड ३) भिमान ४) रानीचुरी ५) बस्तीपुर ६) महेन्द्रभाडी ७) डकाहा ८) ग्वालटार ९) भिमस्थान १०) रातमाटा भांगाभोली
१२) मकवानपुर (१६)	१) पालुडी २) भिमफेदी ३) मनहरी ४)फपरवारी	१) छतिवन २) आमभञ्ज्याङ्ग ३) इपा ४) नामटार ५) चौघडा ६) पदमपोखरी ७) फाखेल ८ हटिया ९) बासामाडी १०) राक्सिरांग ११) कालिकाटार १२) चितलाड
१३) चितवन (१४)	१) गुञ्जनगर २) माडी ३ गीतानगर ४ भण्डारा ५ मुगलिङ ६ रत्ननगर	१) पटिहानी २) खोलेसिमल ३) मङ्गलपुर ४) शारदानगर ५) लड्कु ६) मेघौली ७) शक्तिखोर ८) खैरनी
१४) धनुषा (१८)	१) यदुकुहा २) वैदेही ३) धनुषाधाम ४) महेन्द्रनगर ५) नगराइन	१) बसहिया २) कनकपट्टी ३) सोनिगामा ४) दुवरकोट ५) संग्याइमडान ६) लक्ष्मिनमा ७) जनकपुर ८) रघुनाथपुर ९) गोदार १०) ढल्केवर ११) खजुरी १२) तारापट्टी १३ फुल्गामा
१५) महोत्तरी (१६)	१) वर्दिवास २) गौशाला ३) लोहारपट्टी ४) रामगोपालपु	१) खैरमारा २) लक्ष्मिनिया ३) सोनमा ४) भंगाहा ५) बसपिटी ६) पोखरभण्डा ७) डाम्हीमडे ८) परकौली ९) मटिहानी १० बलवा ११) पिपरा १२) एकडारा
१६) सर्लाही (१८)	१) हरिपुरवा २) ईश्वरपुर ३) बरहथुवा ४) हरिवन	१) कर्मैया २) लालबन्दी ३) नौकेल्वा ४) सुन्दरपुर ५) कोडौना ६) वतरौल ७) रामवन ८) रामनगर ९) अचलगढ १०) बलरा ११) सलिमपुर १२ हरकठवा १३ जमुनिया १४ हरिपुर

क्षेत्र / जिल्ला	सेवाकेन्द्रको क	सेवाकेन्द्र ख
१७) रौतहट (१६)	१) सन्तपुर २) चन्द्रनिगाहपुर ३) शिवनगर ४) कटहरीया ५) समनपुर	१) विश्रामपुर २) प्रेमपुर ३) गोनाही ४) माधोपुर ५) ईनरवारी ६) लौकाहा ७) रामपुरखाप ८) सरूअठा ९) मुडवलवा हरिपुर १०) डुमरिया ११) मत्सरी
१८) वारा (१५)	१) सिमरौनगढ २) पिप्राडी ३) कोल्हवी ४) मनहरवा ५) बरियारपुर	१) जितपुर २) बतरा ३) पुरैनिया ४) बसन्तपुर ५) कवहीगोठ ६) पकडिया ७) दोहरी ८) हरैया ९) महेन्द्र आदर्श १०) प्रसौनी
१९) पर्सा (१५)	१) पोखरीया २) सढेवा ३) पखवामैनपुर ४) विरूवागुठ ५) गुमहरिया	१) विन्ध्यावासिनी २) तुलसीवर्वा ३) मसिहानी ४) देवरवानी ५) बेलवा ६) ठोरी ७) गोविन्दपुर ८) मनियारी ९) सुगौली १०) लंगडी
पश्चिमाञ्चल (२१९)	७९	१४०
१) पर्वत (१२)	१) फलेवास ३) पातीचौर	१) रानीपानी २) थापाठाना ३) वाच्छा ४) पकुवा ५) रामजाठांटी ६) खुर्कोट ७) लुंखु देउराली ८) कटुवाचौपारी ९) हुवास १०) मल्लाज
२) गोरखा (१७)	१) पालुङटार २) ताडलीचोक ३) ताड्लीचोक	१) वुंकोट २) छोप्राक ३) भुम्लीचोक ४) भिरकोट ५) ताकुमांफ ६) आरूघाट ७) बारपाक ८) माछीखोला ९) जौवारी १०) सौरपानी ११) मनकामना १२) तारानगर १३) ध्याम्मेसाल १४) सिर्दिवास
३) मुस्ताङ (९)	१) टुकुचे	१) मार्फा २) कागवेनी ३) मुक्तिनाथ (भारकोट) ४) चराङ ५) सुर्खाङ ६) जोमसोम ७) लेते ८) लोमन्थाङ
४) रूपन्देही (१८)	१) जोगीकुटी २) लुम्बिनी ३) पर्रोहा ४) देवदह	१) केवलानी २) धकधई ३) रायपुर ४) सूर्यपुरा ५) मैनहिया ६) मधौलिया ७) दयानगर ८) सेमलार ९) गजेडी १०) मानपकडी ११) रोहिनहवा १२) पडसरी १३) मर्यादपुर १४) केरवानी
५) अर्घाखाँची (११)	१) ठाडा २) पोखराथोक ३) गल्कोट	१) अडगुरी २) जुकेना ३) नरपानी ४) सन्धिखर्क ५) अर्घातोष ६) रबन ७) खिल्जी ८) हंसपुर
६) मनाङ (९)	१) धारापानी	१) खाडसार २) मनाङ ३) ताल ४) भ्रका ५) नार ६) टंकीमनाङ ७) वगरछाप ८) डावल
७) तनहुँ (१८)	१) ढोरफिर्दि २) धरमपानी ३) चन्द्रावती ४) बरादी	१) थप्रेक २) क्यामिन ३) रिस्ती ४) पूर्कोट ५) सेपावगैचा ६) केशवटारा ७) भिरकोट ८) भिमाद ९) सुन्धारा १०) दुलेगौडा ११) छाड १२) अरूणदय १३) रानीपोखरी १४) वैदी
८) काश्चिक (१४)	१) शिसुवा २) घाचोक ३) हेंम्जा ४) विरौटा	१) लेखनाथ २) देउराली ३) आर्वा ४) माभठाना ५) रूपाकोट ६) ल्वाङघलेल ७) चापाकोट ८) थुमाकोडाँडा ९) मौजा १०) ढिकुरपोखरी
९) पाल्पा (१४)	१) रामपुर २) मदनपोखरा ३) छहरा	१) सहलकोट २) कुंगी ३) ताहुँ ४) भुडेवा ५) चापपानी ६) अर्गली ७) वतासे ८) जुठापोवा ९) रिग्नेरह १०) आर्यभन्ज्याङ ११) खस्यौली
१०) बागलुङ (१५)	१) कूशिमसेरा २) हरिचौर ३) वृर्तिवाङ	१) नारायणस्थान २) विहुँ ३) बेलुवगर ४) पाण्डवखानी ५) धम्जा ६) बोवाड ७) बोहोरागाउँ ८) बोझादोभान ९) हुमिदिशिर १०) कालीका ११) काँडेवास १२) खर्वाङ
११) कपिलवस्तु (१५)	१) चन्द्रौटा २) वाणगंगा ३) महाराजगंज ४) बहादुरगञ्ज	१) पिपरा २) कोपवा ३) नन्दनगर ४) महुवा ५) थुनिया ६) हरनामपुर ७) परसोहिया ८) गोठीहवा ९) बुढी १०) पकडी ११) गणेशपुर
१२) गुल्मी (१३)	१) धुर्कोट २) बलेटक्सार ३) शान्तिपुर	१) इस्मा २) दर्लिङ ३) वडागाउँ ४) तमघास ५) लुम्छा ६) मजुवा ७) दरवार देविस्थान ८) जुहाङ ९) फोक्सिङ १०) पुर्कोट
१३) नवलपरासी (१५)	१) शिवमन्दीर २) जमुनिया ३) चोरमारा ४) रजहर	१) बंजरिया २) जहदा ३) गुठीप्रसौनी ४) रामनगर ५) दुम्कीवास ६) कुशमा ७) अर्यौली ८) भुजहवा ९) मनरी १०) बुलिङटार ११) डेढगाउँ
१४) लमजुङ (१२)	१) सुन्दरवजार २) भोर्लेटार ३) खुदी	१) चक्रतिर्थ २) विचौर ३) गौडा ४) चिती ५) चन्द्रेश्वर ६) मालिङ ७) भोजे ८) सोतिपसल ९) शेरा
१५) म्याग्दी (१२)	१) दरवाङ	१) वावियाचौर २) दाना ३) पाखापानी ४) राखुभगवती ५) ज्याम्रुककोट ६) लुलाङ ७) मुदि ८) अर्थुङ्गे ९) घतान १०) शिखघार ११) ताकम
१६) स्याङ्जा (१५)	१) वालिङ २) गल्याङ ३) विघा	१) फेदीखोला २) पञ्चमूल ३) पवैगौडा ४) राङ्गमाङ ५) थुमपोखरा ६) चापाकोट ७) क्याम्मी ८) सेतीदोभान ९) विरूवाअर्चले १०) अर्जुनचौपारी ११) दहथुम १२) मल्याङ्गकोट
मध्यपश्चिमाञ्चल (१८४)	५५	१२९

क्षेत्र / जिल्ला	सेवाकेन्द्रको क	सेवाकेन्द्र ख
१) जुम्ला (१५)	१) हाडसिजा	१) तलथुम २) ताम्ती ३) जुम्लीकोट ४) रारालिही ५) कालिकाखेतु ६) शनिगाउँ ७) नराकोट ८) बोटामालिका ९) बुधमारीचौर १०) पटमारा ११) देपालगाउँ १२) मणिसांगु १३) डिल्लीचौर १४) तातोपान
२) कालीकोट (१२)	१) स्यूना	१) जुविया २) रूडु ३) रताडा ४) पादमाघाट ५) दाहा ६) मेहलमुडी ७) राम्नाकोट ८) नुवाघर ९) फार्गोटी १०) सुकाटिपा ११) कुमालगाउँ
३) डोल्पा (११)	१) शहरतारा	१) जुफाल २) माझफाल ३) रह ४) लावण ५) त्रिपुराकोट ६) नर्कु ७) खदाङ्ग (ल्हा) ८) काईगाउँ ९) रंग १०) लिक्कु
४) दाङ्ग (१४)	१) तुल्सीपुर २) लमही ३) नरायणपुर ४) गढवा ५) लालमटिया	१) पञ्चकुले २) शान्तिनगर ३) हेकुली ४) उरहरी ५) सौँडियार ६) रामपुर ७) वाम्ला ८) काम्रे ९)
५) हुम्ला (११)	१) धारापेरी	१) मुन्चु २) केमी ३) वरगाउँ ४) लाली ५) मेल्छाम ६) दार्मा ७) मैला ८) राया ९) सर्केगाढ १०) श्रीनगर
६) मुगु (११)	१) लुम्स २) नाथपुं	१) पिना २) पुलु ३) किम्रि ४) गम्था ५) सुभ्राडीक ६) ह्याङ्लु ७) कालै ८) भिईई ९) चिमादुंग्री
७) रोल्पा (१२)	१) सुलीचौर २) होलेरी	१) जौलीपोखरी २) लिवाङ्ग ३) जंकोट ४) घर्तिगाउँ ५) जुगार ६) जिनावाङ्ग ७) भिरूल् ८) हर्जाङ्ग ९) दूरिवाङ्ग १०) पोवाङ्ग
८) रूकुम (१२)	१) चौरजहारी २) रूकुमकोट	१) सिम्ली २) पेउघा ३) सिम्त ४) बाफीकोट ५) मुसीकोट ६) सिमा ७) प्वाङ्ग ८) ९) आठविसकोट १०) तकसेरा
९) सल्यान (११)	१) कपुरकोट २) भोटेचौर ३) थारमारे	१) मार्क २) ढोरचौर ३) कोटवारा ४) कारामिटी ५) रांगेचौर ६) रामपुर ७) भलचार ८) मूलखोला
१०) प्यूठान (११)	१) विजुवार २) देविस्थान	१) भिग्री २) वागैसाल ३) ठूलावेशी ४) दाखा ५) वहाने ६) मरनठाना ७) धुवाङ्ग ८) मच्छी ९) वरौला
११) सुर्खेत (१३)	१) वावियाचौर २) रामघाट ३) राकम	१) छिन्चु २) कुनाथरी ३) सहारे ४) उत्तरगंगा ५) गर्पन ६) तातापानी ७) साटाखानी ८) विजौरा ९) अबलचिड १०) गुमी
१२) जाजरकोट (१३)	१) दसेरा २) सिमा	१) खलङ्गा २) सेपुखोला ३) चौखा (रग्दा) ४) ढिमे (धरंगा) ५) टालेगाउँ ६) कार्किगाउँ ७) जगनीपुर ८) गर्खाकोट ९) कोतिङ्ग १०) दल्ली ११) लिम्स
१३) वर्दिया (१३)	१) मैनापोखर २) मगरागाडी ३) वग्नाहा ४) राजापुर	१) सोरहवा २) मोतीपुर ३) मोहमदपुर ४) ताराताल ५) ठाकुरदारा ६) पदनाहा ७) मनाउ ८) पाताभार ९) वदालपुर
१४) बाँके (१३)	१) कोहलपुर २) वागेश्वरी ३) नरैनापुर ४) ढक्रेरी ५) बनकटवा	१) धामपुर २) कुसुम ३) हिरमिनिया ४) कम्दी ५) मनिक्कापुर ६) परसपुर ७) जयसपुर ८) बेतहनी
१५) दैलेख (१२)	१) नौमुले २) दुल्लू	१) देशीगाउँ २) गाँडावाग ३) पातीकान्ला ४) मालिका ५) तिलेपाटा ६) पग्नाथ ७) सिंगासैन ८) सिंगौडी ९) अवलपराजुल १०)
सुदूरपश्चिमाञ्चल (१०९)	४३	६६
१) वाजुरा (१०)	१) कोल्टी	१) तोली २) मानाकोट ३) दहकोट ४) जुकोट ५) विलुचौर ६) जुगाडा ७) रूगिन ८) डोगटी ९) टाँटे
२) अछाम (१४)	१) साँफेवगर २) विनायक	१) ढकारी २) कमलवजार ३) गैरीटाँड ४) जुपु ५) देविस्थान ६) मेल्लेख ७) जयगढ ८)९) चौरपाटी १०) बयलपाटा ११) तुर्माखाँद १२) सान्तडा .
३) कैलाली (१५)	१) टिकापुर २) भजनी ३) चुहा ४) मसुरिया ५) मालाखेती	१) गेटा २) फूलवारी ३) मुनुवा ४) सुखड ५) हसुलिया ६) दोदोधरा ७) जोशीपुर ८) सहजपुर ९) पहलमानपुर १०) चौमाला
४) कञ्चनपुर (११)	१) भलारी २) कृष्णपुर ३) बेलौरी ४) दोधारा चांदनी	१) तिलाचौर २) सुडा ३) त्रिभुवनवस्ति ४) पिपलाडी ५) बडैपुर ६) रामपुर विलासपुर ७) कालिका
५) डोटी (११)	१) गोपघाट २) सानागाउँ ३) जोरायल	१) डौड २) मौवा ३) दिपायल ४) दुर्गामाण्डौ ५) गडसेरा ६) मुडमारा ७) लानामाकोट ८) चन्दुकाडा
६) बैतडी (१३)	१) पुर्चौडीहाट २) दशरथचन्द्र	१) देहिमाण्डौ २) श्रीकोट ३) डिलासैनी ४) रौलेश्वर ५) मेलौली ६) शर्माली ७) सकार ८) पाटन ९) रिम १०) गाजरी ११) कुलाउद
७) डडेल्धुरा (१०)	१) नवदुर्गा २) जोगबुढा	१) स्याउले २) उग्रतारा ३) अजयमेरू ४) भागेश्वर ५) गाँखेत ६) मणिलेक ७) चिपुर ८) गणेशपुर

क्षेत्र / जिल्ला	सेवाकेन्द्रको क	सेवाकेन्द्र ख
८) दार्चुला (१३)	१) गोकुलेश्वर २) लटीनाथ	१) सिप्टी २) मालिकार्जुन ३) जोलजिवी ४) सुन्सेरा ५) रिट्टाचौपाटा ६) डांडाकोट ७) ब्लाच ८) लाली ९) खलंगा १०) हुती
९) बझाङ (१२)	१) छान्ना	१) भातेखोला २) सैन्सु ३) देउलेक ४) मालुमेला ५) डोलीचोरा ६) काडा ७) तल्कोट ८) थलारा ९) बुगल १०) व्यासी ११) चोघारी
कुल जम्मा (९९९)	२३१	७६८

नोट: परिवर्तित स्थानिय निकायको संरचना अनुसार कार्य क्षेत्र फरक पर्ने छ ।

तालिका नं ३५ अधिराज्यका प्रमुख पशु हाटबजारका विवरण

क्र.स	नाम	ठेगाना	स्थापना (बि.स.)	स्वामित्त	व्या
१	पशु हाट बजार	धुलावारी, मेचिनगर, भ्वापा	२०३३	न.पा.	ठेक्कापट्टा
२	पशु हाट बजार, भद्रपुर	भद्रपुर, भ्वापा	२०१८	न.पा.	
३	पशु हाट बजार	गौरीगंज, भ्वापा			
४	दामुना पशु हाट बजार	कोहवारा, भ्वापा	२०२६	गा.बि.स.	
५	बनियानी पशु हाट बजार	बनियानी, भ्वापा	२०४०	भ्वापा	
६	दमक बमेशि हाट बजार	दमक १२, भ्वापा	२०३२	न.पा.	ठेक्कापट्टा
७	पशु हाट व्यवसायी समिति	सतिसधाम, भ्वापा	२०६२	व्यपार संघ	
८	पशु हाट बजार, शनिश्चरे	शनिश्चरे, भ्वापा	२०१९	गा.बि.स.	
९	बेलवारी पशु हाट बजार	बेलवारी २, र ३ मोरङ	२०३८	नीजि	"
१०	पशु हाट बजार	लेटाङ, मोरङ			
११	दोमहना बजार	दर्वेशा ८, मोरङ	२०१५	गा.बि.स.	"
१२	सोम बारे पशु हाट बजार	बेलवारी, मोरङ	२०४४	समिति	
१३	पशु हाट बजार, उर्लावारी	उर्लावारी, मोरङ	२०३४	समिति	
१४	पशु हाट बजार, केरावारी	केरावारी, मोरङ	२०१२	गा.बि.स.	
१५	पशु हाट बजार, मधुमल्ला	मधुमल्ला, मोरङ	२०३४	समिती	
१६	शनिबारे साप्ताहिक सुंगुर हटिया	खनार ९, सुनसरी	२०४३	गा.बि.स.	ठेक्कापट्टा
१७	मंगलबारे साप्ताहिक पशु हाट	दुहबी, सुनसरी	२०३१	गा.बि.स.	"
१८	सोमबमरे मवेशी बजार	ईनरूवा ३, सुनसरी	२०३३	न.पा.	ठेक्कापट्टा
१९	पशु हाट तोपा बजार	वमनगम्पाटी २, सप्तरी	२०५१	गा.बि.स.	"
२०	राजविराज बाखा बजार	राजविराज १, सप्तरी	२०३८	न.पा.	"
२१	चोहर्वा बजार	चन्द्रलालपुर २, सिराहा	२०५२	नीजि	"
२२	शिव पशु हाट बजार	सुखीपुर ६, सिराहा	२०४३	नीजि	"
२३	खसी/बोका/बाखा हाट बजार	वार्ड न. ८, सिराहा	२०६१	गा.बि.स.	संचालक समिती
२४	लाहान बजार	लाहान, सिराहा	२०३२	न.पा.	ठेक्कापट्टा
२५	खसी/बोका/बाखा हाट बजार	गोलबजार, सिराहा	२०४९	गा.बि.स.	
२६	चेहर्वा बजार	चन्द्रलालपुर, २ सिराहा	२०६१	गा.बि.स.	संचालक समिती
२७	पशु हाट बजार, तोपाबजार	वमनगम्पाटी, सप्तरी	२०४५	गा.बि.स.	

२८	बाखा बजार, राजविराज	राजविराज, सप्तरी	२०३९	न.पा.	
२९	मैली हाट बजार, मौली	मौली, सप्तरी	२०४२	व्यपारी	
३०	सखुवा पशु हाट बजार	महेन्द्र नगर २, धनुषा	२००२	स्कूल	"
३१	गौसाला पशु हाट बजार	गौसाला, महोत्तरी	२०१०	गा.वि.स.	ठेक्कापट्टा
३२	जलेश्वर पशु हाट बजार	जलेश्वर, महोत्तरी	२०३९	न.पा.	ठेक्कापट्टा
३३	महेन्द्र बजार	वयसवास, सर्लाही	२०२४	गा.वि.स.	ठेक्कापट्टा
३४	पशु हाट बजार	बरहथवा ४, सर्लाही	२०२५	गा.वि.स.	"
३५	गंगा पिप्रा बजार	रौतहट	२०३२	गा.वि.स.	"
३६	सिमरा भवानीपुर बजार	रौतहट	२०६१	नीजि	"
३७	राजपुर कुडिया बजार	रौतहट	२०४४	गा.वि.स.	"
३८	चन्द्रनिगाहपुर बजार	वार्ड नं ४, रौतहट	२०५२	गा.वि.स.	"
३९	समनपुर बजार	वार्ड नं २, रौतहट	२०३५	गा.वि.स.	"
४०	गरूडा बैरिया बजार	वार्ड नं ९, रौतहट	२०४२	गा.वि.स.	"
४१	बरेवा गोरू बजार	कलैया न.पा. ७, बारा	१९६०	स्कूल	ठेक्कापट्टा
४२	भैसी/रांगो बजार	जितपुर, बारा	२००२	गा.वि.स.	"
४३	पशु हाट बजार	अठराहा सुनौली, पर्सा	२०२४	गा.वि.स.	"
४४	सेढवा बजार	वार्ड नं ६, पर्सा	२०४४	गा.वि.स.	"
४५	पोखरिया बजार	वार्ड नं ४, पर्सा	२०१४	गा.वि.स.	"
४६	पशु हाट बजार	नवलपरासी	२०४८	न.पा.	ठेक्कापट्टा
४७	पशु हाट बजार	फावरबारी, मकवानपुर			
४८	चौपाया खरिद बिक्री सहकारी संघ	कलङ्की, काठमाण्डौ		सहकारी संघ	सहकारी संघ
४९	चौपाया खरिद बिक्री सहकारी संघ	बलम्बु, काठमाण्डौ		सहकारी संघ	सहकारी संघ
५०	खसी बजार	टुकुचा, काठमाण्डौ			
५१	पशु हाट बजार	नगरपालिका, नवलपरासी	०४८	न. पा	
५२	पशु हाट बजार, जमुनिया,	जमुनिया, नवलपरासी			
५३	पशु हाट बजार	नवलपरासी	२०४८	न.पा.	ठेक्कापट्टा
५४	हरैया पशु हाट बजार	रूद्रपुर ७, रूपन्देही	२०३२	स्कूल	"
५५	सहदबनिया बजार	रूपन्देही	२०५४	सामुदायि बन	"
५६	चन्द्रोटा पशु हाट बजार	चन्द्रोटा, कपिलबस्तु	२०५२	निजी	निजी
५७	बिसौ बगैचा पशु हाट बजार	बहादुरगंज, कपिलबस्तु	२०४८	निजी	निजी
५८	दोहनी पशुहाट बजार,	कपिलबस्तु		निजी	निजी
५९	पशु हाट बजार, घोराही	घोराही, दाङ	०६३	सहकारी संस्था	
६०	पशु हाट बजार	रमवापुर, बाके	२०३५	गा.वि.स.	ठेक्कापट्टा
६१	पशु हाट बजार	कोहलपुर, बाके			
६२	सानोश्री हाट बजार	बर्दिया	२०५७	स्कूल	"
६३	थपुवा हाट बजार	गुलरिया १०, बर्दिया	२०५३	न.पा.	न.पा
६४	जनभावना पशु हाट बजार	अत्तरिया कैलाली	२०६३	निजी	
६५	पशु हाट बजार, टिकापुर	टिकापुर कैलाली	२०६३	समिती	
६६	पशु हाट बजार	त्रिभुवनवस्ती, कंचनपुर		समिती	

Table NO 36: Slaughterhouse & Commercial Meat Processors

S.N	Name	Address
Slaughterhouse		
1	Rejoin Food Products	Heatauda, Makawanpur
2	Quality Meat Products	Thankot, Kathmandu
3	Kakani Slaughterhouse	Kakani, Nuwakot
4	Sangrila Food International Pvt. Ltd.	Duhabi, Morang
5	Seemax Food International Pvt. Ltd.	Sunsari
Commercial Meat Processors		
4	Valley Cold Store	Balaju, Kathmandu
5	Swiss Gourment Food Production	Kantipath, Kathmandu
6	Nepal Sausage	Gangabu, Kathmandu
7	Quality Meat Products Ltd.	Thankot, Kathmandu
8	New Poultry Equipment	Balaju, Kathmandu
9	Everest Food Ltd.	Heatauda, Makawanpur
10	Prasuma Delicatessan Products	Naikap, Kathmandu
11	Ratna Livestock Farms Pvt. Ltd.	Naya Bazar Kathmandu
12	Gourment Viena	Thamel Kathmandu
13	Nian & Hagar	Jawalakhel, Lalitpur
14	Losa food Products Pvt. Ltd.	Thachal, Kathmandu
15	Nepal Sausage	Maharajganj, Kathmandu
16	Micto	Baneswor
17	Eleen Food Products Pvt. Ltd.	Bijeswori
18	Sea Food Pvt. Ltd.	Dallu, Kathmandu

तालिका न ३७ भूकम्पको कारण पशु पंछीमा भएको क्षतिको विवरण										
	कार्यालयको नाम	मरेको पशु संख्या			अनुमानीत रकम हजारमा	मृतक पशु/पक्षी ब्यवस्था पन	उपचार	कैफियत		
		ठूला	साना	पंक्षी						
१	पांचथर	४			४०					
२	भोजपुर		४		२०			गोठ १ र बगुर खोर १		
३	खोटाङ्ग	७	५	६	४४८					
४	सिराहा	५			३००					
५	ताप्लेजुङ्ग	१			६०					
६	ओखलढुंगा	६८	१७८	२७६	५१०८					
७	सखुवासभा	२	९		१६५					
८	ललितपुर	६९४	१६५१	४१६५६	७०७२३	४३९६६	३८०			
९	सर्लाही	१			६०					
१०	भक्तपुर	१९२	३५४	१७८४८४	१०२५३२	४८९	३८७१	२२२९०० अण्डा क्षती ३४६ गोठ क्षती		
११	नुवाकोट	२४४१	४७५२	१५३६९	१७७९०५	२५४१६	५३५७	१७१६४ चल्ला क्षती घाइते पशु २३७९		

१२	सिन्धुपाल्चोक	११९९	२४४२४	१४४९६२	७४६५४१	८२	१४०५				
१३	रसुवा	३४०९	७३७४	२००७२	२५१४४६		१४२	गोठपूर्णक्षती ३१९५ र आँशिक २७३			
१४	धादिङ्ग	२७३३	३९७७	७३७९८	२२०७६४	२९१	७०२६	गोठ ९			
१५	काभ्रेपलाञ्चोक	११३२	२९११	३२८२५	९८८८८	२५४१६	५३५९	गोठ १०१४			
१६	सिन्धुली	६४	२३७	२२१७	६१३४	२३१७	१६९८८				
१७	चितवन	८	५१	२३२	८५१	६३		घाइते २४ र गोठ ५			
१८	काठमाडौं	४७०	७०५	१०५३५४	८४४०२	६५०	१२६	२०००० चल्ला र ४५००० अण्डा क्षती			
१९	मकवानपुर	१६५	१०६८	४७२७	१७६०४		२१४	गोठखोर ७२३७			
२०	दोलखा	२२७	८८१	२३४८९	२९७७०	१२	२४२				
२१	रामेछाप	४५४	५३७	२१४८	३०९९९	६५०	१२६	गोठ १६			
२२	लम्जुङ्ग	२७	४५	३३७	२२७९						
२३	गोरखा	१३९४	२९९५	९५८०	१०३४०५	८४६	१२००	गोठ ९५०० मासुपसल ११			
२४	स्याङ्गजा	१४			८४०						
२५	तनहू	६	१		३६५						
२६	कास्की	३	४		२००						
२७	मनाङ	५									
२८	पाल्पा	४	७								
२९	रुपन्देही							अष्ट्रिचको अण्डा २५००			
३०	पर्वत		८	३०							
३१	गुल्मी	६	३								
जम्मा		२२७३५	५२१८१	६५५५६२	१९५१८४७	१००१९८	४२४३६				

तालिका नं ३८ पशु सेवा विभागको चालु कार्यक्रमको आर्थिक विवरण, ०७२/७३

सि.नं.	कार्यक्रमको नाम	वार्षिक बजेट			जम्मा बजेट	खर्च
			थप	घट		
१	पशु सेवा विभाग	६९७२४.५	७७५	७७५	६९७२४.५	५२३७०.९
२	क्षे.प.से.नि.हरू ५	४५६२७	०	०	४५६२७	३७८८९
३	सहकारी खेती	६९३८६	०	०	६९३८६	६३२२०.४

४	पशु स्वा.से.का.	३४७४०७	६३१	६३१	३४७४०७	३०३९५७.९
५	पशु वि.से.का.	७५७२०९	२०७	२०७	७५७२०९	४८७६६२.३
६	पशुपंक्षी ब.प्र.का.	२२५०४९	१३०	१३०	२२५०४९	१८०७९६.८
७	प.वि.फार्महरू	१६०४८९	१८.७	१८.७	१६०४८९	१३३३६४.४
८	प.से.ता. तथा प्रसार का.	६५०८९	२१३०.५	२१३०.५	६५०८९	५७३१६.४
९	बर्ड फ्लु नि.आयोजना	४१७६०	२७७.८	२७७.८	४१७६०	१३२१६.७
१०	हिमाली आयोजना	६६७०४८	०	०	६६७०४८	३४६३५६
११	कर्णाली अ.कृ.वि.आ.	२२४००	०	०	२२४००	२२०७४.७
१२	प.से.प्रसार का.	२११८२६७	०	०	०२११८२६७	१९८१३८६.८
१३	किसानको लागि उ.वि.वि.का	४६४५५	०	०	४६४५५	३९२३१.१
१४	कृ. तथा खा. सुरक्षा आ.	३४२६०८	०	०	३४२६०८	२८८१८९.१
१५	राष्ट्रपति चुरे सं का	३३३०	०	०	३३३०	२९०२.५
१६	ने. व्यापार एकिकृत रणनीति	४६९८	०	०	४६९८	४२७८.८
१७	दी. कृ. यो. अ. तथा मू.	१३३००	०	०	१३३००	१२०८७.३
१८	राष्ट्रिय पुननिर्माण कोष	५५२००	०	०	५५२००	४०७०८.५
	जम्मा	५०४७०३५.५	४१७०	४१७०	५०४७०३५.५	४०६७०२०.६

तालिका नं ३९ पशु सेवा विभागको पूजिगत कार्यक्रमको आर्थिक विवरण, ०७२/७३

सि.नं.	कार्यक्रमको नाम	वार्षिक बजेट			जम्मा बजेट	खर्च
			थप	घट		
१	पशु सेवा विभाग	७१९१	०	०	७१९१	६३४.८
२	क्षे.प.से.नि.हरू ५	१४६७०	०	०	१४६७०	१३७९२.५
३	पशु स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	४४०००	०	०	४४०००	४१५०३.४
४	पशु वि.से.कार्यक्रम	१११६१५	०	०	१११६१५	८७२६९.७
५	पशुपंक्षी बजार प्रबर्द्धन कार्यक्रम	५९०	०	०	५९०	५८९
६	पशु विकास फार्महरू	६४८४५	०	०	६४८४५	४९२२८.७
७	पशु सेवा तालिम कार्यक्रम	६०१०	०	०	६०१०	५७८५.९
८	हिमाली आयोजना	८४८८५	०	०	८४८८५	४६४६५.५
९	ने. व्यापार एकिकृत रणनीति	१५००	०	०	१५००	१४९२.६
१०	किसानको लागि उ.वि.वि.का	८१५१	०	०	८१५१	७९५३.६
११	राष्ट्रपति चुरे सं का	३७८५४	०	०	३७८५४	३४८४७.८
१२	कृ. तथा खा. सुरक्षा आ.	२७३५०	०	०	२७३५०	२६०५४.७
	जम्मा	४०८६६१	०	०	४०८६६१	३१५६१.७

तालिका नं ४० : विस्तृत तथा एकिकृत पकेट

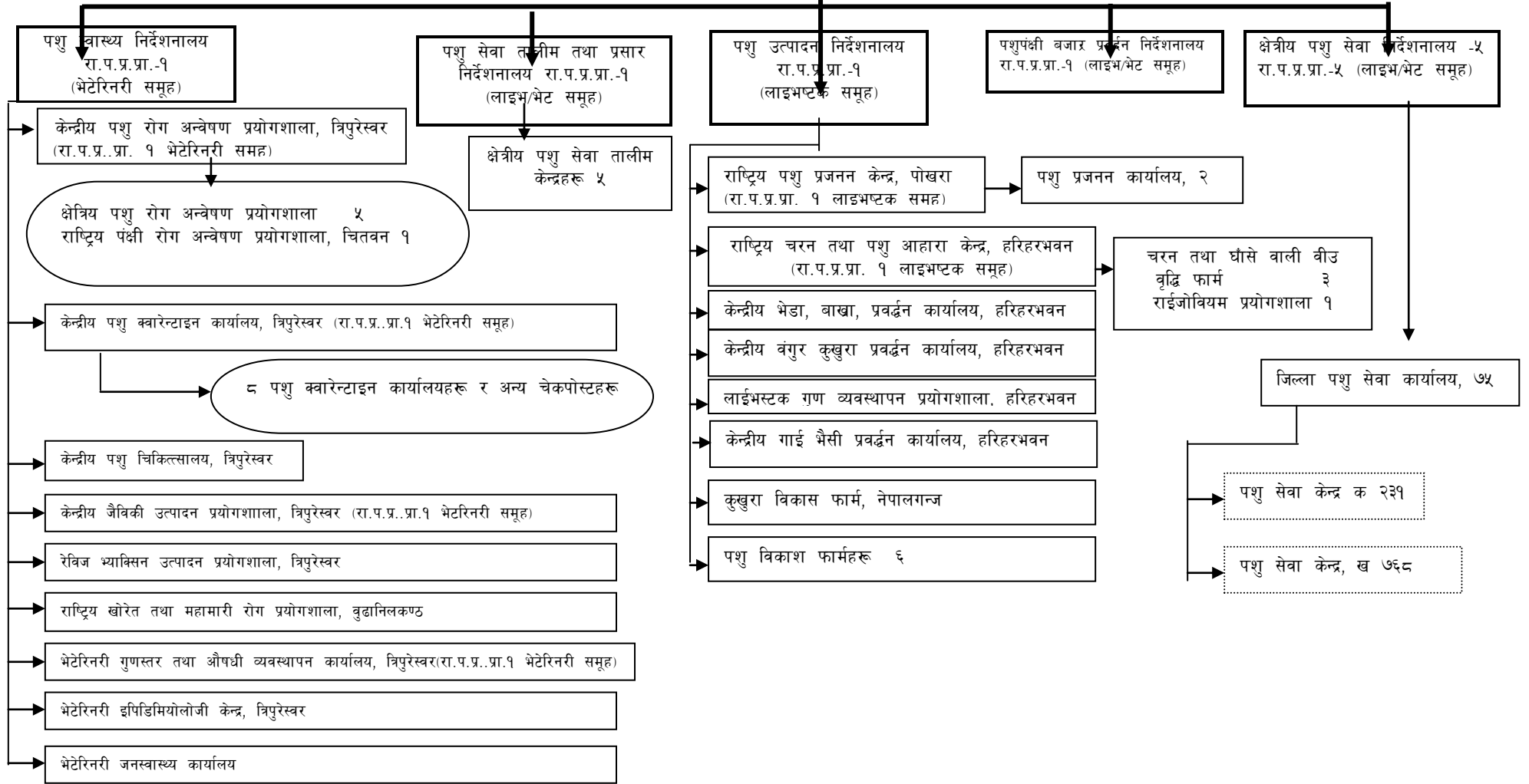
सि.नं	जिल्ला	पशुवस्तु		पकेट क्षेत्र (स्थान)	
१	ताप्लेजुङ	गाई	भैसी	फुङ लिङ	फुलवारी
२	पांचथर	गाई	बाखा	अमरपुर	पौवा, अशोक, फाकटेक
३	इलाम	गाई	बाखा	पचकन्या, किम्कल	शान्तिपुर
४	भापा	गाई	बंगुर	बितामोड	तोपगाछी
५	संखुवासभा	बाखा	बंगुर	खाराङ	खा.न.पा, पार्थाभरा
६	भोजपुर	गाई	भैसी	भोजपुर खिम	टक्सार
७	धनकुटा	गाई	बाखा	परेवादिन	बुढिमोरङ
८	तेह्रथुम	गाई	बंगुर	म्याङलुङ, सोल्मा	सिम्ते
९	सुनसरी	गाई	बाखा	सिगिया, बक्लौरी	इटहरी, हासपोसा
१०	मोरङ	गाई	भैसी	सुन्दरपुर	रंगेली डायरिया
११	सोलुखुम्बु	गाई	भैसी	गार्मा	तित्रला
१२	खोटाङ	बाखा	बंगुर	बिजयखर्क	दुरक्षिम
१३	ओखलढुंगा	बाखा	बंगुर	उबु	मोली
१४	उदयपुर	गाई	बाखा	कटारी	त्रियुगा न.पा., सुन्दरपुर
१५	सिरहा	गाई	भैसी	महेशपुरपतारी	भेडियाचिकना
१६	सप्तरी	भैसी	गाई	देउरीभरुवा	बकधुवा
१७	बारा	गाई	भैसी	डुमरवाना	कलैया
१८	पर्सा	गाई	भैसी	बिरगंज न.पा.मनियारी	बागवाना
१९	नुवाकोट	बाखा	कुखुरा	थानसिंह	विदुर न.पा.
२०	सर्लाही	गाई	भैसी	जब्दी	मंगलवा न.पा.
२१	रसुवा	बाखा	चौरी	गत्लाङ	स्यार्पु
२२	ललितपुर	गाई	भैसी	शंखु	मानिसेल
२३	धादिङ	कुखुरा	घांस	नौबिसे	निलकण्ठ
२४	सिन्धुपाल्चोक	गाई	बाखा	सिरुबारी	घुस्कुन
२५	दोलखा	बाखा	चौरी	आलम्पु	दिगु
२६	भक्तपुर	गाई	कुखुरा	भौखेल, दुवाकोट	सिपाडाल, कटुन्जे
२७	रामेछाप	बाखा	चौरी	रामेछाप	गुम्देल
२८	मकवानपुर	गाई	बाखा	नामटार	निबुवाटार
२९	महोत्तरी	भैसी	बाखा	लक्ष्मिनिया	सेरमाटा
३०	काभ्रे	भैसी	बाखा	मंगलटार	बुढाखानी
३१	रौतहट	गाई	भैसी	सन्तपुर	माघिपुर
३२	काठमाण्डौ	गाई	बाखा	नयापाटी	भोर
३३	सिन्धुली	गाई	बाखा	कमलामाई न.पा.	कमलामाई न.पा.
३४	धनुषा	गाई	भैसी	सपहि	जनकपुर न.पा.
३५	चितवन	गाई	कुखुरा	गितानगर	मंगलपुर
३६	कास्की	गाई	बाखा	लेखनाथ र भरतपोखरी	रूपाकोट, मौजा, भिजुरे
३७	मनाङ	च्याङगा	बाखा	नार्क फु	टंकी मनाङ
३८	स्याङजा	गाई	बाखा	सेती दोभान	वालीङ, पेखु
३९	पाल्पा	गाई	बाखा	मदनपोखरा, ता.न.पा	जामिरे, अर्चले
४०	गुल्मी	गाई	बाखा	दिगाम	वाभकटरी
४१	नवलपरासी	गाई	घांस	मुकुन्दपुर, सुनवल, रामनगर	प्रगतीनगर
४२	लम्जुङ	गाई	भेडा	वैसीशहर	फलेनी
४३	रूपन्देही	गाई	बाखा	टिकुलीगढ	देवदह
४४	तनहुा	गाई	बाखा	याम्पा	बन्दीपुर
४५	पर्वत	गाई	बाखा	चुवा, क.चौ	तिलहार
४६	म्याग्दी	गाई	बाखा	शिखधार	बेगखोला
४७	कपिलवस्तु	गाई	भैसी	गजेहडा	धनकौली
४८	मुस्ताङ	लुलु गाई	च्याङगा	छोनूप	सुर्खाङ
४९	गोरखा	गाई	बाखा	च्याङली	न.पा, मनकामना, बक्राङ
५०	बागलुङ	भैसी	बाखा	वाग्लुङ	अधिकारी चौर
५१	अर्घाखाची	गाई	बाखा	सन्धिखर्क	सुवर्णखाल

५२	बांके	गाई	भैसी	कम्दी	नरैनपुर
५३	वर्दिया	वंगुर	गाई	धधवार र मग्रागाडी	सानोश्री
५४	सुखेत	गाई	भैसी	उत्तरगंगा	छिन्चु
५५	दाड	कुखुरा	वाखा	लालमटिया	लमही
५६	सल्यान	वाखा	वाखा	गर्या	कोटभौला
५७	प्युठान	गाई	वाखा	वाडेशाल	मर्कावात्र
५८	रोल्पा	वंगुर	वाखा	कोटगांउ	करेती
५९	रूकुम	वाखा	भैसी	दुली गा.वि.स.	विजयश्वरी
६०	जाजरकोट	भैसी	वाखा	डाडागांउ	नायकवाडा
६१	दैलेख	गाई	वाखा	वेलपाटा	तोली
६२	जुम्ला	गाई	भेडा	चन्द्रनाथ	घोडी महादेव
६३	हुम्ला	वंगुर	भैसी	सिमीकोट	छिघ्रा
६४	कालीकोट	भेडा	वाखा	चिल्खाया	मान्मा
६५	डोल्पा	भेडा	वाखा	सालवात्र	रिमी
६६	मुगु	भेडा	वाखा	टिना	सुकाढिक
६७	कंचनपुर	गाई	भैसी	बेलौरी	सुडा
६८	कैलाली	गाई	भैसी	बलिया, टिकापुर	ध.न.पा
६९	डोटी	गाई	वाखा	दि.सि.न.पा.डोटी	घागल गा.वि.स
७०	डडेल्धुरा	वाखा	शास	गाखेत	नवदुर्गा
७१	अछाम	गाई	वाखा	सिद्धेस्वर,मष्टामाण्डौ, जाल्पादेवी, रिडिकोट, चण्डिका, लुंग्रा	बलाता, हिच्मा, दुंगाचल्ना, ढकारी
७२	बझाङ	गाई	वाखा	रिठापाटा	सैनपसेला
७३	वाजुरा	भैसी	वाखा	मार्तडी	कैलासमाण्डौ
७४	वैतडी	गाई	वाखा	द.न.पा., पाटन,देहीमाण्डौ,	श्रीकोट
७५	दार्चुला	गाई	भैसी	तुडा गा.वि.स	खण्डेस्वर

अनुसूचि - १
पशु सेवा विभागको कूल दरवन्दी र पदपूर्ति विवरण

पद	श्रेणी	जम्मा दरवन्दी संख्या	पदपूर्ति संख्या	रिक्त संख्या	* कैफियत
प्राविधिक तर्फ					
महानिर्देशक	रा.प.प्रथम	१	१	०	
उपमहानिर्देशक	"	२	१	१	
क्षेत्रीय निर्देशक	"	५	४	१	
कार्यक्रम निर्देशक	"	४	४	०	
प्र.पशु विकास अधिकृत	"	२	२	०	
प्र.पशु चित्सक	"	४	४	०	
क्षे.अ./ब.प.चि/ब.प.वि.अ	रा.प.द्वितीय	६९	६८	१	
ब.प.वि.अ.	"	२५	२५	०	
ब.प.चि	"	३७	३७	०	
ब.कृ.अ.वि	"	३	२	१	
ब. बन अधिकृत	"	१	०	१	
प.चि/प.वि.अ	रा.प.तृतीय	२३८	२१९	१९	
प.वि.अ.	"	१३३	१२८	५	
प.चि.	"	१९१	१८१	१०	
कृ.अ.वि.	"	१२	७	५	
तथ्याकं अधिकृत	"	१	०	१	
मत्सय वि.अ.	"	५	५	०	
स.बन अधिकृत	"	१	१	०	
पशु सेवा प्राविधिक	रा.प.अ.प्रथम	५११	५०७	४	
पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	"	६१३	६०८	५	
प्राविधिक सहायक	"	१	१	०	
क्यामरा मेन	"	२	०	२	
स. इन्जीनियर मेकानिकल	"	१	१	०	
स. इन्जीनियर इलेक्ट्रीकल	"	१	१	०	
नायब पशु सेवा प्राविधिक	रा.प.अ.द्वितीय	२१६	२१४	२	
नायब पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	"	४११	४०९	२	
प्राविधिक जम्मा		२४९०	२४३०	६०	
प्रशासन तर्फ					
उपसचिव	रा.प.द्वितीय	१	१	०	
प्रमुख लेखा नियन्त्रक	"	१	१	०	
शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	९	८	१	
लेखा अधिकृत	"	१४	१२	२	
कानून अधिकृत	"	१	०	१	
कम्प्युटर अधिकृत	"	१	०	१	
ना.सु.	रा.प.अ.प्रथम	६९	६९	०	
लेखापाल	"	८४	७६	८	
खरिदार	रा.प.अ.द्वितीय	७१	७१	०	
स.ले.पा.	"	४५	४५	०	
स. कम्प्युटर अपरेटर	"	४	१	३	
टाइपिस्ट	वेग अनुसार	३७	३६	१	
हल्का सबारी चालक	श्रेणी विहिन	८४	८४	०	करारबाट समेत पूर्ति
भारी सबारी चालक	श्रेणी विहिन	२	२	०	
कार्यालय सहयोगी	श्रेणी विहिन,	१३४९	१३४९	०	करारबाट समेत पूर्ति
प्रशासन जम्मा		१७७१	१७५४	१७	
कूल जम्मा		४२६१	४१८४	७७	

पशु सेवा विभाग
महा-निर्देशक

अनुसूची ३ डेरी संबन्धी सघ/संस्था

३.१ नेपाल डेरी एसोसिएसन NDA संग संबन्धित डेरी उद्योगहरुको विवरण

सि.न.	पदाधिकारीको नाम	डेरी उद्योगको नाम	ठेगाना	डेरीको	फोन नं.
०१	अ.सुमित केडिया	सिताराम गोकुल मिल्क	काठमाण्डौ	ठुला	9851034781
०२	प्र.उ.राधाकृष्ण सापा	जय श्री कृष्ण डेरी	पाँचखाल, काभ्रे	ठुला	9851079454
०३	म.प्रल्हाद दाहाल	धुम्बाराही डेरी	सुकेधारा, काठमाण्डौ	साना	9851095127
०४	को.हंकल्पित न्यौपाने	मालिका डेरी उद्योग	गोठाटार, काठमाण्डौ	मभौला	9851054835
०५	तृ.उ.राजन दाहाल	उग्रकचण्डी डेरी	काठमाण्डौ	घरेलु	9851065724
०६	च.उ.सन्तोष दाहाल	श्री राम डेरी उद्योग	महाराजगंज	घरेलु	9841309006
०७	गुरु प्रसाद काफ्ले	काफ्ले डेरी	वानेश्वर, काठमाण्डौ	घरेलु	9849848219
०८	भरत कुमार साही	वाग्मति डेरी कम्पनि प्रा.ली.	काठमाण्डौ	साना	9801010784
०९	चेतनाग दाहाल	कृतिका डेरी एड् स्वीट्. से	काठमाण्डौ	घरेलु	9851097383
१०	भिष्म दाहाल	अशोक डेरी उद्योग	काठमाण्डौ	घरेलु	9841259153
११	रामभक्त दाहाल	उज्ज्वल डेरी उद्योग	काठमाण्डौ	घरेलु	9851124249
१२	सुरेन्द्र दाहाल	नमुना डेरी उद्योग	काठमाण्डौ	घरेलु	9851044805
१३	दिपक तिमिल्सिना	दिपक दही पसल	काठमाण्डौ	घरेलु	9841977891
१४	हिरालाल दाहाल	पलाञ्चोक डेरी उद्योग	काठमाण्डौ	घरेलु	9851030934
१५	जिवन धमला	धमला सौगात दुग्ध वि.स.सं.	कोटेश्वर	घरेलु	9843458045
१६	भिमनाथ तिमिल्सिना	अनुप (रोयल) डेरी उद्योग	काठमाण्डौ	घरेलु	9851139556
१७	विदुर तिमिल्सिना	विदुर डेरी उद्योग	काठमाण्डौ	घरेलु	9841464647
१८	मनोज यादव	एच. डि. डेरी मिल्क	काठमाण्डौ	मभौला	9801107478
१९	राजु शाह	सुलभ डेरी मिल्क	भक्तपुर	घरेलु	9841788282
२०	कुमार प्र. ढकाल	इन्द्रावति एन्ड जोरपाटि दुग्ध भण्डार	काठमाण्डौ	घरेलु	9841844724
२१	लोक नाथ ढकाल	बेसिगाँउदहि एन्ड वेकरी	काठमाण्डौ	घरेलु	
२२	भुवन कुमार थापा	पारसी देवी डेरी प्रा. ली.	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9851060262
२३	उर्मिला तिमिल्सिना	मितेरी डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	
२४	अर्जुन प्रसाद दाहाल	दाहाल डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9741122609
२५	निर्माला पुडासेनी	सुभानी डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9751009854
२६	रवि शरण थापा	कागेश्वरी डेरी	कुमारीगाल, काठमाण्डौ	घरेलु	9841531566
२७	सागर नाथ दंगाल	चामुण्डा डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9841070766
२८	राम प्रसाद जैशी	सत्कार डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9841732529
२९	रामबाबु भट्टराई	सिन्धु डेरी	दक्षिण ढोका, काठमाण्डौ	घरेलु	
३०	रमाकान्त ढकाल	श्री कृष्ण डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	
३१	विनोद प्र. ढकाल	ढकाल डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9841429584
३२	कृष्ण प्र. ढकाल	राधाकृष्ण डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9841692802
३३	गुरु प्रसाद दंगाल	दंगाल डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9843227615
३४	वर्द्ध प्रसाद ढकाल	वर्द्ध डेरी	जोरपाटी, काठमाण्डौ	घरेलु	9808893550
३५	महेन्द्र काफ्ले	काभ्रेपलाञ्चोक डेरी	गंगवु, काठमाण्डौ	घरेलु	9851183680
३६	राजेश दाहाल	श्री राम दुग्ध भण्डार	सानेपा, ललितपुर	घरेलु	9851176096
३७	राजकुमार दाहाल	श्री राम डेरी फार्म	सानेपा, ललितपुर	घरेलु	9851008372
३८	सोनिया मर्हजन	रोशीन डेरी	काठमाण्डौ	घरेलु	9841423775
३९	दामोदर चौलागाई	श्री कृष्ण डेरी उद्योग	चुनदेवी, काठमाण्डौ	घरेलु	9849737207
४०	भिमशेन घिमिरे	विवेक डेरी	कालोपुल, काठमाण्डौ	घरेलु	9851041094

४१	सुमन आर्चाय	ॐ श्री मुक्तिनाथ डेरी	चप्पली, काठमाण्डौ	घरेलु	9841074553
४२	श्री कृष्ण घिमिरे	कोमल डेरी	काठमाण्डौ	घरेलु	9841661687
४३	विनोद न्यौपाने	खरीबोट दुग्ध भण्डार	मिनभवन, काठमाण्डौ	घरेलु	9841824525
४४	हरिराम आर्चाय	भगवान डेरी	सल्लाघारी, काठमाण्डौ	घरेलु	9841797314
४५	दिपकवन्जारा	न्यू इन्द्र डेरी	गंगवु, काठमाण्डौ	घरेलु	9851039159
४६	पुस्कर प्र. गुरागाई	प्रसिद्ध प्रसान्त डेरी	काठमाण्डौ	घरेलु	9841534249
४७	नाती रामथापा	श्री कृष्ण दुग्ध भण्डार	काठमाण्डौ	घरेलु	9841574954
४८	दिप प्रसाद धमला	धमला डेरी	घट्टेकुलो, काठमाण्डौ	घरेलु	9841564331
४९	अजित वजगाई	एलिसाज डेरी	वनस्थली, काठमाण्डौ	घरेलु	9851172645
५०	गोपाल प्र. तिमसिना	गोपि कृष्ण डेरी	धुम्बाराही, काठमाण्डौ	घरेलु	9841477683
५१	हरिहर तन्डुकार	लक्ष्म डेरी उद्योग	ललितपुर	घरेलु	9851068202
५२	हरि प्र. सापकोटा	चामुण्डा डेरी फर्म	बुद्धनगर, काठमाडौं	घरेलु	9841328128
५३	शिव प्रसाद न्यौपाने	त्रिशूल डेरी	नुवाकोट	घरेलु	9808285485
५४		कैलाश डेरी	कालोपुल, नक्साल	घरेलु	
५५	द्वि.उ.सुरेश बहादुरे ठ	श्री कृष्ण डेरी	पोखरा, कास्की	मभौला	9856020975
५६	स.सुरेश ध्वजु	फिस्टेल डेरी	पोखरा, कास्की	ठुला	9856026344
५७	स.ज्ञानेन्द्र वजगाई	वजगाई डेरी	लेखनाथ, कास्की	घरेलु	9856028738
५८	भरत राज ओझा	शक्ति डेरी उद्योग	लेखनाथ, कास्की	घरेलु	9856061422
५९	फणिन्द्र तिमिल्सिना	नाग डाँडा डेरी	पोखरा, कास्की	घरेलु	9846185205
६०	रामचन्द्र बराल	लभ-कुश डेरी	पोखरा, कास्की	मभौला	9856021632
६१	पान ब. घर्ती	पानजी डेरी उद्योग	पोखरा	घरेलु	9856035972
६२	राम ब. हमाल	असल डेरी उद्योग	पोखरा	साना	9856022139
६३	पूण्य प्र. पौडेल	जिल्ला सहकारी संघ लि.	पोखरा	घरेलु	61-463079
६४	शिव हरि आर्चाय	हिमाल डेरी उद्योग	पोखरा	घरेलु	9856021545
६५	रेशम राज पन्थी	पन्थी डेरी	पोखरा, कास्की	मभौला	9856020318
६६	शंकर बराल	गौरी शंकर दुग्ध उद्योग	पोखरा	घरेलु	9856027063
६७	विजय प्र. चौरसिया	शिवकली डेरी मिल्क उद्योग	गौर न. पा. रौतहट	साना	9857028303
६८	अर्जुन प्रसाद प्रसाई	नरायणी मिल्क	हेटौंडा, मकवानपुर	मभौला	9855022473
६९	तिर्थराम अधिकारी	गोकुल दुग्ध उद्योग	हेटौंडा, मकवानपुर	साना	9855068705
७०	सुरेन्द्र शाह	हेटौंडा डेरी इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.	हेटौंडा	मभौला	9855009398
७१	पवन पसाद	पवन डेरी	चितवन	घरेलु	9855057250
७२	फणेन्द्र प्र. तिमिल्सिना	मिलन डेरी	सिमरा, बारा	साना	9855071221
७३	भुपेन्द्र थापा	खप्तड डेरी उद्योग	धनगढी, कैलाली	मभौला	9858420040
७४	कर्ण बहादुर हमाल	न्यू आचल डेरी उद्योग	पहलमानपुर, कैलाली	घरेलु	9848444048
७५	प्रेम ब. सिंह	पुर्णीमा डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9816486149
७६	दिपक खड्का	दिप डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9858423853
७७	भरत शाही	अ. अचल डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9848637955
७८	इन्द्र देवकोटा	सर्वोदय डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9848638199
७९	दिपेन्द्र लम्साल	सागर समुद्र डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9813846792
८०	दिपक लम्साल	न्यू कुश लव डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9848067420
८१	विष्णु देवकोटा	जानकी डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	
८२	हर्क बहादुर साउद	साउद डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9804621744
८३	जय ब. बुढा	वढी मालिका डेरी	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9848632155
८४	धोज ब. शाही	कर्णाली डेरी उद्योग	धनगढी, कैलाली	घरेलु	9848614166
८५	दिपक लम्साल	न्यू कुश-लव डेरी	कैलाली	घरेलु	9849067420
८६	राम नारायण महतो	सगरमाथा डेरी उद्योग	विष्णुपुर, सिरहा	घरेलु	
८७	राम देव यादव	हिमाल डेरी उद्योग	विष्णुपुर, सिरहा	घरेलु	

८८	प्रविण कुमार सिंह	महाविर डेरी	गोलबजार, सिरहा	घरेलु	
८०	दिपक यादव	मां भवानी डेरी	धनगढी, सिरहा	साना	
९०	गुरु शरण यादव	कृष्ण बलराम डेरी	सिरहा	घरेलु	
९१	राम खेलावन यादव	शिव डेरी	सिरहा	घरेलु	
९२	रामचन्द्र यादव	सिरहा डेरी सेन्टर	सिरहा	घरेलु	9851172645
९३	अजबलालयादव	मिल्को इन्डस्ट्रिज	सिरहा	मभौला	9851078570
९४	राघव सिंह	मिलन डेरी उद्योग	राजविराज, सप्तरी	साना	9855067141
९५	योगानन्द खतिवडा	साभा डेरी	भापा	घरेलु	9842651235
९६	देवेन्द्र मैनाली	रितिका डेरी	भापा	ठुला	9851144099
९७	राजन चिमरिया	पञ्चामृत डेरी	भापा	घरेलु	9842788194
९८	चिरन्जिवी पराजुली	केर्खा डेरी	भापा	घरेलु	
९९	टिका प्रसादओझा	कामधेनु दुग्ध सहकारी संस्था	सुनसरी	साना	9852046005
१००	सुनिल शाह	अनुपम डेरी	बाँके	साना	9858024374
१०१	डण्ड पाणी पौडेल	जय वागेश्वरी डेरी	बाँके	घरेलु	9848103234
१०२	प्रेम प्रकाश पाठक	पाठक डेरी	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर	घरेलु	9848810548
१०३	ललित हमाल	आंचल डेरी उद्योग	भलारी, कञ्चनपुर	घरेलु	9848744144
१०४	नि.अ.मेघराज भण्ड	पवित्र डेरी	रुपन्देही	साना	9857025489
१०६	स.राम कृष्ण पौडेल	शुभलक्ष्मी डेरी	रुपन्देही	घरेलु	9857026868
१०७	शिव भुपाल	परौहा डेरी	रुपन्देही	घरेलु	9857030362
१०८	कृष्ण भट्टराई	सिद्धाथ डेरी	रुपन्देही	घरेलु	9847046784
१०९	विक्रम रिजाल	लुम्बिनी डेरी मिल्क	रुपन्देही	घरेलु	9857025335
११०	कुल प्रसादन्यौपाने	गायत्री डेरी उद्योग	रुपन्देही	घरेलु	9857026489
१११	भुवन न्यौपाने	सिद्धबाबा डेरी उद्योग	रुपन्देही	घरेलु	9847330220
११२	गोपाल पाण्डे	मालिका डेरी सेन्टर	रुपन्देही	घरेलु	984143326
११३	दधि न्यौपाने	पण्डव डेरी	वृटवल, रुपन्देही	घरेलु	9857033558
११४	मुक्तिराम भुपाल	जय किसान डेरी	तानसेन, पाल्पा	घरेलु	9857060847
११५	रमेश गोदार	भैरव डेरी	पाल्पा	घरेलु	9847099239
११६	शिव प्रसाद बस्याल	बस्याल डेरी	पाल्पा	घरेलु	9847043527
११७	दयाराम भण्डारी	ज्ञानोदय डेरी उद्योग	सुनवल, नवलपरासी	घरेलु	9857045344
११८	श्याम सुन्दर भट्टराई	वसिष्ठ डेरी	नवलपरासी	घरेलु	9847037078
११९	श्रीनगर डेरी मिल्क	रोमाकान्त न्यौपाने	पाल्पा	घरेलु	9857060825
१२०	गोरस घर	टिकाराम खराल	तानसेन, पाल्पा	घरेलु	9857060107
१२१	भैरव डेरी	रमेश गोदार	तानसेन, पाल्पा	घरेलु	9847099239
१२२	रामपुर कटेज डेरी	शिवनाथ ढुंगाना	रामपुर, पाल्पा	घरेलु	9847178409
१२३	अमृत दुग्ध भण्डार	माधव प्रसाद आचार्य	रामपुर, पाल्पा	घरेलु	9844793096
१२४	गणपति डेरी मिल्क	कृष्ण कार्की	तानसेन, सिल्खानटोल	घरेलु	9857062578
१२५	बस्याल डेरी मिल्क	शिव प्रसाद बस्याल	तानसेन, सिल्खानटोल	घरेलु	075-520527
१२६	ढकाल डेरी उद्योग	इन्द्र प्रसाद ढकाल	रामपुर, पाल्पा	घरेलु	9847244739
१२७	स.को.रेशम खड्का	साकार शौरभ डेरी	दाङ्ग	घरेलु	9857820050
१२८	नरेश खनाल	खनाल डेरी	दाङ्ग	घरेलु	9847841127
१२९	खेम राज घिमिरे	लमही डेरी	लमही, दाङ्ग	घरेलु	9857840454
१३०	विनिल के.सी.	गणेश डेरी उद्योग	दाङ्ग	घरेलु	9857820138
१३१	गंगाधर भुपाल	राप्ती डेरी	दाङ्ग	घरेलु	9847822570
१३२	भुषण सुवेदि	स्वर्गद्वारी डेरी	दाङ्ग	घरेलु	9847965101
१३३	अर्जुन बस्नेत	न्यु पशुपति दुग्ध सं.वि.के	तुल्सीपुर	घरेलु	9857822695
१३४	दिपक पोखरेल	पोखरेल डेरी	तुल्सीपुर-८	घरेलु	9847887104
१३५	लिलाधर शर्मा	लिला डेरी	दाङ्ग	घरेलु	9857832107

३.२ नेपाल डेरी उद्योग संघ DIA संग संबन्धित डेरी उद्योगहरूको विवरण

S. No:	Name of Dairy Industries	Address	Contact Person	Contact No:
1	Adhunik Dairy Pvt.Ltd.	Naya Bazar, kathmandu	Purna Bdr. Thapa	4361342
2	Bhaktapur Dairy Pvt.Ltd	Bhaktapur Industrial Zone,	Puspa Ram Sainju	6610285,
3	Kalika Dairy Co.Pvt.Ltd	Bageswori V.D. C 2, Bkt	Ram Prd. Tyata	6614108
4	Kathmandu Dairy Pvt. Ltd	Babarmahal,ktm	Pradeep Maharjan	4244155, 4223160
5	Kharipati Dairy Pvt. Ltd	Chhaling V.D.C. 8, Bkt	Vishwa Ram khadka	5091221, 5091187
6	Nava Pravat Dairy Pvt. Ltd	Chapagawn, V.D.C. 6, Lalitpur	Kamal Raj Humagain	5570631
7	Nepal Dairy Pvt.Ltd	khumaltar V. D. C. Lalitpur	Araniko Rajbhandari	5550373
8	Puspa Dairy Udhog	Balaju kathmandu	Puspa Raj Basnet	4350203
9	Rajdhani Dairy Pvt. Ltd	Chapagawn, V.D.C. Lalitpur	Raj Kumar Dahal	5571473
10	Sainju Dairy pvt.Ltd	Chhaling V.D.C. 8, Bkt	Surya Ram Sainju	6610043
11	Sujal Dairy Pvt. Ltd	Pokhara Industrial Zone Pokhara	Nirajan Shrestha	9856020226
12	Modern Dairy I. Pvt. Ltd	Gundu v D C 7, Bkt	Keshab prd. Lamichhane	4260760, 6635585
13	Integrated Dairy and Agro. Products Ltd	Subba Gaun paunati, kavre	Krishna k. Rathi	6637862
14	Sanjeevani Dairy Udhog	Jajati Bhaktapur	Omkar shrestha Saurav chand	5591388
15	Chitawan Milk Ltd	Thimura Chitawan	Rahesbabu Shrestha	4433860, 4433933
16	Jagadamba Dairy Pvt. Ltd	Bhaktapur Industrial Zone, Bhaktapur	Shivacharan Tyata	6610501
17	Hetauda Dairy I. Pvt. Ltd	Hetauda Industrial Zone , Makawanpur	Santosh Yadhav	057-621472
18	Kamadheniu Dairy Coop. Sunsari	Sunsari	Teeka Pd. Ojha	985204605
19	Idea Plus Dairy Pvt. Ltd	Jharuwa Rashi Lalitpur	Laxman Maharjan	9851062436
20	Country Food Pvt. Ltd	Chitapol Bhaktapur	Santosh Lal Shrestha	9851041873
21	Samuhik Krishak Dairy Ltd	Balaju Industrial Zone	Rabi Rijal	9855062578
22	Samyukta Dairy Pvt. Ltd	Patan Lalitpur	Kul Pd. Ghimire	9851094450
23	Tulasa Dairy Pvt. Ltd	Mulpani	Ram Chandra Thapa	9851041949
24	Dairy Industries Association	p.o.Box No. 6157	9841610649	4222567

३.३ हिमालयन चीज उत्पादक संघ, पशुपतिनगर ९, इलाम

क्र.सं.	नाम	ठेगाना	डेरी	मोबाइल नं.
१	श्री रीता शेर्पा	साखेजुड ५	कञ्चनजंघा डेरी	९८१४०४०४५०
२	श्री गोविन्द खड्का	पशुपतिनगर ३	अनमोल डेरी	९७४२६४८७७२

३	श्री रिञ्जफुर्वा शेर्पा	सुलुबुड १	शेर्पा डेरी	९८४४६१२४७१
४	श्री सविन शेर्पा	साखेजुड १	इलामेली डेरी	९८५१०६३०७३
५	श्री चन्द्र बहादुर राई	पशुपतिनगर ८	पञ्चामृत डेरी	९८१४९२६७४१
६	श्री तुलुकामी थिड तामाड	पशुपतिनगर ९	लक्की डेरी	९८४२६५७८७४
७	श्री दावा पाखिन	फिक्कल, आहाले	कुसाड डेरी	९८४२६३६११२
८	श्री महेन्द्र प्रधान	पशुपतिनगर ८	विनायक डेरी	९८४२६०१०८३
९	श्री मन कुमारी सुनुवार	बाघखोर ८	पाण्डव डेरी	९८४२६४४०७३
१०	श्री छिन्जु योल्मो	पशुपतिनगर ९	कर्म डेरी	९८४२६३५१३०
११	श्री धन कुमार प्रधान	गोर्खे ४	सागरसुलभ डेरी	९७४२६४८०८०
१२	श्री धनसिंह राई	साखेजुड ५, रक्से	त्रियुगा डेरी	९८१७०१४९७१
१३	श्री प्रेम याल्मो	फिदिम ११	संगीता डेरी	९८१८८६९३३०
१४	श्री इन्दिवर खड्का	पशुपतिनगर ९	यति डेरी	९८५१११३६८८
१५	श्री विजय खम्बु	नयांबजार ६	उच्च पहाडी डेरी	९८५२६८०८४१
१६	श्री निमा शेर्पा	श्री अन्तु ५	चेवा डेरी	९८०८९३६३७२
१७	श्री लाक्पा याल्मो	नामसाडि ४	पाथीभरा डेरी	९८४२७३६९११
१८	श्री इन्द्र ब. गुरुड	पौवा भंज्याड	पौवा डेरी	९८४२७८४७४५
१९	श्री राम बहादुर राई	पांचथर ५	रवि डेरी	९८५६०२३८५५
२०	श्री घनश्यामा खत्री	चौमता, इलाम	पौराखी डेरी	९८१६०६९७६०
२१	श्री लगेज राई	पशुपतिनगर ४		९८४२७२८१६३
२२	श्री पासाड तामाड	वाङ्गीन	जनजागरण डेरी	९८०४९३२५२१

अनुसूचि ४ पशुपालन क्षेत्रमा अनुदान विवरण, २०७२/७३

४.१ केन्द्रीय कार्यक्रमको अनुदान विवरण

सि.न	वितरण रकम रु हजारमा	विवरण	कैफियत
१	२०७४७४	१० हिमाली जिल्लामा पशुपालन, कृषि, जडिबुटी खेति तथा व्यवशाय	विस्तृत विवरण संलग्न
२	२०४५००	डेरी, माशु उद्योग/प्रशोधन, ढुवानी साधन, बधस्थल निर्माण	विस्तृत विवरण संलग्न
३	१६५६९६		
३.१	७२७००	गाइ भैसी फार्म सुधार	विस्तृत विवरण संलग्न
३.२	३२०००	वाखा फार्म सुधार	विस्तृत विवरण संलग्न
३.३	९७५०	बंगुर फार्म सुधार	विस्तृत विवरण संलग्न
३.४	१४०००	बंगुर फार्म सृदृडिकरण	विस्तृत विवरण संलग्न
३.५	७०००	वाखा फार्म सृदृडिकरण	विस्तृत विवरण संलग्न
३.६	३०२४६	गाइभैसी फार्म सृदृडिकरण	विस्तृत विवरण संलग्न
केन्द्रीय कार्यक्रम कुल जम्मा	७४३३६६		

४.२ निक्षेपित कार्यक्रमको अनुदान विवरण

सि.न	जिल्ला/विकास क्षेत्र	अनुदान रकम रु हजारमा	खर्च रु हजारमा	विवरण
क	पुर्बान्चल			
१	पांचथर	१३६५	१३६५	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, दुवानी
२	मोरगं	४५८२	४५८२	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
३	सुनसरी	३५७६	३५७६	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
४	धनकुटा	४२१२	४२१२	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
५	ताप्लेजुगं	२४१७	२४१७	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
६	सिराहा	२८००	२८००	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
७	सोलु	१७६५	१७६५	याक, भैसी, बाखरा, बंगुर भेडापालन समुह/समितीमा गोठ/खोर सुधार, पशु दुवानी
८	उदयपुर	१८००	१७७५	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
९	इलाम	३२००	३१५०	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
१०	सप्तरी	४१००	४१००	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
११	खोटागं	२८००	२८००	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
<u>12</u>	संखुवासभा	३८५	३८५	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
१३	भोजपुर	४११९	४११९	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
१४	ओखलढुंगा	३९३५	३९३५	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
१५	तेरथुम	३२२२	३२२२	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
१६	फापा	६०२	६०२	गोठ/खोर सुधार, च्याफकटर, मिल्कक्यान, पशु दुवानी
पुर्बान्चल जम्मा		४४८८०	४४८०५	
ख	मध्यमान्चल			
१	दोलखा	६४२	६४२	गोठ/खोर सुधार
२	सिन्धुली	९००	९००	बाखा, बंगुर, मासु पसल सुधार घांसको नर्सरी स्थापना
३	धनुषा	३५४२	३५४२	गोठ/खोर सुधार, गाई फार्म स्थापना

४	महोत्तरी	९००	९००	गोठ सुधार, चिलिड भ्याट
५	सर्लाही	२१२०	२१२०	मासु पसल सुधार, वधस्थल सुधार
६	रसुवा	३३१६	३३१६	गोठ सुधार, बाखा, कुखुरा पकेट प्याकेज
७	धादिङ्ग	६०७५	६०७५	गोठ सुधार युवा लक्षित गाई भैंसी बाखा कुखुरा पकेट प्याकेज
८	नुवाकोट	१८००	१८००	व्यवसायिक गाई भैंसी बाखा
९	सिन्धुपाल्चोक	३००	३००	युवा लक्षित बाखा पालन कार्यक्रम
१०	काभ्रे	२८००	२८००	गाई भैंसी बाखा प्रवर्द्धन
११	काठमाण्डौ	१२७०	१२७०	व्यवसायिक फार्म सुदृढिकरण
12	ललितपुर	३२९०	३२९०	गोठ सुधार, चिलिड भ्याट, मासु पसल सुधार
१३	चितवन	२०००	२०००	गाई भैंसी पालन कार्यक्रम लागत साभेदारी
१४	मकवानपुर	१६००	१६००	युवा लक्षित व्यवसायिक बंगुर प्रवर्द्धन
१५	पर्सा	२६४५	२६४५	प्याकेज कार्यक्रम, बोका वितरण
१६	बारा	२४००	२४००	युवा लक्षित कार्यक्रम प्रसार
१७	रौतहट	२९५४	२९५४	गोठ/खोर सुधार, निर्माण
१८	रामेछाप	४३५	४३५	गोठ तथा भकारो सुधार, च्याप कटर बोका वितरण
१९	भक्तपुर	९००	९००	गाई बंगुर पालन पशु सेवा प्रसार
मध्यमान्चल जम्मा		३९८८९	३९८८९	
ग	पश्चिमान्चल			
१	स्याङ्जा	५४४०	५४४०	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार, बोका वितरण
२	मनाङ्ग	६४५	६४५	बोका र याक वितरण
३	म्याग्दी	२१११	२१११	गोठ सुधार, च्याफ कटर बोका वितरण पशु आहारा
४	बागलुङ्ग	३६५८	३६५८	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
५	गुल्मी	३४८०	३४८०	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
६	पाल्पा	५१११	५१११	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
७	कपिलबस्तु	११२०	११२०	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,

८	कास्की	३८५०	३८५०	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
९	मुस्ताङ्ग	१८२	१८२	बोका । च्याङ्गा,थुमा र याक वितरणऽ पशु आहारा
१०	लमुङ्ग	३४५०	३४५०	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
११	तनहु	२५७९	२५७९	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
१२	रुपन्देही	२२००	२२००	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
१३	नवलपरासी	३२२५	३२२५	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
१४	अर्घाखाची	१७५१	१७५१	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
१५	पर्वत	३६७८	३६७८	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
१६	गोरखा	९१७९	९१७९	गोठ/खोर सुधार डेरी पसल/मासु पसल सुधार,
पश्चिमान्चल जम्मा		५१६५९	५१६५९	
घ	मध्यपश्चिमान्चल			
१	हुम्ला	१८०५	१८०५	मासु पसल सुधार तथा नक्ष सुधारकोलागि भाले पशुहरु वितरण
२	सुगु	४८२	४८२	बोका, थुमा, राँगा, साँढे वितरण
३	जुम्ला	९५०	९५०	भाले पशुहरु, जर्सी गाई, कुखुरा/घाँस प्याकेज, गोठ/खोर सुधार
४	कालिकोट	५१०५	४८८५	भैँसी, बाख्रा, बंगुर, कुखुरा पालन र पशु नक्ष सुधार
५	डोल्पा	४८०	४८०	नक्ष सुधारको लागी भाले पशुहरु वितरण
६	रुकुम	४५०	४००	मासु पसल, बाखाको खोर निर्माणको लाई
७	रोल्पा	३९१२	३९१२	गाई, भैँसी, राँगा, बोका, बंगुर, कुखुरा, एकल महिला, भकारो सुधार
८	सल्यान	१९८४	१९८४	राँगा, बोका, कुखुरा, डेरी पसल/मासु पसल, गोठ/खोर सुधार, च्याफ कटर, मिनरल ब्लक वितरण
९	प्यूठान	३१०३	३१०३	डेरी पसल/मासु पसल, गोठ/खोर सुधार, तौलने मेशिन, मिल्क क्यान, च्याफ कटर, बंगुरका पाठापाठी र भाले पशु खरिद
१०	दांग	२१४७	२१४७	डेरी पसल/मासु पसल, गोठ/खोर सुधार, च्याफ कटर खरिद

११	दैलेख	२६१५	२६१५	डेरी पसल/मासु पसल, गोठ/खोर सुधार, भाले पशुहरु वितरण
१२	जाजरकोट	२१२५	२१२५	डेरी पसल/मासु पसल, गोठ/खोर सुधार, भाले पशुहरु वितरण
१३	सुर्खेत	१९५०	१८८२	बोका वितरण, डेरी पसल, गोठ/खोर सुधार, च्याफ कटर खरिद
१४	बर्दिया	२४३५	२४३५	घाँस पकेटडेरी पसल/मासु पसल, गोठ/खोर सुधार, च्याफ कटर खरिद
१५	बाँके	१२३३	१०७२	घाँस श्रोत केन्द्र सिंचाई, गोठ/खोर सुधार, च्याफ कटर खरिद
मध्य पश्चिमान्चल जम्मा		३०७७६	३०२७७	
ड.	सुदुर पश्चिमान्चल			
१	कैलाली	६०००	६०००	मासुका लागि पाडा पाडी हुकाउने, आयआर्जन बंगुर पालन, दलित जनजाती महिला बाखा पालन कुखुरापालन का साथै नक्ष सुधारका बोका ,विर तथा घाँसको विउ वितरण ।
२	कंचनपुर	४३००	४३००	व्यवसायिक फर्म सुद्वढिकरण, गाईभैसी बाखा तथा अन्य आयआर्जन बाखापालन, बंगुरपालका साथै घाँस विउ तथा उन्नत नक्ष ।
३	डडेल्धुरा	८०००	८०००	गोठ तथा खोर सुद्वढिकरण दलित महिला तथा लोप उन्मुख वर्ग बाखापालन कुखुरापालन बंगुरपालन का साथै पशु नक्ष सुधार विउ वितरण आदी ।
४	बैतडी	४०००	४०००	बाखा फार्म सुद्वढिकरण गाईपालन कार्यक्रम का साथै उन्नत नक्षका विउ तथा पशुहरु वितरण ।
५	दार्चुला	३०००	३०००	फर्म सुद्वढिकरण गाईभैसि, खरायोपालन भेडापालनका साथै उन्नत नक्षको विउ वितरण आदी ।
६	डोटी	५०००	५०००	व्यसायिक फर्म सुद्वढिकरण गाई भैसी बाखा बंगुरपालन बाखापालन घाँस विकासका साथै उन्नत नक्ष विउ वितरण आदी ।
७	अछाम	४०००	४०००	बाखापालन कार्कम व्यवसायिक फर्म सुद्वढिकरण नक्षसुधार विउ तथा बंगुरपालन कार्यक्रम ।
८	बझाङ्ग	२०००	२०००	उन्नत गाईपालन आयआर्जन कुखुरापालन बाखापालन भेडापालन तथा बंगुरपालन उन्नत नक्षको विउ वितरण ।

९	बाजुरा	४०००	४०००	व्यवसायिक भेडावाखा फर्म सुद्विडिकरण, व्यवसायिक गाईभैसिपालन, आयआर्जन कुखुरा तथा बंगुरपालनका साथै उन्नत नश्व विउ वितरण ।
सुदुर पञ्चमान्चल जम्मा		४०३००	४०३००	
कुल ७५ जिल्ला		२०७५०४	२०६९३०	

४.३ अनुदानका बिस्तृत विवरण

४.३.१ पशुपंक्षी बजार प्रबर्द्धन कार्यक्रम अन्तरगत अनुदान विवरण, २०७२/७३

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	व्यवसायको किसिम
१	राजधानी डेरी प्रा.लि.	ललितपुर	साना डेरी उद्योग प्रवर्द्धन
२	सुरभि एग्रिकल्चर एण्ड टेक्नोलोजी प्रा.लि.	लमजुङ्ग	साना डेरी उद्योग प्रवर्द्धन
३	सहज डेरी उद्योग	चितवन	साना डेरी उद्योग प्रवर्द्धन

१	उच्च पहाडी कृषि सहकारी संस्था लि.	सिन्धुली	मासुजन्य उद्योग प्रवर्द्धन
२	गौरीशंकर बहुउद्देशिय कृषि फर्म	भक्तपुर	मासुजन्य उद्योग प्रवर्द्धन
३	नवदिप एगो प्रा.लि.	चितवन	मासुजन्य उद्योग प्रवर्द्धन

सि.नं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	व्यवसायको किसिम
१	पोखरा हिमालयन मिट्स प्रा.लि.	कास्की	मासु दुवानीका लागि रेफ्रिजेरेटेड भ्यान खरिद
२	सप्तकोशी पोल्ट्री फर्म प्रा.लि.	उदयपुर	मासु दुवानीका लागि रेफ्रिजेरेटेड भ्यान खरिद

सि.नं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	व्यवसायको किसिम
१	न्यू महेशवरी सप्लायर्स	भक्तपुर	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
२	काठमाण्डौ मिटमार्ट प्रा.लि.	काठमाण्डौ	मासु प्रशोधन उद्योग प्रवर्द्धन
३	आरोग्य प्रशोधित मासु उद्योग	काभ्रे	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
४	मकालु फ्रेस हाउस प्रा.लि.	काठमाण्डौ	मासु प्रशोधन उद्योग प्रवर्द्धन
५	चन्द्रापुर महिला कृषि सहकारी संस्था लि.	रौतहट	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
६	ज्योती बंगुर मासु विक्री केन्द्र वधस्थल	काभ्रे	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
७	कुलुङ्ग बंगुर फार्म	भापा	मासु प्रशोधन उद्योग प्रवर्द्धन
८	जेन्युईन फुड टेक प्रा.लि.	काठमाण्डौ	मासु प्रशोधन उद्योग प्रवर्द्धन
९	विवेक मासु पसल	वागलुङ्ग	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
१०	VRC मिटमार्ट एण्ड अर्गानिक फुड	सुनसरी	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
११	ऐश्वर्य फ्रेस हाउस	सुनसरी	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
१२	हेमराज पोलिट्र सप्लायर्स	कैलाली	पशुवधस्थल निर्माण सुधार
१३	सम्मान एगो फर्म	रौतहट	मासु प्रशोधन उद्योग प्रवर्द्धन
१४	ए.सि. फुड इन्डस्ट्रिज	सर्लाही	पशुवधस्थल निर्माण सुधार

४.३.२ पशु विकास सेवा कार्यक्रम अन्तरगत अनुदान विवरण, २०७२/७३

युवा लक्षित विशेष पशु उत्पादन कार्यक्रम

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरूको संख्या
१	इलाम	त्रिब्रसश गाई फार्म	विष्णु कु. रेग्मी	सू.न.पा ३	६७४२६००५०९	३०
		प्रगतिशिल गाई फार्म	घनश्याम घिमिरे	सू.न.पा१५	९८४२६४४६७९	५
		जनजागृति उध्यशिल गाई फार्म	भक्त ब. खड्का	सू.न.पा १५	९८४२७२१५०१	५
		हिमचुली पशुपालन फार्म	बालकृष्ण भट्टराई	फाकफोक	९८०७९६९३६०	
		राम गाई फार्म	राम ब. खाम्दाक	जमुना ३	९८४२७८४७७२	५
		उत्तम गौ फर्म	उत्तम कु. योङ्हाड	चलाचुली	९८१५१७३६८८	५
		सिता हरियालि गाई पालन	विष्णु भण्डारी	लक्ष्मीपुर	२३६९३९४१	५
२	झापा	कृष्ण गाई फार्म	चन्द्र कु. धमला	भेची ७	९८४२६५६९७३	१४
		पाथिभरा एग्रो फार्म	छत्र व. थापा	चकचकी ७	९८१६०११४३२	३२
		सिद्धकाली पशुपालन उद्योग	डिक व. कार्की	दमक १७	९८४४६७८२८५	२०
		प्रसाई गाई तथा कुखुरा पालन फार्म	कोपिला खरेल	लखनपुर २	९८४२६३९४६१	१६
		हाम्रो कृषि फार्म	युवराज बराल	वितार्मोड ५	९८५२६३०२५	३१
		सिद्धकाली गाई फार्म	गंगा देवि दाहाल	दमक १९	९८१३३१५९६२	१४
		ढकाल गाई फार्म	दिनेश ढकाल	कोहबरा १	९८५२६७६५५६	१९
२	झापा	बाहनडाँगी कृषि तथा पशु फार्म	केशव सुवेदि	बाहुनडाँगी २	९८४२६५४१७९	१५
		साहारा कृषि परियोजना	लक्ष्मी प्रसाद सिटौला	गरामनी २	९८५२६७२६३६	४०
		बाँसकोटा पशु फार्म	राजेश बासकोटा	बाहुनडाँगी १	९७४२६८०९५३	३३
		मार्गदर्शन कृषि तथा पशुपालन केन्द्र	घनश्याम खनाल	बाहुनडाँगी १	९८०१४४६०००	२८
		अभियान कृषि तथा पशुपालन केन्द्र	निरोज बोगटी	बाहुनडाँगी १	९८१५९६५१३२	७५
३	मोरङ	रबा कृषि फार्म	बाबुराम चौधरी	डांगीहाट ५	९८४२०५८१३५	२४
		सृजना कृषि फार्म	शोम कुमारी बस्नेत	उर्लावारी	९८०४०६८६३९	१४
		जि.के कृषि फार्म	गंगा प्रसाद अधिकारी	सुन्दरदरलाही	९७४११२६१२६	९
		अमर कृषि फार्म	अमरलाल साह	बिराटनगर ११	९८०७०१३५१९	१०

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		बिराट कृषि फार्म	सियाराम यादव	बिराटनगर १८	९८४२०२३६९३	११
		मां लक्ष्मी कृषि फार्म	इन्द्र देव यादव	बिराटनगर १३	९८४२२४४७१५	७
		आकृति कृषि फार्म	कृष्ण प्र आचार्य	मधुमल्ल ९	९८६२०१५७९१	१६
		रेगमी कृषि फार्म	बिबेक रेगमी	बिराटनगर २	९८४२०४९५६९	९
		नुमा कृषि फार्म	धन ब . लिम्बु	कोशि हरैचा ५	९८१९३४७८३७	८
		गृहिणी लक्ष्मी कृषि फार्म	चन्द्र ब. गौतम	दर्वेसा १	९८०६२०१२५७	९
३	मोरङ	पोखेली गाई फार्म	लक्ष्मी ना. पोखेल	कोशि हरैचा ३	९८४२५४२६९०	१७
		तारा राधानगर गाई फार्म	तारानाथ सापकोटा	बाहुनी ९	९८१९०१५७६९	२१
		भगवती कृषि फार्म	यूवराज बास्तोला लगायत ४ जना	दर्वेसा ७	९८५२०३०७७६	१८
		मान्यता सायन कृ. व. उ. फार्म प्रा. लि	देवि प्र. पाण्डे	कोशिहरैचा १५	९८५२०२१७९२	७०
४	सुनसरी	शुभ लक्ष्मी पशुपालन फार्म	परमेश्वर यादव	भोक्तहा ६	९८६२०४०५५६	१९
		रमना केटल स्टेशन	रमना पन्त	इवरुवा ७	९८४२५४२३९४	१९
		सृजना कृषि फार्म	बाबुराम ओझा	रामधुनी भासी५	९८४२३०७९६९	१९
		हालविर एकिकृत कृषि फार्म	खड्ग नारायण चीधरी	रासफ १	९८४२४१२९२२	१९
		सिताराम गाई फार्म	पंचलाल महत्तो	छिटहा ४	९८०७०१६४५१	१८
		पुजा पशुपालन फार्म	अशोक यादव	साहेवजंग ७	९८१७३०५९६४	१८
		न्यू बुढासुब्बा कृषि फार्म	मनराज पुरी	इटहरी २६	९८४२३४३९८२	१८
		हलेसी गाई फार्म	रविन कुमार विष्ट	महेन्द्रनगर ६	९८४२१८३९४९	१९
		किरण गाई भैसी पशु पालन फार्म	महान्नद प्रसाद साह	प.कुसाहा ५	९८६२००१७५९	१७
		ओम टेडर्स	वेचन प्रसाद मेहत	कसानगंज ४	९८५२०२९१२९	१८
		दुर्गा गाई फार्म	सूर्यनारायण यादव	लौकही २	९८०५३६४६९०	१८
४	सुनसरी	मातृभूमि एग्रोकल्चर एण्ड फार्मिङ प्रा. लि	विष्णु सुनुवार	धरान २२	९८१३४७९१४१	१८
		किरात केटल फार्म	रामध्वज राई	इटहरी २	९८४२२८२५५५	१९
		गजव पशुपालन केन्द्र	गोमा कुमारी पराजुलि	अमाहविलहा६	९८४२१९०७९१	१९
		बस्नेत कृषि फार्म	देवेन्द्र बस्नेत	इनरुवा ७	९८४२१२५३४९	१९
		बसिष्ठ गौ सदन	नरेन्द्र खरेल	दुहविभलुवा ४	९८४२०७६०७२	१९

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या	
५	धनकुटा	सिद्धिदेवि भण्डारी कृषि फार्म	गोविन्द भण्डारी	मुर्तिढुङ्गा ५	९८०७०३१२५७	१५	
		प्रगतिशिल नमूना गाई फार्म	डिक ब. खड्का	परवादिन ६	९८६२०५१००१	१३	
		पौडयाल कृषि फार्म	भिम ब. पौडयाल	मारककटहर६	९८६२१३५५४२	१३	
		कञ्चनजंगा गाई फार्म	धन ब. कटुवाल	मारककटहर४	९८५२०५०५६०	१८	
		डालीटार कृषि तथा पशुपालन फर्म	देवि ब. सार्कि	पा.न.पा ८	९८४२४७७५४१	११	
६	सप्तरी	श्री सप्तरी फार्म	दिनेश साह	भगतपुर ५	९८०७७९६५५३	१०	
		श्री सप्तरी बहुउद्देश्यीय पशु तथा कृषि फार्म	बिरेन्द्र प्र. मंडल	न.पा.रा.बि ६	९८४२८२२०८९७	११	
		श्री छिन्नामस्ता गाई फार्म	बिरेन्द्र प्र मंडल	बरहिविरपुर २	९८०४७४९४४४९	७	
		श्री बाबा धर्मराज गाई भैसी पशुपालन फार्म	श्री कान्त यादन	रम्पुरा मलहनिया ३	९८१९७९८८५८	१३	
६	सप्तरी	श्री तामाङ व्यावसाहिक निजी गाईपालन फार्म	शेरबहादुर तामाङ	बकधुवा ७	९८०७७६५२९२	११	
		श्री गोविन्दराज गाई फार्म	दिनेश राउत	सप्तकोशीन.पा.५	९८६२८०६१५७	२०	
		भुमिका व्यवसायिक पशुपालन फर्म	दयासागर पौडेल	बकधुवा ७	९८१४७२४९३२	११	
		श्री शास्त्री गौशाला पशुपालन फार्म	दिपेन्द्र कु. यादव	रायपुर ७	९८५२८२१३२१	१२	
		श्री गंगा लक्ष्मी पशुपालन फार्म	दिपेन्द्र कु. आचार्य	बकधुवा ७	९८४२८२०२५७	२५	
७	उदयपुर	परिवर्तन गाई पालन फार्म	परिवर्तन गाईपालन फार्म	त्रि.न.पा. ७			
		कमल गाई पालन फर्म	कमल गाई पालन फर्म	त्रि.न.पा.१५			
		दाहाल कृषि तथा पशु पालन फार्म	दाहाल कृषि तथा पशु पालन फार्म	त्रि.न.पा. ७			
		धमला गाई फार्म	धमला गाई फार्म	त्रि.न.पा. ७			
		सिग्देल कृषि तथा पशुफर्म	सिग्देल कृषि तथा	त्रि.न.पा.११			
		कटेल गाई फर्म	कटेल गाई फर्म	त्रि.न.पा. ८			
		बरुवा गाई फार्म	बरुवा गाई फार्म	त्रि.न.पा.१			
७	उदयपुर	अधिकारी बहूउद्देश्यीय पशु पालन तथा कृषि फर्म	अधिकारी बहूउद्देश्यीय पशु पालन तथा कृषि फर्म	वे.व.न.पा.४			

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		ढकाल भैसी पालन फार्म	ढकाल भैसीपालन फार्म	त्रि.न.पा. ७		
		आर.जी गाईभैसी पालक तथा दूध खरिद विक्रि फर्म	आर.जी गाईभैसी पालक तथा दूध खरिद विक्रि फर्म	कटारि ५		
		कञ्चन एकिकृत पशुपालन तथा कृषि फर्म	कञ्चन एकिकृत पशुपालन तथा कृषि फर्म	हडिया ६		
८	सिराहा	श्री कृष्ण पशुपालन फार्म	देव चन्द्र यादव	नरहा रिगौल २	९८०४७२८०५२	१४
		आराधाना पशुपालन फार्म	राम प्यारी देवि यादव	इटाटार २	९८४२८५०७४९	११
		आदित्य भूसी फार्म	दुर्गानन्द साह	लहान १३	९८४२८२८६८६	९
		सागर भैसी फार्म	अरुण कु. यादव	सिरहा न.पा ८	९८११७३७१३०	९
		रामा पशु पालन केन्द्र	राम अशिष यादव	चन्द्रअयोध्यापूर ४	९८१३४७९७३०	९
९	धनुषा	विकास दुग्ध व्यवसाय तथा दुग्ध पर्दाथ उत्पादन फार्म	एकाशी देवी यादव	जनकपुर उप म.न.पा १	९८४४११५५९९	२१
		गौपाल व्या तथा पशु पालन उद्योग	सगर ठाकुर	क्षि.न.पा	९८०४८६०६००	१२
९	धनुषा	कन्हैया गाई भैसी फार्म	नन्द कुमार यादव	ज.उप.म.न.पा१४	९८१७८५२९६०	१३
		राधा गाई भैसी फार्म	प्रमिला यादव	ज.उप.म.न.पा ९	९८०७६८९४०१	१२
		चाँदनी गाई फार्म	सुरेन्द्र कुमार यादव	बहेडाबेला	९८१८८९४७३५	११
		माँ भगवती गाई फार्म	स्रजीव कुमार यादव	महेन्द्रनगर	९८१३२१४४६२	११
		कृष्ण भैसी फार्म	राज कुमार महातो	बेंगाडाव ८	९८१७८७४३७७	५
		काली भैसी फार्म	काली चरन यादव	ज.उप.म.न.पा ४	९८१९६४०९३९	६
		मनोज गाई फार्म	मनोज कुमार यादव	ल.बगेबा ५	९८१६८३२८३७	५
		गापाल गाई फार्म	ईन्द्र कुमार झा	ल.बगेबा ५	९८१६८०९९१६	५
		शिव कृष्ण गाई फार्म	केशव प्रसाद यादव	बनिनीयां ३	९८१२१७०७३३	५
		रोशनी गाई फार्म	भरत लाल साह	ज.उप.म.न.पा१६	९८०७६५८४५६	५
		कृष्णा भैसी फार्म	कृष्ण कुमार महतो	रघुनाथपुर २	९८०१६१७५५२	५
		जानकी भैसी फार्म	शिव शंकर यादव	ता.सिरसिया ६	९८१५८८६०३४	५
		सानोभाइ भैसी पालन तथा दुध उत्पादन फार्म	राम नन्दन यादव	सिनुरजोडा २	९८०४८१२७२४	७
		राधा कृष्ण गाई फार्म	रंजु देवि	बेंगाडावर	९८०७६८५४५५	६

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		डिहिवार ब्या पशु फार्म	गुलाव चन्द्र यादव	धनुषधाम ७	९८१९८०३६४५	५
		मांमहरानी गाई फार्म	राज कुमार साह	ज.उप.म.न.पा१६	९८०१६०७५३८	५
१०	महोत्तरी	धनलक्ष्मी पशु तथा कृषि व्यवसायी कम्पनी प्रा. लि.	गजेन्द्र यादव	औराही ७		१५
		यन्द्रवती भैसी फार्म	रविन्द्र यादव	बनचौरी ३		११
		भैसी पालन फार्म	चितरंजन कुमार यादव	धर्मपुर ५		५
		राधा कृष्ण गाई फार्म	किशोर कुुमार पौडेल	खयरमारा ८		८
		कमलामाई कृषि फार्म	ईच्छा बहादुर कार्की	खयरमारा ८		७
		गणेश गाई फार्म	राम अनुग्रह यादव	धर्मपुर ५		६
		यादव भैसी फार्म	उमेश कुमार यादव	ह.हरिनमारी ४		५
		दिव्या ागाई फार्म	विनोद कुमार झा	बथनाह १		५
		लक्ष्य पूरक भैसी फार्म	विश्व शंकर पाण्डे	सुगा ९		५
		पवन भैसी पालन फार्म	राम प्रताप मंडल	रामगोपालपुर २		५
		अम्बिका भैसी पालन फार्म	राजेश चन्द्र यादव	ह.हरिनमारी ४		५
		अधिकारी गाई फार्म	जितेन्द्र अधिकारी	हतिसर्वा ६		५
		ईन्देश भैसी पालन फार्म	ललित यादव	ह.हरिनमारी १		५
		नन्दनी भैसी फार्म	राम प्र. यादव	श्रीपुर ९		५
		हरिकृष्ण भैसी फार्म	अभय कुमार राज	धमौरा ८		५
		सुनित भैसी फार्म	राम किशोर यादव	पर्सा देवाड ४		५
शिव शक्ति गाई फार्म	विवेक शाह	गौशाला ७		५		
११	सर्लाही	नेपाल भैसी फर्म	महतो	ईश्वरपुर ९	९८१५८८४७२९	१४
		चन्दन भैसी पालन फार्म	बधनाथ राष	सलेमपुर१	९८४४०४६०४४	१३
		राजषि भैसी पालन फार्म	नत्यचन्द्र सिंक	बगदह	०४३(५२०७३७	१२
		हनुमान भैसी फर्म	प्रवेश राय	राजघाट २	९८१९६०११०८	१०
		सागर एण्ड सन्स एग्रो फार्म प्रा. लि	शुशिल कुमारर	रामवन १	९८४३७४१२२७	८
		देविका कृषि तथा पशु फार्म	राम भजन साह	मलंगवा १०		७
१२	सिन्धुली	कमलादोज गाई पालन तथा दुग्ध उत्पादन फार्म	मात्रिका प्रसाद भट्टराई	दुधैलि ४		५
		त्रिशक्ति बहुउद्देशिय कृषि	सुकमाया तामाड	दुधैलि ५		५

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		फार्म				
		रातामाटा गाईपालन फार्म	सविता थापा	क.न.पा. ६		६
		शभलक्ष्मी गाई पालन फार्म	सुजन प्रसाद भट्टराई	क.न.पा. ५		७
		कमला तामोर गाई पालन फार्म	निर्मला शर्मा	सिर्थैली १		१०
		भिमेश्वर गाई पालन तथा कृषि फार्म	शेषराज देवकोटा	भिमेश्वर ९		११
		उन्नत गाई पालन फार्म	मुक्ति नाज देवकोटा	भिमेश्वर ९		९
		अधिकारी गाई फार्म	विमल अधिकारी	क.न.पा.४		५
१३	दोलखा	वि.एण्ड वि भैसी फार्म	कृष्ण व. कार्की	फास्कु ५	९८४९२४२००३	५
		कालित्तचोक गाई फार्म	सुवाश वस्नेत	भि.न.पा १३	९८४४०००९७५	५
		कार्की भैसी फर्म	राज कार्की	भि.न.पा १३	९८४४२८८९९४८	५
		खानखोला गाई फार्म	तारा कुमार तामाङ	मिर्गे २	९७५४२०१०६४	५
		भण्डार भैसी फार्म	शान्ता व. जिरेल	जिरि ६	९८४३७२६३७५	५
१४	रामेछाप	भगवती रत्न शंकर गाई फार्म	रवि बोहोरा	तिल्पुङ ८	९८४१४०५४५०	१६
		सुनिता गाई पालन फार्म	सुवास थापा	म.न .पा. १२	९८४४१६४२१४	१०
		अंगिप गाई पालन फार्म	दिप क. थापा	मन्थली न.पा १	९८४१७०४९५०	१०
		दोरम्बा गाई पालन फार्म	मान ब. तामाङ	दोरम्बा २	९८४९३८२२७४	१०
		क्यामा गाई पालन फार्म	डवाछोतेड शेर्पा	गुम्दे २,	९८४३१९५१४	१४
		श्री बहुमुखी कृषि तथा पशु फार्म	सावित्रि घिमिरे	मन्थली नगरपालिका१	९७४४०४१७७७	१०
		थापा एण्ड कुडार गाई पालन फार्म	मन्जु कु. थापा	मन्थली नगरपालिका१	९८४४२४२५२३	१२
		सानीमदौ गाई पालन फर्म	जिवित सुवेदी	मन्थली १	९८४४०४४५०२	१६
		कृष्ण गाई पालन फार्म	देवेन्द्र कुमार थापा	मन्थली न.पा१	९८४४१४१६५५	१०
		कुशल भैसी पालन फर्म	निर्मला खड्का	मन्थली न.पा१३	९८४४१३७१०५	१०
१५	बारा	सुनमतिमाई गाई फर्म	युवराज उप्रेति	कोल्हवी ४, हनुमानगंज	९८४५१२५५६१	१४
		लक्ष्मी गाई भैसीपालन फार्म	चित्र ब. क्षेत्री	ग.न.पा.६, नगौल	९८४५६८५६०१	१६

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		गायत्री पशु पालन फर्म	गणेश कुमार बिष्ट	ग.न.पा २, सिमारा	९८४५८९८६४१	१२
		प्रशंशा बहुउद्देश्य कृषि फर्म प्रा.लि	राममाया तामाङ	ग.न.पा.१६ पैनीटोल	९८१११२८६४४	१५
		खडका गाई पालन फार्म	तेजकुमार खडका	सिहोर्वा ५	९८४५७९६३८३	१६
		सयुक्त गाई पालन फार्म	करण साह	कोल्हबी ८	९८१९२६३०३८	१९
		बौधिमाई कृषि फार्म	चुमन प्रसाद	ग.न.पा.८, जितपुर	९८५१०१०१३६ ९८०४२६११३६	१३
१६	मकवान पुर	वंशगोपाल भैसी फर्म	इम नाथ तिमल्सिना	म. गढि ३	९८५५०७०४७८	२२
		राधाकृष्ण करुणा गाईफार्म	श्याम सुन्दर तिमल्सिना	म. गढि ५	९८९४५५७७३३५	२१
		चुनदेवि गाई फार्म	किरण गोपाली	चित्लाड ६	९८५५०७०४७८	२०
		श्रीराम गाई वि. फर्म	श्रीराम तिवारी	हेटौडा १२	९८६०३७८१९०	१३
		लक्ष्मी नारायण गाईभैसी फार्म	अनन्त प्र. बराल	हेटौडा ४	९८४५०७२६८५	१४
		चालिसे गाई फर्म	रामहरि संजेल	हेटौडा १९	९८४५५०२८९३	१४
		स्वर्णिम गाई फार्म	मुकुन्द प्रसाद न्यौपाने	म.गढि ६	९८४५५०३८२१	११
१७	चितवन	ढकाल पशुपालन तथा डेरी फार्म	श्री मोतीराम ढकाल	भ.उ.म.न.पा.१७	९८५५०५७५८८	११६
		अर्याल गाई फार्म	मुनादेवि थापा	खैरहनी ३	९८४५०६३६४५	४३
		मनकामना गाई फार्म	रुद्र ब. के.सी	खैरहनी ५	९८४५४२२१९५	४२
		दनौ गाई फार्म	नेत्रमणी दनै	राप्ती न.पा. ७	९८४५०९२१६१	३६
		मालीका गाई फार्म	विष्णु पुरी	र.न.पा ८,	९८४५०४३६९०	३१
		न्यू अनमोल लाइभस्टक फर्म	कृष्णराज भण्डारी	भ.उ.म.न.पा. २९	९८५५०५११३७	४१
		कालिका पशु वि. केन्द्र	तेज प्रकाश ढकाल	र.न.पा १५	९८४५१२०६५८	२३
		समुन्नत गाई फार्म		भ.उ.म.न.पा.६	९८४५३३३६३६	३५
		डिलाराम भैसी फार्म	बासु देव कडेल	खैरहनी ९,	९८४५१४०७२७	२७
		एन.पि. आइ पशुपालन फर्म	डा. दिपक तिवारी	भ.न.पा ११		२४
		कडेल गाई फार्म	डिलाराम कडेल		९८४५६९२५८९	३२
		गंगा जमुना गाई फार्म	जमुना थापा	र.न.पा १६	९८४५१०७६६९	२४
		ओजस्वी गाई फार्म	हरिश्चन्द्र अधिकारी	र.न.पा. १४	९८४५०८२२९५	२१
		पिठुवा पशुपालन फर्म	हरिकुमार श्रेष्ठ	र.न.पा १४	९८५५०६५९८२	२३
		रगीला दु.य. स. संस्था लि.	किरण राना	नारायणी न.पा ८		२३
सुरभी कृषि सहाकारी संस्था	रमेस पौडेल	भ.उ.न.पा.२१	९८५५०५२४२२	३३		

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		पौडेल गाई फार्म	सावित्री अधिकारी	भ.उ.न.पा ८	९८४५१७९६३२	१४
		अनुपा गाई फार्म	युवकला चापागाई	भ.उ.न.पा.२१	९८४१६८८६९०	१४
		सिद्धान्त गाई फार्म	भगिरथ तिमिलेना	भ.उ.न.पा २१	९८५५०५३१३९	१३
		यथार्थ गाई फार्म	केसव प्रसाद सापकोटा	भ.उ.न.पा २१		१६
१८	धादिङ	श्री लाप्साडकर्पो एग्रिकल्चर एण्ड लाइभष्टक डे. प्रा. लि	श्री रण ब. तामाङ	नलाङ ६	९८५१०४०७५६	१४
		श्री वि.एण्ड एस बहुउदरिय कृषि फार्म	श्री सम्झना पण्डित लामिछाने	नलाङ ३	९८५११३४३२७	७
		श्री सिद्धलेक पशुपालक कृषक समूह	श्री मिन ब. तामाङ	नलाङ ६	९८१८२७४४९८	११
		श्री हरियाली बशुउदेशिय. स.सं. लि	श्री भूमिरमण नेपाल	नि.न.पा	९८४१६१९४३१	९
		श्री संयुक्त कृषि तथा पशु पालन स सं लि	श्री राम कुमार श्रेष्ठ	कटुन्जे ९	९८४९७८०२८०	४१
१९	काठमाण्डौ	निलकण्ठ द्वारिका कृषि फार्म	द्वारिका महर्जन	टोखा ३	९८५१०७२३४७	९४
		विनायक कृषि सहकारी सं. लि.	राम कृष्ण महर्जन	किर्तिपुर १४	९८४१६२६९७२	४०
		महादेव कृषि फर्म प्रा.लि	डिल्ली प्रसाद खतिवडा	बुढानिलकण्ठ	९८४१६१३५१६	३२
		सालाका कृषि तथा ट्रेनिङ सेन्टर प्रा. लि	आडफुर्वा शेर्पा	नयांपाटी २	९८१८६३२०६९	१९
		दुर्गा चन्द्र अर्गानिक कृषि फार्म प्रा. लि	चन्द्र कुमारी के.सी	गोठाटार	९८४१६५३९०२	२७
		राकेश बहुउदरिय गाई तथा कुखुरा फार्म	राकेश बढाथोकि	स्यूचटार	९८५१०९२३५३	१५
१९	काठमाण्डौ	जयमा पशु पालन तथा कृषि फार्म	प्रदिप अधिकारी	शंखरापुर ७	९८५१०४७९१५	४८
		चुनी एग्रिकल्चर फार्म प्रा.लि	कुमारी खत्री	चन्द्रगिरी १८	९८४१२४९९९५	९
		नेपाल पशुपन्छि डेरी तथा कृषि कम्पनी	गोकुल नेपाल	सिनामंगल	९८०३६५१०८७	२
		पनेकु पशुपन्छी तथा कृषि फार्म	हेराकजी महर्जन	कामनपा ७ सिफल	९७४१२१०४१०	१२
		श्री कृष्ण गौ सदन कृषि फार्म	चेत प्र. पाण्डे	तारकेशर ३	९८४९१६४२४१	९
		कृपा गाई फार्म	रिता घिमिरे	दक्षिणकाली	९८४१९८३२३८	१०

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या	
२०	ललितपुर	ओम शान्ति कृषि फर्म प्रा. लि	श्री पुरुषोत्तम घिमिरे	घुसेल ७ ललितपुर	९८५११६००५२	२५	
		एस.एन.जी एग्रिकल्चर प्रा. लि	श्री सन्तोष घिमिरे	घुसेल ५	९८४३५७६५१०	२१	
		उन्नत पशु पालन तथा अग्रानिक कृषि फार्म	प्रविन तिमिलसिना	गोटिखेल	९७४१२२५३२३	८	
		आराध्य गाई भैसी फर्म	मुकुन्द हुमगाई	कार्यविनायक ७	९८४९१७७७०८	१५	
		लालीगुरास गाई भैसी तथा कृषि फर्म	राम प्रसाद घिमिरे	शंखु २, मलडाडा	९८६०३६०१९४	८	
२०	ललितपुर	शिव पार्वती कृषि फार्म	मुकुन्द सापकोटा	शंखु २	९८४३६४४१३८	१३	
		सावित्रा कृषि फार्म	राम कृष्ण घिमिरे	हरिसिद्धि २९	९८४९४३०३१०	१३	
		श्रीराम गाई भैसी तथा कृषि फार्म	राम प्रसाद सापकोटा	देविचौर	९८४३३६०२१३	९	
		भैरव नाथ कृषि तथा गाई भैसी पालन फार्म	शालिकराम घिमिरे	शंखु	९८४३५५५०३५	५	
		लम्साल कृषि फार्म	बेनि प्रसाद लम्साल	मानिखेल ६	९७५१०१०२६०	८	
		नमुना गाई तथा भैसी फर्म	सुन्दर प्रसाद तिमिलसीना	गोटीखेल ८	९८५१२२६३६४	९	
		बज्रबराही पशु पालन फार्म	चोल प्रसाद घिमिरे	खुमलटार	९८४१४०६६३०८	६	
		बालकृष्ण पशु तथा कृषि फर्म	बाल कृष्ण तिमिलसीना	ललितपुर २३	९८४१३३८५३६	७	
		शुभ प्रभात गाई भैसी पालन उद्योग	रामचन्द्र हुमागाई	बुलेख ६	९८४९८२९३०७	७	
		सुजल कृषि फर्म	हुमनाथ सिग्देल संजेल	कार्यविनायक ७	९८४३१९४१८७	१०	
सुजाता फर्म एण्ड डेरी प्रोडक्सन	नानिनाथ हुमागाई	सैबु १	९८५११८१६६८	१०			
२१	भक्तपुर	दिव्य शक्ति मल्टी फार्म	शक्ति थापा	नगरकोट ११	९८५२९२४६८	१७	
		जिमिनि कृषि तथा पालन रिसर्च सेन्टर	मन्जु कुवर	म.पु ठिमी	९८४१०६११५७	१५	
		महाकाल भैसी फार्म	बलराम दगांल	अनन्तलिङ्गेश्वर ४	९८०१०२१७७०	१३	
		जय गणेश गाई फार्म	प्रसान्त मान सिंह	चाँगुनारायण १५	९८४१०८०६९१	७	
		ओमकार गाई फार्म	सगिता कार्की	अनन्तलिङ्गेश्वर ३	९८४१३७४०६६	१३	

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		कृष्ण कन्हैया दूग्धवि. प्रा. लि	अजय देव श्रेष्ठ	म.पु ठिमी १६	९८५१०७३५३७	१२
		मिरुना गाई फार्म	नीराकार थापा	चाँगुनारायण १२	९८५१०५५२१३	१२
		बिशेश्वर महादेव गाई फार्म	दिलिप प्रसाद बन	चाँगुनारायण १	९८५१९१०३६	१२
		कोइराला गाई फार्म	अच्युत कोइराला	म.पू. ठिमी	९८४१४७७०८५	१३
		राधिका कृषि तथा पशु पालन गाई फार्म	राधिका रानाभाट	अनन्तलिङ्गेश्वर ३	९८४११८७७४९	१३
		अमृत गाई फार्म	प्रकाश पाण्डे	म.पू. ठिमी १६	९८४९०५७६००	११
		प्रज्वलदी गाई पालन तथा तरकारी खेति	केशर कुमारी दाहाल	सूर्यविनायक ४	९८४३३५०८२७	१३
		कामख्या देवी कृषि फार्म	माया खड्का	सूर्यविनायक सिपाडोल	९८४९७२०६५७	१०
		एभरेष्ट गाई फार्म	खेल कुमारी बास्तोला	सूर्यविनायक ४	९८६०३३०९५५	१५
२२	नुवाकोट	आशापुञ्ज कृषि केन्द्र	युधिर बस्नेत	वि.न.पा ९	९८४१९७०३३७	१०
		जलपा गाई फार्म	रामशरण रिमाल	ख.भ ७	९८५१०५८५२९	१०
		के.एस गाई फार्म	बलराम अधिकारी	ख.भ ७	९८४९४१२४७१	१०
		तार्केश्वर कृषि फार्म	सरोज पाण्डे	मदनपुर ५	९८०३६८५२८३	५
		न्यौपाने गाई फार्म	हिरानाथ न्यौपाने	विदुर ७	९८०३६८५२८३	५
		लक्ष्मी नारायण गाई फार्म	बलराम पाठक	बेलकोट २	९८४११८६४१२	५
		तिवारी कृषि फार्म	विमला तिवारी	बेलकोट २	९८४१०८८९०३	५
		गौरेश्वर पशु पालन फार्म	नारायण प्रसाद अधिकारी	ख.भ ५	९८१३७६८४००	५
		रिमाल गाई पालन उद्योग	कौशिला रिमाल	ख.भ ७	९८४१०८८३७	५
		महा लक्ष्मी कृषि उत्पादन फार्म	शोभा देवी धिताल	ख.भ ७	९८१८३४७०९५	५
		तिमिल्सीना गाई फार्म	कृष्ण प्रसाद तिमल्सीना	कुमरी ९	९७४१००१७७३	५
		सानो स्वर्ग चौपाय फार्म	जनार्दन घिमिरे	ओखरपौवा १	९८०३१२५६७८	५
		कामधेनु गाई पालन फार्म	राजेश तामाङ्ग	बेलकोट ८	९७५१०१००५१	५
		महा लक्ष्मी पशुपालन फार्म	दामोदर नेपाल	तारुका १	९८१८६६६१११	५
		धमला कृषि फार्म	सन्तोष धमला	खानी गाँउ ६	९८४९४१२०८५	५
		के.पि. भैंसी पालन फार्म	केदार प्रसाद पनेरु	बेलकोट ५	९८४१७२००१७	५

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या	
२३	सिन्धुपाल्चोक	लांगर्चे कृषि तथा पशु पालन फार्म	नुर्वु शेर्पा	लांगर्चे १	९८६०६९५३०७	१३	
		कटुन्जे पशु तथा कृषि फार्म	चेतनाथ दुलाल	मेलम्ची ५	९८९३७८९६९९	८	
		प्रतिक्षा भैसी पालन तथा कृषि फार्म	भोलानाथ सापकोटा	चौतारा ९	९८६९९७७७६	९	
		ढकाल पशु पालन तथा कृषि फार्म	तेज प्रसाद ढकाल	मेलम्ची ९	९८५९९६७३५९	७	
		जाल्पादेवि कृषि फार्म	गंगा प्र. दुलाल	चौतारा ९	९८६०४३०५७९	८	
		कामधेनु गाई फार्म	राममणि भट्टराई	मेलम्ची ८	९७४९०५०९८९	१०	
		वासिम्बे कृषि तथा पशु पालन फार्म	गजेन्द्र थापा	सेलाङ्ग ६	९८९८९९८८४०	९	
२४	काभ्रे	सेतिदेवि गाईभैसी फार्म	उद्धव प्रसाद पाठक	काशिखण्ड १०	९८९३६३६७३४	११	
		कालिदेवि नमुना पशुपालन फार्म	श्रीराम बडाल	पाल्खेत ६	९८५९९६६४९८	१२	
		स्वाभिमानि पशुपालन तथा कृषि फार्म	राजकुमारी न्यौपाने	धुलिखेल १	९८४३४२९९९९	१५	
		शिवशक्ति पशुपालन तथा कृषि फार्म	विदुर बस्नेत	धुलिखेल ११	९८५९९९४४००	११	
		वज्रलादेवि पशुपालन फार्म	झमक प्रसाद गौतम	काभ्रे ८	९८४९०२६५९५	१०	
२४	काभ्रे	आकृति कृषि फार्म	सूर्य प्रसाद गौतम	उग्रतारा ६	९८४९०२६५५६	१०	
		राधाकृष्ण पशुपालन तथा कृषि फार्म	केदार प्र. सापकोटा	ढंखर्क २	९७४९९०४९४३	१०	
		वाघभैरव कृषि फार्म	रमेश हुमागाई	पनौति ५	९८९०९९८७९९	११	
		मातालक्ष्मी दुर्गाभवानी कृषि फार्म	सूर्य प्र. ढुंगाना	रवि ओपि १	९८४९००५५६६	१२	
		भक्तेश्वर कृषि फार्म	सरिता तिमल्सिना	वनेपा ११	९८४९००५०७०	१०	
२५	गोरखा	जय गोरखकाली गाई फार्म	राममाया बस्नेत	गोरखा न.पा	९८४६०७५२२५	४९	
		बारपाक पशु फार्म	दिल बहादुर घले	बारपाक	९८९६६३२४४६	१२	
		बस्नेत गाई फार्म	भीम सिङ् बस्नेत	गोरखा न.पा	९८४६४९३३२८	१६	
२६	तनहुँ	शुक्लागण्डकी लाईभष्टक फर्म	मञ्जु थापा	शुक्लागण्डकी	९८५६०२९७४३	३९	
		कोइराला भैसी फार्म	मनिष कोइराला	शुक्लागण्डकी २	९८४६७६९४९८	१२	
		प्रकाश एग्रो प्रा. लि	थम बहादुर बहिक	व्यास ३	९८२६९०९३९४	२४	
		भगवती गाइ फार्म	भगवती घिमिरे	जामुने ७	९८४६४३५६०२	१४	

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		आचार्य गाई फार्म	खडानन्द आचार्य	व्याप ६	९८४६२३५९५२	१२
		संकल्प गाई भैसी फार्म	विष्णोमाया लम्साल	शुक्लागण्डकी ७	९८४६११४२५९	५
		थापा एग्रो डेरी फर्म	कृष्ण ब. थापा	शुक्लागण्डकी ६	९८४६१६२८४८	१३
		सारु गाई पालन	यम ब. सारु	व्यास १२	९८४११९७२५२	११
		मरुयाडदी गाई फर्म	रमेश ढकाल	वन्दिपुर ५	९८४६५८९४२८	१३
२६	तनहुँ	सृजना गाई फार्म	राजु थापा	व्यास ६	९८१७१२८९३१	१०
		थापा भैसी फार्म	जानुका थापा	आँवु ५	९८०४२६४०१५	५
		जनहित गाई फार्म	वोम ब. गमाल	शुक्लागण्डकी ५	९८५७०९०९६	१०
		सापकोटा भैसी फर्म	भेषराज सापकोटा	शुक्लागण्डकी १	९८४६०९२२४६	५
		मत्क्षय कन्या गाई पालन	दिपेन्द्र अधिकारी	व्यास १	९८५७५००५९	१३
		वगाले उन्त भैसी फर्म	देवि प्र. वगाले	व्यास १२	९८१८९६८७०२	५
		राना गाई पालन	कुम ब. राना	व्यास १३	९८०६६३०६११	९
		ग्रिन लिभ एग्रो फर्म	राम ब. गुरुङ	फिरफिरे ७	९८०६५९८८४६	६
२७	लम्जुङ्ग	जगतामाया गाईपालन फार्म	धुवराज पोखरेल	सुन्दरवजार	९८४६११६३६१	१२
		दोर्दीखोला गाई फार्म	प्रकाशवाबु तिवारी	त्रिति	९८५६०४५२५२	१७
		नमुना पशु फार्म	कृष्ण ब. थापा	बाँझाखेत	९८४६२४८००३	८
		सल्यान भैसी फार्म	भुमीनाथ बास्तोला	सिम्पानी	९८४६४९४५६८	१९
		संघर्स भैसी फार्म	सिता खनिया	दुरडाँडा	९८०८२०७७०७	६
		नयाँ गाउ कृषि फार्म	भक्तराज भुजेल	विचौर	९८१४१६४८८०	१९
		अधिकारी भैसी फार्म	महेन्द्र राज अधिकारी	चन्द्रधर ८	९८४६४३७५००	८
		अनुष्का मल्टी कृषि फार्म	रामजी अधिकारी	सुन्दरवजार	९८४६६०८२६७	७
		माया भैसी फार्म	दुर्गा ब. बसौला	बाँझाखेत ५	९८४६५३५९९९	५
		दुधपोखरी भैसी फार्म	दुर्गमान गुरुङ	दुधपोखरी ७	९८१६२०००९२	१७
		अमृतधारा कृषि सहकारी संस्था	अमृत वाबु अधिकारी	करापु	९८४६२०२०७३	३५
२८	कास्की	जानकी एग्रो फार्म	दिपक तिमिल्सीना	पोखरा १४	९८५६०२०४६१	५१
		सरोज पशुपालन तथा अर्गानिक कृषि फार्म	सरोजमणी अधिकारी	बगर १	९८५६०२६४१५	२५
		बास्कोटा कृषि फार्म	टंक प्र. पौडेल	पोखरा२७ हेम्जा	९८०६६२५६२३	२७
		आचार्य गाई फार्म	शिव आचार्य	ले.न.पा. १७	९८४६५२२५८७	२१
		अर्मला मिलिजुलि गाई फार्म	सुवास अधिकारी	पोखरा २८ अर्मला	९८४६०२७२७०	४५
		काजिपोखरी नमुना पशुपालन तथा कृषि फार्म	अमृत भण्डारी	पोखरा १८	९८१६६१४३४०	

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या	
		श्री मसिना कृषि तथा पशुपालन फार्म	श्री प्रसाद गुरुड	पोखरा १८			
		बगुवा कृषि फार्म	दुर्गा दत्त लम्साल	घाचोक ३	९८४१८९२२४३	१६	
		रक्षा भैसी फार्म	इश्वर कुमार थापा	मझरीपाटन१४	९८४६२६१३६१	१७	
		लेखनाथ कृषि फार्म	रविन्द्र पौडेल	लेखनाथ १७	९८१९१८५७४२	३३	
		वसन्त प्रगति पशु पालन तथा कृषि फार्म	दिपक प्र. आचार्य	पोखरा १४	९८४७६३४५५४	२१	
		प्रगतिशिल पशुपालन फार्म	कुल प्र. शर्मा	पोखरा १४	९८४६७५६२६७	१६	
		सबु गाई फार्म	बलराम अधिकारी	लेखनाथ २		१४	
		कुवर कृषि फार्म	विरेन्द्र कुवर	पोखरा २५		१३	
		छहरेपानी अर्गानिक कृषि फार्म	मंगल ब. तामाङ	पोखरा १८		□□	
		एल.सी गाई फार्म	त्रिलोचन लामिछाने	ले.न.पा ११		□	
२८	कास्की	दाहाल कृषि फार्म	इन्द्र प्र. दाहाल	पोखरा २९		९	
		यूवा पशुपंछीपालन तथा कृषि फर्म	युवराज अधिकारी	लाहाचोक ८	९८४६०२१८६३	१५	
		चाउने गाइ फम	जिवन शर्मा	पोखरा १४ चाउथे	९८४६१०५४६५	९	
		पन्चकन्या कृषि तथा पशुपालन फार्म	चेत भक्त पौडेल	पोखरा २	९८५६०२२०३६	१४	
		मराडचे गाई फार्म	अमृता अधिकारी	ढिकुरपोखरी३	९८४६३८८८८७	१३	
		बानिया भैसी फार्म	गणेश बानिया	पोखरा १८ काजिपोखरी	९८०४१९३८०३	३१	
		दाहाल भैसी फार्म	घनश्याम दाहाल	ढिकुरपोखरी३	९८०३६४५३६५	७	
		मर्दीखोला गाई फार्म	विष्णु प्र. अधिकारी	धिताल १	९८४६३८८२६२	११	
		गल्फ रटायर्ड कृषि फर्म	ओम प्र. अधिकारी	लाहानचोक ८ कास्की	९८१४१२००१६	१२	
		धवलागिरी गुरुड भैसी फार्म	गिरीराज गुरुड	पोखरा १५	९८१९१६१०३२	१४	
		शान्ति बवि कृषि फार्म,	विर व. क्षेत्रि	लाहाचोक २		१२	
२९	वाग्लुङ	बलेवा भैरव पशुपालन फार्म	लिला प्र. शर्मा	अमलाचौर २	९८६७७०९६७२	१८	
		जागृति पशुपालन तथा कृषि समूह	घनश्याम चालिसे	काँडेवास २	९८४७६६४९३४	१६	
		चन्द्र गाई भैसी फार्म	चन्द्र व. क्षेत्रि	बा.न.पा १०	९८४७६२१४५१	१३	
३०	स्यङ्गजा	पुईमे एकिकृत कृषि तथा पशुपालन फर्म	भरत बहादुर गुरुड	आरूखकै ८	९८४६१९६१५९		

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		आयुष कृषि तथा चौपाय फार्म	बरूण गैरे	तिनदोबाटे ५	९८५६०२७८७९	
		पौडेल पशुपालन फार्म	खेमराज पौडेल	स्वरेक ८	९८४६९५९३०१	
		युबराज भैसीपालन फार्म	युबराज काफ्ले	छाडछाडदी ४	९८४६२६९३०९	
		प्रविण भैसी पालन फार्म	बेद प्रसाद काफ्ले	छाडछाडदी ४	९८९७९९०९९	
		समृद्धि भैसी पालन फार्म	तारा प्रसाद भुसाल	वा.न.पा. ८	९८५६०३०७२८	
		हरीकृष्ण गाई तथा भैसी फार्म	हरीकृष्ण पोखरेल	सेतिदोभान ९		
		शितलादेवी भैसी पालन फार्म	राजेन्द्र शाहि	पौवैगौडे ७	९८९७९४७८९३	
		गाउवेसी पशुपालन फार्म	पुणीमा श्रेष्ठ	वा.न.पा. ९	९८५६०४०९८९	
३१	पर्वत	स्वर्ग डेरी तथा अर्गानिक कृषि फार्म	अम्बिका कुमारी शर्मा	कुस्मा ९९	९८५७६३०६९२	२९
		नमुना उन्नत पशु फार्म	खेमराज रेग्मी	कुस्मा ८	९८५७६३९६९२	९६
		दिदीबहिनि कृषि तथा गाई फार्म	निर्मला भुसाल	खानी गाउ २	९८४७६०९३९२	९०
		अनुप गाई फार्म	दया शर्मा लामिछाने	कुस्मा ९३	९८४९८७४३३७	९९
३१	पर्वत	तिवारी गाई फार्म	हरिकृष्ण तिवारी	कुस्मा ९३	९८४७६२६४९८	९३
		डिमुवा कृषि फार्म	याम ब. के.सी	तिलाहर ६	९८४७६५९२९४	७
		सुनगाभा बहुमुखी कृषि फार्म	धनकुमारी सुवेदि भुसाल	शंकरपोखरी ४	९८४७६४७८०५	६
		चिर्दिखोला गाई फार्म	शोभा कुमारी क्षेत्री	लिमिठाना ८	९८५७६२९४४२	६
		श्रीकृष्ण गाई फार्म	बिमल सापकोटा	कुस्मा ९३	९८४७७८३५९९	७
		रामचन्द्र गाई फार्म	रामचन्द्र लामिछाने	कुस्मा ९४	९८४७६२६०८९	६
		मोदी गाई फार्म	हिम कुमारी क्षेत्री	तिलाहर ९	९८४७७४८५९४	५
		प्रगति गाई फार्म	यज्ञ प्रसाद शर्मा	लिमिठाना ८	९८५७६३९०३२	६
३२	गुल्मी	रेसुङ्गा गाई फार्म	सावित्रा भण्डारी	रे.न.पा ४	९८४७३०९९५८	९२
		हिउवेशी पशु पालन तथा डेरी फार्म	रमेश प्रसाद श्रेष्ठ	बम्घा ८	९८५७०६४८८८	९४
		अर्जुन ताजा तरकारी तथा दुध उत्पादन फार्म	अर्जुन कनौजे	अस्लेवा ५	९८५७०६२२९९	९६

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		के.आर.एन गाई फार्म	नारायण प्रसाद पोडेल	बलेटक्सार २	९८५७०६७१९७	७
		न्यौपाने कृषि तथा पशु फार्म	निलकण्ठ न्यौपाने	दिगाम ५	९८४७१९९९८६	११
		रेसङ्गा साउने ब.क तथा पशुपालन फार्म	निरोज मरासिनी	रे.न.पा ३	९८५७०२७९८७	१६
		उँ श्री कृष्ण गौशला	नारायण प्रसाद खनाल	सन्धिखर्क १	९८५१०४१७२६	३०
		सुमन गाई पालन फार्म	कुल बहादुर थापा	स.न.पा १०	९८४७२६४६६८	६
		श्रेया गाई फार्म	मधू के.सी	स.न.पा ९	९८४७१०७५३६	७
		धन्नजय भैसी पालन फार्म	जगन्नाथ मसारिनी	स.न.पा २	९८५७०६३३७५	२
		प्रकाश गाई पालन फार्म	भिम प्रसाद खनाल	ढिकुरा २	९८४७१०७५८१	५
		काइयाटारी भैसी पालन फार्म	धन बहादुर अधिकारी	केरुगा ४	९८४४७८८७२०	०
३३	अर्घाखाँची	सविना गाई पालन फार्म	राम प्रसाद सापकोटा	स.ना.पा ११	९८४७१०९२५२	४
		बन्जाडे गाई पालन फार्म	योगराज पाण्डे	स.न.पा १०	९८४७१२७७५१	४
		भटराई गाई पालन फार्म	बलराम भटराई	ढिकुरा १	९८४७१५७५४६	५
		खनाल गाई पालन फार्म	मातृका खनाल	स.न.पा १३	९८४७३९६२४६	५
		बेल्वासे गाई पालन फार्म	जगत प्रसाद बेल्वासे	स.न.पा २	९८४७४५८३५०	४
		गणेश भैसी पालन फार्म	गणेश ज्ञावली	स.न.पा ९	९८४७१०७९५२	५
		भण्डारी गाई पालन फार्म	गंगाराम भण्डारी	स.न.पा २	९८४४७६४२८९	४
		पोखरेल गाई फार्म	अर्जुन पोखरेल	सोमादी ६	९८४७०२१३२४	७
		चूपचाप भैसी फार्म	शशीराज डोटेल	रामपुर ८	९८४४७६०१३०	६
		ढकाल उन्नत भैसी फार्म	दिपक ढकाल	रामपुर ८	९८४७१२६५३३	९
३४	पाल्पा	भट्टराई गाई फार्म	ओम ब भट्टराई	खस्यौली ८	९८१६४४८५०६	९
		पौड्याल गाई फार्म	युवराज पौडेल	वौघापोखराथो क ५	९८४७०६७५६३	८
		पौडेल गाई फार्म	कृष्ण प्र पौड्याल	सोमादी ५	९८४४७०३०६८	५

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरूको संख्या
		नमुना कृषि गाई फार्म	शंकर वश्याल	वराङ्गदी ५	९८४४७१९७६९	८
		अमृत गाई फार्म	शंकर भण्डारी	मस्याम २	९८४४७१९७६९	९
		चिदी गाई फार्म	जित सिं चिदी	रुप्से ३	९८४७०४४९१०	८
		हरीहरीशरन गाई फार्म	सोव ब तामाङ	मदनपोखरा २		६
		सोमरे गाई फार्म	अमर ब सोमरे	वौघापोखरा थोक २	९८४७३३३११०	११
		लक्ष्मी व्यपसाहिक गाई फार्म	लोखराम जि.सी	मस्याम ७		७
		पोखरेल पशुपालन गाई फार्म	गणेश पोखरेल	देउराली ७	९८४७५६६०५५	१२
		गंगा जमुना गाईभैसी फार्म	पम्फा पाण्डे	तानसेन ११	९८४७०८९३४०	९
		अस्लामी गाई फार्म	सिता अस्लामी	मस्याम ७	९८४१४१४६१४	१८
३५	नवलपरा सी	सम्राट कृषि तथा पशु फार्म	हेमन्तराज पौडेल	गैडाकोट ८	९८५५०४६८५५	५५
		जानकी लक्ष्मी गाई फार्म	मुना कुमारी श्रेष्ठ	रामनगर १	९८५७०२००१९	७९
		कोटियामाई गाई फार्म	सुरज शर्मा	सुनवल ३	९८१६९२३१०५	२१
		सापकोटा पशुपालन फार्म	स्वाराज सापकेटा	बर्दघाट १०	९८४७००६०८६	२९
		सिताराम कृषि पशु फार्म	साकिराम केडेल	गैडाकोट ११	९८४५४०७४८१	२५
		कोटही गाई फार्म	दिपेन्द्र प्रसाद चौधरी	सरावल ७	९८४७०७९६३१	१९
		रामग्राम मिलक प्रोडक्सन सेन्टर	अमृता यादव	रामग्राम ४	९८५७०४५४२३	३७
		कामधेनु पशुपालन फार्म	राजन्द्र भुसाल	गैडाकोट १३	९८५५०५७४२८	३०
		अमरापुरी पशु वि. फार्म	आनन्द शर्मा	गैडाकोट १७	९८५७०४०२४०	१८
		ओम शान्ति गाई फार्म	कृष्ण ब खत्री	बर्दघाट ९	९८०४४७१४४३	१३
		शीवलक्ष्मी पशु वि. फार्म	शीव प्रसाद खनाल	गैडाकोट ५	९८४५४४९२४७	११
		न्यौपाने गाई फार्म	यमकला न्यौपाने	रामनगर ३	९८४७५५२९५	१२
रिजन एकिकृत कृषि तथा पशु फार्म	राम प्रसाद पौडेल	जहदा २	९८४७०७९४२८	१३		
३५	नवलपरा	ढकाल गाईभूसी फार्म	प्रोफेशर ढकाल	रामनगर २	९८१२९९८८२७	११

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
सी		सामुदायिक प्राचिकित्सालय	हेमराज कोइराला	रहजर १	९८५७०४००६६	११
		पंगेनी व्यवसाहिक गाई फार्म	मधुसुधन पंगेनी	बर्दघाट १	९८१२९८१४८१	१५
		मुक्ती पशु फार्म	मुक्ती तामाङ	दाउन्नेदेवी ७	९८४१४७१३४५	१०
		पोखरेल बहुउदेश्यीय कृषि फार्म	नेत्र प्रसाद पोखरेल	मध्यविन्दु ४	९८६७७१४८४१	११
		मैनाली गाई फार्म	रुद्रराज मैनाली	गैडाकोट १०	९८०९२११७४२	१५
		गौतम गाई फार्म	देवका गौतम	देउराली २	९८०७५३२७४१	९
		जगलक्ष्मी गाई फार्म	जोगेन्द्र यादव	ठूलो खैरेटवा ५	९८४१४५१४६१	१०
		श्रीकण्ठ गाई फार्म	कुशमाखर न्यौपाने	दाउन्नेदेवी ७	९८०७४३६५८८	१०
		लक्ष्मी स्वावलम्बन कृषि तथा पशु फार्म	कमल ढकाल	दाउन्नेदेवी ४	९८६०४७४५६१	७
		महालक्ष्मी गाई फार्म	उमाकान्त गिरी	बर्दघाट ५	९८५७०८०४५०	१२
		कौशल गाई फार्म	खिमानन्द कडेल	गैडाकोट १०	९८०६९३३९६०	१०
		ठाकुर गाई फार्म	सुरेन्द्र ठाकुर	गैडाकोट १०	९८०७२४१७८८	११
		सिक्देल कृषि फार्म	ओमकार सिक्देल	कुमारवर्ती ७	९८५७०४०३६०	१४
		दाउन्नेदेवी गाई पालन फार्म	रेनुका न्यौपाने	सुनवल १०	९८४७०३१८३३	१५
३६	रुपन्देही	उमादेवी पशु वि. फार्म	केशव खनाल	तिलोत्तमा -१०	९८५७०३१७६४	११५
		श्रीराम जानकी गौशाला	श्रीराम अहिर	हनैया १	९८४७०८३९५७	घद्द
		ग्लोबल पशु वि. स्रोत केन्द्र	हरि प्रसाद शर्मा	बुटवल १४	९८४७०२६८०४	३६
		क्षितिज होलिस्टेन गाई फार्म	विष्णु प्रसाद भुसाल	बुटवल १७	९८४७४३३०५९	३०
		तिवारी गाइ फार्म	सुवास तिवारी	ख.बनगाइ १	९८१४४५३८९५	१५
		कन्चन पशु तथा कृषि फार्म	हर्क ब थापा	रुद्रपुर ६	९८५७०३४६१०	१७
		कमला गाई फार्म	कमला क्षेत्री अधिकारी	चिल्हिया ७	९८१७४९६७८८	१५
		देवि गाई फार्म	रानेश्वर देवकोटा	देवदह ८	९८४७२४३४१२	१४
		वासघारी गाई फार्म	देवि प्रसाद भुसाल	तिलोत्तम ८	९८५७०३६४६४	४१
		एभरेष्ट एग्रो फर्म हाउस	सानु श्रेष्ठ	ख.बनगाइ २	९८५७०२१२८६	१४
		खत्री पशुपालन फार्म	नरेश खत्री	बुटवल २२	९८१३२२५६२६	२१
		पाण्डे पशु पालन फार्म	अजय पाण्डे	तिलोत्तम १९	९८०७४२२९१७	२१
		सामुहिक बहुउदेश्यीय पशु पालन तथा कृषि फार्म	ज्ञान प्रसाद भुर्तेल	तिलोत्तम १९	९८५७०२३४२५	१५

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		काफ्ले डरी फार्म	विष्णो प्रसाद काफ्ले	बुटवल १७	९८४७२३६४४०	२५
		विष्णु गाई फार्म	विष्णु प्रसाद चौधरी	मानपकडी ३	९८०७५५६९०८	१३
		तिवारी गाईभैसी फार्म	लिलाराम तिवारी	सानझण्डी ३	९८१९४९०६२५	११
		मण्डली पशु वि. फार्म	अशोक कुमार गुरुङ	बुटवल २०	९८६७१५८११४	३५
		सुजाता गाई फार्म	सरश्वती थापा मगर	देवदह २	९८१५४५४११५	११
		चन्द्रकान्त गाई फार्म	पशुराम घिमिरे	तिलोत्तम १५	९८६७०२२३१९	१७
३७	कपिलवस्तु	कामधेनु डेरी फार्म	यदुनाथ उपाध्याय	शिवराज ९		१३
		देउराली एग्रो एण्ड लाईभष्टक फार्म	रमेश बेलबासे	भूकुटी २	९८४९४५८४१३	१५
		अर्याल गाई फार्म	दवि राज अर्याल	वाणगंगा १४	९८४७१३५१६३	२०
		निगाली भैसी पालन फार्म	मोकदर अलि फकिर	क.व.न.पा१९	९८१७४०२०८१	८
		झलझला भैसी पालन फार्म	मोहन प्रसाद आर्चाय	भूकुटी ७		१०
		सोनिया भैसी पालन फार्म	कृष्ण कुमार चाई	परसाहिया ६	९८०३६८९७८६	८
		पौडेल गाई फार्म	खुमान्नद पौडेल	वाणगंगा १४	९८४२९९४३०८	१७
		मरासि नी गाई पालन फार्म	माधवी मरासिनी	वाणगंगा १२	९८५७०५०५६३	१९
		जय मा व्यवसायिक गाइ पालन फार्म	पशुपती नारायण यादव	हथिहवा ३	९८०४४८०५९१	११
		नवदुर्गा भैसी पालन फार्म	चन्द्र कान्त पौडेल	वाणगंगा ६	९८०६९६१२६६	१५
		कान्छा भैसी पालन फार्म	कान्छा यादव	धनकौली ९	९८४७३१२५४७	१४
		रवाला भैसी पालन फार्म	भगवान दास यादव	बैदली ४	९८०७४४५६०८	११
		प्रतिक उन्नत गाईपालन फार्म	श्रृषव देव पौडेल	निगिलहवा २	९८५७०५०९४२	१२
		रामजनाकी भैसीपालन फार्म	असर्फी यादव	क.व.न.पा१९		१३
		अब्दुल रउफ भैसीपालन फार्म	अब्दुल रउफ धुनिया	बलुहवा १	९८०५४५०६०८	११
		शिवरतन भैसी पालन फार्म	बसन्त कुमार यादव	क.व.न.पा१४	९८१९४२३४५०	१२
आशिया भैसी फार्म	असगर अलि गदि	हरदौना ६	९८१९५१२६१	९		
३८	दाङ	स्वर्गद्वारी गाई फार्म	प्रकाश के.सी.	लालमटिया ९	९८०९५४२६२५	१२
		नन्दनी उन्नत पशुपालन फार्म	आशिष शर्मा	लमही ११	९८५७८३१६९१	११
		एन.पि.स्क्वायर मल्टिप्रोजेक्ट कृषि फर्म प्रा.लि.	नर ब. बुढामगर	तु.न.पा. ९	९८५११८०९९	१३
		दिप लक्ष्मी गाई फार्म	हरि प्रसाद पोखरेल	रामपुर ६	९८६६८३०९७३	८

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या	
		वली गाई फार्म	हेमराज वली	लालमटिया ९	९८१०९९९४००	८	
		शोभा भैंसीपालन फार्म	शोभा खत्री	तु.न.पा. ६	९८४७८३१८७५	५	
		ग्रिन लक्ष्मी गाई फार्म	गुरु प्रसाद खनाल	रामपुर ६	९८४७८६०३६६	६	
		जय माता गाई फार्म	पुस्कर भट्टराई	त्रिपुर ३	९८४४९३१०५५	६	
		चौधरी गाई पालन फार्म	कैलाश चौधरी	गंगापरस्पुर ८	९८०१३२९०३९	६	
		सपना पशु विकास फार्म	दिल बहादुर वली	पंचकुले ३	९८१०८४६१४३	५	
		लक्ष्मी नारायण कृषि बहुउद्देश्यीय साझाकारी उद्योग	बिनय घिमिरे	रामपुर १	९८५११५०७२७	५	
		नन्दन भैंसीपालन फार्म	अन्नण दास यादव	गंगापरस्पुर ८	९८४७८९३१४९	५	
३९	बाँके	निरचरन गाई पालन फार्म	पुनित विक्रम शाह	चिसापानी १		२९	
		देउती पशु पालन तथा दुग्ध उद्योग	दिपक राज भण्डारी	बनकटवा ५		१८	
		गौतम लाइभस्टक क्याटल फार्म	निरन्जन शर्मा	बेलभार ५		१०	
		श्रीहरि गाई फार्म	देवी भक्त कंडेल	बागेश्वरी ५		८	
		बालशोभा गौ आश्रम	विजय कुमार लामिछाने	खजुरा ८ बाँके		८	
		सिमरनगाई फार्म	मनोज कुमार थापामगर	राधापुर ५		५	
		शारदा सिर्जनशिल गाईफार्म	शारदा शर्मा	कोहलपुर १२		१२	
		दिनेश भैंसी पालन फार्म	केशव राम यादव	मटेहिया ४		७	
		बस्नेत गाई फार्म	प्रेम बहादुर बस्नेत	बनकटवा ५		८	
		मैतिदेवी गाईफार्म	प्रेम बहादुर बुढाक्षेत्री	बनकटवा ५		८	
		बुढाक्षेत्री गाई फार्म	खिम बहादुर बुढाक्षेत्री	सितापुर ४		५	
४०	वर्दिया	लक्ष्मी गाई पालन फार्म	श्री लक्ष्मी अधिकारी	बाँसगढी ५	९८६८२३८०७४	५	
		सन्तोष गाई पालन फार्म	श्री सन्तोष भुषाल	बाँसगढी ६	९८४४८९०५२५	५	
		पौडेल भैंसी फार्म	श्री लक्ष्मी पौडेल	बाँसगढी ६	९८४८०५७३३६	५	
४०	वर्दिया	जला गाई पालन फार्म	श्री जसिलाल जैसी	बाँसगढी ११	९८४८६२८३४६	५	

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		विष्ट उन्नत गाईपालन फार्म	श्री विजयराज बिष्ट	जमुनी २	९८४८०२१६२२	५
		बाँनिया भैसी पालन फार्म	श्री कुल ब. क्षेत्री	जमनी ३	९८१४५७३५४३	५
		दाजुभाई भैसी पालन फार्म	श्री रतन ब थापा	शिवपुर २	९८६८०२८३९७	५
		योगी व्या. गाई पालन फार्म	श्री रविन्द्र नाथ योगी	गु.न.पा ५	९८४४८२२२३०	५
		कृष्णसार भैसी पालन फार्म	श्री मुलायम कु. यादव	गु.न.पा ३	९८४९७७४९९४	५
		पौडेल एकिकृत पशुपालन फार्म	श्री तेज नारायण पौडेल	गु.न.पा १	९८०३३९९१३०	५
		सुवेदी गाई पालन फार्म	श्री समिर सुवेदी	मैनापोखरी ५	९८०८१३२०३६	१०
		गैरे गाई भैसी फार्म	श्री दिपक गैरे	कालिका २	९८४८०२१५१६	५
		शुभलक्ष्मी गाई फार्म	श्री राम व. थारु	पदनाह ४	९८१९५२२५०७	५
		भगवती गाई पालन फार्म	श्री नारायण प्र. भुपाल	गु.न.पा ४	९८६८२०१०५४	५
		यदुवशी गाई पालन फार्म	श्री विन्दु देवी यादव	महमदपुर ५	९८४८०२७४९०	५
		शंकर गाई फार्म	श्री शंकर चौधरी	सुर्यपटुवा ९ख	९८०२६३७९५८	५
		कंडेल गाई पालन फार्म	श्री उर्मिला कंडेल	गु.न.पा ६	९८०६१९०९३०	५
		यादव गाई भैसीपालन फार्म	श्री संजय यादव	गु.न.पा ९	९८४८१८७०२०	५
		उईनी भैसी पालन फार्म	श्री सजना भण्डारी	पदामहा ७	९८४१५९६८८८	५
४०	वर्दिया	ज्वती गाई पालन फार्म	श्री ज्योती पौडेल	जमुनी ३	९८२२५२८५१३	५
		नमुना गाई पालन फार्म	श्री विनोद पौडेल	सोरहवा ८	९८४८०८०५३०	५
		लम्साल भैसी पालन फार्म	ज्ञानेन्द्रलाल लम्साल	मैनापोखरी ५	९८१९५१९७१८	८
४१	सुर्खेत	राधाकृष्ण गाई भैसी फार्म	इमानसिंह वली	गुल्मी २	९८२४५२७७८२	१२
		आचार्य कृषि फार्म	मधसुधन आचार्य	दशरथपुर ४	९८४८०३९२२७	७
		न्यूकारेखोला पशुपालन फार्म	तुलसी पोखरेल	वि.न.पा २२	९८४४८६००२४	६
		श्वस्तिक कृषि तथा पशु फार्म	नयानन्द आचार्य	वि.न.पा २०	९८४८३७४३३	६
४२	कैलाली	के.सी कृषि तथा भैसी फार्म	अनिता के.सी	ध.उ.म.न.पा	९८४८४२९१९४	५६
		सु.पु कृषि तथा पशुवि. फार्म	मीन ब. जैसी	अ.न.पा. ४	९८४८४९७५०९	२७
		मोहन्याल भैसी फार्म	ऐश्वरी देवी जैशी	भ.त्री.न.पा ७	९८०४६५७४५६	१८
		महेश गाई फार्म	कन्नरावती राना	अ.न.पा. १०	९८१४६४०६०३	१०
		जग मा सन्तोषी गाई फार्म	कमल ब. घर्तिमगर	ध.उ.म.न.पा १२	९७४६०६९३९५	८

क्र. सं.	जिल्ला	फार्मको नाम	फार्म धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	फार्ममा भएका पशुहरुको संख्या
		सुरुची गाई तथा पशु पालन फार्म	नरेन्द्र ब. कठायत	दुगौली ७	९८४८४२६६१७	१४
		त्रिवेणी गाई भैंसी फार्म	हरिनारायण दाहाल	ध.उ.म.न.पा १	९८१४६२५२४३	९
		त्रिपुरा सुन्दरी भैंसी फार्म	नविन जोशी	दोदोधारा ९	९८१४६४६३५१	१७
		वनदेवी पशु पालन तथा कुखुरा फार्म	ज्ञान सिंह कठरिया	जोशीपुर ८	९८४८४५५७८८	१४
४३	कञ्चनपुर	वि.एन.पि. दुध उत्पादन केन्द्र	तोया राज पन्त	दैजी ३	९८४८७३१८६५	८
		ए के दुग्ध उत्पादन केन्द्र	सरिता बाहोरा	दैजी ३	९८४८७५०७९७	७
		पन्चदेव भुमिराज दु.उ.क	माधवी पन्त	दैजी ३	९८६८४५९७२०	६
		गुरुधामी पशुपालन फार्म	विर व. गुरुधामी	भि.न.पा ३	९८६८४५९७२०	७
		जयविष्णुमाता शिव जि गौशाला	हरि माया पाण्डे	बाइचेविचुवा ७	९८६८७८५६८९	७
		पशुपन्ड्री तथा मत्स्य पालन फार्म	प्रेक्षा चन्द	कृष्णपुर ३	९८५८७५०२६५	६
		बालक कृपा फार्म कृष्णपुर	टंक प्रसाद जोशी	कृष्णपुर ४	९८०४६३४११९	७
		गणेश पशुपालन तथा दुग्ध उत्पादन केन्द्र	गणेश राज पाण्डेय	झलारी १०	९८०६४३०५५६	८
		बैजनाथ गाइपालन फार्म	योगेश सिंह	भ.पि.न.पा ९		७
		प्रजापति उन्नत भैंसी पालन तथा दुग्ध उत्पादन केन्द्र	नर्मदा जाशी	मि.न.पा २	९८४८७५४६०१	५
		वि.एस. पशु पालन तथा दुग्ध उत्पादन केन्द्र	विष्णु प्रसाद भट्ट	कृष्णपुर ४	९८४८४८७२१२	३३

❖ असहज परिस्थितिका कारण पर्सा र रौतहटमा कार्यक्रम हुन नसकेको ।

युवा लक्षित विशेष पशु उत्पादन (बंगुर प्रवर्द्धन) कार्यक्रमका लागी आ.ब. २०७२-७३ मा उपलब्ध गराईएको अनुदान प्राप्त गर्ने फार्मको विवरण:

क्र.सं.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना
१	ताप्लेजुंग	चन्द्र कुमार थेवे	ताप्लेजुंग बंगुर फार्म	तानपा ४
२		खड्गमाया दमाई	मैदाने व्यावसायिक पशुपालन तथा कृषि फार्म	थेचम्बु ६
३		मोविन इवारम	इवारोम बंगुर फार्म	सिनाम ९

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना
४	पांचथर	श्री संजयराई, दुर्गाराज तामांग		पौवासारताप ८
५		समिर लक्सम	समिर वंगुर फार्म	नागी १
६		रविन्द्र लावती	जोरपोखरी व्यावसायिक फार्म	मापौं २
७		प्रकाश पोखरेल	छरूगां वंगुर पालन फार्म	आसारा~ ९
८	इलाम	राम कुमार लिम्बु	ईभिगो वंगुर कृषि फार्म	ममाई ६
९		पदम बहादुर राई	चुमुलुम्बा पिग फार्म	सुम्बेक १
१०		फुर्वयलमु	फुर्व वंगुर फार्म	पशुपति नगर ९
११	सिन्धुली	उज्जवल कार्कि	उज्जवल कार्कि	कमलामाई न.पा. ९
१२		भोज राज गौतम	भोज राज गौतम	भद्रकाली ८
१३		विर्मश मोक्तान	विर्मश मोक्तान	कल्पवृक्ष ६
१४		कराजु घिसि ^a	कराजु घिसि ^a	दुधौली ५
१५	दोलखा	पेमा दाजे तामा~	सहारा वंगुर तथा तरकारी फार्म	भि.न.पा.१२,दोलखा
१६		महेश जिरेल	हिमाल वंगुर फार्म	काभ्रे १, दोलखा
१७	दोलखा	पेम्बा शेर्पा	वैसाखेश्वरी वंगुर फार्म	मिर्गे ९ ,दोलखा
१८		चन्द्र बहादुर वि.क.	ध्वानचेक वंगुर पालन फार्म	भुषाफेदा ५,दोलखा
१९		मंगले शेर्पा	पारिश्रमिक वंगुर पालन फार्म	मिर्गे ९ ,दोलखा
२०		दल बहादुर तामाङ	हनुमन्ते प्रभु वंगुर फार्म	काभ्रे ५, दोलखा
२१		ईन्दु जिरेल	जिरेल वंगुर फार्म	जिरि न.पा. ६
२२	ललितपुर	विनोद गौतम	त्रियोग एग्रीकल्चर प्रा.लि.	कार्यविनायक १४ल.पु
२३		धन कुमारी सुनार	सम्बृद्ध महिला फार्म	वज्रवारहि ८, चापागाउ
२४		फलाम सिंह राई	राई कृषि फार्म	लुभु ४,ललितपुर
२५		नेत्र बहादुर मगर	नेपाल एग्रीकल्चर फार्म हाउस	ठेचो ६, ललितपुर
२६		बन सिंह भोलान	अनुग्रह नमुना पशु पालन	कार्यविनायक १,खोकना
२७		दिपक बस्नेत	सैबु कृषि तथा पशुपालन फार्म	सैबु १,ललितपुर
२८	धनकुटा	विजय घिमिरे	हाम्रो एगो ईण्डष्ट्री	ध.न.पा.,२,पाल्ते खोला
२९		निल बहादुर मगर	सुनाखरि एगो लाईभष्टक	मुरेवास ७
३०		वेमु राइ	वविता कृषि फार्म,	ध.न.पा.,२,पाल्ते पारी
३१		श्याम बहादुर योजन	श्याम वंगुर पालन फार्म	चुम्माङ १
३२	ओखलढुंगा	ओम विश्कर्मा	ओम सगरमाथा वंगुर फार्म	वरूणेश्वर १
३३		सुम्बा शेर्पा	चित्रेली वंगुर फार्म	सि.न.पा. वाङ्गुनं २
३४		गणेश व. रानामगर	जि के एन वंगुर पालन फार्म	सि.न.पा. वाङ्गुनं ९

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	
३५		ज्ञानेन्द्र भुजेल	भुजेल वंगुर पालन फार्म	कुन्तादेवी ९	
३६		धन श्याम हुंगेल	आखलहुंगा नमुना कृषि फार्म प्रा.लि.	सिंहदेवी ६	
३७	रामेछाप	हिमाल योन्जन	रामेछाप कृषि तथा महीला	मन्थली नपा	
३८		सानु तामा ^a	एल सि एस वंगुरपालन फार्म	नामाडी	
३९		प्रकाश घिसिंग	विप्रशा वंगुर पालन	फुलासी ७	
४०		अनुभव तामांग	सदावाहार वंगुर पालन फार्म	मन्थली नपा ४	
४१		दिपक मगर	थानापति वंगुर पालन फार्म	पुरान गाउ ९	
४२		वोधे दमाई	गोदावरी वंगुर पालन फार्म	मन्थली ८	
४३		चुम्ल वहादुर मगर	आमवोटे वंगुर पालन फार्म	सुकाजोर ७	
४४		काठमाण्डौ	लाक्पा वादि शेर्पा	पुर्वेली बहुउद्देश्य कृषि फार्म	तार्केश्वर न.पा.६,
४५			पौनका सुनवार	सुनवार एग्री कन्सर्न फार्म	दक्षिणकाली ५,चाल्नाखेल
४६	दिपक कुमार राई		चाम्लीग कृषि फार्म,प्रा.लि.	तार्केश्वर न.पा.१५,	
४७	उतम कुमार श्रेष्ठ		सगरमाथा कृषि फार्म	चन्द्रागिरी ६, थानकोट	
४८	गोरखा	आनन्द कुमार श्रेष्ठ	लकनकाली कृषि तथा पशु फार्म	पालुडटार नपा.६	
४९		राम शरण गिरि	परिवर्तन कृषि फार्म एण्ड रिसर्च	पालुडटार नपा.८	
५०		मान वहादुर पौडेल	सरस्वति कृषि फार्म	पालु-टार नपा.८	
५१		मैद वहादुर वाईवा	मन सुर्य एग्रीकल्चर प्रा.लि.	मिरकोट ४	
५२	सिन्धुपाल्चोक	वविर तामाड	नमुना वंगुर फार्म	मेलम्ची न.पा. ६	
५३		कमल वहादुर खत्री	सुनकोसी कृषि फार्म	सांगाचोक १	
५४		साजन घले	घले कृषि फार्म	चौतारा नपा ४	
५५		गोकुल चापागाई	नेपाल मध्यवति कृषि फार्म	थात्रपालघाप ७	
५६		धावसाड तामाड	सहरे डाडा वंगुर फार्म	जेठल ८	
५७		शिर वहादुर तामाड	श्रील पशुपालन फार्म	ठुलो सिरुवारी ८	
५८		शेर वहादुर माफि	ईन्द्रावति एग्री प्रा.लि.	मेलम्ची न.पा. १२	
५९		रुद्र प्रसाद खतिवडा	इन्द्रावति एग्रीकल्चर प्रा.लि.	भोटेचौर ४	
६०		शान्तिका नेपाल	छातिखोला वंगुर पालन फार्म	फुलपिंग डाडां ८	
६१	स्याङ्जा	भिम प्रसाद लुईटेल	ईन्द्रणी वंगुर पालन उधोग	वालिग न.पा. ९	

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	
६२		मोहन बहादुर राना	जनमुखी वंगुरपालन फार्म	छात्रछात्रादी ५	
६३		महेन्द्र बहादुर सिंजाली	तिनपिप्ले वंगुर फार्म	चापाकोट न.पा. २	
६४	मकवानपुर	श्याम कान्छा गोपाली		हेटौडा ५	
६५		प्रभाकर पुडासैनी	डाडडुडे उन्नत वंगुर फार्म	हेटौडा ११	
६६		प्रेम सागर लामा	लामा वंगुर विकास फार्म	हेटौडा १६	
६७		आनन्द कुमार राई	तारा वंगुर फार्म	राई गाउ २	
६८		सानो कान्छा पोडे	देव नगर वंगुर प्रजन्न फार्म	हेटौडा ७	
६९		प्रविण राज मोक्तान	डि.एम. एकिकृत वंगुर फार्म	हेटौडा १७	
७०		प्रकाश पुरी	पुरी फार्म हाउस	हेटौडा ५	
७१		धादिंग	राधा श्रेष्ठ	शुभारम्भ वंगुर एण्ड कुखुरा फार्म	निलकण्ठ नपा.८
७२			गोपाल बहादुर नेपाली	नात्रघाली वंगुर फार्म	निलकण्ठ नपा.६
७३	भरत ढुंगाना		देउशली पशुपालन कृषक समुह	निलकण्ठ नपा.८	
७४	जुठे सार्कि		ठुलो खोरिया वंगुर फार्म	निलकण्ठ नपा.७	
७५	नाईत तामाङ		होसन्ना पोल्टी फार्म	निलकण्ठ नपा.८	
७६	भक्त बहादुर वस्नेत		गौउते वंगुर पालन कृषक समुह	निलकण्ठ नपा.३	
७७	केशव राज दवाडी		मण्डली कृषि तथा पशुपंक्षी फार्म	ढोला ७	
७८	भक्तपुर		पुण्य राम व्यान्जु	सिमखोला वंगुर पालन फार्म	सुर्य विनायक
७९		नवराज राई	अ.आ. कृषि पशुपालन फार्म	अनन्तलिंगेश्वर ८	
८०		ठकर बहादुर श्रेष्ठ	कालिन्चोक भगवति वंगुर फार्म	अनन्तलिंगेश्वर ५	
८१		पवन जंग पाण्डे	राष्ट्रीय वंगुर व्यावसायिक अ.केन्द्र	नगरकोट २	
८२		धन बहादुर योन्जन	योन्जन कृषि फार्म	नगरकोट २,ताथली	
८३	रसुवा	पेमा देन्जिंग	पेम्वा फार्म	धुन्चे ५	
८४		सुमन मोक्तान	मोक्तान फार्म	धैवुंग ७	
८५		जित बहादुर वाइवा	वाइवा फार्म	धैवुंग ७	
८६		समिर तामांग	समिर वंगुर फार्म	धैवुंग ८	
८७		नेप्टी गुरूड	गुरूड फार्म	धैवुंग ७	
८८		मेत्रयाल्मो तामांग	राम्चे वंगुर फार्म	राम्चे ८	
८९		होम बहादुर तामांग	तामाङ वंगुर फार्म	राम्चे ८	
९०		नुवाकोट	रविन सुवेदी	नरेन्द्र कृषि फार्म	भदुटार ८
९१	राम मणि न्यौपाने		युनिक बहुउद्देश्य कृषक समुह	विदुर ७	
९२	सुजन तामांग		सिलामे लाईभष्टक एण्ड एग्री फार्म	महाकाली ५	

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना
९३		मनोज पौडेल	मच्छेदेवी कृषि तथा पशु फार्म	गणेशस्थान ४
९४		राजन प्रसाद जमरकटेल	एभरेष्ट कृषि तथा पशु फार्म	विदुर ४
९५		छेपोन तामांग	देउराली वंगुर फार्म	देउराली ७
९६		दिव्य पुरुष ढकाल	ईश्वरी माई कृषि फार्म प्रा.	तारूका ६
९७	सोलुखुम्बु	यम बहादुर राई	नश्ल वंगुर फार्म	देउसा १
९८		धन भाग्य गुरूड	कुलड वंगुर फार्म	कुदेल ६
९९		हरि मगर	दिदि वहिनी कृषि प्रशोधन प्रा.लि.	केरूड १
१००	भोजपुर	दिनेश विश्वकर्मा	सदावहार वंगुर फार्म	साडपाड ९
१०१		सदाम राना	एन.एस कृषि तथा पशु पालन फार्म	चन्ते ७
१०२		अम्बर राई	अम्बर राई	घोर्लेखानी ७

युवा लक्षित विशेष पशु उत्पादन (बाखा प्रवर्द्धन) कार्यक्रमका लागी आ.ब. २०७२-७३ मा उपलब्ध गराईएको अनुदान प्राप्त गर्ने फार्मको विवरणः

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्पन्न
१	दोलखा	वैशाखेश्वरी बाखापालन फार्म	सोमेनुर्बु सेर्पा	मिर्गे ९ दोलखा	९८१७
		नव उन्नत बाखापालन फार्म	ज्ञान बहादुर खड्का	श्यामा ८ दोलखा	९८४४
		पन्चेत बाखा फार्म	गोपाल बहादुर तामाङ्ग	लामा बगर ५	९७४४
२	स्याङ्गजा	कृष्ण गण्डकी गोट फार्मिङ्ग एग्रो विजनेस प्रा लि	कृष्ण गण्डकी गोट फार्मिङ्ग एग्रो विजनेस प्रा लि	चापाकोट २ र ६	
		ठाँटीश्वारा बाखापालन उद्योग	ठाँटीश्वारा बाखापालन उद्योग	केवेरे भञ्ज्याङ्ग ९	
		डि एण्ड बी कृषि फार्म	डि एण्ड बी कृषि फार्म	सिर्सकोट ९	
३	गोरखा	गोर्दीटार जनजिवन बाखा फार्म	सोमबहादुर प्रजा	ताङ्ग्लीचोक ९	९८०४
		संगम बाखापालन फार्म	सुदन भट्ट	हंसपुर ५	९८४६
		नारायणी फार्म हाउस	संजय खनाल	ताक्लुड १	९८५५

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्प
		दाजुभाई बाखापालन फार्म	नवराज देवकोटा	मसेल १	९८४६
		देउराली युवा कृषि फार्म	बाबुराम श्रेष्ठ	देउराली ५	९८०६
		सुसंगत कृषि सहकारी संस्था लि.	सविनकुमार आले	गोनपा १४ नारेन्द्र	९८४६
		महिला जागरण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था	ज्योतीका गुरुङ्ग	तामलावोट	९८१३
४	ताप्लेजुङ्ग	साम्सोहाङ्ग कृषि फार्म	तीर्थराज साम्सोङ्ग	चाकसीबोटे ५	
		मिश्र बाखापालन फार्म	प्रकाश मिश्र	साब्लाखु ३	
५	पाँचथर	फेदन बाखापालन उद्योग	श्री केशव राज नेम्बाङ्ग	फिदिम १	९८६२
		कन्चनजंघा बाखापालन फार्म	श्री नगेन्द्र प्रसाद रेग्मी	लिम्बा ५	९८०७
६	ईलाम	जय पंरसाद प्रसाई	जय पंरसाद प्रसाई	शान्तीपुर ७	९७४२
		याम बहादुर कार्की	याम बहादुर कार्की	गजुरमुखी ९	९८५१
७	तेह्रथुम	श्री कालिका बाखा फार्म	श्री कालिका बाखा फार्म	म्याङ्गलुङ्ग ४ पिप्ले	
		फुलबारी बाखा फार्म	फुलबारी बाखा फार्म	पन्चकन्या ९	
८	खोटाङ्ग	सुन्के बाखा फार्म	योजन वास्तोला	दिक्तेल-१०	९७४३
		प्रगतिशील बाखा फार्म	दिलिप शाक्य	बुईपा-५	९८६१
९	संखुवासभा	मणिराम गुरुङ्ग	मणिराम गुरुङ्ग	खादबारी न पा ५	
		मोतीलाल राई	मोतीलाल राई	याफु २	
		सन्तोष जिमी	सन्तोष जिमी	मादी ४	
१०	उदयपुर	पञ्चेश्वरी बाखा पालन फर्म	पञ्चेश्वरी बाखा पालन फर्म	साउने १	
		खड्का बाखा पालन फर्म	खड्का बाखा पालन फर्म	रामपुर ३	
		आले नमुना बाखा पालन फर्म	आले नमुना बाखा पालन फर्म	भलायडाडा ३	
११	धनकुटा	श्री जाल्पा देवी बाखापालन फार्म	श्री जाल्पा देवी बाखापालन फार्म	जीतपुर ४	
		श्री लागर्चे एग्रोफार्म	श्री लागर्चे एग्रोफार्म	बसन्तटार ८	
		श्री तेलिया कृषि फार्म	श्री तेलिया कृषि फार्म	तेखिया ६	
१२	भोजपुर	पिखुवा कृषि फार्म	श्री निर्माण राई	दलगाँउ १	
		श्री दिपचन्द्र राई	श्री दिपचन्द्र राई	छिनामखु २	
		श्री गुणराज राउत	श्री गुणराज राउत	तिम्मा १	

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्प
१३	सुनसरी	सिंह देवी गाईभैसी तथा बाखापालन फर्म	दिपेन्द्र कोईराला	डुम्राहा ७ सुनसरी	९८४२
		अर्चना पशु पालन फार्म	हरिनारायण मेहता	कसानगंज ४ सुनसरी	९८१६
		ठुले मोहर कृषि फर्म	कोपिला कार्की	डुम्राहा ३ सुनसरी	९८४२
१४	झापा	प्रगति बोयर बाखा पालन	गणेश पराजुली	गोलधाप-४	९८१४
		बेलटार बाखा फार्म	खडग माया पराजुली	खुदुनावारी-४	९८४२
		दामा अधेरी कृषि फार्म	हर्क तामाङ्ग	बुधवारे-१	९८१४
		कार्की कृषि फार्म	बिरेन्द्र विक्रम कार्की	मेची नगरपालिका-७	९८४२
१५	सोलुखुम्बु	जुभिङ्ग बाखापालन फार्म	मोतिराम राई	जुभीङ्ग २ सोलु	
		प्रगतिशिल बाखापालन फार्म	भानुभक्त श्रेष्ठ	दु न पा ८ सोलु	
		श्रिजनशिल बाखापालन फार्म	हिराकाजी श्रेष्ठ	दु न पा ६ सोलु	
१६	मोरङ्ग	सावित्रा बाखा फार्म	अशोक सुवेदी	दर्वेसा १	
		पूर्वाञ्चल मिक्लाजुङ्ग बाखा फार्म	मच्छिन्द्र कु कार्की	मधुमल्ला ५	
		लुईटेल मलिटप्रपजेज एग्रो फार्म प्रा लि	सरोज लुईटेल	राजघाट ३	
		उदय कृषि फार्म	प्रेम लिम्बु	सिंह देवी ४	
१७	सिन्धुली	विश्वकर्मा बाखा पालन फार्म	चन्द्र बहादुर वि क	अमले ७ सिन्धुली	९८१८
		अशौरा बाखा पालन फार्म	रामेश्वर अधिकारी	जलकन्या ४ सिन्धुली	९७४१
		लुङ्गगेली ब्यवसायिक बाखा फार्म	प्रकाश लुङ्गेली	रतनचुला १ सिन्धुली	९८४१
		थापा बाखापालन फार्म	टिका बहादुर थापा	डोडभन्ज्याङ्ग ९ सिन्धुली	९८४१
		कोईराला बाखापालन फार्म	सुलोचना कोईराला	बासेश्वर ३ सिन्धुली	९८४४
		गौरीशंकर बाखापालन फार्म	नरेन्द्रजंग थापा	ज्ञानेश्वर ६ सिन्धुली	९६१४
१८	बारा	सुकमान थिङ्ग लामा	सुकमान थिङ्ग लामा	अमलेखगन्ज २	
		सुभ नारायण महतो	सुभ नारायण महतो	ईनर्वामाल ६ भटिनिया	
१९	सिन्धुपाल्चोक	कलाँसे डाँडा बाखा पालन फार्म	वीर बहादुर तामाङ्ग	तातोपानी ४	
		सुनकोशी कृषि फार्म	केशव वोहोरा	थुम्पाखे १	
२०	रामेछाप	दिप शिखर बाखापालन फार्म	सिमा कोईराला	मन्थली ४	

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्प
		टि एन लम्साल बाखा पालन फार्म	नवराज लम्साल	पिङखुरी ७ रामेछाप	
		थानापति बाखापालन कृषक समूह	रामबाबु गीरि	पुरानागाँउ ६ रामेछाप	
		शैलुङ्ग व्यवसायिक बाखा पालन फार्म	दावा साङ्गु सेर्पा	डडुवा ७ रामेछाप	
२१	सर्लाही	ईन्द्रवति पशु पालन कृषक समूह	ईन्द्रवति पशु पालन कृषक समूह	परवानीपुर २	
		पन्चमुखी बाखापालन फार्म	पन्चमुखी बाखापालन फार्म	राजघाट २	
		नु पशु विकास फार्म	नु पशु विकास फार्म	सिसौट १	
		देभिसि बाखा फार्म	देभिसि बाखा फार्म	कालिन्जोर ७	
२२	सिराहा	सगरमाथा बाखा पालन फार्म	रामकुमार चौधरी	ढोढना सिराहा	९८४३
		आकाशगंगा बाखापालन फार्म	मनोज कुमार मल्ल	गोलबजार न पा १	९८०४
२३	सप्तरी	श्री तिवारी उन्नत बाखा पालन फार्म	अनिल प्रकाश तिवारी	बकघुवा ८	९८१५
		श्री राईन बाखा पालन फार्म	मो.सर्फुदिन राईन	कुशहा ४	९८०५
		श्री कृति व्यावसायिक निजी बाखा फार्म	बिरेन्द्र प्रसाद यादव	फर्सेठ ९	९८०१
२४	धनुषा	नमुना बाखापालन फार्म	प्रेम प्रसाद ढकाल	मि न पा ९	
		सामुदायिक बचत तथा ऋण स.सं.लि	यम लाल बुलन	यज्ञभुमी ९	
		लामा ब्या बाखा फार्म	मुना कुमारी लामा	पुष्पबलपुर	
२५	चितवन	जगतपुर एग्रो प्रा लि	योगेन्द्र खड्का	नारायणी न पा ११	९८४९
		नमुना बाखापालन फार्म मर्स्युङ्गदी व उ स सं लि	मर्स्युङ्गदी व उ स सं लि	दारेचोक ४ चितवन	९८४१
		कोईराला बाखापालन फार्म	कृष्णहरी कोईराला	गीतानगर २१ चितवन	९८४५
		रारा बहुउद्देशिय कृषि फार्म	गणेश प्रसाद खरेल	चित्रवन १० चितवन	९८४८
२६	नुवाकोट	कामेश्वर बाखा पालन फार्म	सुवास उप्रेती	सुनखानी ८	
		जलेश्वरि बाखापालन फार्म	रमेश कुमार बस्नेत	रालुका ७	
२७	ललितपुर	सगरमाथा बाखा पालन केन्द्र	ओमभक्त राई	ल उ म न पा २९	९८४९
		मिडहिल्स एग्रो फरेष्ट्र प्रा लि	निरन्जन थापा	लामाटार ५ ठुलाचौर	९८६१
		पारिवारिक कृषि तथा पशु फार्म	संगिता अर्याल	महालक्ष्मी न पा १७	९८४१
२८	काठमाण्डौ	चण्डेश्वरी व्यवसायिक कृषि तथा पशु फार्म	सागर महर्जन	टोखा ४, टोखा चण्डेश्वरी	

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्प
		दक्षिणकाली बाखा फार्म	सुखदेव महर्जन	दक्षिणकाली, फर्पिङ	
		काफलचौर पशुपालन तथा कृषि फार्म प्रा.लि.	सत्यमान लामा	शंखरापुर ४	
		श्री वज्रयोगिनी बाखा पालन फार्म	हर्क व. घलान	लप्सेफेदी	
		शुशान्त बाखा फार्म	विष्णु कु. कार्की	चन्द्रागिरी २३	
२९	काभ्रे	सुनकोशी पशु पालन तथा अर्गानिक तरकारी उत्पादन फार्म	सुनकोशी पशु पालन तथा अर्गानिक तरकारी उत्पादन फार्म	वर्तादेउराली ६	
		पञ्चरत्न कृषि फार्म	पञ्चरत्न कृषि फार्म	मंगलटार ३	
		अर्गानिक वर्ल्ड प्रा लि	अर्गानिक वर्ल्ड प्रा लि	साल्मेचाकल १	
३०	धादिङ्ग	ममी कृषि फार्म प्रा लि	नितेश केसी	निलकण्ठ न पा	९८४१
		पानधारे महिला कृषि सहकारी संस्था	सीता भण्डारी	निलकण्ठ न पा	९८४१
		मर्स्यार्ङ्गदी बाखा पालन फार्म	सहदेव धिताल	बेनीघाट ७	९८५१
३१	मकवानपुर	नमुना बाखा विकाश फार्म	सरितामाया लामा पाख्रिन	भैसे ४	९८४५
		जनजिविका कृषि फार्म	श्रीमाया मुक्तान	भार्ता ७	९८५५
		सिमलथली उन्नत बाखा उत्पादन फार्म	गोविन्द प्र.सुवेदी	हेटौडा २८	९८५५
		डाडीघाट वर्णशंकर बाखा प्रजन्न फार्म	मंगल व.मुक्तान	टिस्टुड. ५	९८५५
३२	दैलेख	प्रेरणा कृषि पशु पालन फार्म	रत्नकाली खड्का	लालीकाँडा १ दैलेख	
		काफल सैनी बाखा पालन फार्म	लक्ष्मी पराजुली	बेलपाटा १ दैलेख	
		अटाली चन्द भेडा बाखा फर्म	अर्जुन चन्द	सल्लेरी ५ दैलेख	
३३	तनहुँ	भण्डारी बाखापालन फर्म	मान बहादुर भण्डारी	भानु न पा ९ तनहुँ	९८४६
		दिप्सना बाखापालन फर्म	अप्सरा गैरे	रानीपोखरी ९ तनहुँ	९८०६
		विराग अर्गानिक फर्म	शिवप्रसाद अधिकारी	नाग नागिनी १ तनहुँ	९८४६
		शाही थोक बाखा पालन फर्म	ओम बहादुर मल्ल	भानुमति १ तनहुँ	९८१६
		वृष बाखा फर्म	वृष सिंह गुरुङ्ग	छिपछिपे ५ तनहुँ	९८१७
		पोखेल बाखा फर्म	बालकृष्ण पोखेल	रामजाकोट ६ तनहुँ	९८४६
३४	लमजुङ्ग	माउन्टेन अर्गानिक भ्याली प्रा.ली.	वोजराज सेढाई	मध्य नेपाल न.पा.	९८५१
		ग्रिनभिलेज बाखाफार्म	अम्मर गुरुङ	ढोडेनी १	९८२४

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्पत्ति
		सिला देवीफार्म	लोक बहादुर घले	खुदी ८	९८४६
३५	बाग्लुङ्ग	पुवा धुनेखोला कृषि तथा पशुपालन समूह	भद्र बहादुर घर्ती	अर्बल ४ बाग्लुङ्ग	९८५७
		घुम्ते बाखा पालन फार्म	अमर बहादुर थापा	मल्म ७	९८४७
		प्रगतिशिल बाखापालन समूह	लालबीर लोप्चन		९८४६
३६	म्याग्दी	धौलागिरी फार्म सोलुशन	वीरबहादुर खड्का	अर्मन ४	९८५७
		कुंवर बाखा पालन उद्योग	संजय कुंवर	वे.न.पा १२	९८५७
		सन्तोष सेवा बाखापालन केन्द्र	देउ प्रसाद पुन	चिमखोला ६	९८४७
		सिमलचौर एग्रिकल्चर एण्ड सिड्स	पुनम खड्का	वावियाचौर २	९८४७
		भिमनारायण बाखापालन केन्द्र	पदम बहादुर पुन	भकिम्ली १	९८५७
		निलगिरी बाखा पालन फार्म	सिता वरूवाल	घार ६	९८४६
३७	नवलपरासी	आचार्य बाखा फार्म	नारायण आचार्य	पसौनी ४	
		पाथिभरा पशु फार्म	रामकृष्ण प्रजापति	२	
		पाईजा बाखा फार्म	किरण कुमारी पाईजा	सुनवल ८	
		बर्दघाट व्यवसायिक बाखापालन फार्म	रबीलाल पाण्डे	बर्दघाट ४	
		भन्ज्याङ्ग पशुपालन केन्द्र	शरण श्रेष्ठ	डेडगाँउ ३	
		देउराली नमुना बाखा पालन व्यवसाय	बद्र प्रसाद रिमाल	गैडाकोट ३	
३८	पाल्पा	रानीमहल एकिकृत कृषि फार्म,	शरद भट्टराई	बौघागुम्हा २	
		अकला देवी व्य.बाखा फार्म	श्याम व. थापा	सिलुवा ३	
		खनाल बाखा फार्म,	गणेश खनाल	रामपुर ५	
		गौरीशंकर उन्नत व्यय. बाखा फार्म	तिल कुमार श्रेष्ठ	सिलुवा ५	
		सिंजाली बाखा फार्म,	ओमलाल सिंजाली	मित्याल ९	
		विश्व लक्ष्मी बाखा फार्म,	विश्वराज भट्टराई	रामपुर, १३	
३९	पर्वत	कोटकालिका कृषि तथा पशु पालन फार्म प्रो.	नारायण प्रसाद तिमिल्लीना	देउपुर ४	९८४६
		पौडेल ब्रदर्श बाखापाला फार्म	गणेश पौडेल	कु.न.पा. ५ खुरकोट	९८५७
		अर्जेत के.सी.बाखा फार्म	टिका बहादुर केसी	लेखफांट ६	९८५७
४०	रोल्पा	मसिना व्यावसायिक बाखा पालन फार्म	पारसमणी गिरी	मसिना १ रोल्पा	९८४४

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्पन्न
		प्रगतिशिल व्यावसायिक बाखा पालन फार्म	मंगलचन्द्र सिंह घर्ति मगर	हवामा ९ रोल्पा	९८४७
		खत्री व्यावसायिक बाखा पालन फार्म	मोतिलाल खत्री	धवाड ३ रोल्पा	९८६६ ९८४७
४१	सल्यान	दिपेन्द्र व्यवसायिक बाखा पालन फार्म	दिपेन्द्र रेउले	लक्ष्मीपुर ८ सल्यान	९८१२
		बहुउद्देशीय कृषि केन्द्र	कृष्ण प्रसाद उपाध्याय	शारदा न पा २	९७४८
		वली बाखापालन फार्म	टिकाराम वली	बाफूखोला ८ सल्यान	९८४७
४२	प्यूठान	लेकाली व्यावसायिक बाखा फार्म तथा दाना उद्योग	दल ब खत्री	मकाबाग ७	९८५७
		नमुना व्यवसायिक बाखा फार्म	कल्पान जि सी	बागोसाल ७	९८४७
		यूवराज व्यवसायिक बाखा पालन फार्म	हुम ब थापा	ढुगेगडी ५	९८१०
४३	कपिलवस्तु	हबिब बाखापालन फार्म	हबिबुर रहमान	डुमरा १, डुमरा	९८०२
		कुँवर बाखा पालन फार्म	लोक बहादुर कुँवर	धनकौली ९	९८४७
		कपिलवस्तु बाखापालन तथा कृषि फार्म	जयलाल गिरी	वाणगंगा १३	९८५७
४४	रुपन्देही	सैनामैना सामुदायिक बाखापालन तथा नक्ष सुधार केन्द्र	प्रेम सागर पौडेल	सैनामैना न पा ४ लखनपारा रुपन्देही	९८५७
		भण्डारी बाखापालन फार्म	शिवलालभण्डारी	तिलोत्तमा न पा २१	९८४७
		न्यौपाने बाखापालन तथा नक्ष सुधार केन्द्र	सुरेन्द्रलाल न्यौपाने	सुर्यपुरा गा वि स २ मैनिया रुपन्देही	९८१३
४५	बर्दिया	बराल बाखा फार्म	केशरी बराल मगर	ढोढरी ५ बर्दिया	
		केसी बाखा फार्म	वीर बहादुर खत्री	बाँसगढी न पा ३	
		नमुना बाखा पालन फार्म	होम बहादुर मगर	जमुनी ३ बर्दिया	
४६	सुर्खेत	लोकप्रिय जीवन बाखा फार्म	जीत बहादुर शाही	कूनाथरी ९ सुर्खेत	९८४८
		श्रमजिवि पशू पालन उद्योग	भूमीसरा टोमटा	हरिहरपुर ३ सुर्खेत	९८५८
		समृद्धि नमुना पशू तथा कृषि उद्योग	तर्क बहादुर शाही	साटाखानी ८ सुर्खेत	९८५८
४७	कैलाली	जे जे बाखा फार्म	भरत बहादुर विष्ट	घोडाघोडी न पा ६	९८६८
		आकाश बाखापालन फार्म	पाशा तामा	गोदावरी ८ कैलाली	९७४९

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्पत्
		बडिमालिका बाखा फार्म	लोक बहादुर थापा	घोडाघोडी न पा ८	९८४८
		दिपिका बाखा फर्म	पुस्कर आचार्य	निगाली ४ कैलाली	९८६८
		कालिका बाखा पालन फार्म	हंश प्रसाद न्यौपाने	ल चु न पा ५	९८४८
४८	रुकुम	सन्तोष बाखा पालन कृषक फार्म	भिम बहादुर पुन	मोरु ३	
		राष्ट्रिय उन्नत बाखा फार्म	पल बहादुर खड्का	मुसीकोट न पा ८	
		सिर्जनशिल बाखापालन फार्म	कृष्ण ब वली	भलक्चा ८	
		मितेरी बाखा फार्म	धिरन सेर्पाली	सिवाङ्ग ४	
४९	दाङ्ग	अम्बिकेश्वरी बाखापालन फार्म	सर्वजीत वली	रामपुर ५ दाङ्ग	९८५७
		प्रतिक्षा बाखापालन फार्म	प्रतिक्षा केसी	फुलबारी ३ दाङ्ग	९८५१
५०	अर्घाखाँची	मालिका व्यवसायिक बाखापालनफार्म	शिवलाल भाट क्षेत्री	सिमलपानी ७	९८५७
		अमलडाँडा कृषि तथा बाखा पालन	रामचन्द्र अर्याल	चिदिका २	९८५७
५१	कास्की	राजु बाखा फार्म	राजु पौडेल	ले न पा ६ अर्चले	
		टिकामणि रहमत तुल्ला बाखा फार्म	धनमान गुरुङ्ग	ले न पा कास्की	
		भेडीखर्क बाखा फार्म	बल बहादुर राना मगर	सिल्दजुरे ४ कास्की	
		भण्डारी बाखा फार्म	निलकण्ठ भण्डारी		
		लेकाली बाखा फार्म	कुल प्रसाद भण्डारी		
		चुपाई भारद्वाज अर्गानिक कृषि फार्म	कृष्ण प्रसाद सुवेदी	पो २४ कास्की	
		हिमालयन कृषि उत्पादन श्रोत केन्द्र	दुर्गा दत्त बास्तोला	पुरन्चोर ३ काउरे	
		भुमेश्वरा बाखा फार्म	विजय गुरुङ्ग	रिभान १ कास्की	
		ईन्द्रेणि बाखा फार्म	सुवास गुरुङ्ग	पो २ कास्की	
		मणिरत्न बाखा फार्म	खडानन्द गौतम	लवाङ्गलेल ४ कास्की	
		पंचासे बाखा उत्पादन श्रोतकेन्द्र	प्रेम बहादुर गुरुङ्ग	सल्यान २ कास्की	
		भरतराज पौडेल	भरतराज पौडेल	लाहचोक ९ कास्की	
५२	गुल्मी	भटकुवा बाखा फार्म	फर्शुराम पौडेल	रुरू ९	९८५७
		रूकुखरी बाखा फार्म	रामप्रसाद पुन	भासेँ	९८५७
५३	अछाम	सेति बाखा पालन फार्म	ताराबहादुर थापा	बलाता ५ अछाम	९८६०
		शिलादेवी बाखापालन फार्म	डवल बोहरा	साँफेबगर न पा ८	९८४९
५४	दार्चुला	विष्ट बाखा फार्म	चन्द्रदेव विष्ट	गोकुलेश्वर	
		दान बहादुर बम	दान बहादुर बम	अपि नगरपालिका	
५५	बाजुरा	आर्यन बाखा विकास फार्म	चक्र बहादुर बुढा	जय बागेश्वरी ४	९८६८
		बडीमालिका आर्य कमल बाखा पालन फार्म	रोहिणि प्रसाद पाध्याय	कैलाशमाण्डौ ३ बाजुरा	९७४९
५६	बझाङ्ग	वाठपाला उत्थान बाखापालन फार्म	श्री आनन्द बहादुर रोकाया	कोटभैरव २	
		कैलाश व्यवसायिक बाखापालन फार्म	श्री जय बहादुर सिंह	कैलाश ७	
५७	डडेलधुरा	पाण्डे कृषि तथा पशु पालन फार्म	त्रिलोक्यनाथ पाण्डे	बगरकोट ८	
		चनाली बाखा तथा तरकारी	नवराज गिरी	भद्रपुर ८	

क्र.स.	जिल्ला	कृषकको नाम,थर	छनौट भएका फार्मको नाम	ठेगाना	सम्पत्ति
		उत्पादन फार्म			
५८	बैतडी	अनिरुद्र बाखापालन उद्योग	धर्मानन्द अवस्थी	शंकरपुर ७	
		महाकाली बाखा फार्म	कैलाश जोशी	दशरथचन्द्र न पा ६	
५९	डोटी	आनन्दपुर व्यवसायिक बाखा फार्म	डिल्लीराज फुलारा	पचनाली ३ डोटी	
		बहादुर रोकाया कृषि विकास फार्म	सुरेन्द्र रोकाया	महादेवस्थान ८ डोटी	

❖ विविध कारणले पर्सा, रौतहट र बाँकेमा कार्यक्रम हुन नसकेको ।

राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१

पृष्ठभूमि

देशको भौगोलिक परिवेशले उपलब्ध गराएको अवसर र कृषकहरूको अनुभव तथा आधुनिक कृषि प्रविधिहरूको सदुपयोगबाट दीगो आर्थिक वृद्धि तथा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्न सकिने सम्भावना विद्यमान रहेको छ। कृषि भूमिको अनुपयुक्त प्रयोग एवं विभिन्न प्रकोपहरूका कारण उर्वरा कृषि भूमिको ह्रास हुँदै जानु, कृषिमा श्रम र सीप हुनेहरूमा कृषि भूमिको पहुँच नपुग्नु र पहुँच पुग्नेहरूले पनि आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग गरी पर्याप्त मात्रामा व्यावसायिक रूपमा उपयोग गर्न नसक्नु र गैर कृषि क्षेत्रको विकासको आधारको रूपमा रहेको कृषि क्षेत्रको विकासका पूर्वाधार (सिंचाई, सडक, बिजुली, संचार, उद्योग र बजार व्यवसाय तथा उन्नत प्रविधिहरू) मा पर्याप्त लगानी आकृष्ट हुन नसक्नु कृषि क्षेत्रको विकासको मूल समस्याका रूपमा रहेका छन्।

कृषि क्षेत्रको समग्र विकासका लागि ल्याइएका कृषि विकासको नीतिगत रूपरेखा २०४८ तथा दीर्घकालीन कृषि योजनाले यस क्षेत्रको विकासलाई केही हदसम्म दिशाबोध गराएको छ। तथापि आर्थिक उदारीकरण, विश्व व्यापार संगठन तथा क्षेत्रीय संगठनहरूमा नेपालको विद्यमान प्रतिबद्धता, नेपालको लागि दीगो विकासको एजेण्डा एवं सहस्राब्दी विकासका लक्ष्यहरू समेतको पृष्ठभूमिमा दीर्घकालीन कृषि योजनाका मूलभूत पक्षलाई कायम राखी नयाँ राष्ट्रिय कृषि नीति तर्जुमा गरी लागु गर्न आवश्यक देखिएकोले नेपाल सरकारले यो राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१ जारी गरेको छ। यस क्षेत्रमा तर्जुमा भएका र नयाँ तर्जुमा हुने वस्तुगत तथा विषयगत नीतिहरू यसै नीतिबाट निर्देशित हुने छन्।

दृष्टिकोण

निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई व्यावसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीमा रूपान्तरण गरी दीगो कृषि विकासको माध्यमबाट जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनु कृषि क्षेत्रको दीर्घकालीन दृष्टिकोण रहने छ।

उद्देश्यहरू

व्यावसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीद्वारा उच्च एवं दीगो आर्थिक वृद्धि हासिल गरी खाद्य सुरक्षा तथा गरीबी निवारणमा योगदान गर्न:

१. कृषि उत्पादन एवं उत्पादकत्व बढाउने।
२. व्यावसायिक तथा प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीका आधारहरूको विकास गरी क्षेत्रीय र विश्व बजारसँग प्रतिस्पर्धात्मक बनाउने।
३. प्राकृतिक श्रोत, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्वर्द्धन एवं सदुपयोग गर्ने।

नीतिहरू

प्रस्तुत उद्देश्य प्राप्तिका लागि श्रोत साधनमा पहुँच भएका र साधन र अवसरमा तुलनात्मक रूपमा न्यून पहुँच भएका दुवै समूहका कृषकहरूको आवश्यकतालाई समेटने गरी निम्न नीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् ।

क) कृषि उत्पादन एवं उत्पादकत्व अभिवृद्धि ।

१. स्थानीय सम्भाव्यता, तुलनात्मक लाभ तथा विशिष्ट अवसरको उपयोग गरी उपयुक्त कृषि प्रविधिहरूको विकास, प्रसार तथा उपयोगबाट कृषि उत्पादन एवं उत्पादकत्व बढाइनेछ । साथै कृषिको व्यवसायीकरण तथा विविधीकरणमा जोड दिई आय आर्जन तथा रोजगारका थप अवसरहरू सृजना गरिने छन् ।
२. वैज्ञानिक भू-उपयोग प्रणालीको उपयोग गरी उर्वरा कृषि भूमिलाई गैर कृषि प्रयोगमा ल्याउन निरुत्साहित गरिने छ । पहाडमा भिरालो जमीन व्यवस्थापनको उपयुक्त प्रविधि र तराई तथा समथर उपत्यकामा कृषि भूमि विकासको उपयुक्त प्रविधि प्रयोग गरी जमीनको वैज्ञानिक प्रयोगलाई बढावा दिइनेछ ।
३. सिंचाई सुविधा, कृषि सडक, ग्रामीण विद्युतीकरण र उपयुक्त कृषि प्रविधिको विकास तथा विस्तार गरिने छ । सिंचाई, सडक तथा विद्युतीकरण सुविधा भएका क्षेत्रमा उपलब्ध प्रविधिको सघन र व्यापक उपयोग गराइने छ ।
४. उत्तर-दक्षिण राजमार्ग तथा सहायक मार्गहरूको आसपासका संभाव्य क्षेत्रहरूमा बढी मोल जाने कृषिवस्तुको पकेट विकासमा विशेष प्राथमिकता दिइनेछ । विशेष गरी दुर्गम क्षेत्रहरूमा कम तौल तथा बढी मूल्य जाने कृषि वस्तुहरूको उत्पादनमा प्राथमिकता दिइने छ ।
५. स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकता अनुरूपको कृषिका योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनको कार्य स्थानीय निकायहरूमा निक्षेपण गरी स्थानीय निकायहरूलाई जिम्मेवार र सक्षम बनाइनेछ । यसका लागि सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्थाबाट टेवा पुऱ्याइने छ ।
६. एकभन्दा बढी जिल्ला समेटेर सम्भाव्य कृषि उत्पादन एवं कृषि व्यावसाय प्रवर्द्धन गरी व्यावसायीकरणका आधार खडा गर्ने तुलनात्मक रूपमा ठूला आयोजनाहरू स्थानीय निकायको सहभागितामा केन्द्रिय आयोजनाका रूपमा संचालन गरी टेवा पुऱ्याइने छ । यसको कार्यान्वयनका लागि केन्द्रमा रहेका विभाग एवं निर्देशनालयहरूलाई जिम्मेवार र सक्षम बनाइने छ ।

दृष्टव्यः कृषि शब्दले वाली, वागवानी, पशु पन्छी, माछा आदि कृषिका सवै उप-क्षेत्रसँग सम्बद्ध उत्पादन, उद्योग एवं व्यवसायहरू समेत जनाउँछ ।

७. खाद्य पोषण लगायतका कृषि प्रविधिको स्थलगत प्रसार सेवामा कृषक समूहको माध्यम अपनाइनेछ। कृषि/वन कलेजहरूबाट पनि आफ्नो प्रभाव क्षेत्रमा समन्वयात्मकरूपमा कृषि प्रविधि प्रसार प्याकेजहरू संचालन गरिनेछ। साथै कृषि प्रसारमा सूचना प्रविधि तथा आम संचार माध्यमको पनि उपयोग गरिनेछ।
८. विकास क्षेत्र र भौगोलिक उपक्षेत्रहरूको आधारमा स्थानीय बीउ, बेर्ना, बिरुवा, नश्लहरूको उत्पादन गर्नेहरूको लागि गुणस्तरीय स्रोत सामग्रीहरूको केन्द्र र कृषिवस्तु संकलन, प्रशोधन, संचय र ढुवानी आदि कार्य गर्ने उद्यमी तथा व्यवसायीहरूको लागि विशेष प्रविधि सेवाको स्रोत केन्द्रका रूपमा राष्ट्रिय कृषि स्रोत केन्द्रहरूको विकास गरी सुदृढ गरिनेछन्। यस्ता स्रोत केन्द्रहरूलाई माटो विश्लेषण, बीउ प्रमाणीकरण, बाली संरक्षण तथा पशुरोग निदान लगायतका क्षेत्रमा सर्भे सर्भिलेन्स सेवा संचालन, प्रयोगशाला सेवा संचालन एवं उद्यमी, व्यवसायी, सहकारीकर्मी एवं कृषि कार्यकर्ताहरूको क्षमताविकास तालिम समेत दिन सक्ने एकीकृत केन्द्रको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ।
९. भौगोलिक सम्भाव्यता र तुलनात्मक तथा स्थान विशेषको विशिष्ट लाभ समेतका दृष्टिबाट आवश्यक पर्ने कृषि अनुसन्धान कार्यहरू (खाद्य तथा पोषण प्रविधि लगायतका कृषि उत्पादन, संकलन, ग्रेडिङ, भण्डारण, प्रशोधन, प्याकिङ आदि) का लागि निजी क्षेत्र र गैर सरकारी क्षेत्र समेतको सहभागितात्मक तथा प्रतिस्पर्धात्मक कृषि अनुसन्धान तथा विकास प्रणालीको प्रवर्द्धन गरिनेछ। यस्तो प्रणाली सुहाउँदो लगानी व्यवस्था गर्न कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोषको अवधारणा अनुरूप अनुसन्धानको संस्थागत उच्च निकायको संरचनालाई सुधार गरी व्यवस्थित गरिनेछ। कृषि अनुसन्धान तथा विकास सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूसँगको सहकार्य र प्रविधि तथा विशेषज्ञ आदान-प्रदानलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।
१०. निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट कृषि अनुसन्धान तथा विकासमा गरिने खर्चमा कर प्रयोजनका लागि खर्च लेख्न पाउने सुविधाका साथै अन्य उपयुक्त प्रोत्साहन सम्बन्धी व्यवस्थाहरू गरी निजी तथा वैदेशिक क्षेत्रको लगानी आकृष्ट गरिने छ।
११. प्रमुख उत्पादन सामग्रीहरू (उन्नत पशु, पन्छी, माछा भूरा, रासायनिक मल एवं बीउ बिजन आदि) को आयात, उत्पादन तथा मौज्जात स्थितिको नियमित अनुगमन गरी आपूर्ति सुनिश्चित गरिनेछ।
१२. कृषि उत्पादन तथा व्यवसाय प्रवर्द्धनमा आवश्यक कृषि ऋण प्रवाहलाई उत्पादन तथा व्यवसायको प्रतिफलसँग आबद्ध गरी सुनिश्चित गरिनेछ।
१३. अतिवृष्टि, अनावृष्टि, रोग, किरा एवं अन्य दैवी प्रकोपहरूको आँकलन र कृषि राहत परिचालनका लागि सर्भे सर्भिलेन्स प्रणाली स्थापित गरी क्रियाशील राखिनेछ।
१४. स्थानीय तहमा कृषकहरूको क्षमता सुधारका लागि कृषक तालिम कार्यक्रममा विशेष जोड दिइनेछ।

१५. कृषि जनशक्ति उत्पादनका लागि कृषि तथा वन विश्वविद्यालय स्थापना र कृषि वन कलेजहरूको प्रवर्द्धन गरिनेछ । विश्वविद्यालय/कलेजहरू र कृषि अनुसन्धान केन्द्र तथा राष्ट्रिय कृषि श्रोत केन्द्रहरूसँग प्राविधिक र विशेषज्ञ आदान प्रदान गरी सहकार्य गराउने व्यवस्थाबाट कृषि जनशक्तिको गुणस्तर विकास गरिनेछ । कृषि व्यवसायीकरणका लागि कृषि बजार तथा व्यवसाय प्रवर्द्धन सम्बद्ध जनशक्ति उत्पादनमा पनि जोड दिइने छ ।
१६. कृषि क्षेत्रको योजना तर्जुमा, नीति निर्धारण तथा अनुगमन मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण र प्रक्षेपण कार्यलाई सुदृढ गरिने छ । साथै कृषि क्षेत्रको लागि अनुकूल मूल्य तथा व्यापार पद्धति (Terms of Trade) स्थापित गराउन नियमित अनुगमन गरिने छ ।
१७. कृषिका कार्यक्रमहरूको संचालनमा सम्भव हुने सबै क्षेत्रमा महिला संलग्नता एवं सहभागितालाई ५० प्रतिशत पुर्याइनेछ । महिला कृषक तालीममा सकभर घुम्ती तालीमको प्रबन्ध मिलाई घर गाउँ नगिच पुर्याउने प्रबन्ध मिलाइने छ । कार्यक्रममा महिला संलग्नता सम्बद्ध सूचना तथा तथ्यांकहरूको प्रवाहलाई सुनिश्चित गरिनेछ ।
१८. चार हेक्टर भन्दा कम जमीन हुने कम स्रोत साधन भएका (Resource poor) कृषकहरूको पहिचान र वर्गीकरण गरी तोकिएका सुविधाहरू उपलब्ध गराइने छ ।

ख) लक्षित वर्गहरूका लागि विशेष सुविधा

- आधा हेक्टरभन्दा कम जमीन भई सिञ्चाई सुविधा न्यून रहेका, दलित, उत्पीडित तथा अन्य सीमान्त कृषक एवं कृषि श्रमिकहरूलाई लक्षित समूहमा वर्गीकरण गरी विशेष सुविधा दिने दृष्टिकोणबाट निम्न नीतिहरू अवलम्बन गरिनेछन् ।
१९. सीप भएका भूमिहिन, सीमान्त एवं साना कृषकहरूलाई भूमिमा पहुँच पुर्याउन कायम रहेको कानूनी हदबन्दीको प्रभावकारी कार्यान्वयन, हदबन्दी छुटको प्रभावकारी अनुगमन, प्रगतिशील कर व्यवस्था, खेती भूमिको लागि करार सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था जस्ता विभिन्न विकल्पहरूको पहिचान गरी भूमिमा पहुँचका अवसरहरूको सृजना गरिनेछ ।
२०. भूमि बैंकको स्थापना गरी स्थानीय निकायको सहभागितामा कृषि कार्यका लागि जग्गा किन्ने/बेच्नेहरूलाई खेतीयोग्य जग्गाको उपलब्धता बारे सूचना सेवा र आवश्यक पर्नेलाई ऋण सुविधा उपलब्ध गराइनेछ । यस बैंकबाट लक्षितवर्गहरूलाई कृषि उत्पादनका लागि सहूलियत दरमा भूमि खरिद गर्न विशेष ऋण सुविधा उपलब्ध गराइने छ ।
२१. करार वा कबुलियत व्यवस्थाबाट कृषि जग्गा वा पोखरी वा घोल वा जलाशय वा नदी नालाका क्षेत्रहरू प्राप्त गरी कृषि उत्पादन गर्ने समूहमा आवद्ध भई आउने उत्पीडित, दलित तथा अन्य सीमान्त तथा भूमिहिन कृषि श्रमिकहरूको लागि वीउ विजन प्राविधिक सेवा निःशुल्क उपलब्ध गराइनेछ । साथै कृषि विकास बैंक लगायत अन्य वित्तीय संस्थाहरू परिचालन गरी सहूलियत दरमा समूहमा कृषि ऋण उपलब्ध गराइने छ ।

२२. सीमान्त जमीन, चरन/खर्क, हैसियत विग्रिएका वन तथा प्रयोगमा नआएका सार्वजनिक जमीनलाई लक्षित समुदायमा कबुलियतमा हस्तान्तरण गरी सम्भाव्यता अनुसार घाँस, डालेघाँस, कृषि वन, जडिबुटी तथा रेशम एवं अन्य स्थायी रुख विरुवा हुने खालका नगदेबाली एवं फलफूल बगैँचा विकासमा उपयोग गराई वन तथा अन्य जमीनको हैसियत सुधारका साथै गरीबी निवारणमा टेवा पुऱ्याइनेछ ।
२३. साना सिंचाई पूर्वाधारहरू जस्तै ढीकी पम्प, रोअर पम्प, स्पिडकलर, ड्रीप, पानी संकलन पोखरी (Water Harvest) आदिको निर्माण तथा जडानमा लक्षित समूहलाई विशेष सुविधा दिइनेछ ।
२४. खाद्यान्न न्यून भएका क्षेत्रहरूमा खाद्यान्न उपलब्धता वृद्धि गर्न उत्पादन तथा आय वृद्धिका सम्भाव्यताको उपयोग गराइने छ । साथै अन्यत्रबाट खाद्यान्न आपूर्ति सुनिश्चित गर्नुपर्ने अवस्थामा खाद्यवस्तु ढुवानी, सञ्चय र वितरणमा स्थानीय निकायको सहभागितामा खाद्यान्न सञ्चय एवं परिचालन सन्जालको विकास गरिनेछ ।
२५. श्री ५ को सरकारले उपलब्ध गराउने खाद्यवस्तु, ढुवानी, सामाग्रीको मूल्य, व्याज आदि सुविधाहरू खाद्य सुरक्षाका दृष्टिबाट जोखिम क्षेत्र र लक्षित समूह पहिचान गरी प्राथमिकता साथ उपलब्ध गराइने छ ।
२६. मौसम तथा अन्य प्रकोपको उतार चढावको अवस्थामा आधा हेक्टरभन्दा कम जमीन भएका र वर्षभरि सिंचाई सुविधा नभएका कृषकहरूको लागि र भूमिहिन तथा अन्य वैकल्पिक आयश्रोत नभएका सीमान्त कृषकहरूको लागि खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कवचको (Safety Nets) विकास गर्दै लगिने छ ।

ग) व्यावसायिक र प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीको विकास

२७. बजारको माग अनुसारको उपयुक्त परिमाण र गुणस्तरमा कृषि वस्तु उत्पादन गर्ने बृहत् उत्पादन क्षेत्र (Large Production Packets) विकास गरिनेछ । यस्ता पकेट क्षेत्रमा तुलनात्मक लाभ भएका कृषि वस्तुहरूको उत्पादनमा प्राथमिकता दिइनेछ । यस्ता क्षेत्रमा प्रविधि एवं प्राविधिक सेवा तथा कृषि सडक, ग्रामीण विद्युतीकरण, सिंचाई, कृषिऋण, बजार व्यवस्था जस्ता अन्य सुविधाहरू एकीकृत रूपमा परिचालन गरिनेछ ।
२८. खाद्यान्नको अभाव भएका क्षेत्रमा खाद्यान्न पुऱ्याउन आपूर्ति कार्यक्रम सञ्चालन गरिने पहाडी क्षेत्र आसपासमा त्यस्तो आपूर्ति कार्यक्रम मार्फत बजार मूल्यमा खाद्यान्न खरिद गरी स्थानीय उत्पादन बढाउन प्रोत्साहन गरिने छ ।
२९. सरकारी फार्म/केन्द्रहरूमा उपलब्ध स्रोत साधनलाई निर्धारित उद्देश्यमा असर नपर्ने गरी अधिकतम उपयोग गर्न व्यवसायमूलक कार्यक्रम समेतको दोहोरो मार्ग (Double Track System) व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ ।

३०. पशुबीमाको विस्तार गरिनुका साथै पन्छी एवं छानिएका बालीको बीउ र बढी मोल जाने कृषिवस्तुहरूको कमिक रुपमा बीमा गरिनेछ ।
३१. प्राङ्गारिक खेती (Organic Farming) लाई प्रोत्साहन गरिने छ । प्राङ्गारिक खेती गरी कृषिवस्तु निकासी गर्ने उत्पादन क्षेत्रमा उत्पादित कृषिवस्तुहरूको गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि टेवा पुऱ्याइनेछ ।
३२. हाईब्रिड बीउ, उन्नत नश्लको उत्पादन तथा प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिने छ र परिवर्तित आनुवंशकीय जीवहरू (Genetically Modified Organism)को प्रयोगलाई नियमन गरिनेछ ।
३३. परम्परागत स्थानीय मौलिक कृषिवस्तु एवं सम्बद्ध प्रविधिहरूको पञ्जीकरण तथा प्रवर्द्धन गरिने छ । स्वदेशी मूलको विशिष्ट उत्पादन एवं उत्पादन प्रविधिहरूको पहिचान तथा अधिकार सुरक्षित गरिनेछ ।
३४. कृषि तालिमलाई क्षमता सुधार र व्यवसाय प्रवर्द्धनमुखी तालिममा वर्गीकरण गरिनेछ । क्षमता सुधार तालिमबाट कृषि कार्यकर्ताहरूको क्षमता सुधार तथा कृषकहरूको उत्पादन क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ । व्यवसायमुखी तालिमलाई तालिमपछिको व्यवसाय प्याकेजमा आधारित गरी मागप्रधान गराइनेछ ।
३५. शिक्षित बेरोजगार युवाहरूलाई कृषि पेशामा आकृष्ट गर्न कृषि व्यवसाय स्थापना तथा सञ्चालन तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
३६. उन्नत कृषि श्रोत सामाग्रीहरूको (बीउ, बिरुवा, बेर्ना, नश्ल, भुरा आदि) स्थानीय उत्पादन तथा बिक्री वितरण र मलखाद एवं रोग तथा कीटनाशक औषधीहरूको बिक्री वितरणलाई नियमन गरी आपूर्तिमा गुणस्तर कायम गराइनेछ । कृषिसँग सम्बन्धित निजी क्षेत्रका प्रयोगशाला सेवा तथा गुणस्तरीय उत्पादन प्रशोधन सेवालालाई पनि नियमन गरी मान्यता (Accreditation) दिइनेछ ।
३७. गुणस्तरीय कृषि उत्पादन र स्थानीय तथा बाह्य बजारमा विश्वसनीयताको विकास गर्न कृषि र पशु क्वारेन्टाइन सेवालालाई व्यवस्थित र सुदृढ गरिनेछ ।
३८. खाद्यवस्तुको गुणस्तर निर्धारण, गुणनियन्त्रण, गुणस्तर प्रमाणीकरण र नियमन गर्ने कार्यमा स्थानीय निकाय समेतको सहभागिता परिचालन गरिनेछ ।
३९. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, संभौता तथा राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार कृषिवस्तुको नियमन सेवालालाई अद्यावधिक गर्दै लगिनेछ ।
४०. सहकारीमा आधारित कृषि उद्योग एवं व्यवसायको प्रवर्द्धनमा प्राथमिकता दिइने छ ।

४१. कृषि उद्यमी/व्यवसायी एवं प्रगतिशील कृषक तथा सम्बद्ध संघ संस्थाहरूको गुनासा एवं सुभावहरूको विश्लेषण गरी निकास दिन र विश्व व्यापार संगठन, क्षेत्रीय व्यापार संगठन जस्ता बाह्य निकासी बजार सम्बद्ध संगठनहरूसंगका प्रतिबद्धताहरू र आयात प्रतिस्थापन तथा निकासी प्रवर्द्धनमा क्रियाशील रहन कृषि उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धन समितिको प्रभावकारी परिचालन गरी कृषि व्यावसायीकरणलाई टेवा पुऱ्याइनेछ ।
४२. कृषि वस्तुहरूको व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजार क्षेत्रमा सहकारी एवं निजी क्षेत्रको लगानी आकृष्ट गर्न प्रोत्साहनयुक्त वस्तुगत तथा विषयगत नीतिहरूको विकास गरिनेछ ।
४३. कृषि क्षेत्रमा दिइनुपर्ने प्राथमिकता अनुरूप कृषि अनुसन्धान, कृषि उत्पादन, कृषि प्रशोधन, उद्योगहरू र आन्तरिक तथा बाह्य निकासी बजारको अन्तर्सम्बन्ध स्थापित गर्न र बाह्य लगानी समेत आकृष्ट गर्नका लागि छुट्टै कृषि उद्योग विकास नीति ल्याई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४४. व्यावसायिक कृषि उत्पादनका सम्भाव्य क्षेत्रहरूमा कृषि प्रविधि प्रसार सेवा सशुल्क उपलब्ध गराई निजीक्षेत्र, सहकारी क्षेत्र तथा गैरसरकारी क्षेत्रलाई आकर्षित गरिनेछ ।
४५. उपयुक्त फार्म केन्द्रहरूलाई करारमा/कबुलियतमा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालन गराउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।
४६. बजार सूचना प्रणालीको विकास, विस्तार र प्रवाह गर्ने कार्य निजी एवं सहकारी क्षेत्र तथा स्थानीय निकायहरूसँग साभेदारीमा समेत सञ्चालन गरिनेछ ।
४७. कृषिवस्तुहरूको व्यावसायिक उत्पादनलाई बजार अवसरको सुनिश्चितता दिन सम्भाव्य उत्पादन थलो नजिक संकलन केन्द्र र सम्भाव्य घना उपभोक्ता नजिक संगठित बजारको सुनिश्चितता दिनको लागि निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लागत सहभागिता र व्यवस्थापनमा रहने गरी सुविधायुक्त कृषि थोकबजार तथा हाट बजारहरूको विकास तथा विस्तारमा टेवा पुऱ्याइनेछ ।
४८. आन्तरिक कृषि उत्पादकहरूलाई समेटेर करार उत्पादन प्रणालीमा आबद्ध गरी बजार अवसर दिने र आयात प्रतिस्थापन गर्ने वा निकासी गर्ने उद्योग व्यवसायीहरूलाई पूँजीगत तथा अन्य प्रोत्साहन/सुविधाहरू कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन समितिको सिफारिशमा उपलब्ध गराइनेछ ।
४९. स्थानीय स-सानो पूँजी र अन्य श्रोतको परिचालन तथा प्रवर्द्धन गरी सहकारीको संस्थागत विकास गर्न संभाव्य कृषक तथा उद्यमीहरूको समूहलाई सहकारीकरण गर्दै लगिनेछ । साथै गाउँ घरका यस्ता सहकारी संस्थाहरूलाई कृषक समूहको उत्पादन सामग्री तथा सेवाहरू उपलब्ध गराउने र उनीहरूका उत्पादनहरूको बजार प्रणालीमा पठाउने स्थानीय केन्द्र (Delivery Point) को रूपमा विकास गरिनेछ ।

घ) प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरणको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं सदुपयोग

५०. कृषि रसायनहरूको प्रयोगबाट माटो तथा जलाशयको अवस्थामा पर्ने नकारात्मक प्रभाव र अन्य वातावरणीय समस्यालाई न्यून गरिनेछ । साथै पशुपन्छीमा प्रयोग हुने औषधी तथा हार्मोनहरूको प्रयोगमा कमी ल्याइनेछ ।
५१. प्राङ्गारिक मलको उत्पादन तथा प्रयोग प्रवर्द्धनलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
५२. जैविक विविधता संरक्षणका लागि जीन बैङ्कको व्यवस्था र स्थानीय संरक्षण (In Situ Conservation) लाई प्रोत्साहित गरिनेछ । सम्भावित क्षेत्रमा सहभागितात्मक जैविक विविधता संरक्षण क्षेत्र (Participatory Biodiversity Park) स्थापित गरिने छ ।
५३. हैसियत विगेका वन तथा प्राकृतिक जलाशयको हैसियत सुधार गर्ने गरी जैविक विविधता संरक्षण, सम्बर्द्धन र सदुपयोग तथा कृषि वन प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
५४. स्थानीय सहभागिताका आधारमा जलाधार व्यवस्थापन र नदी कटान नियन्त्रण गरी संरक्षणप्रधान कृषि प्रणाली विकास गर्दै लगिनेछ ।
५५. खेती योग्य जग्गाको खण्डीकरण नियन्त्रण र वैज्ञानिक भू-व्यवस्थापन (चक्लाबन्दी) लाई स्थानीय निकायको सहयोग समेतमा व्यवस्थित गरिनेछ ।
५६. आवश्यक कानूनी व्यवस्था समेत गरी भूमिको सहकारी/साभेदारी/समूह व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । यस्तो भूमि व्यवस्थापनमा तत्परता देखाउनेलाई प्राथमिकता दिने गरी सम्बद्ध केन्द्रीय तथा स्थानीय विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको छनौट तथा कार्यान्वयनको आधार बनाई उत्प्रेरित गरिनेछ ।

कार्यान्वयन तथा अनुगमन व्यवस्था

- क. स्थानीय तहदेखि केन्द्रीय तहसम्मको कृषि क्षेत्रको योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सम्बन्धित तहमा (गाउँ, जिल्ला, क्षेत्र, केन्द्र) सरोकारवालाहरूको संलग्नतालाई सुनिश्चित गरी सहभागितात्मक पद्धतिलाई बढावा दिइनेछ । महिला, दलित एवं पिछ्छाडिएको वर्ग सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कहरूलाई पनि सूचना प्रणालीमा ल्याइने छ ।
- ख. कृषि सम्बद्ध निकायहरू बीच सहभागितात्मक एवं समन्वयात्मक रूपमा योजना तर्जुमा, कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा अनुगमन गराई यो नीति कार्यान्वयन गराउन राष्ट्रियस्तरमा राष्ट्रिय कृषि विकास समिति रहने छ । राष्ट्रिय कृषि विकास समितिलाई सघाउन केन्द्रमा केन्द्रीय कृषि विकास कार्यान्वयन समिति र क्षेत्रीयस्तरमा क्षेत्रीय कृषि विकास समिति रहने छन् । स्थानीय तहमा गाउँ विकास समिति र जिल्ला विकास समितिहरूलाई स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन अनुरूप योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा जिम्मेवार बनाइने छ । जिल्ला तहमा जिल्ला कृषि विकास समिति र गाउँ विकास समिति तहमा कृषि समिति रहनेछन् । यिनले स्थानीय निकायहरूलाई यो नीतिको कार्यान्वयन र अनुगमन गर्नमा सघाउने छन् । राष्ट्रिय कृषि विकास समिति र स्थानीय निकायहरूलाई राष्ट्रिय कृषि स्रोत केन्द्रहरूले प्राविधिक पृष्ठपोषणको सुनिश्चितता दिने छन् ।
- ग. यस राष्ट्रिय नीतिको कार्यान्वयनको क्रममा सम्बद्ध मन्त्रालयहरूले आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रमा परेका विषयहरूको कार्यान्वयन गर्ने छन् । यस राष्ट्रिय कृषि नीतिको कार्यान्वयनको अनुगमन राष्ट्रिय कृषि विकास समितिले गर्नेछ । यस नीतिको कार्यान्वयन रणनीतिहरू र कार्यक्रमहरू तथा जिम्मेवार निकायहरू सम्बन्धी विषयमा सम्बन्धित मन्त्रालयहरूले

स्वीकृति गराई लागू गर्नेछन् । साथै, वस्तुगत तथा विषयगत नीतिहरू निर्माण गर्दा यस राष्ट्रिय नीतिसँग नबाकिने गरी गर्नु पर्नेछ ।

अनुसूचि ६

पन्थीपालन नीति, २०६८

१. पृष्ठभूमि

पन्थीपालन व्यवसाय विगत तीन दशक देखि व्यवसायिकरण तर्फ उन्मुख हुँदै गइरहेको छ । यस व्यवसायले खास गरी यातायात, विद्युत, बजार जस्ता पूर्वाधार विकास भएका क्षेत्रहरूमा उद्योगको रूप लिई सकेको छ । बर्दलिदो आहार विहार बढ्दो शहरीकरण एवं बढ्दो पौष्टिक खाद्य पदार्थहरूको उपभोग आदि कारणले पन्थीजन्य पदार्थहरूको उपभोगमा क्रमिक रूपले वृद्धि भईरहेको हुँदा स्थानीय बजारमा यसको माग दिनानुदिन बढ्दोछ । यस व्यवसायबाट पन्थीजन्य पदार्थहरूको आयात प्रतिस्थापन मात्र नभई क्षेत्रीय र विश्व बजारसँग प्रतिस्पर्धा गरी राष्ट्रिय आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रबल सम्भावना रहेकोछ ।

यस व्यवसायलाई दिशानिर्देश गर्न तथा औद्योगिकरण तर्फ दिगो गति दिनको लागि ठोस नीतिको आवश्यकता महसुस गरी राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ र कृषि व्यवसाय प्रबर्द्धन नीति, २०६३ को परिधि भित्र रही नेपाल सरकारले “ पन्थी पालन नीति, २०६८ ” जारी गरेको छ ।

२. विगतका प्रयासहरू :

नेपालमा आधुनिक कुखुरापालनको शुरुवात वि.सं. २०१४ सालमा पहिलो पटक ब्याक मिनीकोर्का, रोड आईलैण्ड रेड, न्यू ह्याम्पसायर र ह्वार्ट लेगहर्न जातका कुखुराको आयातबाट भएको हो । कृषकहरूलाई उन्नत चल्ला वितरण गरी मासु तथा फुल उत्पादन बृद्धि गर्न यो कार्यक्रमको थालनी गरिएको थियो । वि.सं. २०१७ सालमा परवानीपुर, बारामा सेन्ट्रल ह्याचरी स्थापना भई न्यू हेम्पसायर जातका माऊ चल्लाहरू आयात गरी चल्ला उत्पादनको शुरुवात गरिएको हो । यसै क्रममा निजी क्षेत्रको अग्रसरतामा उन्नत नश्लका लेयर्स र ब्रोइलर चल्लाहरू आयात तथा विक्री वितरणको कार्य वि.सं. २०४० पछि पन्थीपालनमा व्यवसायिकरण प्रकृत्याले गति लिएको देखिन्छ ।

३. वर्तमान स्थिति :

नेपालमा पन्थीजातबाट उत्पादित मासु र फुलको प्रति व्यक्ति उपभोगस्तर न्यून रहेको तथ्यांकले देखाएको छ । आ.व. २०६७/०६८ मा कुखुराको मासु ३६,०५२ मे.टन र अण्डा ७० करोड गोटा उत्पादन भएको जसको औषत वार्षिक वृद्धिदर करिब ३.२ प्रतिशत रहेको छ । कुखुराको मासु तथा फुलको औषत वार्षिक उपलब्धता प्रति व्यक्ति क्रमशः १.८२ किलोग्राम र २५ गोटा रहेको छ । देशको कूल मासु उत्पादनमा कुखुराको मासुको योगदान करिब १३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । हाल देशमा ९८ वटा ह्याचरीबाट वार्षिक ५.७ करोड ब्रोइलर चल्ला र ५८ लाख लेयर्स चल्ला उत्पादन भै विक्री वितरण हुँदै आएको छ । त्यसैगरी करिब २१० ठूला दाना उद्योगबाट वार्षिक ६ लाख ४६ हजार मे.टन दाना उत्पादन हुने गरेको छ । व्यवसायिक कुखुरापालन क्षेत्रले मात्र करिब १,००,००० जनालाई प्रत्यक्ष रोजगारी दिएको छ । तसर्थ पन्थी व्यवसायलाई तुलनात्मक लाभ र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बृद्धि गर्ने अभिप्रायले पन्थीपालन नीतिको आवश्यकता महसुस गरिएको हो ।

४. समस्या र चुनौति :

छिमेकी मुलुकहरूको तुलनामा नेपालमा फुल र मासुको उत्पादन एवं उत्पादकत्व न्यून रहेको छ । दानामा प्रयोग गरिने कच्चा पदार्थहरूको कूल परिमाणको करिब ५० प्रतिशत जति विदेशबाट आयात गरिने हुँदा वर्षेनी उल्लेख्य रूपमा धनराशी विदेशिएको अवस्था छ भने आयातित कच्चा पदार्थको पनि गुणस्तर कमसल भै उत्पादकत्व कम भै उत्पादन लागत समेत बढन गएको छ एवं समय समयमा यस क्षेत्रमा देखा परेको पन्थीजन्य महामारी रोग समेत समस्या र चुनौतीको रूपमा देखिएको छ ।

५. नयां नीतिको आवश्यकता :

पन्थीजन्य मासु र फुलको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाई प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गराउन उत्पादन सामाग्रीहरू जस्तै चल्ला, दानाको कच्चा पदार्थ, औषधि, खोप, उपकरण आदिको मापदण्ड निर्धारण, गुणस्तर नियमन, मासु विक्री वितरणको उचित व्यवस्थापन अपनाई यस उद्योगको दिगो एवं संस्थागत विकास गर्न नयां नीतिको आवश्यकता महसुस गरिएको हो ।

६. लक्ष :

पन्ध्री व्यवसायलाई प्रतिस्पर्धी र बजारमुखी उद्योगको रूपमा स्थापित गरी प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष मासु र अण्डाको हालको उपलब्धता क्रमशः १.८२ किलोग्राम र २५ गोठालाई आगामी १५ वर्ष भित्र तेव्वर गरिने र जैविक विविधताको संरक्षण गरिने लक्ष रहेको छ ।

७. उद्देश्यहरू :

पन्ध्रीपालन व्यवसायलाई प्रतिस्पर्धी बनाई पन्ध्रीजन्य मासु तथा अण्डाको उपलब्धतालाई बृद्धि गर्न र आयआर्जन तथा रोजगारी सृजनामा टेवा पुऱ्याउन निम्न उद्देश्य लिइएको छ ।

१. गुणस्तरिय पन्ध्री तथा पन्ध्रीजन्य पदार्थको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी खाद्य सुरक्षा तथा पोषण स्थितिमा सुधार ल्याउने र
- २) पन्ध्री व्यवसायलाई आधुनिक, प्रतिस्पर्धी र वातावरण मैत्री बनाई आन्तरिक मागको आपूर्ति, आयात प्रतिस्थापन गर्दै मक्रमशः निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने ।

८. नीतिहरू :

- ८.१ तुलनात्मक लाभ र सम्भाव्यताको आधारमा स्थानीय र उन्नत जातका पन्ध्रीको उत्पादन, उत्पादकत्व बृद्धि र विकासको साथै विस्तार गरिने छ ।
- ८.२ पन्ध्री व्यवसाय तथा उद्योगसंग सम्बन्धित उपकरण तथा कच्चा पदार्थको उत्पादन तथा विकास स्वदेशमै गरी उद्योगहरूमा लगानी प्रवाह गर्ने अनुकूल वातावरण बनाईने छ ।
- ८.३ पन्ध्री तथा पन्ध्रीजन्य व्यवसायलाई उच्च प्राथमिकता प्राप्त कृषि उद्योगको मान्यता प्रदान गरिने छ र सोही बमोजिम सुविधा प्रदान गरिने छ ।
- ८.४ निजी क्षेत्र, संघ/संस्था र स्थानीय निकायको सहभागिता र समन्वयमा पन्ध्री व्यवसाय क्षेत्रमा आवश्यक पूर्वाधार जस्तै बजारस्थल, बधशाला, प्रशोधन केन्द्र, प्रयोगशाला आदिको विस्तार र सेवाको स्तरीयता कायम गरिने छ र ती क्षेत्रहरूको आवधिक अनुगमन गरिनेछ ।
- ८.५ आन्तरिक तथा विश्व बजारमा पन्ध्री तथा पन्ध्रीजन्य वस्तुहरूको पहुँच बढाउन तुलनात्मक लाभ र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाईने नीति लिनेछ ।
- ८.६ भौगोलिक क्षेत्र अनुसार हावापानी सुहाउंदो सम्भाव्य क्षेत्रहरूमा प्राङ्गारिक उत्पादन (Organic production) लाई प्रोत्साहित गरिने छ ।
- ८.७ पन्ध्रीजन्य महामारी रोगहरूको आशंकाबाट पन्ध्रीजन्य उत्पादनहरूको उपभोगमा पर्न जाने असर र यसबाट उत्पादनमा पर्ने प्रभावलाई न्यूनिकरण गरिने छ ।
- ८.८ पन्ध्रीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्दा मानव स्वास्थ्य र वातावरणमा नकारात्मक असर पुग्न दिईने छैन । त्यस्तो व्यवसायिक उद्योग स्थापना पूर्व सामाजिक र वातावरणिय प्रभाव मूल्यांकन गरिने छ ।

९. रणनीति तथा कार्यनीतिहरू :

- ९.१ तुलनात्मक लाभ र सम्भाव्यताको आधारमा स्थानीय र उन्नत जातका पन्ध्रीको विकास र विस्तार गरिने छ ।
 - ९.१.१ पूर्वाधार विकास भएका क्षेत्रहरूमा व्यवसायिक स्तरमा उन्नत पन्ध्रीको विकास तथा विस्तार गर्न प्रोत्साहित गरिने छ ।
 - ९.१.२ प्रविधि विस्तार गरी कृषकहरूलाई अभिप्रेरित गर्न तालिम, अवलोकन भ्रमण, प्रदर्शनी आदिमा नविनतम् सूचना तथा संचार प्रविधिको उपयोग गरिने छ ।
 - ९.१.३ व्यवसायीहरूलाई इजाजतपत्र, सहमती, दर्ता लगायतका प्रकृयालाई सरलीकृत गरी छिटो छरितो सेवा प्रवाह गरिनेछ ।
 - ९.१.४ पन्ध्रीजन्य उद्योग व्यवसायमा आवश्यक पर्ने जैविक सामाग्री, नश्ल तथा अन्य उत्पादन सामाग्रीको प्रविधि विकास र अनुसन्धान गरिने छ ।
 - ९.१.५ पूर्वाधार विकास भएका क्षेत्रहरूमा व्यवसायिक स्तरमा उद्योग व्यवसाय स्थापना तथा विस्तार गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । पर्याप्त पूर्वाधार विकास नभई सकेको

- स्थानहरूमा बजार सम्भाव्यताको आधारमा स्थानीय जात तथा ग्रामिण पन्छीलाई विकास गरिने छ ।
- ९.१.६ दैविप्रकोप तथा प्रतिकूल अवस्थाबाट उद्योगको संरक्षण गर्न विमा कार्यक्रम लागु गर्न प्रोत्साहन गरिने छ ।
- ९.१.७ जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले संवेदनशिल पन्छीरोगको महामारी फैलिएको अवस्थामा पन्छीलाई मार्नु वा हटाउनु बाहेक अन्य उपचारको व्यवस्था नभएको अवस्थामा त्यस्ता पन्छीहरू नष्ट गरी तोकिएको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइने छ ।
- ९.१.८ विशेष लाभ तथा लोपोन्मुख भएका नश्लका पन्छीहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं सदुपयोग गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
- ९.१.९ जंगली पन्छीहरू पालनका हकमा वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा अनुसन्धान कार्यनीति, २०६० र दुर्लभ वन्यजन्तु तथा वनस्पतिहरूको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण महासन्धी (DICTES; the Convention on International Trade in Endangered Species) को प्रावधान भित्र रही पालन गर्न लगाइने छ ।
- ९.१.१० पन्छीजन्य उद्योग व्यवसायको लागि आवाश्वयक उत्पादन सामाग्रीको गुणस्तर राष्ट्रिय तथा अन्तराराष्ट्रिय स्तरमा पुर्याउन नियमन तथा प्रवर्द्धन गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाईने छ ।
- ९.१.११ पन्छीको माउ जाती (Parent stock) स्वदेशमा नै उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गराईनेछ र SPECIFIC ATHOGEN Free अण्डाको आयात क्रमिक रुपमा प्रतिस्थापन गरिने छ ।
- ९.१.१२ पन्छी उद्योग व्यवसायबाट वातावरण संरक्षण गर्नुको साथै Bio-security प्रदान गर्न तोकिएको मापदण्डको आधारमा निश्चित क्षेत्रलाई रोग मुक्त क्षेत्र घोषणा गरिने छ ।
- ९.१.१३ कुखुराको विभिन्न प्रजातीको दैविक छनौट (Random sampling) विधिबाट अध्ययन र अनुसन्धान गरी उत्पादन क्षमताको नतिजा कृषकहरूमा सुसूचित गरिनेछ ।
- ९.१.१४ सिमा पारीबाट आयात हुने पन्छीजन्य पदार्थको साथै रोगव्याधी भित्रिन नपाउनको लागि पशु क्वारेन्टाईनलाई सुदृढ बनाईने छ ।
- ९.२ पन्छी व्यवसाय तथा उद्योगसंग सम्बन्धित उपकरण तथा कच्चा पदार्थको उत्पादन तथा विकास स्वदेशमै गरी उद्योगहरूमा लगानी प्रवाह गर्ने अनुकूल वातावरण बनाईने छ ।
- ९.२.१ सरकारी निकाय, निजी उद्यमी, संघ/संस्था तथा स्थानीय निकायको समेत सहकार्यमा पन्छी बजार सूचना प्रणालीको स्थापना तथा विकास गरिने छ ।
- ९.२.२ पन्छी क्षेत्रसंग सम्बन्धित रोग प्रकोपको अन्वेषण, अनुसन्धान, सर्भिलेन्स, नियन्त्रण र निराकरण गर्न निजी तथा सरकारी निकायहरूको समन्वयमा कार्यविधि निर्धारण गरी सेवा टेवा पुर्‍याउन प्रयोगशालाहरूको सुदृढिकरण गरिने छ ।
- ९.२.३ सम्बन्धित व्यवसायी, उद्यमी तथा स्थानीय निकायहरूको समन्वयमा पन्छी तथा पन्छीजन्य पदार्थहरूको ढुवानी तथा विक्री वितरण प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने छ ।
- ९.२.४ मासु तथा फुलको वर्गिकरण, लेभलिङ र गुणस्तर प्रमाणिकरण गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।
- ९.२.५ कच्चा पदार्थको आपूर्ति सहज बनाई पन्छीपालन व्यवसायको लागत कम गर्न तथा प्रतिस्पर्धी बनाउन स्वदेशमा नै उत्पादन गर्न सकिने मकै, भटमास, सुर्यमुखी आदिको कृषि विभागसंगको समन्वयमा विशेष कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
- ९.३ पन्छी तथा पन्छीजन्य व्यवसायलाई उच्च प्राथमिकता प्राप्त कृषि उद्योगको मान्यता प्रदान गरिने छ र सोही बमोजिम सुविधा प्रदान गरिने छ ।
- ९.४ निजी क्षेत्र, संघ/संस्था र स्थानीय निकायको सहभागिता र समन्वयमा पन्छी व्यवसाय क्षेत्रमा आवश्यक पूर्वाधार जस्तै बजारस्थल, बधशाला, प्रशोधन केन्द्र, प्रयोगशाला आदिको विस्तार गरिने छ ।
- ९.४.१ भौतिक पूर्वाधार विकास भएका क्षेत्रहरूमा व्यवसायिक स्तरमा फुल, मासु उत्पादन तथा उद्योग व्यवसाय संचालन गर्न प्रोत्साहित गरिने छ ।

- ९.४.२ पन्छी तथा पन्छीजन्य पदार्थको व्यापारिक केन्द्र (Commercial Market Centre) र निर्यात प्रशोधन केन्द्र (Export Processing Zone) क्षेत्रगत रूपमा स्थापना गर्न व्यापारीक तथा निर्यात प्रशोधन केन्द्र स्थापनाको लागि आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।
- ९.४.३ निश्चित मापदण्ड तयार गरी स्थानीय निकाय लगायत निजी क्षेत्रलाई बधशाला तथा मासु प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिने छ ।
- ९.५ आन्तरिक तथा विश्व बजारमा पन्छी तथा पन्छीजन्य वस्तुहरुको पहुँच बढाउन तुलनात्मक लाभ र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास भएका क्षेत्रहरुको पहिचान गरी पन्छीपालन तथा प्रशोधन उद्योग स्थापना एवं विस्तार गरिने छ ।
- ९.६ भौगोलिक क्षेत्र अनुसार हावापानी सुहाउंदो सम्भाव्य क्षेत्रहरुमा प्रांगारिक उत्पादन (Organic production) लाई प्रोत्साहित गरिने छ ।
- ९.६.१ व्यवसायिक रूपमा प्रांगारिक उत्पादन गर्ने व्यवसायीलाई व्यवसायिक योजनाको आधारमा कार्यविधि बनाई नेपाल सरकारले तोके वमोजिम अनुदान उपलब्ध गराईने छ ।
- ९.६.२ राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारसित आवद्ध गर्न आवश्यक अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने र आधुनिक बजार सूचना पद्धतिको उपयोग गरी प्राङ्गारिक उत्पादनको बजार पहुँच बढाइने छ ।
- ९.७ मासु तथा फुलको गुणस्तर कायम राख्न, व्यवसायिक कुखुरापालन एवं पन्छीजन्य उद्योगलाई प्रोत्साहन गर्नको लागि व्याजमा अनुदान, उद्योगलाई आवश्यक पर्ने मेशिनरी पार्टपूजा तथा उपकरण एवं ढुवानीका साधनहरुको आयात तथा खरिदमा भन्सार तथा कर छुट, विद्युत महशुलमा छुट सम्बन्धी व्यवस्था मौजुदा नीति, ऐन नियम अनुसार साथै वार्षिक बजेट बक्तव्य अनुसार उपलब्ध गरिने छ ।
१०. **संस्थागत संरचना :**
- १०.१ निजी सरकारी साभेदारी (Public Private Partnership) एवं सहकारीको अवधारणा अनुसार पन्छी व्यवसाय विकास गर्न पन्छीपालन निर्देशक समिति गठन गर्न सकिने छ ।
- १०.२ पन्छीपालन निर्देशक समितिको सिफारिसमा पन्छीपालन नीतिमा आवश्यकता अनुसार समय सापेक्ष परिमार्जन गर्न सकिने छ ।
११. **आर्थिक दायित्व :**
- ११.१ सरकारी, निजी क्षेत्र सहकार्यको अवधारणमा निर्देशक समितिको गठन हुने भएकोले सरकारी क्षेत्रमा मात्रै दायित्व नपर्ने गरी निजी क्षेत्रबाट पनि समिति संचालनको लागि लागत व्यहोरिने छ ।
- ११.२ सरकारी क्षेत्रबाट दिइने सहूलियतलाई वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी प्रदान गर्ने हुंदा असिमित दायित्व श्रृजना नहुने ।
१२. **कानूनी व्यवस्था :**
- यस नीतिमा उल्लेखित अधिकांश प्रावधान सरकारी निर्णयबाट कार्यान्वयन गर्न सकिने छन् । विद्यमान दाना ऐन २०३३, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ मा संशोधन गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने छ ।
१३. **अनुगमन तथा मूल्यांकन:**
- १३.१ समितिको अग्रसरतामा सम्बद्ध सरोकारवालाहरुको सहभागिता सुनिश्चितता हुने गरी सहभागितात्मक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन विधि अवलम्बन गरिने छ ।
- १३.२ पशु सेवा विभाग र अन्तर्गतका निकायहरुले यो नीतिको कार्यान्वयन तथा अनुगमनमा प्रत्यक्ष रूपमा समन्वयकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नेछन् ।
- १३.३ यस नीतिको अख्तियार गर्दा राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ तथा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ संग नवाभिने गरि कार्यान्वयन गरिने छ । बाभिएको हदसम्म राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ तथा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ अनुसार नै हुनेछ ।
१४. **जोखिम :**

यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट वातावरण संरक्षण तथा जनस्वास्थ्यमा अनुकूल प्रभाव पर्ने हुंदा कुनै जोखिम बढ्न जाने छैन ।

अनुसूचि ७

दुग्ध विकास नीति, २०६४ (नेपाल सरकारबाट स्वीकृत मिति २०६४।६।१३)

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा गाई तथा भैंसीपालन व्यवसाय परम्परागत रूपमा संचालन हुँदै आएको छ । देशको भौगोलिक परिवेश, पशुपालनमा आधारित कृषि प्रणाली, पशुपालन व्यवसायमा कृषकहरूको परम्परागत संलग्नता एवं अनुभव, गाई, भैंसीको वर्तमान उत्पादकत्व बढाउन सकिने उच्च संभाव्यता, दुग्ध प्रशोधन उद्योगहरूको विकास आदि कारणले दुग्ध क्षेत्रको दीर्घो विकास मार्फत गरिवी निवारणमा सघाउ पुऱ्याउन सकिने प्रचुर संभावना रहेको छ ।

परम्परागत निर्वाहमुखी पशुपालन पेशालाई मर्यादित, आयमुलक, प्रतिस्पर्धी र व्यवसायमुलक पद्धतिमा रूपान्तरण गर्न स्वच्छ एवं गुणस्तरीय दूध उत्पादनको महत्व बारे कृषकहरूमा चेतनाको साथै आवश्यक पशु सेवाको कमी, दूध उत्पादनमा मौसमी कारणले दूध विदा लगायतका समस्या, भौगोलिक विकटताको कारण बजारसम्म दूध ढुवानीको समस्या, दूध उत्पादन तथा संकलनमा संलग्न दूध उत्पादक सहकारी संस्थाहरूको कमजोर आर्थिक एवं व्यवस्थापकीय क्षमता, आधुनिक दुग्ध पदार्थ उत्पादन गर्न भौतिक पूर्वाधार, प्रविधि एवं दक्ष जनशक्तिको कमी, उपभोक्ताहरूमा गुणस्तरीय एवं दुग्ध पदार्थहरूको उपभोग बारे जनचेतनाको कमी आदि समस्याहरू दुग्ध क्षेत्रको समुचित विकासमा अवरोधको रूपमा रहेका छन् ।

आय तथा रोजगारीमूलक दुग्ध व्यवसायको विकास गरी गरिवी निवारण गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन उन्नत जातको पशुपालनमा लगानी गरी उत्पादन र प्रशोधन स्वदेश मै गरी विदेशबाट आयातित दूध तथा दुग्ध पदार्थहरू प्रतिस्थापन गर्दै दुग्ध विकासलाई सफल एवं उपलब्धीमूलक बनाउन यसको स्पष्ट किटानकासाथ कार्यहरू अघि बढाउन दुग्ध विकास नीति, २०६४ तर्जुमा गरी लागु गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

अतः दुग्ध क्षेत्रको समग्र विकासको लागि बीस वर्षे दीर्घकालिन कृषि योजना, राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१, राष्ट्रिय दूध बजार व्यवस्था एवं रणनीति, २००१, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ को भावना अनुरूप नेपाल सरकारले दुग्ध विकास नीति, २०६४ स्वीकृत गरेको छ ।

२. दृष्टिकोण

सरकारी, सहकारी तथा नीजि क्षेत्रको सहभागीतामा दुग्ध उत्पादन क्षेत्रलाई व्यावसायिक गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धात्मक व्यवसायको रूपमा विकास गरी रोजगारी अभिवृद्धि एवं गरिवी निवारणमा योगदान पुऱ्याउनुको साथै उच्च गुणस्तरका दूध तथा दुग्ध पदार्थ उपभोक्ताहरूलाई सर्वसुलभ रूपमा उपलब्ध गराउने प्रयास एवं कार्यक्रमलाई एक अर्काको परिपूरकको रूपमा विस्तार गरी राष्ट्रिय आर्थिक विकासमा गुणात्मक योगदान गर्ने यस नीतिको दीर्घकालिन दृष्टिकोण रहेको छ ।

३. उद्देश्य

यस नीतिका उद्देश्यहरु देहाय बमोजिम रहेका छन्:

- (क) ग्रामीण क्षेत्रको दूध उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाउने,
- (ख) दूध तथा दुग्ध पदार्थको उत्पादनलाई व्यवसायिक र प्रतिस्पर्धी बनाउदै दूध संकलन ढुवानी व्यवस्था एवं प्रशोधन उद्योगहरुको विस्तार गर्ने,
- (ग) आन्तरिक बजारको संभाव्यताको आधारमा दुग्ध पदार्थहरुको विविधकरण गरी आयात प्रतिस्थापन गर्ने र दूध तथा दुग्ध पदार्थलाई निकासी योग्य वस्तुको रूपमा विकास गर्ने र
- (घ) दूध तथा दुग्ध पदार्थको गुणस्तर सुधार एवं नियमन गरी सर्वसुलभ रूपमा उपभोक्तालाई उपलब्ध गराउने ।

४. नीति

प्रस्तुत उद्देश्य प्राप्तिको लागि निम्न नीतिहरु अवलम्बन गरिनेछन् ।

४.१ ग्रामीण क्षेत्रमा दूधको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाउनको लागि अवलम्बन गरिने मार्गदर्शक नीतिहरु:

- (क) ग्रामीण क्षेत्रमा उत्पादिन दूधलाई सहरी क्षेत्रमा पुऱ्याई दुग्ध व्यवसायलाई ग्रामीण क्षेत्रमा गरिवी निवारण गर्ने प्रमुख आधारको रूपमा विकसित गर्दै लैजाने,
- (ख) उन्नत नश्लका पशुहरुका उत्पादनमा बृद्धि गर्न उपयुक्त पकेटहरुमा नश्लसुधार, उन्नत तथा उत्पादक स्थानीय नश्लका पशुहरुको संरक्षण, संवर्द्धन र संवर्द्धनको लागि सहकारी, समूहगत तथा नीजि व्यवसायीलाई परिचालन गरी श्रोत केन्द्रहरु विकास गरिनेछ ।
- (ग) पशु स्वास्थ्य संरक्षण एवं रोग नियन्त्रण सेवालाई विस्तार एवं प्रभावकारी बनाईनेछ ।
- (घ) पशुपालनको लागि बर्षे भरी चरन तथा आहाराको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (ङ) पशुधनको वीमा सेवा उपलब्ध तथा विस्तार गर्न सहकारी संस्था/समूहलाई परिचालन गर्ने र यस्ता संस्था/समूह मार्फत कृषकले गराएको वीमाको प्रिमियममा नेपाल सरकारले छुट दिन सक्नेछ ।
- (च) दुधालु पशुहरु खरिद गर्न कृषकहरुलाई सरल रूपमा सहूलियत ऋण उपलब्ध गराउन बैकहरुलाई उत्प्रेरित गरिनेछ ।
- (छ) सुख्खा याममा पनि दूधको उत्पादन बढाउन उपयुक्त पशु आहारा, प्रजनन तथा घांसेवाली प्रविधिको विकास गरिनेछ ।
- (ज) पशुपालन मार्फत आयआर्जनको लागि विशेषतः महिला एवं दलित तथा पिछडिएका बर्गलाई विनाधितो सहूलियत व्याजदरमा समूहगत रूपमा ऋण र प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- (झ) दूध उत्पादनको दृष्टिले बढी संभाव्यता भएका जिल्लाहरुलाई प्राथमिकता दिई त्यस्ता जिल्लाका किसानलाई बढी दुध उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- (ञ) ग्रामीण क्षेत्रका उत्पादित दूधको संकलन क्षेत्र अर्भ प्रभावकारी रूपले विस्तार गर्न मोटर बाटो पुग्ने ठाउंहरुमा दूध चिस्यान केन्द्रहरुको समेत विस्तार गरिनेछ ।

४.२ दूध तथा दुग्ध पदार्थको उत्पादनलाई व्यवसायिक र प्रतिस्पर्धी बनाउदै दूध संकलन, ढुवानी व्यवस्था एवं प्रशोधन उद्योगहरुको विस्तार गर्न अवलम्बन गरिने मार्गदर्शक नीतिहरु:

- (क) सहकारी क्षेत्रमा स्थापना भएका दूध चिस्यान केन्द्र तथा दुग्ध उद्योगहरुलाई उपयोग हुने विद्युत महसुलमा सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (ख) सरकारी, सहकारी तथा नीजि क्षेत्रबाट दूध तथा दुग्ध पदार्थ उत्पादन, संकलन, प्रशोधन र बिक्री वितरण गर्ने कार्यमा उपयोग हुने राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डले तोकेको मेशिन तथा उपकरणहरुको पैठारीमा भन्सार सहूलियतको व्यवस्था गर्नेछ ।
- (ग) दूध तथा दुग्ध पदार्थ ढुवानी एवं वितरणमा प्रयोग हुने सवारी साधनहरुको आवागमनलाई अत्यावश्यक सेवा सरह प्राथमिकता दिईनेछ ।

- (घ) दुग्ध उद्योगहरूलाई आन्तरिक/वाह्य संयुक्त लगानीमा धूलो दूध उत्पादन लगायतका मूल्य अभिवृद्धि हुने अन्य दुग्ध उद्योग स्थापना एवं संचालन गरी यस्ता बस्तुको आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रोत्साहित गर्नुको अतिरिक्त बेबी फुड बनाउने उद्योगहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (ङ) दूध उद्योगहरूलाई गुणस्तरयुक्त आधुनिक एवं परम्परागत दुग्ध पदार्थ उत्पादनको विविधिकरण गर्न क्षमता विकासको लागि सहूलियतपूर्ण ऋण तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याईनेछ ।
- (च) हिमाली क्षेत्रमा बसोबास गर्ने कृषकहरूको मुख्य पेशा चौरीपालन भएको हुंदा उनीहरूको जीवनस्तर सुधार्नको लागि नेपालको विशेष पहिचान रहेको याक चिजलाई विशिष्ट उत्पादनको रूपमा विकास गर्न सहूलियतपूर्ण ऋण एवं प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउनुको साथै गाईको दुधबाट चिज उत्पादन गर्न सहकारी/नीजि क्षेत्रलाई क्षमता विकासको लागि सहयोग पुऱ्याईनेछ ।
- (छ) दुग्ध उद्योगहरूको लागि आवश्यक प्राविधिक जनशक्तिको विकासको गर्न दुग्ध अध्ययन/तालिम संस्था (Dairy Institute/Training Center) को स्थापना गरी यस सम्बन्धि अध्ययन तथा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (ज) दुग्ध क्षेत्रमा संलग्न प्राविधिक तथा व्यवस्थापन तर्पलका कर्मचारिको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- (झ) दूध उत्पादन, प्रशोधन तथा दुग्ध पदार्थ विविधिकरणका लागि उपयुक्त प्रविधिको अनुसन्धान तथा विकास गरिनेछ ।
- (ञ) सरकारी तथा नीजि क्षेत्रबाट दुग्ध प्रविधिको अनुसन्धान तथा विकासमा गरिने खर्चमा कर प्रयोजनको लागि खर्च लेखन पाउने सुविधाको साथै अन्य उपयुक्त प्रोत्साहन सम्बन्धि व्यवस्थाहरू गरिनेछ ।
- (ट) बाखाको दुध उत्पादन गरी सोबाट चिज तथा अन्य दुग्ध उत्पादन गर्न आवश्यक कार्यक्रम संचालन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

४.३ आन्तरिक तथा बाहिरी बजारको संभाव्यताको आधारमा दुग्ध पदार्थको विविधिकरण गरी आयात प्रतिस्थापन गर्न र दूध तथा दुग्ध पदार्थलाई निकासी योग्य बस्तुको रूपमा विकास गर्न अवलम्बन गरिने मार्गदर्शक नीतिहरू:

- (क) दूध तथा दुग्ध पदार्थको मूल्य निर्धारणमा खुल्ला बजार नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
- (ख) दूध तथा दुग्ध पदार्थहरूको बजारको नियमित अनुगमन एवं अध्ययन गरी मूल्य, माग र आपूर्तिको सूचना संकलन, विश्लेषण एवं प्रवाह गरिनेछ ।
- (ग) पूर्णतः स्थानिय दूधको उपयोग गरी दूध तथा दुग्ध पदार्थहरू उत्पादन गर्न तोकिएका क्षेत्रका दुग्ध उद्योगहरूलाई निश्चित अवधिको लागि आयकर छुटको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (घ) दूध तथा दुग्ध पदार्थको प्याकेजिङको लागि स्वदेशमा उत्पादन नहुने प्रिन्टेड प्याकेजिङ सामानहरू पैठारी गर्दा त्यस्तो पैठारीमा भंसार सहूलियतको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।
- (ङ) दूधको गुणस्तर सुधारको लागि गुणस्तरीय दुग्ध पदार्थ उत्पादनको महत्व, आवश्यकता र प्रविधि बारे कृषक एवं उद्यमीहरूमा जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- (च) दूधको निर्यातलाई सहज तुल्याउन द्विपक्षीय र क्षेत्रीय तहमा बजार पहुंचको लागि भंसार गैर भंसार अवरोध हटाउन प्रयास गरिनेछ ।

४.४ दूध तथा दुग्ध पदार्थको गुणस्तर सुधार एवं नियमन गरी उपभोक्ताहरूलाई सर्वसुलभ रूपमा उपलब्ध गराउन अवलम्बन गरिने मार्गदर्शक नीतिहरू:

- (क) दूध तथा दुग्ध पदार्थहरू बढी उपभोग गर्ने बानी बसाल्न (Food habit promotion) उपभोक्ताहरूमा जनचेतनामूलक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
- (ख) उपभोक्ताको हितलाई ध्यानमा राखि बजारमा विक्री वितरणको लागि आपूर्ति भएका दूध तथा दुग्ध पदार्थहरूको नियमित गुणस्तर अनुगमन गर्ने । यी बस्तुहरूको भण्डारण तथा भण्डारण गर्ने विधि, उपभोग गर्ने अवधि, उपभोग गर्ने विधि आदि बारे समेत उपभोक्ताहरूलाई जनचेतना दिईनेछ ।
- (ग) दूध तथा दुग्ध पदार्थहरूको गुणस्तर निर्धारण पुनरावलोकन गरी अध्यावधिक गरिनेछ ।
- (घ) दूध तथा दुग्ध पदार्थको उपयुक्त प्याकिङ मापदण्ड तयार गरी लागु गरिनेछ ।

- (ङ) दूध चिस्यान केन्द्र र दुग्ध प्रशोधन कारखानाहरुमा दूध संकलन एवं प्रशोधन आचार संहिता (Code of practice) लागु गरिनेछ ।
- (च) दूध तथा दुग्ध पदार्थहरुको गुणस्तर सुनिश्चितताको लागि विभिन्न तहमा प्रयोगशालाहरुको व्यवस्था र सुदृढीकरण गरिनेछ ।

५. संस्थागत व्यवस्था

- (क) राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डलाई दुग्ध क्षेत्रको विकासको लागि नीति निर्माण र तत् सम्बन्धि विकास योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा नियमन गर्न कृषक एवं उद्यमीहरुको संस्थागत प्रतिनिधित्व हुने गरी एक सवल संस्थाको रूपमा विकास गरिनेछ ।
- (ख) दुग्ध विकासको क्षेत्रमा योजना तर्जुमा, लगानी, अनुगमन, नियमन, अध्ययन र विकासको लागि राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- (ग) सरकारी, सहकारी र नीजि दुग्ध उद्योगहरुलाई राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डमा सूचीकृत गर्नुको साथै उद्योगले विक्री गरेको प्रति लिटर दूधमा सेवा शुल्क लिई “दुग्ध कोष” स्थापना गर्ने । उक्त कोषको रकम दुग्ध क्षेत्रको समग्र विकास एवं विस्तारमा खर्च गरिनेछ ।
- (घ) राष्ट्रिय दुग्ध सूचनाको लागि तथ्यांक एवं सूचनाहरुको व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गरी दूध उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, मूल्य, माग, आपूर्ति तथा गुणस्तर आदि सम्बन्धि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अध्यावधिक तथ्यांक तथा सूचनाहरु संकलन तथा प्रवाह गरिनेछ ।
- (ङ) दूध उत्पादक सहकारी संघ/संस्थाको प्राविधिक एवं व्यवस्थापकीय क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याईनेछ ।

६. कार्यान्वयन तथा अनुगमन व्यवस्था

- (क) यस नीतिको कार्यान्वयन एवं अनुगमनको व्यवस्था राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डले स्वयं वा संलग्न सम्बन्धित निकायहरुको सहयोगमा गर्ने वा गराउनेछ ।
- (ख) यस नीतिमा व्यवस्था गरिएको प्रावधानहरुको कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डले आवश्यकतानुसार कार्यविधि अपनाई लागु गर्नेछ ।

(ग) यस नीतिमा उल्लेखित व्यवस्थाहरू कार्यान्वयन गर्नको लागि बर्तमान कानुनी प्रावधानहरूलाई आवश्यक परिमार्जन गर्न राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डले पहल गर्नेछ ।

दुग्ध विकास नीति कार्यान्वयनसंग सम्बन्धित विभिन्न निकायहरू

मंत्रालय/संघ/संस्था/बोर्ड/विभाग /संस्थान	जिम्मेवार विषय
कृषि विकास मंत्रालय	नीति निर्माण, अनुगमन तथा मुल्यांकन एवं सहजीकरण ।
अर्थ मंत्रालय	कर, भंसार तथा अन्य छुटको व्यवस्था ।
राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	अध्ययन, नीति निर्माण तथा परिमार्जन, नीति कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मुल्यांकन ।
नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद	दुग्ध पदार्थ विविधिकरण, कम लागतमा दुग्ध उत्पादन प्रविधिको अनुसन्धान तथा विस्तार, सुख्खा र दूध बढी उत्पादन हुने मौसममा उत्पादन हुने दूधको भिन्नतालाई कम गर्न अध्ययन तथा अनुसन्धान ।
पशु सेवा विभाग	गुणस्तरयुक्त दूध उत्पादनको लागि आवश्यक प्राविधिक सेवाको साथै पशु आहारा, पशु चिकित्सा तालिम एवं व्यवस्थापन तथा लागत मूल्य घटाउने कार्यक्रम ।
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग	गुणस्तर परिमार्जन, निर्धारण, गुणस्तर अनुगमन एवं निर्देशन ।
सहकारी विभाग	दुग्ध सहकारीको विकास, विस्तार अनुगमन तथा मुल्यांकन ।
उद्योग, बाणिज्य तथा आपूर्ति मंत्रालय	दुग्ध उद्योगको स्थापना सहजीकरण गर्ने र दूध तथा दुग्ध पदार्थहरूको साथै मेशिन एवं उपकरणहरूको आयात निर्यातमा सहजीकरण ।
कृषि विकास बैंक	दूध उत्पादक कृषकहरूको साथै दुग्ध उद्यमीहरूलाई ऋणको व्यवस्था ।
दुग्ध विकास संस्थान	दुग्ध व्यवसाय विस्तार तथा गुणस्तरयुक्त दुग्ध पदार्थ उत्पादन विविधिकरण ।
केन्द्रिय दुग्ध सहकारी संघ	दुग्ध सहकारीहरूको विकास विस्तार तथा सुदृढीकरण, तालिम, सहकारी स्वरूपमा दुग्ध प्रशोधन कारखानाहरूको स्थापना तथा संचालन ।
नेपाल डेरी एशोसिएशन	समस्या पहिचान, दुग्ध व्यवसाय विस्तार तथा गुणस्तरयुक्त दुग्ध पदार्थ उत्पादन, विविधिकरण, दुग्ध उद्योगहरूको व्यवहारिक संहिता लागु तथा अनुगमन ।
राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	सहकारी नीति समय अनुसार परिमार्जन दुग्ध सहकारीहरूको सुदृढीकरण, दुग्ध प्रशोधन कारखानाहरूको स्थापना तथा संचालन, सहकारी स्वरूपमा ।

अनुसुचि ८

खर्क नीति २०६८

(Rangeland Policy, 2012)

(नेपाल सरकारबाट स्वीकृत मिति २०६८।१२।२८)

१. पृष्ठभूमी

प्राकृतिक चरन क्षेत्र, घाँसे मैदान एवं झाडी वुट्यान क्षेत्र समेटिएको 'खर्क'* उपयोगको इतिहास मानव सृष्टि र सभ्यताको विकास संग जोडिएको छ । खर्क स्थानीय समुदायको जिविकोपार्जन, राष्ट्रको आर्थिक विकासको आधार स्तम्भ र जैविक विविधताको भण्डार पनि हो । नेपालको कुल भू-भागको करिब २२.६ %

* खर्क भन्नाले प्राकृतिक चरन क्षेत्र, घासे मैदान एवं झाडी वुट्यान क्षेत्र (shrubland) समेतलाई बुझाउँदछ ।

क्षेत्रफल खर्क क्षेत्रले ओगटेको छ । जुन उच्च, मध्य र तल्लो पहाडी भागमा छरिएर रहेको छ । जडीबुटी, वन्यजन्तुको वासस्थान, घरपालुवा जनावरहरुको जीवन धान्ने श्रोत, नदीनालाको पानीको श्रोत, मनोरम भू-दृश्यहरुका साथै वैज्ञानिक, ऐतिहासिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वका यस्ता क्षेत्रहरु अनादिकाल देखिनै मानव जीवनयापनको अभिन्न अंशको रूपमा रहेका छन् । गाँउ बस्तीबाट टाढा उच्च, मध्य र तल्लो पहाडको चुरेक्षेत्रको आसपासमा रहेका यस्ता खर्क र यिनमा आश्रित स्थानीय समुदायको खस्कदो अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दै खर्कहरुको वैज्ञानिक व्यवस्थापन, संरक्षण र उपयोग गरी दिगो विकास गर्नु अपरिहार्य भएकोले यो **खर्क नीति २०६८** स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

२. विगतका प्रयासहरु

उच्च पहाडी क्षेत्रका खर्कमा आश्रित समुदायलाई लक्षित गरी सन् १९५० मा मध्यमाञ्चल क्षेत्रमा याक चीज उद्योग स्थापना साथै सन् १९५० तथा १९६० को दशकमा सोही क्षेत्रमा चरन तथा पशु विकास आयोजनाहरु लागु भएको देखिन्छ । त्यस्तै, सन् १९७० तथा १९८० को दशकमा चरन तथा पशु आहारा अनुसन्धान फार्म रसुवाको स्थापना; म्याग्दी, मुस्ताङ्ग र गोरखामा संचालित श्रोत संरक्षण एवं उपयोग आयोजना, दोलखा र सिन्धुपाल्चोकमा संचालित चरन विकास कार्यक्रम, उच्च पहाडी क्षेत्र लक्षित उत्तरी भेग चरन विकास कार्यक्रम, विगत १५ वर्ष देखि संचालनमा रहेको पहाडी कबुलियती वन तथा पशु विकास कार्यक्रम, सोलुखुम्बुको टाकसिन्दुमा स्थापना भएको चिज उद्योग र स्याङ्गबोचेको पशु विकास फार्मबाट समेत खर्क विकासमा केही योगदान पुगेको छ ।

जैविक विविधता महासन्धि (Convention on Biological Diversity, 1992) अनुरूप तर्जुमा गरिएको राष्ट्रिय जैविक विविधता रणनीति, २०५९ (NBS, 2002), नेपालको जैविक विविधताको संरक्षण र उपयोग एवं खर्कको दिगो विकास समेटिएको दस्तावेज हो । सोही रणनीतिको आधारमा तयार भएको राष्ट्रिय जैविक विविधता रणनीति कार्यान्वयन योजना, २०६३ ले पनि खर्क नीतिको तर्जुमा एवं कार्यान्वयनलाई प्राथमिकता दिएको छ । नेपाल पक्ष रहेको उक्त महासन्धि र नेपाल सरकारद्वारा कार्यान्वयनमा ल्याइएको राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ र कृषि जैविक विविधता नीति, २०६३ ले खाद्य तथा कृषिजन्य आनुवांशिक श्रोत, पदार्थ तथा स्थानीय ज्ञान, सिप आदिको संरक्षण, उपयोग र लाभको न्यायोचित बाँडफाँड गरी वर्तमान र भावि पुस्ताको खाद्य सुरक्षा एवं गरिवी न्यूनीकरण गर्ने परिकल्पना गरेको छ । जडिबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावार विकास नीति, २०६१ ले पनि खर्कजन्य जडिबुटी र गैरकाष्ठ वन पैदावारको दिगो व्यवस्थापनको विविध पक्षहरु समेटेको छ ।

चरन खर्कहरुलाई किपट, मुखिया, तालुकदारको नियन्त्रणबाट मुक्त गरी स्थानीय निकायहरु मार्फत पशुहरुको चरिचरनका लागि मात्र प्रयोग गर्ने व्यवस्था चरन खर्क राष्ट्रियकरण ऐन २०३० मा गरिएता पनि देशका केही भागमा किपट प्रथा यद्यपी रहिरहेको देखिन्छ । यस ऐनले स्थानीय गाउँ विकास समितिहरुलाई चरन क्षेत्रको संरक्षण एवं संवर्द्धनको जिम्मेवारी समेत दिएको छ ।

३. वर्तमान स्थिति

कुल ३३ लाख हेक्टर खर्क मध्ये करिव ८० प्रतिशत खर्क उच्च पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा नै रहेको छ (NBS, 2002) । त्यसमा पनि अधिकांश खर्क मध्य-पश्चिमाञ्चल तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा रहेको पाईन्छ। देश भित्रका संरक्षित क्षेत्र* हरुमा रहेको कुल खर्कको करिव २७ प्रतिशत (NBS, 2002) भू-भाग समेत निकुञ्ज आसपासका समुदाय, अव्यवस्थित चरीचरन र वढदो पर्यटन व्यवसायको कारण जोखिममा छ। चरन प्रयोजनका साथै खर्कहरु हजारौ जीवजन्तु, वनस्पती, जडिवुटी आदि जैविक विविधताका भण्डार पनि हुन्। यो क्षेत्रमा यासागुम्वा जस्ता बहुमुल्य जडिवुटी पाइने हुँदा समय समयमा स्वामित्व र व्यवस्थापन विवादका कारण मानवीय क्षति समेत हुने गरेको छ। विषम भौगोलिक अवस्थिति, कमजोर व्यवस्थापन, मानिस तथा पशुहरुको वढदो चापका कारण खर्कहरुको अवस्था दिनानुदिन खस्कंदो छ।

खर्कहरुमा उत्पादन हुने घाँस मध्ये केवल ३७ प्रतिशत मात्रै पशुहरुले उपयोग गर्न पाएका छन्। खर्कहरुको अवस्था हेरी घाँसको उत्पादन ०.६५ देखि ३.६० मे.टन. सुख्खा पदार्थ प्रति हेक्टर प्रति वर्ष रहेको छ। लेकाली बाहेक अरु सबै खर्कहरुमा पशुहरुको अत्यधिक चाप रहेको अध्ययनबाट पुष्टि भईसकेको छ। स्थानीय समुदायहरुले आफ्ना पशुहरु खर्कहरुमा सामूहिक रुपमा चरीचरन गराउने गरे पनि खर्कहरुको स्वामित्व सरकारमा रहेको तर उपभोक्ता स्थानीय समुदायबाट हुने गरेकोले खर्क व्यवस्थापनको अन्याय कायमै छ। पशुहरुको चरीचरन बापत चर्को शुल्क लिइने गरेको पनि पाइएको छ।

४. समस्या तथा चुनौतीहरु

वढदो जनसंख्या, भू-क्षय, अव्यवस्थित चरीचरन, उढेलो र खोरीया फाँडानीका कारण खास गरी हिमाली क्षेत्रमा अवस्थित जैविक विविधतामा निकै क्षति पुगेको छ भने खर्कहरुको क्षेत्रफल तथा उत्पादन पनि क्रमिक रुपमा घट्दै गएको छ। खर्क व्यवस्थापनमा परम्परागत संस्था, विधि र तौर तरिकाहरु मासिदै गएको तथा वैज्ञानिक विधि र प्रकृया अवलम्बन नभईसकेको अवस्थामा तीनको दिगो व्यवस्थापन निकै चुनौतीपूर्ण देखिएको छ। संस्थागत सञ्जाल एवं खर्क सम्बन्धि अनुसन्धान तथा दक्षताको अभाव, खर्क विकास तथा व्यवस्थापनमा हुने गरेको अपर्याप्त आर्थिक लगानी, भौगोलिक विकटता र अपर्याप्त जनशक्ती आदि कारणले गर्दा पनि खर्क विकास तथा व्यवस्थापनले गति लिन सकेको छैन। साथै जलवायु परिवर्तनका कारण विश्व तापमानको वृद्धिबाट भईरहेको असरबाट खर्कहरुको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा ह्रास आएको छ। साथै ग्रामिण बसोबास नजिक सार्वजनिक घाँसे मैदान वा चरीचरन क्षेत्र अति चरीचरण, चौतर्फी अतिक्रमण, र मिचाहा (invasive) वा चाहना नभएका प्रजाती फैलावट पनि समस्याको रुपमा रहेको छ। खर्कहरुको विषम अवस्थिति, खर्क व्यवस्थापनका लागि श्रोत अभाव, खर्कजन्य

* संरक्षित क्षेत्र भन्नाले राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, सिकार आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्रलाई जनाउँदछ।

श्रोत*हरूको अनियन्त्रित दोहन, खर्कहरूको व्यवस्थापन स्वामित्वको अस्पष्टता, खर्क व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रविधि विकास तथा प्रसारको सिमितता, खर्क विकास राष्ट्रिय प्राथमिकतामा नपर्नु, खर्क विकासमा सम्बद्ध समुदाय एवं सरोकारवालाहरूको संस्थागत सञ्जालको अभाव आदि खर्क व्यवस्थापनका चुनौतीहरू हुन् ।

५. नयाँ नीतिको आवश्यकता

उच्च तथा मध्य पहाडी क्षेत्रको जीविकोपार्जनको आधार पशुपालन र पशुपालनको आधार नै खर्क रहेकोले खर्कको उचित व्यवस्थापनबाट त्यस क्षेत्रका वासिन्दाको जीविकोपार्जन तथा खाद्य सुरक्षामा सुधार ल्याउन, बसाई सराईको क्रम एवं जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरणमा समेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ । तर पनि नीतिको अभावका कारण सो हुन सकेको छैन । खर्कहरूमा रहेका प्राकृतिक जडिवुटी तथा अन्य गैरकाष्ठजन्य स्रोतहरूको अनियन्त्रित दोहन एवं अव्यवस्थित पशु चरीचरनका कारण खर्कहरूको उत्पादकत्व तथा खर्कजन्य जैविक विविधतामा आएको ह्रास कम गर्न, वातावरण विनास र जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउन, खर्कहरूले कार्बन संचितीकरण (Carbon sequestration) मा पुऱ्याएको योगदानको मूल्याङ्कन गर्न, उद्यमशिलताको विकास गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न, खर्कजन्य श्रोतमा आधारीत उद्यमहरूको विकास गर्न, परम्परागत ज्ञान, सिप, प्रविधि तथा आनुवांशिक स्रोतको उचित संरक्षण गर्ने कार्यलाई स्पष्ट दिशा निर्देश गर्न खर्क नीतिको आवश्यकता महसुस गरीएको हो ।

६. दृष्टिकोण (Vision)

खर्कहरूमा आश्रित समुदायको जिविकोपार्जनमा सुधार ल्याई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा योगदान पुऱ्याउने ।

७. परिदृश्य (Mission)

पर्यावरण संरक्षण र खर्कहरूमा आश्रित समुदायको जिविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन खर्कहरूको दिगो संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।

८. लक्ष्य (Goal)

खर्कहरूको दिगो व्यवस्थापनको लागि समुदायको सहभागितामा परम्परागत ज्ञान, प्रविधि र सीपको उपयोग गर्दै वातावरण मैत्री प्रविधिहरू अपनाई वैज्ञानिक विधि र व्यवस्थापन पद्धति अवलम्बन गर्ने ।

९. उद्देश्यहरू (Objectives)

* खर्कजन्य श्रोत भन्नाले सामान्यतया खर्कहरूमा भएका घांस, जडिवुटी, गैरकाष्ठ वन पैदावार, जलश्रोत, जीवजन्तुहरू र परिस्थितिक्रिय प्रणाली (Ecosystem) समेतलाई बुझाउँदछ ।

- ९.१ खर्कहरूको स्तरोन्नति गरी उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
- ९.२ खर्कमा आधारित उच्चम व्यवसायहरूको विकास एवं विस्तार गर्ने ।
- ९.३ खर्कहरूको जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्धन एवं दिगो र वैज्ञानिक उपयोग गरी पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्न सहयोग पुर्याउने ।

१०. नीति

१०.१ खर्कहरूको स्तरोन्नति गरी उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने :

- १०.१.१ खर्कहरूको संरक्षण, संवर्द्धन तथा उपयोगको अधिकार एवं जिम्मेवारी स्थानीय समुदायलाई प्रदान गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्ने ।
- १०.१.२ खर्कको गुणस्तरमा ह्रास आउन नदिन उत्पादन स्तर एवं क्षमता अनुसार चरिचरन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- १०.१.३ संरक्षित क्षेत्रहरू लगायतका सरोकारवाला निकायहरूसंग समन्वय गरी चरन विकास तथा खर्क व्यवस्थापन कार्य व्यवस्थित गर्ने ।
- १०.१.४ सामुदायिक वन क्षेत्र भित्र परम्परागत रूपमा चरन क्षेत्रको रूपमा उपयोग हुँदै आएका खर्कहरूमा पशुपालक कृषकहरूले प्रयोग गर्दै आईरहेका सुविधाहरूको संरक्षण गर्ने ।
- १०.१.५ अन्तराष्ट्रिय, राष्ट्रिय, तथा स्थानीय स्तरमा विकसित प्रविधिहरूको खोजी गरी सोको प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- १०.१.६ खर्क क्षेत्रमा नियमित अध्ययन अनुसन्धानलाई प्राथमिकता दिई खर्कजन्य स्रोतहरूसंग सम्बन्धित प्रविधि विकास र परीक्षणमा जोड दिने ।
- १०.१.७ स्थानीय क्षेत्रमा कार्यरत कृषि, पशुपालन, वन र सम्बन्धित अन्य उपभोक्ता समुहहरूको सहभागितामा खर्कहरूको पूर्वाधार विकास गर्ने ।
- १०.१.८ छिमेकी मुलुकहरूसंगको विद्यमान चरन सम्झौताको नविकरण प्रकृत्यालाई सरलीकृत गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- १०.१.९ हिउँद तथा सुख्खा याममा हुने पशु आहाराको अभाव न्यूनिकरण गर्न वर्षातको समयमा उपलब्ध हरियो घाँसको संकलन र संरक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

१०.१.१० जडीबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारको उपलब्धताको अध्ययन गरी कुनै खास खर्क क्षेत्रलाई “जडीबुटी क्षेत्र” तोक्ने र त्यस्ता जडीबुटीको विकास, व्यवस्थापन र संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रमहरू स्थानीय निकाय, समुदाय तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सहभागितामा सघन रूपमा संचालन गर्ने ।

१०.१.११ घाँसको बीउ, पशुजन्य पदार्थहरू, जडीबुटी र गैरकाष्ठ वन पैदावार आदिको उत्पादन, संकलन र प्रशोधन बारे उत्पादक तथा उपभोक्ता लगायत अन्य सरोकारवालाहरूको चेतना अभिवृद्धि गर्ने ।

१०.१.१२ भिरालो सतहमा रहेका खर्कहरूमा हुने गरेको भू-क्षय नियन्त्रण गर्न उपयुक्त प्रविधि अवलम्बन गर्ने ।

१०.१.१३ भू-उपयोग नक्शाको आधारमा विद्यमान खर्कहरूको क्षेत्रफल तथा उत्पादकत्व एकिन गर्नुका साथै खर्क विकास तथा व्यवस्थापन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।

१०.१.१४ प्राकृतिक प्रकोप (डढेलो, सुख्खा, वाढी, पहिरो, हिमपात आदि) बाट खर्क तथा त्यसमा आश्रित व्यवसायमा हुने जोखिम न्यूनिकरण गर्ने तथा क्षति भएमा राहतको व्यवस्था मिलाउने ।

१०.२ **खर्कमा आधारित उद्यम व्यवसायहरूको विकास एवं विस्तार गर्ने :**

१०.२.१ खर्कजन्य उत्पादनहरूको स्थानीय स्तरमा नै उद्यम प्रवर्द्धन र मूल्य अभिवृद्धि (Value addition) गर्न तथा खर्कमा आधारित उत्पादनहरूको निकासी वृद्धि गर्न पूर्वाधारहरूको विकास तथा समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । खर्कजन्य उत्पादनलाई मूल्य श्रृंखला (Value Chain) संग आवद्ध गराई प्राङ्गारिक वस्तुहरूको उत्पादनलाई बढावा दिने ।

१०.२.२ भरपर्दो बजार सूचना प्रणाली एवं खर्क सम्बद्ध व्यवसायी तथा सरोकारवालाहरूको सञ्जाल मार्फत खर्कजन्य उत्पादनहरूको बजार विकास तथा विस्तार गर्ने ।

१०.२.३ खर्कमा आश्रित समुदायको जिविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता स-साना पूर्वाधार विकासका लागि समुदायको अग्रसरतामा खर्क विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सहयोग गर्ने । यसको लागि खर्क विकास तथा राहत कोषको स्थापना गर्ने ।

१०.२.४ निश्चित खर्कहरूमा नमुना पर्यटन स्थलहरू विकास गरी स्थानीय उत्पादनमा आधारित पर्यापर्यटन (Eco-tourism) प्रवर्द्धन गर्ने । पर्यापर्यटनको प्रवर्द्धन गर्दा स्थानीय जनसमुदाय एवं विपन्न वर्गलाई फाईदा पुग्ने गरी गरिने ।

- १०.२.५ वास्तविक उपभोक्तालाई नै खर्कको व्यवस्थापन (संरक्षण, उत्पादन, सदुपयोग) को जिम्मा लगाउने व्यवस्था मिलाउने ।
- १०.२.६ उच्च पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा पशुपालन र चरन खर्क व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमलाई राज्यका सम्बन्धित निकायहरुबाट विशेष प्राथमिकता दिई संचालन गर्ने ।
- १०.२.७ खर्कजन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरुको प्रवर्द्धन गरी उच्च मुल्य पर्ने मौलिक उत्पादनहरु जस्तै याक चिज, जडीबुटी, ऊन, पशिमना आदिको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- १०.२.८ खर्क विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी दक्ष जनशक्ति विकास गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- १०.२.९ खर्कजन्य श्रोतहरुबाट अधिकतम लाभ लिन विदेशी संघ संस्थाहरुसंग समन्वय गरी अन्वेषणात्मक सर्भेक्षण (Bio-prospecting) गर्ने । यस्तो सर्भेक्षणबाट नेपालका जैविक स्रोतको अन्तराष्ट्रिय बजारमा ब्यवसायीकरण हुन सक्ने भएमा राष्ट्रलाई अधिकतम लाभ हुने गरी ब्यवस्था मिलाउने ।
- १०.२.१० खर्कमा आधारित ब्यवसायिक उद्यमलाई प्रोत्साहन गर्न ब्यवसायीहरुलाई कवुलियतमा खर्क उपलब्ध गराउने ब्यवस्था मिलाउने ।
- १०.२.११ वैकल्पिक उर्जाको भरपर्दो ब्यवस्था मिलाई खर्कजन्य उत्पादनहरुमा आधारित उद्यम ब्यवसायहरुको विकास एवं विस्तार गर्ने ।
- १०.३ खर्कहरुको जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं दिगो र वैज्ञानिक उपयोग गरी पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्न सहयोग पुऱ्याउने :**
- १०.३.१ खर्कहरुमा पाईने स्थानीय जडिबुटी, घाँसपात लगायतका वनस्पतिहरु, वन्यजन्तु, स्थानीय सिप, अभ्यास, प्रविधि र उत्पादनहरुको संरक्षण एवं संवर्द्धन गर्ने ।
- १०.३.२ खर्कहरुको जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा प्राकृतिक श्रोत र साधनको समुचित तथा दिगो उपयोगको ब्यवस्था मिलाउने र त्यस्ता वस्तुहरुलाई बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार कानुनको परिधि भित्र ल्याई तिनीहरुको संरक्षणलाई बढावा दिने ।
- १०.३.३ खर्कमा रहेका जैविक विविधता र आनुवांशिक भिन्नताको अध्ययन गरी सोको अभिलेख तयार पार्ने तथा नियमित रुपमा अध्यावधिक गर्दै लग्ने ।
- १०.३.४ खर्कहरुमा विद्यमान सिमसारहरुको संरक्षण गरी दिगो उपयोगको ब्यवस्था मिलाउने ।

१०.३.५ स्व-स्थानीय (In-situ) र पर-स्थानीय (Ex-situ) दुवै पद्धतिद्वारा दुर्लभ तथा लोपोन्मुख खर्कजन्य श्रोतहरूको संरक्षण गर्ने ।

१०.३.६ संरक्षित क्षेत्र आसपासका समुदायहरूलाई आय आर्जनका वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्न सहयोग पुऱ्याई सो क्षेत्रमा भूमि माथि हुने चापलाई कम गर्ने ।

१०.३.७ खर्कहरूले कार्वन संचितीकरणमा पुऱ्याएको योगदानवारे अनुसन्धान गरी त्यसको परीणामलाई कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

१०.३.८ खर्कहरूले देशको आर्थिक, सामाजिक तथा पर्यावरणीय क्षेत्रमा पुऱ्याएको योगदानहरू वारे अनुसन्धान गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिष्ठान संग समन्वय गरि कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

१०.३.९ यस क्षेत्रमा अध्ययन तथा अनुसन्धान कर्तालाई प्रोत्साहित गर्न चरिचरन क्षेत्रमा वातावरण प्रेमी (Eco-friendly) आश्रयस्थल व्यवस्थापन गर्न निजि क्षेत्रलाई सहभागि गराउने ।

११. रणनीति तथा कार्यनीति :

११.१ ठूलो हिमपात, हिम पहिरो, आगलागी जस्ता प्राकृतिक विपत्तिको कारण खर्क, खर्कजन्य श्रोत एवं सो मा आश्रित समुदायहरूमा आईपर्ने जोखिम न्यूनीकरणका लागि आवश्यक कार्यक्रम गर्ने । नोक्सानीको परिमाणको आधारमा जिल्ला दैवी प्रकोप समितिवाट क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने । जोखिममा रहेका पशुधनको सुरक्षार्थ राहत पुऱ्याउन स्थानीय समुदाय तथा संघ संस्थाहरूको अग्रसरतामा 'Fodder Bank'^{*} स्थापना गरी परिचालनको व्यवस्था गर्ने ।

११.२ छिमेकी मुलुकका सीमा क्षेत्रका प्रशासकहरूसंग नियमित छलफल गरी खर्क संग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

११.३ संरक्षित क्षेत्र लगायत अन्य क्षेत्रहरूमा संचालित पर्यटन, जडिवुटी संकलन, पदयात्रा (ट्रेकिङ्ग) आदि व्यवसायवाट उठाईने गरेको शुल्क र स्थानीय तथा केन्द्र सरकार एवं दातृ निकायहरूवाट प्राप्त सहयोग खर्क विकास तथा राहत कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था मिलाउने । कोष संचालन निर्देशिका तयार गरी निर्देशिका अनुरूप उक्त कोष परिचालन गर्ने ।

११.४ समुदायको अग्रसरतामा खर्क विकास गरी खर्कजन्य उत्पादनवाट उच्चतम सामुहिक लाभ हासिल गर्न कृषक समुह/सहकारी संस्थाको स्थापना र विकासलाई प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गर्ने । यस्ता संस्थाहरूलाई वित्तीय संस्थाहरू मार्फत सुलभ रुपमा कर्जा प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

^{*} Fodder Bank भन्नाले भूई घाँस, डाले घाँस, हे, पराल, यूरीया, मोलासेस ब्लक (UMB) को संचितिलाई जनाउंदछ ।

- ११.५ सामुदायिक एवं कबुलियती वनक्षेत्र भित्र खर्क विकासलाई बढावा दिन वन कार्य योजनामा खर्क व्यवस्थापनलाई समावेश गर्ने र सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरूलाई आवश्यक प्राविधिक ज्ञान, सीप, तालीम उपलब्ध गराउने ।
- ११.६ खर्कजन्य उत्पादन, संकलन, उपयोग एवं व्यवस्थापन कार्यमा विद्यमान परम्परागत पद्धति र प्रविधिहरूमा सामयिक सुधार गर्नुको साथै आधुनिक प्रविधिको विकास र विस्तारमा जोड दिने ।
- ११.७ वन्यजन्तु एवं घरपालुवा जनावरहरूको साभ्का र परम्परागत चरिचरनका कारण चरनमा हुने प्रतिस्पर्धालाई न्यून गर्न खर्कहरूको क्षमताको आधारमा पशु घनत्व (Stocking Density) निर्धारण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- ११.८ स्थानीय निकाय एवं समुदायको सहभागितामा चरन खर्कहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार (घोरेटो, गोरेटो, पिउने पानी, आश्रय स्थल आदि) को व्यवस्था गर्ने ।
- ११.९ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, वन अनुसन्धान तथा सर्भेक्षण विभाग, वनस्पति विभाग एवं सम्बन्धित राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय शैक्षिक संघ संस्थाहरूको सहयोगमा खर्क सम्बन्धि अनुसन्धान जारी राख्ने ।
- ११.१० स्थानीय स्तरमा उपलब्ध पोषिलो घाँसपातहरूको विज वृद्धि एवं नर्सरी स्थापनामा सहयोग पुऱ्याई पुनःरोपण तथा व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था मिलाउने । साथै चरिचरन एवं घाँस उत्पादनमा सहयोग पुऱ्याउन घाँसको विउ उत्पादन, संरक्षण, संकलन, भण्डारण, वितरण र पुनःरोपण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- ११.११ खर्कमा आश्रित समुदायको लागि वैकल्पिक उर्जाको भरपर्दो व्यवस्था मिलाउन स्थान विशेषको संभाव्यताको आधारमा सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी अनुदानको व्यवस्था मिलाउने ।
- ११.१२ खर्क तथा खर्कजन्य उत्पादनहरूको बारेमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा चिनारी गराउन विदेशस्थित कूटनीतिक नियोगहरू व्यापारिक संघ संगठनहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैह्र सरकारी संस्था समेतको सहयोगमा प्रचार प्रसार गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- ११.१३ स्थानीय समुदाय तथा स्थानीय निकायको क्षमता अभिवृद्धि गरी खर्कजन्य उत्पादनहरूको प्रवर्द्धन एवं बजारीकरणमा संलग्न गराउने ।
- ११.१४ सूचना केन्द्रहरूको सञ्जाल खडा गरी खर्कसंग सम्बन्धित राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय सूचनाहरू उत्पादक, संकलनकर्ता, प्रशोधनकर्ता तथा निर्यातकर्ताहरूलाई उपलब्ध गराउने ।

११.१५ प्रचलित कानून वमोजिम खर्कजन्य उत्पादनहरुको प्रमाणीकरणको उपयुक्त व्यवस्था मिलाउने ।

११.१६ खर्क विकास तथा खर्कजन्य श्रोतहरुको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पर्ने दक्ष एवं प्राविधिक जनशक्तिको सहज र भरपर्दो आपूर्तिको व्यवस्था मिलाउने ।

११.१७ खर्क जग्गाको एकिकन गरि जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ वमोजिम कित्ता नापी गरि खर्कहरुको अभिलेख व्यवस्थित गर्ने र नयाँ खर्कहरुमा पहुँच बढाई उपयोगको व्यवस्था मिलाउने ।

११.१८ ग्रामीण पर्यटन प्रवर्द्धन, पार्क स्थापना र व्यवस्थापन, होटल तथा पदयात्रामार्गको विकास र व्यवस्थापन गरी खर्कमा आधारित पर्यटन विकासमा जोड दिने ।

११.१९ घाँसपात र वनस्पतिको जैविक विविधता एवं पारिस्थितिकीय प्रणाली (Ecosystem) उत्पादकत्व अध्ययनका लागि देशका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा स्थायी प्रदर्शन स्थलहरु स्थापना गर्ने ।

११.२० अन्तराष्ट्रिय बजार लक्षित गलैँचा एवं च्यांग्रा पश्मिनाको व्यापारलाई बढावा दिन उपयुक्त क्षेत्रहरुमा विशेष भेडा तथा च्यांग्रापालन कार्यक्रम अन्तर्गत चरन व्यवस्थापनलाई गर्ने ।

११.२१ पशुपालन, साना उद्यम संचालन एवं चरन विकास गर्न ईच्छुक स्थानीय समुदायको लागि प्रारम्भिक चरणको लागि अनुदानमा प्रजननका लागि भाले, उद्यम संचालनका लागि सुलभ रुपमा ऋण प्रवाह एवं निःशुल्क रुपमा घाँसको विउ र प्राविधिक सेवा टेवा पुऱ्याउने ।

११.२२ खर्कमा आधारित पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि खर्कमा आश्रित समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै खर्कजन्य उत्पादनको प्रशोधन, संकलन, भण्डारण र वजारिकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।

११.२३ पशु चरिचरणलाई व्यवस्थित गरी (घुम्ती प्रणाली, वढुवा प्रणाली र मिश्रित पशुपालन प्रणाली) खर्कको उत्पादकत्वमा ह्रास आउन नदिने । खर्कको प्रयोग वापत शुल्क लगाउने । खर्कमा आश्रित अनुत्पादक पशुहरुको संख्या क्रमशः कम गरी उत्पादनशिल पशुपालनमा जोड दिने ।

११.२४ उपभोक्ता एवं सरोकारवालाहरुको सहभागितामा खर्कहरुको जैविक विविधता संरक्षण गर्ने साथै वाह्य प्रजातिहरु भित्र्याउंदा कुनै सानो क्षेत्रमा परिक्षण गरी सफल क्षेत्रमा मात्र भित्र्याउने ।

११.२५ खर्कको नियमित व्यवस्थापन मार्फत मिचाहा प्रजातिका वनस्पतिहरु नियन्त्रण गर्दै लग्ने ।

- ११.२६ बहुमूल्य खर्कजन्य उत्पादनहरूको Germplasm Gene Bank मा संरक्षण एवं In-situ / Ex-situ Conservation गर्ने । साथै त्यस्ता खर्कजन्य उत्पादनहरूको Intellectual Property Right/ Patent Rights सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- ११.२७ नेपालमा उपलब्ध जडीबुटीहरूको वैज्ञानिक खेती, भण्डारण, प्रशोधन, सम्बेष्टन (एबअपबनप्लन) र सारतत्व निकाल्ने (भ्रतचबअतष्यल) जस्ता कार्यहरू गरी मूल्य अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहित गर्ने । यस्ता कार्यहरूमा स्थानीयस्तरमै लघु एवं मध्यमखालका उद्यमहरूको विकासमा जोड दिने र नेपाल सरकारले यस्ता कार्यहरूको लागि आवश्यक प्राविधिक एवं आर्थिक सहायता उपलब्ध गराउने ।
- ११.२८ खर्कहरूमा प्रचुर मात्रामा विद्यमान आनुवंशिक स्रोत -Genetic resources_ र आनुवंशिक पदार्थ -Genetic materials_ हरुमाथि कानूनी रूपमै हक अधिकार स्थापित गर्न र तिनीहरूको उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभको न्यायोचित बाँडफाँडको प्रक्रियालाई व्यवस्थित तुल्याउन आनुवंशिक स्रोत (पहुँच, उपयोग, लाभको बाँडफाँड) ऐन स्वीकृती गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने । साथै खर्कजन्य श्रोतहरू र सो संग सम्बन्धित परम्परागत ज्ञान, सीप, खोज, प्रविधि र अभ्यास उपर सम्बन्धित व्यक्ति, समुदाय वा राज्यको बौद्धिक अधिकार स्थापित हुने गरी आवश्यक कानून तर्जुमा गरी लागू गर्ने । त्यस्ता परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास आदिको पञ्जीकरण गरी नेपालका आनुवंशिक सम्पदाहरूको संरक्षणमा सहयोग पुऱ्याउने ।
- ११.२९ खर्क विकासको क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी, गैर सरकारी संघ संस्था एवं समुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने आवश्यक कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- ११.३० जनचेतनाका कार्यक्रमहरू मार्फत खर्क, खर्कजन्य उत्पादन, विभिन्न वनस्पतिहरू सम्बन्धि एवं जैविक विविधताबारे सर्वसाधारणलाई सुसूचित गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- ११.३१ खर्कहरूमा विद्यमान पानी मुहान संरक्षण तथा सुधार गर्ने र खर्कहरूमा रहेका सिमसारहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।
- ११.३२ हाल संचालनमा रहेका खर्क क्षेत्र र भविष्यमा सम्भाव्य खर्क क्षेत्र समेतको किसिम, वनोट र वन्ने श्रोतको लेखाजोखाको आधारमा खर्क क्षेत्र निर्धारण गरि चरिचरनका लागि अनुमति दिने ।
- ११.३३ खर्क क्षेत्रलाई भू-उपयोगिता/भू-स्वामित्वका आधारमा वर्गिकरण गरि वर्गिकृत संरचनामा व्यवस्थापन प्रणाली अपनाईने ।

१२. संस्थागत संरचना

खर्क व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय कायम गरी नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले देहाय अनुसारको संस्थागत संरचनाहरुको व्यवस्था गरिनेछ । नीतिको कार्यान्वयनको क्रममा कार्यविधि, निर्देशिका तयारी तथा परीमार्जन गर्ने जिम्मेवारी निर्देशक समिति र व्यवस्थापन समितिको हुनेछ । खर्क विकासका कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्न स्थानीयस्तर वा समुदायस्तरका खर्क विकास समिति खडा गर्न सकिनेछ । त्यस्तै एक भन्दा बढि जिल्लाहरु संलग्न हुने खर्कहरुको हकमा क्षेत्रीय स्तरमा आवश्यकता अनुसार समन्वय समिति गठन गर्न सकिने छ । जिल्ला समन्वय समितिले स्थानीयस्तरमा भएका सम्बन्धित अन्य सरकारी/गैह सरकारी संस्थाका प्रमुख वा प्रतिनिधिलाई आमन्त्रित सदस्यको रूपमा राख्न सक्ने छ ।

निर्देशक समिति

माननीय सदस्य, कृषि तथा वन, राष्ट्रिय योजना आयोग	संयोजक
सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, वातावरण मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, स्थानीय विकास मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
अध्यक्ष, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ	सदस्य
अध्यक्ष, सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ	सदस्य
कृषक प्रतिनिधि, (खर्क संग सम्बन्धित १जना महिला सहित २ जना)	सदस्य
महानिर्देशक, पशु सेवा विभाग	सदस्य सचिव

निर्देशक समितिको कार्य क्षेत्र :

- खर्क व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय गर्ने ।
- खर्क संरक्षण तथा उपयोगको लागि छिमेकी मुलुकहरूसंग भएका सन्धि संभौताहरुलाई कार्यान्वयन तथा नविकरण गर्न आवश्यक समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- खर्क नीति कार्यान्वयन गर्न नीति, ऐन, नियममा समय सापेक्षीक परीमार्जनको लागि सिफारिस गर्ने ।
- व्यवस्थापन समितिबाट प्राप्त प्रगतिको समिक्षा गरी आवश्यक निर्देशन दिने ।
- खर्क व्यवस्थापनसंग सम्बन्धि क्रियाकलापहरु संचालनको लागि आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन गर्न समन्वय गर्ने ।
- निर्देशन समितिको बैठक कम्तिमा बर्षको तीन पटक बस्ने ।
- अन्य आई पर्ने कार्यहरु गर्ने ।

विभागीय व्यवस्थापन समिति

महानिर्देशक, पशु सेवा विभाग	संयोजक
उपमहानिर्देशक, योजना तथा तालिम महाशाखा, वन विभाग	सदस्य
उपमहानिर्देशक, योजना, कृषि विभाग	सदस्य
उपमहानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्य जन्तु संरक्षण विभाग	सदस्य
उपमहानिर्देशक, वन अनुसन्धान तथा सर्भेक्षण विभाग	सदस्य
उपमहानिर्देशक, वाणिज्य विभाग	सदस्य
उपमहानिर्देशक, नापी विभाग	सदस्य
उपमहानिर्देशक, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग	सदस्य
कार्यकारी निर्देशक, कृषि उद्यम केन्द्र	सदस्य
प्रमुख, चरन तथा घासेवाली अनुसन्धान महाशाखा, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद	सदस्य
प्रतिनिधि, स्थानीय विकास मन्त्रालय	सदस्य
कृषक प्रतिनिधि, कार्य क्षेत्र	सदस्य
प्रमुख, राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र	सदस्य सचिव

विभागीय व्यवस्थापन समितिको कार्य क्षेत्र :

- खर्क नीति २०६८ मा उल्लेख गरिएका रणनीति अनुसार कार्यक्रम संचालन कार्यविधि तथा निर्देशिका तयार गर्ने ।
- खर्क सुधार सम्बन्धि प्राविधिक जनशक्तिको दक्षता अभिवृद्धि गराउने ।
- खर्क सुधार तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रम सम्बन्धित निकायहरुबाट प्रस्ताव गराई सो को कार्यान्वयनमा समन्वयन गर्ने ।
- निर्देशक समितिले दिएको निर्णय र निर्देशनलाई कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- खर्क व्यवस्थापनको लागि सरोकारवालाहरु बीच समन्वय गरी खर्कको संरक्षण, उपयोग र व्यवसायीकरण गर्न सहजीकरण गर्ने ।
- आवधिक र वार्षिक योजना तर्जुमा गर्ने गराउने ।
- स्थानीय र जिल्लास्तरबाट संचालन हुने कार्यक्रमहरुको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने ।
- आवश्यकता अनुसार विभागीय व्यवस्थापन समितिको बैठकमा विषय विशेषज्ञलाई आमन्त्रण गर्ने ।
- समितिको बैठक कम्तिमा वर्षको तीन पटक बस्ने ।
- निर्देशन समितिको मार्गदर्शन अनुरूपका कार्यहरु गर्ने ।

जिल्ला समन्वय समिति

स्थानीय विकास अधिकारी, जि.वि.स.को कार्यालय	संयोजक
प्रमुख, जिल्ला वन कार्यालय	सदस्य
प्रमुख, जिल्ला भूसंरक्षण कार्यालय	सदस्य
प्रमुख, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय	सदस्य

प्रमुख, जिल्ला नापी कार्यालय	सदस्य
प्रमुख, संरक्षित क्षेत्र कार्यालय	सदस्य
प्रमुख, महिला विकास कार्यालय	सदस्य
अध्यक्ष, जिल्ला उद्योग वाणिज्य संघ	सदस्य
कृषक प्रतिनिधि (महिला १, पुरुष १), स्थानीय स्तर खर्क विकास समिति	सदस्य
जिल्ला अध्यक्ष, गाउँ विकास समिति महासंघ	सदस्य
अध्यक्ष, मध्यवर्ती/संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन समिति	सदस्य
अध्यक्ष, सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	सदस्य
प्रतिनिधि, गैरसरकारी संस्था	सदस्य
प्रमुख, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय	सदस्य सचिव

जिल्ला समन्वय समितिको कार्य क्षेत्र:

- खर्कको पहिचान, सिमाङ्कन वारे विस्तृत वस्तुस्थिति तयार गर्ने ।
- स्थानीयस्तरमा उपभोक्ता समिति गठनमा सहयोग तथा समन्वय गर्ने ।
- स्थानीय उपभोक्ता समितिबाट माग भई आएका कार्यक्रमलाई औचित्यता र पुष्ट्याई हेरी स्वीकृति प्रदान गर्ने तथा उपभोक्ता समितिको विधान स्वीकृत गर्ने ।
- जिल्लास्तरका सरोकारवालाहरुबीच समन्वय गरी कार्ययोजना तयार तथा कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने ।
- जिल्लास्थित सरकारी / गैरसरकारी संस्था र अन्य सरोकारवालाहरु बीच समन्वय गरी एकिकृत खर्क विकास योजना तयार गर्ने ।
- खर्क विकासको लागि आवश्यक पर्ने प्राविधिक सेवा टेवा उपलब्ध गराउन सम्बन्धीत निकायहरुसंग समन्वय गर्ने ।
- निर्देशक समिति तथा विभागिय व्यवस्थापन समितिको निर्णय / निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- खर्क विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी पृष्ठपोषण तथा रिपोर्टिङ्ग गर्ने ।
- गठन गरिएका उपभोक्ता समितिलाई कार्यक्रमको उद्देश्य / जिम्मेवारी वारे जानकारी गराउने ।
- समितिको बैठक कम्तिमा वर्षको तीन पटक बस्ने ।

खर्क उपभोक्ता समिति :

खर्क उपयोग गरिरहेका गाउँ विकास समिति क्षेत्रका कृषकहरु मिलेर स्थानिय खर्क उपभोक्ता समिति गठन गर्ने र त्यस समितिमा ५ देखि ९ जना सम्मको कार्यकारिणी समिति रहनेछ । समितिले सर्वसम्मतिबाट अध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्ष छनौट गर्नेछ ।

खर्क उपभोक्ता समितिको कार्य क्षेत्र:

- खर्क संरक्षण, उपयोग र सम्बर्द्धन सम्बन्धी कार्यहरु बारे कृषकस्तरमा जनचेतना अभिवृद्धि तथा कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।
- जिल्ला समन्वय समितिको निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने ।
- समितिको आचार संहिता र विधान बनाई जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा दर्ता गराउने ।
- स्थानिय सरोकारवालाहरूसंग समन्वय गरी योजना तर्जुमा, श्रोत जुटाउने तथा कार्यान्वयन गर्ने ।
- स्थानियस्तरमा आवश्यकता अनुसार खर्क सुधारको लागि आवधिक तथा वार्षिक योजना तर्जुमा गरि जिल्ला समन्वय समितिबाट अनुमोदन गराई कार्यान्वयन गर्ने ।
- समितिको बैठक कम्तिमा वर्षको तीन पटक बस्ने ।

१३. आर्थिक पक्ष

कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, स्थानीय विकास मन्त्रालय, सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरु, नीजि क्षेत्र, स्थानीय निकायको विद्यमान संरचनाबाट नै उल्लेखित नीतिहरुको कार्यान्वयन हुने भएकोले नेपाल सरकारलाई ठूलो आर्थिक व्ययभार पर्ने छैन, तर पनि प्रस्तावित कार्यक्रमहरु, ऐन, नियमहरुको कार्यान्वयनको लागि भने सालवसाली रुपमा बजेट विनियोजन गरिने छ ।

१४. कानुनी व्यवस्था

खर्कहरुको विकास तथा व्यवस्थापनका लागि ऐन नियम निर्देशिका तथा कार्यविधि तर्जुमा गरी लागु गरिने छ ।

१५. अनुगमन र मूल्याङ्कन

निर्देशक समिति, विभागिय समिति, जिल्ला समन्वय समिति मार्फत नियमित अनुगमन, मूल्यांकन गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

१६. जोखिम

खर्क व्यवस्थापन मार्फत वातावरण तथा जैविक विविधताको दीर्घकालीन संरक्षण, लक्षित वर्गको जीवनस्तरमा सुधार आदि प्रतिफल प्राप्त हुने हुँदा यस नीतिको कार्यान्वयनबाट जोखिम हुने देखिदैन ।

अनुसुचि ९

पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयको गठन, वर्तमान अवस्था र प्रतिवद्धता -२०७२

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा पशुपंक्षी व्यवसायको प्रचुर सम्भावनालाई केन्द्रमा राखी पशुपालक कृषक, उद्यमी, व्यवसायी तथा पेशाकर्मको लामो समयदेखिको मागलाई सम्बोधन गर्न र कार्यक्रमलाई बिशिष्टीकृत गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०७२ पौष ९ गतेको निर्णयद्वारा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय गठन भएको छ । यस नवीन मन्त्रालयको नेतृत्व प्रदान गर्न प्रथम मन्त्री मा. शान्ता मानवीले २०७२ पौष १३ गते र प्रथम राज्यमन्त्री मा. नरदेवी पुन मगरले २०७२ पौष १७ गते देखि पदभार ग्रहण गर्नु भएको छ भने प्रथम सचिव डा. कृष्ण चन्द्र पौडेलले २०७२ पौष १३ गते देखि पद बहाली गर्नुभएको छ । नेपाल सरकार (मं.प.) को मिति २०७२ पौष ९ गतेको निर्णयवाट कायम भए वमोजिम पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र यस प्रकार रहेको छ ।

२. मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र

१. पशु विकास सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन,
२. पशुपंक्षीपालन तथा यसको विकास, व्यवस्थापन, नक्ष सुधार, दाना र चरनको अनुसन्धान तथा विकास,
३. पशु चिकित्सा, औषधि उत्पादन तथा नियमन,
४. दुध र दुग्ध पदार्थबाट बनेका बस्तुहरुको अनुसन्धान, विकास तथा बजार प्रबर्द्धन,
५. पशु क्वारेन्टाईन,
६. पशुपंक्षीका जात, नक्षको गुणस्तर निर्धारण, प्रमाणीकरण तथा नियमन,
७. पशुपंक्षीसँग सम्बन्धित विषयमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण,
८. मासु तथा मासुजन्य पदार्थ र पशु छाला तथा अन्य पदार्थको विकास,
९. पशुपंक्षी वीमा,
१०. पशु सेवा र प्रविधिको सम्बद्धता, स्तरीकरण तथा प्रमाणीकरण,
११. पशु सेवा सम्बन्धी प्रयोगशालाको सम्बद्धता सम्बन्धी विषय,
१२. विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन,
१३. पशुपंक्षी आहार, पशुपन्छी फार्म तथा पशुपंक्षी विकास केन्द्र,
१४. नेपाल कृषि सेवाका सम्बन्धित समूहको सञ्चालन ।

३. पशुपंक्षी क्षेत्रको वर्तमान अवस्था

पशुपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा करीव ११ प्रतिशत र कुल कृषि गार्हस्थ उत्पादनमा करीव २६.८ प्रतिशत योगदान प्रदान गर्दै आएको सन्दर्भमा पशुपंक्षी क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्त्व छ। देशमा हाल प्रति वर्ष दुध १,७३४ हजार मेट्रिक टन, मासु ३०३ हजार मेट्रिक टन र अण्डा ९० करोड वटा उत्पादन भई प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष दुध, मासु र अण्डाको उपलब्धता क्रमशः ६४ लिटर, ११ किलोग्राम र ३२ वटा रहेको छ। विकसित मुलुकहरू सरह न्यूनतम पशुजन्य पदार्थहरूको उपभोग प्रतिव्यक्ति प्रति वर्ष दुध ९१ लिटर, मासु १४ किलोग्राम र अण्डा ४८ वटा प्राप्त गर्नका निमित्त बर्तमान दुध उत्पादनमा ३५ प्रतिशत, मासु उत्पादनमा २५ प्रतिशत र अण्डा उत्पादनमा ४५ प्रतिशतले बृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ।

राष्ट्रिय समस्याको रूपमा देखिएको मातृ तथा बालबालिका कुपोषणको समस्या न्युनिकरणमा दुध, अण्डा र मासुले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ। विकासशील देशहरूमा हालको तुलनामा सन् २०२० सम्म पशुजन्य प्रोटीनको माग दोब्बरले बृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ भने सन् २०२२ सम्म नेपाललाई विकासशील मुलुकमा रूपान्तरण गर्ने राष्ट्रिय संकल्प भईसकेको परिप्रेक्षमा पशुजन्य पदार्थको उपलब्धतामा आत्मनिर्भर बन्न पशुपालन क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी उल्लेखनीय प्रगति हासिल गर्नकालागि उन्नत नक्ष, पशु आहार, पशु स्वास्थ्य र व्यवसायीकरणका क्षेत्रमा थप अनुसन्धान र विकास गर्न आवश्यक छ। नेपाल विश्व व्यापार संगठन तथा विश्व पशु स्वास्थ्य संगठनको सदस्य राष्ट्र भए पश्चात् त्यस्तो राष्ट्रका हैसियतले पशु विकास क्षेत्रमा पूरा गर्नुपर्ने दायित्व निर्वाह गर्दै विकासका विभिन्न साझेदारहरूसँग समन्वय गर्दै पशुपंक्षी विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन्।

४. मन्त्रालयको संगठनात्मक स्वरूप

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०७२ पौष २९ गतेको निर्णयबाट पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयको संगठनात्मक संरचना स्वीकृत भएको छ। जस अनुसार मन्त्रालयमा ४ महाशाखा, १५ शाखा समेतमा गरी कुल ८१ जनाको दरवन्दी रहेको छ (विस्तृत विवरण अनुसूचि १ मा संलग्न छ)।

यस मन्त्रालय अन्तर्गत पशु सेवा विभाग र मातहतका चार वटा कार्यक्रम निर्देशनालयहरू, राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र, राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा विकास केन्द्र, पाँचवटा क्षेत्रिय पशु सेवा निर्देशनालयहरू, केन्द्रिय पशु चिकित्सालय, जैविकी उत्पादन प्रयोगशाला, पशुपंक्षी विकास फार्महरू, पशु क्वारेन्टाईन कार्यालयहरू र प्रयोगशालाहरू, राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, दुग्ध विकास संस्थान र अन्तर्गतका आयोजनाहरू तथा नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् रहेका छन्।

यस मन्त्रालयको उद्देश्य प्राप्ति तथा जिम्मेवारी पूरा गर्नका लागि पशु सेवा विभाग अन्तर्गत ७५ वटा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू सहित १३२ कार्यालय, ११ फार्म, २३१ "क" स्तरका सेवा केन्द्र र ७६८ वटा "ख" स्तरका सेवा केन्द्र मार्फत २,४९४ प्राविधिक (७३४ अधिकृत, १,७६० सहायक प्राविधिक) र १,७६४ प्रशासनिक कर्मचारीहरू गरी जम्मा ४,२५८ कर्मचारीहरूबाट सेवा प्रवाह भई आएकोछ (पशु सेवा विभागको संगठनात्मक स्वरूप अनुसूचि २ मा संलग्न छ)। यसका अतिरिक्त मन्त्रालय अन्तर्गत राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, दुग्ध

विकास संस्थान र नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् कार्यरत रहेका छन्। यी निकायहरूमा क्रमशः ३५, १,०६३ र ५ जनाको जनशक्ति रहेको छ।

पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय स्थापना भईसकेपछि कृषि र पशुपंक्षी क्षेत्रका समग्र कार्यक्रम र परियोजनाहरूलाई व्यवस्थित गर्नको लागि मातहतका निकायहरूलाई कुन मन्त्रालय अन्तरगत राख्ने भन्ने विषयमा अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेश गर्न पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयका सचिवको संयोजकत्वमा कृषि विकास मन्त्रालयका सचिव, कृषि विभाग र पशु सेवा विभागका महानिर्देशकहरू समेत सदस्य रहेको कार्यदल गठन भई समन्वयात्मक रूपमा कार्य आरम्भ भईसकेको छ।

तत्कालका लागि चालु आ.व. (२०७२/७३) को स्वीकृत कार्यक्रम तथा नेपाल सरकारको दुई वर्षे तत्काल सुधार कार्य योजनालाई प्रभावकारीता रूपमा कार्यान्वयन गर्दै भविष्यमा निम्न सौच, लक्ष्य र उद्देश्यका साथ निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गर्न मन्त्रालय प्रतिबद्ध रहेको छ।

५. सौच (Vision)

पशुपंक्षी क्षेत्रको दिगो विकासद्वारा खाद्य सम्पन्न र समृद्ध नेपाल

(Food Sovereign and Prosperous Nepal through Sustainable Livestock Development)

६. लक्ष्य (Mission)

दिगो पशुपंक्षीजन्य उत्पादनका माध्यमले मुलुकलाई खाद्य तथा पोषणमा आत्मनिर्भर बनाई उच्च आर्थिक बृद्धिदर हासिल गर्ने

(Food and Nutrition Security through Sustainable Livestock Production for Higher Economic Growth)

७. उद्देश्य (Objectives)

१. परम्परागत एवं निर्वाहमुखी पशुपंक्षी पालनलाई व्यवसायीकरण गर्दै मुलुकलाई पशुजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउने र पशुजन्य पदार्थको निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने।
२. पशुपंक्षी उत्पादक कृषक, समुदाय, सहकारी संस्था एवं उद्यमीहरूलाई स्थानीय तहवाटै एकिकृत रूपमा प्राविधिक सेवा, उन्नत नक्ष, दाना / आहारा, पशु स्वास्थ्य सेवा, सुलभ ऋण र पशु विमा जस्ता सेवा उपलब्ध गराउने।
३. मुलुकलाई दूध, दुग्ध पदार्थ, मासु, अण्डा उत्पादन र उपभोगमा आत्मनिर्भर बनाई कुपोषण हटाउने तथा खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा टेवा पुर्याउने।

४. पशुपंक्षी पालनलाई महिला तथा युवा स्वरोजगारको माध्यम बनाई उनीहरूलाई पशुजन्य पदार्थको उत्पादन, प्रशोधन, व्यवस्थापन, वजारीकरण जस्ता कार्यमा लाग्न प्रोत्साहन गरी थप रोजगारी सिर्जना गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउने ।
५. आर्थिक तथा जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण पशुपंक्षी रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण तथा उन्मुलन गरी स्वच्छ पशुजन्य उत्पादन अभिवृद्धि गर्ने ।
६. पशुपंक्षी बिकास मन्त्रालयलाई नविनतम् खोजमा आधारित, प्रविधियुक्त, बिशिष्टीकृत, परिणाममूखी, प्रतिस्पर्धी बनाउदै कृषक समुदाय र उद्यमीहरूका लागि भरपर्दो सेवा उपलब्ध गराउने "किसानको साथी" मन्त्रालयको रूपमा बिकास गर्ने ।

८. पशुपंक्षी बिकास मन्त्रालयका प्रतिबद्धता

१. पशुपंक्षी बिकास मन्त्रालयको लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्तीका लागि सरोकारवालाहरूको सहकार्यमा कृषि बिकास रणनीतिको भावना अनुरूप पशुपंक्षी पालन सम्बन्धी विद्यमान नीतिगत व्यवस्थालाई समीक्षा गरी "किसानमैत्री राष्ट्रिय पशुपंक्षी पालन नीति" ६ महिना भित्र तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याईनेछ ।
२. नेपालको संविधान, २०७२ वमोजिम परिमार्जन तथा संशोधन गर्न आवश्यक पशुपन्छी सम्बन्धी ऐन नियमहरूलाई ६ महिना भित्रै प्रकृया सम्पन्न गरी स्वीकृतीका लागि संसदमा पेश गरिनेछ । पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५; पशु वधशाला तथा मासु जाँच ऐन, २०५५; दाना ऐन, २०३३; वीमा ऐन, २०४९ लाई सरोकारवालाहरूको सहभागितामा परिमार्जन गरी समसामयिक तुल्याईनेछ । यसका साथै एक वर्ष भित्र पशुपंक्षीका विविध क्षेत्रहरूलाई सम्बोधन गर्न पशु कल्याण ऐन, पशुपंक्षी व्यवसाय प्रबर्द्धन तथा बजार ऐन, पशु औषधि ऐन र सरुवा रोग ऐनहरू तर्जुमा गरिनेछन् ।
३. पशुपंक्षी पालनलाई आर्थिक बिकासको मेरुदण्डका रूपमा बिकास गर्न पशुपंक्षीको नक्ष सुधार, पौष्टिक दाना / आहाराको व्यवस्था, पशुपंक्षी स्वास्थ्य सेवा एवं उत्पादित पशुजन्य पदार्थको वजारीकरण यी चार पक्षलाई समानान्तर रूपमा अगाडी वढाई एकिकृत रूपमा सेवा प्रदान गर्ने गरी कार्यक्रम, योजना, आयोजनाहरू तर्जुमा गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
४. २०७२ बैशाख १२ को विनाशकारी भूकम्पले गर्दा भत्केका, विग्रएका पशुपंक्षी गोठ, भकारा, पशु बिकास फार्महरूका संरचना, पशुसेवा कार्यालय भवन, सेवा केन्द्र भवनहरूको पूननिर्माण वा मर्मत सुधार गरी पुनः संचालनमा ल्याईनेछ । भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूमा पशुधन क्षति भएका कृषक परिवारहरूले एकल वा समुदायमा आधारित भई पशुपंक्षी पालन गरी

- जिविकोपार्जन गर्न चाहेमा राहत स्वरूप उपयुक्तता हेरी निश्चित मापदण्डका आधारमा गाई, भैंसी, भेडा, बारम्बा, बङ्गुर, कुखुरा आदि पालनका लागि अनुदान उपलब्ध गराईनेछ ।
५. हाल निजी तथा सहकारी क्षेत्रबाट लगानी गरी भूकम्प लगायत विभिन्न कारणबाट संचालनमा आउन नसकेका रुग्ण अवस्थामा रहेका दुग्ध उद्योगहरूलाई पुनः संचालनमा ल्याउन सरकारी-निजी-सहकारी को अवधारणा अवलम्बन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ।
 ६. प्राकृतिक प्रकोप, रोगव्याधिको महामारी आदि कारणबाट कृषकहरूको पशुधन र सो सम्बद्ध भौतिक संरचना क्षति भएको अवस्थामा जिल्ला दैबी प्रकोप उद्धार समितिको सिफारिसमा उचित क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने व्यवस्थाका लागि पहल गरिनेछ ।
 ७. नेपाललाई अण्डा, मासु र दुधमा क्रमश एक, दुई र तीन वर्ष भित्रमा आयात प्रतिस्थापन गरी आत्मनिर्भर बनाउन आगामी आ. ब. २०७३/७४ मा विशेष कार्यक्रम ल्याईनेछ । यसको लागि पशुपालन क्षेत्रलाई क्रमशः व्यवसायिकरण गर्दै लाने सोचकासाथ यथार्थपरक र तथ्यमा आधारित उत्पादन र उपलब्धता समेतका आधारमा प्रादेशिक क्षेत्रहरूलाई क्रमशः पशुजन्य पदार्थमा आत्मनिर्भर क्षेत्र घोषणा गर्दै लगिनेछ ।
 ८. नेपालका विभिन्न जिल्ला र प्रदेशमा पटक पटक हुंदै आएको मिल्क होलिडे (दुध बिक्री नहुने अवस्था) सदाका लागि अन्त्य गर्न कृषक समुदाय वा सहकारीबाट उत्पादित दुधलाई उचित मूल्यमा खरीद गरी उपयोग हुने व्यवस्था मिलाईनेछ । यसका लागि दुध उत्पादन बढी हुने सिजनको दुध खरिद गरी धुलो दुध बनाई सुख्खा सिजनमा वितरणको व्यवस्था गरिनेछ । दुधको खपत बढाउन दुग्धजन्य पदार्थ विविधिकरण (चीज, पनीर, घ्यु, बटर, UHT Milk, आईसक्रिम, मिठाई आदि) गर्न दुग्ध बिकास संस्थानको आधुनिकरण र क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ। साथै बिराटनगर स्थित दुग्ध वितरण आयोजनाको हालको धुलो दुध उत्पादन गर्ने क्षमता (३ टन प्रति दिन) लाई यसै आ.व.मा दोब्बर (६ टन प्रति दिन) बृद्धि गरिनेछ । भौगोलिक क्षेत्रको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी सुदूर पश्चिमान्चलको अत्तरीया र मध्य पश्चिमान्चलको नेपालगञ्ज स्थित दुग्ध वितरण आयोजनाहरूको क्षमता बृद्धि गरिनेछ ।
 ९. नेपालको वर्तमान दुधको माग र आपूर्ति अध्ययन गरी यस क्षेत्रमा हाल भएको लगानी र भविष्यमा हुने दुध उत्पादनको आंकलन र प्रक्षेपणका आधारमा दुग्ध प्रशोधन, उत्पादनमा विविधिकरण र बजारीकरणलाई समयानुकूल र किसानमैत्री बनाउन एक वर्ष भित्र दश वर्षे राष्ट्रिय डेरी डेभलपमेन्ट प्लान तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याईनेछ । राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डलाई नीति निर्माण, समस्या र सम्भाव्यताको पहिचान, व्यवसायिक योजना निर्माण र नमूना उत्पादन प्रदर्शन गर्ने निकाय (think tank) को रूपमा विकास गरिनेछ ।

१०. दुग्ध सहकारी तथा पशुपंक्षी पालन र बजारीकरणमा संलग्न कृषक सहकारीहरूको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरी सुदृढीकरण गरिनेछ । सहकारीहरूको भूमिकालाई उत्पादनमा मात्र केन्द्रित नगरी प्रशोधन र बजारीकरण तथा सेवा प्रवाहमा समेत सक्षम बनाउदै लगिनेछ ।
११. काठमाडौं उपत्यका लगायतका नगरपालिका तथा शहरी क्षेत्रमा हाल विक्री वितरण हुदै आएका दुग्ध पदार्थ एवं मासुको गुणस्तर र स्वच्छतालाई कायम राख्न सम्पूर्ण डेरी उद्योग र डेरी पसल तथा वधशाला/बधस्थल एवं मासु पसलहरू सञ्चालनको निश्चित मापदण्ड तोकी सघन अनुगमन गरी सर्वसाधारणको स्वास्थ्य र वातावरणलाई सुरक्षित तुल्याईनेछ । यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय, उपभोक्ता हकहितसँग सम्बन्धित निकायहरू एवं सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गरी अविलम्ब नीतिगत, कानूनी र व्यवस्थापकिय सुधार गरी "बधशाला देखि भान्सासम्म, स्वच्छ र स्वस्थ मासु" तथा "गोठ देखि ओठसम्म, स्वच्छ र स्वस्थ दूध" कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
१२. मुलुकका सबै नगरपालिका, जिल्ला सदरमूकाम र हाटवजारहरूमा हुने पशुपंक्षी र पशुजन्य पदार्थको खरिद विक्री, वजारभाउ र गुणस्तरको जाँच अनुगमन गरी व्यवस्थित गर्न कार्यविधि तयार गरी लागु गरिनेछ । यस कार्यमा पशुपंक्षी उत्पादक, उद्यमी, व्यवसायी र आम उपभोक्ता तथा सरोकारवाला निकायहरूबाट समन्वय र सहयोग प्राप्त गर्न आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
१३. "पशुपंक्षीको नक्ष सुधार: उत्पादकत्व बृद्धिको आधार" भएकोले गाई, भैंसी र बाख्राको कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाई पाँच वर्ष भित्र उन्नत नक्षका पशुहरूको संख्यालाई कम्तीमा दोब्बर गरिनेछ । सो को लागि तरल नाईट्रोजन उत्पादन, भण्डारण, वितरण र प्रयोग तथा फ्रोजेन सिमेनको उत्पादन, वितरण र प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै लहान, पोखरा र नेपालगंजमा स्थापना भएका तरल नाईट्रोजन उत्पादन प्लान्टहरूको क्षमता बृद्धि गरी यसको आवश्यकतालाई पूर्ति गरिनेछ ।
१४. हाल सञ्चालित ११ वटा सरकारी पशुपंक्षी फार्मको भुस्वामित्व कायम गरी व्यवस्थापन योजना तयार गरी स्तरोन्नति गर्दै पशुपंक्षीको जात विशेषको नमुना उत्पादन, तालिम, प्रशोधन/प्रदर्शन श्रोत केन्द्रका रूपमा विकास गरिनेछ । सम्भावित सबै पशुपंक्षी फार्महरूमा बाँयोग्यास उत्पादन र सौर्यबती जडान गरिनेछ । क्षेत्रीय सन्तुलन र आवश्यकताका आधारमा थप फार्म स्थापना र सञ्चालन गर्दै लगिनेछ । पोखरास्थित लामपाटन फार्ममा हाल भएका पशुपंक्षी श्रोत केन्द्रका अतिरिक्त बाख्रापालन समेत थप गरि व्यवसायिक योजना सहितको पशुपंक्षी प्रजनन, प्रविधि विकास, प्रशिक्षण, अनुसन्धान र उत्पादनमुलक नमुना पशुपंक्षी पालन फार्मको रूपमा विस्तार गरिनेछ । त्यस्ता फार्महरूमा नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

(NARC), कृषि वन विश्व विद्यालयहरूसँगको समन्वयमा अध्ययन, अनुसन्धान र Internship गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

१५. पशुपंक्षी पालन र गुणस्तरीय पशुजन्य पदार्थको उत्पादन, आन्तरिक मागको आपूर्ति तथा निर्यात प्रबर्द्धन गर्नमा बाधक देखिएका खोरेत, पि.पि.आर, रेविज, स्वाइन फिवर, रानिखेत जस्ता रोगको रोकथामका लागि स्वदेशमै भ्याक्सिन उत्पादन, भण्डारण, वितरण र प्रयोगका क्षेत्रमा थप लगानी गरी पशु स्वास्थ्यको सुरक्षण गरिनेछ । रेविज रोगको भ्याक्सिन उत्पादन क्षमता आगामी आर्थिक वर्ष भित्र हालको पचास हजार डोजलाई बढाएर एक लाख डोज प्रति वर्ष पुर्याइनेछ । राष्ट्रिय खोरेत रोग नियन्त्रण रणनीति स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
१६. गुणस्तरीय पशु स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन हाल बिद्यमान पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरूको आधुनिकीकरण र स्तरोन्नति गरिनेछ । केन्द्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालालाई Accreditation गराइनेछ । ७५ वटा जिल्ला पशुसेवा कार्यालयहरूको प्राथमिक प्रयोगशालाहरूलाई क्रमशः आधारभूत प्रयोगशालामा स्तरोन्नति गरीनेछ । काठमाडौंको त्रिपुरेश्वरस्थित केन्द्रीय पशु चिकित्सालयलाई मुलुककै सुविधा सम्पन्न, आधुनिक पशु चिकित्सालयको रूपमा विकास गरी भेटेरीनरी टिचिङ्ग अस्पतालको रूपमा निरन्तर शिक्षाको लागि बिकास गर्दै लगिनेछ । प्रदेश र जिल्ला स्तरीय अस्पतालमा विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्न टेलिभेट मेडिसिन सेवा प्रारम्भ गरिनेछ । त्यसै गरी भविष्यमा कम्तिमा एक प्रदेश एक नमुना पशु अस्पतालको स्थापना र विकास यसै आ.व. देखि गर्दै लगिनेछ ।
१७. चौविसै घण्टा कार्य गर्नुपर्ने पशु सेवा सम्बद्ध पशु विकास फार्म, पशु क्वारेन्टाईन, पशु उपचार र प्रयोगशाला सेवालाई अत्यावश्यकिय सेवाको रूपमा सुचिकृत गरि कृषक तथा व्यवसायीको आवश्यकता अनुसार आकस्मिक सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउदै लगिनेछ । जोखिमपूर्ण कार्यमा संलग्न पशु सेवाकर्मीहरूलाई वीमाको व्यवस्था गरिनेछ । आपतकालिन भेटेरीनरी सेवाको लागि एम्बुलेन्स सहितको घुम्ति पशु सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था क्रमशः विस्तार गर्दै लगिनेछ । पशु सेवालाई किसान र उद्यमी मैत्री बनाउन “पशुपंक्षी सेवा” को छुट्टै टोल फ्रि नम्बरको व्यवस्था मिलाई सार्वजनिकरण गरिनेछ ।
१८. पशुपंक्षी पालन, दाना/आहारा, स्वास्थ्य उपचार र बजार सूचना प्रणाली सहितका मोबाईल एप्स तयार गरी यसै आ.ब. भित्रमा प्रयोगमा ल्याइनेछ ।
१९. पशुपंक्षीको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्नका लागि पशु आहारा, दाना, औषधी तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रबर्द्धन गर्न चाहिने यन्त्र उपकरणहरूमा लाग्दै आएको महशुलमा थप छुटको व्यवस्था मिलाइने छ ।

२०. पशुपंक्षी विमालाई कृषक तथा सहकारी मैत्री, सरलीकृत र प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीतिगत सुधार गरिनेछ ।
२१. पशु क्वारेन्टाईन कार्यालयहरूको स्तरोन्नती र आधुनिकिकरण गरी थप प्रभावकारी बनाउन भन्सार, सुरक्षा निकाय र स्थानीय निकायहरूबीच समन्वय गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । सम्भव भएसम्मका क्षेत्रमा क्वारेन्टाईन कार्यालयलाई भन्सार तथा सुरक्षा निकायसंगै रहने गरी स्थानान्तरण समेत गरिनेछ ।
२२. गुणस्तरीय पशु आहाराको उपलब्धता बढाउन चरन विकास, डाले घांस, भुईं घांस उत्पादन, बीउ बृद्धि, दाना, औषधि र घाँस समिश्रण, मिनरल ब्लक आदि उत्पादन र प्रयोगका साथै कृषि जन्य उपपदार्थहरूको सदुपयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । "एक जिल्ला एक घाँसेवाली श्रोत केन्द्र" स्थापनालाई अनिवार्य गरिनेछ । यसका लागि वन, भु संरक्षण, कृषि विकास कार्यालयहरूसंगको समन्वयमा सामुदायिक वन, कबुलियति वन, कृषि फार्महरूमा घाँसेवाली प्रवर्द्धनका लागि पहल गरिनेछ ।
२३. व्यावसायिक पशुपालकलाई निश्चित समय र शर्तका आधारमा खेर गईरहेका सार्वजनिक वा अनुत्पादक वन क्षेत्रको जग्गा कबुलियत गरी करारमा उपलब्ध गराउन आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
२४. मासु उत्पादन र निर्यातमा देखिएका समस्याको समाधानका उपाय पत्ता लगाई छिमेकी मुलुक र अन्तर्राष्ट्रिय बजार पहुचका लागि आवश्यक नीतिगत व्यवस्था मिलाईनेछ । मासु, चीज, ऊन, छाला छुपी जस्ता उच्च मूल्यका निर्यातमुलक पशुपंक्षीजन्य पदार्थ पहिचान गरी मूल्य श्रृंखलामा आधारित उद्योग प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
२५. पशुपंक्षीपालक साना कृषक, कमलरी, मुक्त कर्मैया, हलिया तथा भूमिहिन विपन्न किसानलाई पशुपंक्षीपालन तथा पशुपक्षीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । त्यस्ता साना किसान तथा उद्यमीलाई पशु सेवा केन्द्र र जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूबाट एकद्वार प्रणाली मार्फत सुलभ ऋण तथा पशु बीमाको व्यवस्था गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।
२६. युवाको वढ्दो विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशुपंक्षीपालनमा आकर्षित गर्ने गरी युवा लक्षित कार्यक्रमलाई थप प्राथमिकता दिई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।
२७. कृषिमा बढ्दो महिला सहभागिता र महिला किसान सशक्तिकरणलाई केन्द्रित गर्दै साना तथा व्यवसायिक महिलामुखी कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याईनेछ ।

२८. प्रत्येक गाविसमा एक जना पशु सेवा प्राविधिक रहने गरी चालु आ.व. मा १५०० पशु सेवा प्राविधिकहरूको व्यवस्था गरी क्रमशः सबै गाविसमा पशु सेवा प्राविधिकको विस्तार गरिनेछ । साथै पशु सेवा केन्द्रहरूको सवलीकरण गर्दै "क" र "ख" समूहका सबै पशु सेवा केन्द्रहरूमा निश्चित मापदण्डका आधारमा आगामी आ.व. देखि कार्यक्रम बजेटको व्यवस्था गरिनेछ ।
२९. अनुसन्धान, प्रविधि विकास, वातावरण र जैविक विविधता संरक्षण, तथा जलबायु परिवर्तन जस्ता साझा राष्ट्रिय एवम् अन्तरराष्ट्रिय महत्वका विषयमा सम्बन्धित सरोकारवाला मन्त्रालय, विभाग, निकाय र अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्थाहरूसँगको समन्वयमा नीतिगत, संस्थागत र कार्यान्वयन तहमा साझा अवधारणा बनाई सहकार्य गरिनेछ ।
३०. पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्र देखि गाउँ तहसम्मका निकायहरूबाट प्रवाह गरिने सेवालाई प्रभावकारी, पारदर्शी र जबाफदेही बनाई सुशासनको प्रत्याभुति प्रदान गरिनेछ । यसका लागि मापदण्ड बनाई सुरुवा गर्ने, सबै कर्मचारीहरूको जिम्मेवारी तोक्ने, Right man in right Place को अवधारणा अनुरूप कर्मचारी व्यवस्थापन गरिनेछ । पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय अन्तरगतका निकायहरूको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी संगठन विस्तार गरिनेछ । सहभागीतात्मक कार्य सम्पादन मुल्यांकनको शुरुवात गर्दै कार्य सम्पादन करार गर्दै कार्य सम्पादनका आधारमा कर्मचारीहरूलाई दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
३१. सरकारी र निजी क्षेत्रमा कार्यरत पशु सेवाकर्मीहरूलाई समयानुकूल प्रशिक्षित गर्दै निजहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी पशु सेवालाई स्थानीय तहसम्म प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ । पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय र मातहतका निकायमा कार्यरत कर्मचारीहरूको दक्षता अभिवृद्धि गर्न निश्चित मापदण्डका आधारमा स्वदेश तथा बिदेशमा आवश्यक तालिम तथा अबलोकन र अध्ययनको अवसर प्रदान गरिनेछ ।
३२. कृषि विकास मन्त्रालयसँग समन्वय गरी किसानलाई वर्गीकरण गर्दै किसानलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराईनेछ । साना किसानलाई परिचय पत्रका आधारमा सहकारी वा समूह समितिमा आबद्ध गरी पशु जन्य उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरणका लागि सेवा र सुविधा प्रदान गरिनेछ ।
३३. मुलुकको विविध भौगोलिक तथा पारिस्थितीकीय प्रणाली र आर्थिक सामाजिक विकासको गति हेरी सम्भाव्यता र जनचाहना बमोजिम "पशुपंक्षी विशेष उत्पादन क्षेत्र" तोकी त्यस्ता क्षेत्रमा आवश्यक पूर्वाधारको विकास गरी उन्नत नक्ष, पशु आहारा, पशु सेवा, पशु स्वास्थ्य, शुलभ ऋण, बिमा सहितको प्राविधिक सेवा प्रदान गरिनेछ ।
३४. पशुपंक्षी क्षेत्रको दिगो विकासका लागि नेपाल सरकारलाई नीतिगत र प्राविधिक क्षेत्रमा सुझाव दिनको लागि आवश्यकता अनुसार सरकारी, निजी क्षेत्र, विश्वविद्यालय, अनुसन्धान कर्ता एवम्

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रका ख्याति प्राप्त बैज्ञानिक र कृषक, व्यवसायी सम्मिलित सल्लाहकार समूहहरू गठन गरिनेछ ।

३५. नेपालका रैथाने घरपालुवा पशुपंक्षी तथा तिनका जंगली जातको आनुवंशिक स्रोत संरक्षण कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिई पशु आनुवंशिक स्रोत संरक्षण सम्बर्द्धन तथा उपयोग सम्बन्धी १० वर्षे कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ । साथै गौशाला वा बेवारिसे अवस्थामा रहेका पशुको स्याहार तथा व्यवस्थापनमा संलग्न संघ, संस्थाहरूलाई स्थानीय निकायको समन्वयमा त्यस्ता जनावरहरूलाई उत्पादनमुखी बनाउनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
३६. दर्ता नभई सञ्चालनमा रहेका पशुपंक्षी औषधि पसलहरूलाई निश्चित समयवधि तोकी दर्ता गराई कानूनको दायरामा ल्याई पशु औषधिको गुणस्तर नियमन तथा बिक्रि वितरणलाई ब्यबस्थित गरिनेछ ।
३७. पशुपंक्षीबाट मानवमा सर्ने सक्ने रोगहरू (Zoonotic disease) को रोकथाम तथा नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाउन व्यापक जनचेतना अभिवृद्धिका साथै एक स्वास्थ्य अवधारणा अनुसार जनस्वास्थ्य संरक्षणमा सहयोग पुर्याइनेछ ।
३८. पशुपंक्षी सम्बन्धी महत्वपूर्ण सुचना र तथ्यांक (पशुपंक्षी फार्म, पशुपंक्षी संख्या गणना, पशुपालन व्यवसायी, उद्यमी, दाना उद्योगी आदी) संकलन र विश्लेषण गरी अध्यावधिक तुल्याइनेछ । त्यस्तो सुचनामा सरोकारवालाहरूको सहज पहुँच पुग्ने गरी सार्वजनिकीकरण गरिनेछ ।
३९. पशुपंक्षी विकासका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधि विकास, प्रविधि हस्तान्तरण र प्रयोगलाई प्राथमिकता दिई आवश्यक अध्ययन अनुसन्धान कार्यमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धान निकायहरूसँगको सहकार्यलाई विस्तार गरिनेछ ।
४०. नेपाल सरकारबाट निःशुल्क उपलब्ध गराउन सकिने पशु औषधिको विवरण सहितको सुची सार्वजनिक गरिनेछ ।